

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Hittudományi Kar

Hesz Árpád

A Pálos Rend eltörlése Magyarországon 1786-ban

Dissertatio ad Doctoratum

Témavezető: Prof. Dr. Török József

Budapest, 2019

Bibliográfia

Szentíráskiadások

BIBLIA, Ó- és Újszövetségi Szentírás, SZIT, Budapest, 1973.

Szótárak, lexikonok

Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas. I–IV. (szerk. Bernath, M.–von Schroeder, F.), Oldenbourg Verlag, München 1974–1981, vol. II. S. 385–387

Dictionnaire d’Histoire et de Géographie Ecclesiastiques I–XXXI. (szerk. Aubert, R.), Letouzey et Ané, Párizs, 1912–2015, vol. XXVIII.

Dizionario degli Istituti di perfezione I–X. (szerk. Pellicia, G.–Rocca, G.), Paolini, Róma, 1970–2003, vol. VI.

Handbuch der Kirchengeschichte I–VII. (szerk. Jedin, H.), Herder, Freiburg–Basel–Wien, 1962–1985, vol.V.

Handbuch der Religionsgeschichte im deutschsprachigen Raum I–VI. (szerk. Dinzelsbacher, P.–Pammer, M.), Schönningh, Paderborn–München–Wien, 2007–2016, vol. V.

Lexikon für Theologie und Kirche I–XI. (szerk. Walter, K.), Herder, Freiburg–Basel–Wien, 1993–2001, vol.I–V.

Magyar írók élete és munkái I–XIV. (szerk. Szinnyi J.), Hornyánszky Viktor, Budapest 1891–1914, vol. I–XIV.

Magyar Katolikus Lexikon I–XVII. (szerk. Diós I.), Szent István Társulat, Budapest 1993–2014, vol. I–XVII.

Magyar nemes családok I–XI. (szerk. Kempelen B.), Grill Károly, Budapest 1911–1932, vol. I–XI.

Magyar országnak, ‘s a’ hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben I–VI. (szerk. Fényes E.), Trattner–Károlyi, Pest 1836–1840, vol. I–VI.

Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal I–XIII. (szerk. Nagy I.), Ráth Mór, Budapest 1857–1868, vol. I–XIII.

Magyarország története I–VIII. (szerk. Pach Zs. P.), Akadémiai Kiadó, Budapest 1976–1989, vol. IV/2.

Magyarország történeti kronológiája I–IV. (szerk. Benda K.), Akadémiai Kiadó, Budapest 1981–1982, vol. II.

Religion in Geschichte und Gegenwart I–IX. (szerk. Betz, H.D.), Mohr und Siebeck Verlag, Tübingen, 1998–2005, vol.IV.

Tanulmányok

BEALES D., *Joseph II and the Monasteries of Austria and Hungary in Religious Change in Europe 1650–1914. Essays for John McManners* (szerk. Aston, N.), Clarendon Press, Oxford 1997, 161–184.

BENNA, A. H., *Jugend und Erziehung Josephs II., in Österreich zur Zeit Kaiser Josephs II. Mitregent Kaiserin Maria Theresias, Kaiser und Landesfürst* (Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums, Neue Folge 95) (szerk. Gründler, J.), Amt der Niederösterreichischen Landesregierung, Wien 1980, 31–34.

BORSY J., *A pécsi pálos kolostor javainak 1786. évi átvétele és további sorsa*, in *Decus solitudinis Pálos évszázadok* (Művelődéstörténeti Műhely Rendtörténeti Konferenciák 4/1.) (szerk. Óze S.–Sarbak G.), SZIT, Budapest 2007, 208–220.

DÉNESI T., *Katolikus megújulás a 18. századi veszprémi egyházmegyében*, in *Megyetörténet. Egyház- és igazgatástörténeti tanulmányok a veszprémi püspökség 1009.évi adománylevele tiszteletére* (Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 22.) (szerk. Hermann I.–Karlinszky B.), Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár és a Veszprém Megyei Levéltár, Veszprém 2010, 103–139.

EMBER GY., *A Habsburg abszolútizmus osztálypolitikája Magyarországon az 1760-as években*, in *Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-történeti tudományok osztályának közleményei*, vol. 13 (1963), 1–46.

EMÖDI A., *A pálos rend tövisi kolostorának könyvtára a 18. században*, in *Könyves műveltség Erdélyben* (Descrierea CIP a Bibliotecii Nationale a Romaniei) (szerk. Bányai R.), Mentor Kiadó, Marosvásárhely 2006., 51–72.

EMÖDI A., *A XVIII. századi erdélyi és partiumi pálos rendi könyvtárak fennmaradt kötetei és könyvjegyzékei. Adattár.*, in *Decus solitudinis Pálos évszázadok* (Művelődéstörténeti Műhely Rendtörténeti Konferenciák 4/1.) (Szerk.: Óze S.–Sarbak G.), SZIT, Budapest 2007, 335–376.

FORGÓ A., *A pálos rendfőnök és képviselői a XVIII. századi magyar országgyűléseken*, in *Decus solitudinis Pálos évszázadok* (Művelődéstörténeti Műhely Rendtörténeti Konferenciák 4/1.) (Szerk.: Óze S.–Sarbak G.), SZIT, Budapest 2007, 166–175.

FORGÓ A., *Die Vorbereitung der josephinischen Religionspolitik. Über die Pläne und Zielsetzungen Josephs II. während seiner Mitregentschaft*, in *A felvilágosult abszolútizmus Habsburg-variánsa. Tanulmányok II. József társuralkodói időszakáról, 1765–1780* (Publikationen der ungarischen Geschichtsforschung in Wien 16) (szerk. Forgó A.–Kulcsár K.), Institut für Ungarische Geschichtsforschung in Wien, Bécs 2018, 227–244.

FRIED I., *II. József, a jozefinisták és a reformerek. Vázlat a 18. század végének magyar közgondolkodásáról*, in *Széchenyi Könyvtár Évkönyve 1979*, Budapest 1981.

- GLÓSZ J., *A nemesi hatalomgyakorlás alapjai és eszközei Magyarországon 1711–1848* in *A rendiség alkonya* (Válogatott tanulmányok) (szerk. Gaál Zs.), Tolna Megyei Múzeum kiadása, Szekszárd 2014, 25–31.
- H. BALÁZS É., *A nyolcvanas esztendőök drámája*, in *Magyarország története 1686–1790* (Magyarország története tíz kötetben 4/2) (szerk. Ember Gy.–Heckenast G.), Budapest 1989, 1023–1123.
- HESZ L., *A magyar pálos rendtartomány szerzeteseinek névsora 1786. március 20-án*, in *Decus solitudinis Pálos évszázadok* (Művelődéstörténeti Műhely Rendtörténeti Konferenciák 4/1.) (Szerk.: Óze S.–Sarbak G.), SZIT, Budapest 2007, 221–223.
- HORVÁTH I., *A keszüi pálos birtok létrejötte és története (1718–1790)*, in *Decus solitudinis Pálos évszázadok* (Művelődéstörténeti Műhely Rendtörténeti Konferenciák 4/1.) (Szerk.: Óze S.–Sarbak G.), SZIT, Budapest 2007, 204–207.
- KIMPIÁN A., *Kaunitz kancellár könyvei a Teleki Tékában*, in *Könyves műveltség Erdélyben* (Descrierea CIP a Bibliotecii Nationale a Romaniei) (szerk. Bányai R.), Mentor Kiadó, Marosvásárhely 2006, 160–169.
- KOVÁCS E., *Was ist Josephinismus*, in *Österreich zur Zeit Kaiser Josephs II. Mitregent Kaiserin Maria Theresias, Kaiser und Landesfürst* (Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums, Neue Folge 95) (Szerk. Gründler, J.), Amt der Niederösterreichischen Landesregierung, Wien 1980, 24–30.
- KOVÁCS E., *Die Diözesanregulierung unter Joseph II. 1782–1789*, in *Österreich zur Zeit Kaiser Josephs II. Mitregent Kaiserin Maria Theresias, Kaiser und Landesfürst* (Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums, Neue Folge 95) (Szerk. Gründler, J.), Amt der Niederösterreichischen Landesregierung, Wien 1980, 176–180.
- KOVÁCS E., *Josephinische Klosteraufhebungen 1782–1789*, in *Österreich zur Zeit Kaiser Josephs II. Mitregent Kaiserin Maria Theresias, Kaiser und Landesfürst* (Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums, Neue Folge 95) (Szerk. Gründler, J.), Amt der Niederösterreichischen Landesregierung, Wien 1980, 169–173.
- KOVÁCS E., *Beziehungen von Staat und Kirche im 18. Jahrhundert*, in *Österreich im Zeitalter des aufgeklärten Absolutismus* (Schriften des Instituts für Österreichkunde, 42) (szerk. Zöllner, E.), Österreichischer Bundesverlag, Wien 1983, 29–53.
- KOVÁCS E., *Der Josephinismus – Verlust oder Bewahrung der kirchlichen Identität*, in *Religion und Kultur an Zeitenwenden. Ring-Vorlesung Auf Gottes Spuren in Österreich*. (szerk. Leser, N.), Herold Verlag, Wien 1984, 171–185.
- KOVÁCS E., *Katholische Aufklärung und Josephinismus. Neue Forschungen und Fragestellungen*, in *Katholische Aufklärung–Aufklärung im katholische Deutschland* (Studien zum achtzehnten Jahrhundert 15.) (szerk. Klueting, H.), Meiner Verlag, Hamburg 1979, 246–259.

KOVÁCS E., *Die "Herausentwicklung Österreichs aus dem Heiligen Römischen Reich" im Reflex der Beziehungen von Kaisertum und Papsttum während des 18. Jahrhunderts*, in *Österreich im Europa der Aufklärung. Kontinuität und Zäsur in Europa zur Zeit Maria Theresias und Josephs II.* (Internationales Symposium in Wien 20–23. Oktober 1980.) (szerk. Plaschka R. G.), Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien 1985, 421–436.

KOVÁCS E., *Die österreichische Kirche im Zeitalter des Barock*, in *Welt des Barock* (szerk. Feuchtmüller, R.–Kovács E.), Herder, Wien–Freiburg–Basel 1986., 123–140.

KOVÁCS E., *Spätmittelalterliche Traditionen in der österreichischen Frömmigkeit des 17. und 18. Jahrhunderts*, in *Volksreligion in hohen und späten Mittelalter. Dokumentation der wissenschaftlichen Tagung „Glaube und Aberglaube. Aspekte der Volksfrömmigkeit im hohen und späten Mittelalter“*, 27–30. März 1985 in Weingarten (Quellen und Forschungen aus dem Gebiet der Geschichte 13) (szerk. Dinzelbacher, P.–Bauer, D.), Schöningh, Paderborn–München–Wien–Zürich 1990, 397–417.

KOVÁCS E., *Österreichische Kirchenpolitik in Schlesien im 18. Jahrhundert (Aus Wiener Sicht)*, in *Kontinuität und Wandel. Schlesien zwischen Österreich und Preußen* (Schlesische Forschungen 4) (szerk. Baumgart, P.), Thorbecke Verlag, Sigmaringen 1990, 239–256.

MEDGYESY–SCHMIKLI N., *A pálosok működése a gimnáziumi oktatásban in Decus solitudinis Pálos évszázadok* (Művelődéstörténeti Műhely Rendtörténeti Konferenciák 4/1.) (Szerk.: Öze S.–Sarbak G.), SZIT, Budapest 2007, 377–387.

SALACZ G., *A cassa parochorum története*, in *Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve III* (1933), 121–154.

SCHOLDER, K., *Grundzüge der theologische Aufklärung in Deutschland*, in *Aufklärung, Absolutismus und Bürgertum in Deutschland* (Nymphenburger Texte zur Wissenschaft 24) (szerk. Kopitzsch, F.), Nymphenburger Verlagshandlung, München 1976, 294–318.

SERFŐZŐ SZ., *A sasvári kegyhely kultuszának rétegei a mecenatúra tükrében*, in *Decus solitudinis Pálos évszázadok* (Művelődéstörténeti Műhely Rendtörténeti Konferenciák 4/1.) (Szerk.: Öze S.–Sarbak G.), SZIT, Budapest 2007, 647–656.

SZÁNTAY A., *II. József gondolatai a vármegyékről*, in *Megyetörténet. Egyház- és igazgatástörténeti történeti tanulmányok a veszprémi püspökség 1009. évi adománylevele tiszteletére* (Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 22) (szerk. Hermann I.–Karlinszky B.), Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár–Veszprém Megyei Levéltár, Veszprém 2010, 467–484.

VELLADICS M., *Art historical aspects of the abolition of monastic orders during Joseph II's reign*, in *Politics and Culture in the Age of Joseh II* (szerk. Szabo, F. A. J.–Szántay A.–Tóth I. Gy.), Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete, Budapest 2005, 69–88.

Cikkek

BENNA, A.H., *Die Kronprinzunterricht Josefs II. in der inneren Verfassung der Erbländer und die Wiener Zentralstellen*, in *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs* 20(1967), 115–179.

CSÁSZÁR E., *A Pálos Rend feloszlatása I.*, in *Századok* 35 (1901/4), 310–331.

CSÁSZÁR E., *A Pálos Rend feloszlatása II.*, in *Századok* 35 (1901/5), 412–429.

CSÓKA J. L., *Kollár Ádám és az 1777-i Ratio Educationis*, in *Magyar Pedagógia* (1977/3–4), 388–408.

DONÁTH R., *A könyvcenzúra az állam kezében. Mária Terézia és Barkóczy primás*, in *Magyar Könyvszemle* LXXXIII (1967/1–4), 43–49.

DONÁTH R., *Végrehajtási utasítás Mária Terézia 1747-es cenzúrarendeletéhez*, in *Magyar Könyvszemle* CII (1986/1) 81–88.

DONCSECZ E., *Verseghy Ferenc feljegyzése a pesti egyetem áthelyezése ügyében*, in *Irodalomtörténeti Közlemények* CXX (2016/5), 642–649.

EMBER GY., *A helytartótanács egyházügyi bizottságának kialakulása*, in *Regnum V* (1942/1943), 229–252.

EMBER GY., *Egy katolikus államférfi a XVIII. században*, in *Renum* I (1936), 327–345.

FORGÓ A., *A 18. század elején visszatérő szerzetesi közösségek mint a magyarországi rendi politika új szereplői*, in *Századok* CXLIII (2009/5), 1105–1122.

H. BALÁZS É., *A herceg. Anton Wenzel Kaunitz, az államférfi*, in *História* (1980/4), 6–8.

HERMANN E., *Kísérletek a pálosok visszaállítására a 18. század fordulóján* in *Theologia* II (1935), 63–67.

HERSCHE, P., *Erzbischof Migazzi und die Anfänge der jansenistische Bewegung in Wien*, in *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs* 24 (1971), 280–309.

HRAZKY, J., *Johann Christoph Bartenstein, der Staatsmann und Erzieher* in *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs* 11 (1958), 221–251.

JOST, F., *Chorherr Franz Joseph Weger (1712–1751). Erzieher Josefs II.*, in *Blätter aus der Walliser Geschichte* VII (1932), 288–304.

KISBÁN E., *A pálos rend eltörlése*, in *Regnum* II (1937), 206–243.

KOMISZÁR D., *Fejezetek az ezeréves Egri Egyházmegye történetéből. Eger, 2015. május 7.*, in *Egyháztörténeti Szemle* XVI (2015/2), 131–132.

KOSÁRY D., *A kétszáz éves Ratio Educationis*, in *Magyar Pedagógia* (1977/3–4), 375–387.

KOVÁCS E., *Pius VI. bei Joseph II. zu Gast. Neue Aspekte zur Reise des Papstes nach Wien im Jahre 1782*, in *Archivum Historiae Pontificiae* XVII (1979), 241–287.

KOVÁCS E., *Der Besuch Papst Pius' VI. im Spiegel josephinischer Broschüren*, in *Archivum Historiae Pontificiae* XX (1982), 163–216.

KUBISKA–SCHARL, I., *Drei Fallstudien zur Reformtätigkeit 1750 bis 1806*, in *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs* 60 (2018), 95–130.

MIHÁLYI P., *Privatizáció és államosítás Magyarországon a 17–18. században*, in *Közgazdasági Szemle* LXIII (2016/11), 1217–1245.

PAVERCSIK I., *Szaicz Leó a felvilágosodás irodalmáról* in *Magyar Könyvszemle* CXIII (1997/2), 167–186.

RADA J., *Alsópapság, lokális társadalom és népi kultúra a 18–20. századi Magyarországon*, in *Egyháztörténeti Szemle* XVI (2015/2), 147–149.

SZÁNTAY A., *A Habsburg Monarchia és pénzügyei a 18. században*, in *Századok* CLII (2018/5), 1095–1126.

SZÁNTAY A., *Magyarország felmérése és leírása II. József korában*, in *Catastrum* I (2014/3), 2–18.

SZÁNTAY A., *Regionális igazgatás a 18. századi Magyarországon*, in *Történelmi Szemle* L (2008/3), 313–333.

SZÁNTAY A., *Justi és Beck. Kormányzati teóriák II. József környezetében*, in *Történelmi Szemle* XXXVI (1994/1–2), 53–78.

SZELESTEI NAGY L., *18. századi tudósvilág III., Kollár Ádám, Tersztyánszky Dániel és a magyarországi tudós társaság ügye (1763–1776)*, in *Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1981* (1983), 415–447.

TÍMÁR K., *Adatok Táncz Menyhért életéhez*, in *Irodalomtörténeti Közlemények* XXXIX (1929/3), 333–337.

TÍMÁR K., *Pálosok az erdélyi egyházmegye szolgálatában*, in *A Fehér Barát* VI (1943/9) 128–129.

TÓTH L., *XVIII. századi olasz és magyar teológusok harca a felvilágosodás ellen*, in *Katolikus Szemle* XLVI (1932/3), 180–195.

TÜSKÉS G., *A janzenizmus kutatásának néhány kérdéséhez*, in *Irodalomtörténeti Közlemények* CXIX (2015/2), 161–180.

VANYÓ T., *A szerzetesi életforma válsága hazánkban a 18. század második felében*, in *Történelmi szemle* XXV (1982/2), 211–228.

VANYÓ T., *Egyházi források művelődéstörténeti jelentősége* in *Századok* CXXV (1991/3–4), 332–349.

VELLADICS M., *A templom- és kolostorépületek hasznosítása II. József szekularizációs rendeletei után (1782–1850)*, in *Ars Hungarica* XXV (1997/1–2), 345–353.

VELLADICS M., *A II. József korabeli szerzetesrendi abolíció statisztikája (1782–1847)*, in *Századok* CXXXIII (1999/6), 1259–1278.

VELLADICS M., *Szerzetesrendi abolíció Magyarországon*, in *Levéltári közlemények* LXXI (2000/1–2), 33–52.

VELLADICS M., *A szerzetes rendházak felszámolása II. József korában*, in *Egyháztörténeti szemle* II (2001/1), 3–42.

VELLADICS M., *Paradicsom vagy pokol? Szerzetesség 1782–1790*, in *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok Regnum* XVIII (2006/1–2), 21–40.

ZOLNAI B., *A janzenizmus európai útja*, in *Minerva* XII (1933/6–10), 178–218.

ZOLNAI B., *Magyar janzenisták*, in *Minerva* III (1924) 66–97., IV (1925/1–5), 10–40., IV (1925/6–10), 129–164.

ZOLNAI B., *Pozsony és a jozefinizmus*, in *Irodalomtörténeti Közlemények* LXI (1957/3) 202–215.

Monográfiák

ACEMOGLU, D. – ROBINSON, J. A., *Why Nations Fail*, Profile Books Ltd, London 2013.

ADRIÁNYI G., *Az egyháztörténet kézikönyve*, SZIT, Budapest 2001.

ANGENENDT, A., *Heilige und Reliquien. Die Geschichte ihres Kultes vom frühen Christentum bis zur Gegenwart*, Verlag C.H.Beck, München 1994.

BAHLCKE, J., *Gegenkräfte. Studien zur politischen Kultur und Gesellschaftsstruktur Ostmitteleuropas in der Frühen Neuzeit*, Verlag Herder, Freiburg–Basel–Wien 2015.

BAHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia. Együttműködéstől a konfrontációig (1686–1790)*, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2013.

IFJ. BARTA J., *A nevezetes tollvonás. II. József visszavonja rendeleteit*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1978.

IFJ. BARTA J., *A tizenharmadik század története*, Panonnic Kiadó, Budapest 2000.

IFJ. BARTA J., *A kalapos király emlékezete. II. József és Magyarország*, (Series Commentariorum de Arte Humana et Geographia 3) (szerk. Keményfi R.–Regéczi I.–Teperics K.), Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen 2012.

- BEALES, D., *Joseph II. In the Shadow of Maria Theresa, 1741–1780*, Cambridge University Press, Cambridge–London–New York–New Rochelle–Melbourne–Sydney 1987.
- BEALES, D., *Joseph II. Against the World, 1780–1790*, Cambridge University Press, Cambridge–London–New York–New Rochelle–Melbourne–Sydney 2009.
- BENDA K., *Emberbarát vagy hazafi?*, Gondolat kiadó, Budapest 1978.
- BIHARI P., *Németország és a németek. 500 év Luthertől Merkelig*, Kalligram Kiadó, Budapest 2017.
- BITSKEY I., *Püspökök, írók, könyvtárak. Egri főpapok irodalmi mecénatúrája a barokk korban* (Studia Agriensia 16), Heves Múzeumi Szervezet, Eger 1997.
- BORECKZY B., *A magyar jakobinusok*, Gondolat Kiadó, Budapest 1977.
- BRANDL, M., *Die deutschen katholischen Theologen der Neuzeit. Ein Repertorium. I–IV*, Neugebauer Verlag, Salzburg 1978., vol. 2. 1978.
- BRÜSZTLE J., *Recensio universi cleri dioecesis Quinque ecclesiensis I–IV*, Typis Lycei Episcopalis C. Ramazetter, Pécs 1874–1880., vol. 1. 1874.
- CSORBA L., *A vallásalap 'jogi természete' – Az egyházi vagyon problémája a polgári átalakulás korának Magyarországon 1782–1918*, Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Művelődéstörténeti Tanszék, Budapest 1999.
- DEINHARDT, W., *Der Jansenismus in deutsche Landen. Ein Beitrag zur Kirchengeschichte des 18. Jahrhunderts* (Münchener Studien zur historischen Theologie 8), Kösel und Pustet, München 1929.
- DEMME J., *Pánszlávok a kastélyban*, Kalligram Kiadó, Pozsony 2014.
- EMBER GY., *A Magyar Királyi Helytartótanács ügyintézésének története 1724–1848*, Magyar Királyi Országos Levéltár kiadványa, Budapest 1940.
- FEBRONIUS, J., *De statu Ecclesiae et legitima potestate Romani Pontificis*, Evardi, Bullioni 1763.
- FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997.
- FELHŐ I.–VÖRÖS A., *A helytartótanács levéltár* (Magyar Országos Levéltár kiadványai I., Levéltári Leltárak 3.), Akadémiai Kiadó, Budapest 1961.
- GALLA, F., *Pálos missziók Magyarországon a 17–18. században*, (sajtó alá rendezte FAZEKAS I.) (Collectanea Vaticana Hungariae, Classis I.) (szerk. Török J.–Tusor P.), vol. 11., Budapest–Róma 2015.
- GONDA I.–NIEDERHAUSER E., *A Habsburgok. Egy európai jelenség*, Gondolat Kiadó, Budapest 1978.

- GUTKAS, K., *Kaiser Joseph II. Eine Biographie*, Zsolnay Verlag, Wien–Darmstadt 1989.
- HAHNER, P., *A régi rend alkonya. Egyetemes történet 1648–1815*, Panem Kiadó, Budapest 2006.
- HERMANN E., *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae I), Auróra Könyvek, München 1973.
- HERSCHE, P., *Der Spätjansenismus in Österreich*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1977.
- IJJAS A., *Az Egyház és az uralkodói abszolútizmus* (A Keresztény Egyház Története VII/1), Pázmány Péter Irodalmi Társaság, Budapest 1941.
- IM HOF, U., *A felvilágosodás Európája*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1995.
- KAPOCS N.–KÖHEGYI M., *A bajai ferencesek háztörténete I. 1694–1840* (Bajai dolgozatok 12.), Türr István Múzeum, Baja 2000.
- KARÁCSONYI J., *Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 970-től 1900-ig, Egyházmegyei könyvnyomda, Veszprém 1929*³.
- KISBÁN E., *A magyar pálos rend története I–II*, Pálos Kolostor kiadása, Budapest 1940., vol. 2.
- KLINGENSTEIN, G., *Der Aufstieg des Hauses Kaunitz. Studien zur Herkunft und Bildung des Staatskanzlers Anton Wenzel Kaunitz*, Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen 1975.
- KLUETING, H.(szerk.), *Der Josephinismus. Ausgewählte Quellen zur Geschichte der thesesianisch-josephinischen Reformen* (Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte der Neuzeit 12a), Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1995.
- KOSÁRY D., *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1980.
- KOSÁRY D., *Újjáépítés és polgárosodás 1711–1867* (Magyarok Európában I–IV.) (szerk. Glatz F.), Háttér Lap- és Könyvkiadó, Budapest 1990, vol. 3.
- KOVÁCS E., *Ultramontanismus und Staatskirchentum im thesesianisch-josephinischen Staat. Der Kampf der Kardinäle Migazzi und Franckenberg gegen den wiener Professor der Kirchengeschichte Ferdinand Stöger* (Wiener Beiträge zur Theologie LI.), Dom Verlag, Wien 1975.
- KOVÁCS E., *Der Pabst in Teutschland. Die Reise Pius VI. im Jahre 1782*, Verlag für Geschichte und Politik, Wien 1983.
- KÓKAY GY., *Felvilágosodás, kereszténység, nemzeti kultúra* (Historia Litteraria 8), Universitas Kiadó, Budapest 2000.

KULCSÁR K., *II. József utazásai Magyarországon, Erdélyben, Szlavóniában és a Temesi Bánságban 1768–1773*(Doktori mestermunkák), Magyar Országos Levéltár–Gondolat Kiadó, Budapest 2004.

MAAB, F., *Der Josephinismus. Quellen zu seiner Geschichte in Österreich 1760–1850. Amtliche Dokumente aus dem Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchiv I-V*, Verlag Herold, Wien 1951–1961, vol. 2.

MAGENSCHAB, H., *Josef II. Österreichs Weg in die Moderne*, Amalthea Signum Verlag, Wien 2006.

MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában I–III*, Pfeifer Ferdinánd, Budapest 1882–1888.

MARCZALI H.(szerk.), *Nagy Képes Világtörténet I–XII*, Franklin Társulat–Révai Testvérek, Budapest 1899–1905., vol. 9.

MÁLYUSZ E., *A türelmi rendelet. II. József és a magyar protestantizmus* (Historia incognita, 1. sorozat), Attraktor Kiadó, Gödöllő 2006.

MÁTYÁS A., *A korai közgazdaságtan története*, Aula Kiadó, Budapest 1999.

MESZLÉNYI A., *A jozefinizmus kora Magyarországon*, Szerző kiadása, Budapest 1934.

KALMÁR J.(szerk.), *Miscellanea fontium historiae Europae. Emlékkönyv H. Balázs Éva történészprofesszor 80. születésnapjára*, Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest 1997.

MITROFANOV, P., *Joseph II. Seine politische und kulturelle Tätigkeit I–II*, Stern Verlag, Wien–Leipzig 1910.

MOLITOR F., *II. József, a császári Don Quijote*, Gondolat kiadó, Budapest 1987.

NAGY I.–F. KISS E., *A Magyar Kamara és egyéb kincstári szervek*, Magyar Országos Levéltár, Budapest 1995.

PADOVER S. K., *II. József. A császár-forradalmár* (Nagy idők, nagy emberek 7), Cserépfalvi Kiadó, Budapest 1943.

PEHM J., *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök élete és kora*, (A Veszprémi Egyházmegye múltjából 2.), Zrínyi Nyomdaipar Rt., Zalaegerszeg 1934.

POÓR J.(szerk.), *Hajnóczy József*, (Magyar Szabadelvűek 4.), Új Mandátum Kiadó, Budapest 1998.

POÓR J., *Kényszerpályák nemzedéke 1795 – 1815*, Gondolat Kiadó, Budapest 1988.

POÓR J.(szerk.), *Kora újkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény*, Osiris Kiadó, Budapest 2000.

ROMSICS I., *Magyarország története*, Kossuth Kiadó, Budapest 2017.

SCHÄFER, PH., *Kirche und Vernunft. Die Kirche in der katholischen Theologie der Aufklärungszeit*, Hueber Verlag, München 1974.

STRESZKA, M., *Roczniki zakonu sw. Pawla pierwszego pustelnika II.*, k. n., Czestohowa–Jasna Góra 2008.

SZAKÁLY O., *Egy vállalkozó főnemes. Vay Miklós báró (1756–1824)*, Eötvös Kiadó, Budapest 2003.

SZÁNTAY A., *Regionalpolitik im alten Europa. Die Verwaltungsreformen Josephs II. in Ungarn 1785–1790*, Akadémiai Kiadó, Budapest 2005.

SZEKFÜ GY., *A tizennyolcadik század. Magyar Királyi Egyetemi Nyomda*, Budapest, é. n.

SZELESTEI NAGY L., *Irodalom- és tudományszervezési törekvések a 18. századi Magyarországon 1690–1790.*, (OSZK Kiadványai, Új sorozat 4), Országos Széchényi Könyvtár, Budapest 1989.

SZIJÁRTÓ M.I., *A 18. századi Magyarország rendi országgyűlése*, Országgyűlés Hivatala, Budapest 2016.

SZLAVIKOVSZKY B., *Magyarországi diákok itáliai egyetemeken 1526–1918. I* (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 16.), Budapest, ELTE Levéltára, 2007.

TÖRÖK J.–LEGEZA L., *A 350 éves Központi Papnevelő Intézet*, Mikes Kiadó, Budapest 1998.

VADÁSZ J., *A fényes kolostor. A márianosztrai pálos kolostor és templom története*, Ecclesia Szövetkezet–Magyar Pálos Rend Boldog Özséb Konventje, Budapest–Márianosztra 2018.

VALJAVEC, F., *Der Josephinismus. Zur geistigen Entwicklung Österreichs im 18. und 19. Jahrhundert*, Rohrer Verlag, Brünn–München–Wien 1944.

VARGA J., *Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom kisebb egyetemein és akadémiáin, 1560–1789* (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban), ELTE Levéltára, Budapest 2004.

VERESS E., *A római Collegium Germanicum et Hungaricum magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai 1559–1917* (Fontes Rerum Hungaricarum 2), Stephaneum, Budapest 1917.

WANGERMANN E., *Die Waffen der Publizität. Zum Funktionswandel der politischen Literatur unter Joseph II.* Verlag für Geschichte und Politik–Oldenbourg Wissenschaftsverlag, Wien–München 2004.

WINTER, E., *Der Josefinismus und seine Geschichte. Beiträge zur Geistesgeschichte Österreichs 1740–1848* (Prager Studien und Dokumente zur Geistes- und Gesinnungsgeschichte Ostmitteleuropas 1) Verlag Rohrer, Brünn–München–Wien 1943.

ZOLNAI B., *A janzenizmus kutatása Középeurópában I.* (Universitas Francisco-Josephina. Acta Philosophica 4.), Minerva Rt., Kolozsvár 1944. (Csak I. kötet jelent meg.)

Forráskiadványok

ACTA CASSAE PAROCHORUM. 1–7. füzet. *Művészettörténeti adatok.* (Az anyagot gyűjtötte Bónisné Wallon Emma, Kenéz Győző, Sprenger Mária), Budapest MTA MKCs, 1969–1980, (A Művészettörténeti Dokumentációs Központ forráskiadványai V–VI.; A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai VII., IX., XII., XVII.)

Calendarium Archi-Dioecesanum cleri Strigoniensis, 1788–1826.

Schematismus venerabilis cleri dioecesis Cassoviensis, 1819–1846.

Catalogus venerabilis cleri almae dioecesis Neosohliensis, 1810.

Calendarium dioecesanum venerabilis cleri Jaurinensis, 1816.

Schematismus venerabilis cleri almae dioecesis Wespremiensis, 1818.

Catalogus venerabilis cleri almae dioecesis Alba-Regalensis, 1816–1829.

GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I– III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978.

GYÉRESSY Á., *Boldog magyar pálosok. Tanulmány-töredékek*, Budapest, 1958. Kézirat. (Lelőhelye a pálos rend budapesti Sziklakolostorának könyvtára.)

OROSZ F., *Synopsis annalium eremi-coenobiticorum ff. eremitarum ordinis S. Pauli primi eremitaee...*, Rennauer, Sopron 1747.

Levéltári dokumentumok

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK Kézirattár Fol. Lat. 2024.

OSZK Kézirattár Fol. Lat. 2025.

OSZK Kézirattár Fol. Lat. 2699.

OSZK Kézirattár Fol. Lat. 2933.

OSZK Kézirattár Fol. Lat. 2939.

OSZK Kézirattár Quart. Lat. 1144.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

MNL OL A-39 Acta generalia(Magyar Kancellária általános iratai)

MNL OL C-72 Departamentum Ecclesiasticum Oeconomicum (Egyházi gazdasági osztály)

MNL OL C-103 Inventarien der in Hungarn aufgelassenen Klöstern (A felosztatott magyarországi kolostorok leltárai)

MNL OL E-153 Acta paulinorum (Pálos akták)

Adatbázisok

Ezer év törvényei – Wolters Kluwer jogtár. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei> (letöltve: 2018. aug. 19. 20h 19s)

Köszönetnyilvánítás

Szeretném köszönetemet kifejezni elsősorban témavezetőmnek, Prof. Dr. Török Józsefnek, aki atyai türelemmel kísérte végig a disszertáció megszületését. Ugyancsak hálás köszönetemet fejezem ki Nagy Máriának és Saád Józsefnek a korrektúrázás nehéz feladatának elvégzéséért, Mocsáry Péternek az adatrögzítés során nyújtott segítségéért, valamint Gerse Ágnesnek a dolgozat megformálásában nyújtott segítségéért. Továbbá szívből jövő köszönetemet fejezem ki mindazoknak – elsősorban családtagjaimnak – bátorításukkal és imádságukkal mindvégig mellettem álltak.

Tartalom

Bibliográfia.....	2
Bevezetés.....	18
I. Magyarország változása a XVIII. században II. József trónra lépéséig.....	22
1. Egyházi viszonyok	22
1.1 Szellemi irányzatok változása.....	22
1.2 A főpapság és a papság helyzete.....	32
2. A nemesség állapota.....	46
2.1 Szellemi áramlatok.....	49
2.2 Mánások és nemesek helyzete	64
II. II. József császár.....	76
1. Neveltetése	76
1.1 A nevelés céljai és résztvevői	76
1.2 A trónörökös és anyja	83
2. Politikája.....	92
2.1 Uralkodói szándékai.....	92
2.2 Kaunitz herceg	102
3. Konfliktusa az Egyházzal.....	108
3.1 Konfliktus VI. Pius pápával	109
3.2 Az Egyházat érintő egyes rendeletei.....	115
III. A Pálos Rend eltörlése	120
1. Szűkülő mozgástér	120
1.1 A növendékfelvétel nehézségei.....	120
1.2 A rendi kormányzat szétzilálására tett intézkedések.....	121
1.3 Az utolsó csapás.....	123
1.4 A feloszlítás végrehajtási utasítása.....	125
2. Az egyes kolostorok állapota és a rendtagok további sorsa	128
2.1 Máriavölgy	128
2.2 Bánfalva	133
2.3 Sajólád.....	138
2.4 Márianosztra	141
2.5 Felsőelefánt	145
2.6 Sátoraljaújhely	148

2.7	Pápa.....	153
2.8	Pest.....	158
2.9	Pécs	169
2.10	Sasvár	174
2.11	Tóketerebes	178
2.12	Varannó	183
2.13	Késmárk	188
2.14	Szakolca	191
2.15	Nezsider.....	193
2.16	Tüskevár	195
2.17	Székesfehérvár	199
2.18	Nagyvárad	204
2.19	Acsa.....	208
2.20	Mocsár.....	210
2.21	Szentkút.....	212
2.22	Diósgyőr.....	214
2.23	Máriacsalád	217
2.24	Szatmár.....	219
2.25	Erdélyi házak.....	221
	Összefoglalás.....	224
	Zusammenfassung.....	235
I.	számú melléklet: Szerzetesek adatai a feloszlási jegyzőkönyvek alapján	241
II.	számú melléklet: A szerzetesek feloszlást követő életútja	272
III.	számú melléklet: A pálos rend anyagi helyzete	299

Bevezetés

Az értekezésem célja: bemutatni a Pálos Rend magyarországi tartományának 1786-ban bekövetkezett feloszlását. A hétköznapi szemlélő és a közvetlenül érintett szerzetesek számára az esemény gyakran bénítóan hatott. Az egész magyarországi rendi közösség, a rendtagok közül a legjelesebbek személyesen is, majdnem másfél évszázadon át apostoli misszionáriusokként tevékeny részt vállaltak az ország rekatolizációjában apostoli misszionáriusként.¹ Ez megszabta a rendi képzés és tevékenység fő irányvonalát és túlnyomórészt a rendi közösségben uralkodó szellemiséget is. Ehhez járult új kihívásként a királynőtől a hét volt jezsuita gimnázium átvétele.² A rend azáltal, hogy legjobb, legképzettebb tagjait bocsátotta a tanügy rendelkezésére, a legnagyobb készséggel igyekezett megfelelni ezen elvárásnak.

A politikát irányító nézetek, eszmék egész Európában, így Magyarországon is jelentősen megváltoztak a XVIII. század során. A változások folyamatát, irányító eszméit és néhány főszereplőjét előzetesen szükséges bemutatni ahhoz, hogy legalább részben érthetővé váljon a Pálos Rend magyar tartományának tragikus végzete.

Az *első fejezet* az Egyházat érintő szellemi változásokat szándékozik bemutatni, továbbá a klérus helyzetét II. József önálló kormányzásának kezdetéig. Erre szolgál padányi Bíró Márton Enchiridionjának udvari és nemzetközi fogadtatása körül kialakult események és a műre adott reakciók ismertetése. A püspök számára váratlan reakció magyarázata az udvarban egyre nagyobb teret nyerő jezsuita ellenes felfogás beszivárgása. A beszivárgás főszereplői és mozgatói néhány pap, von Stock, Müller prépost és egy főpapi kör, továbbá az udvari orvos voltak. Ugyanitt bemutatásra került a francia egyházpolitikai és kormányzati nézetek beszüremkedése az uralkodócsaládba, amely szintén papi segédlettel történt. Ennek során fény derül arra a tényre, hogy 1760 után egyre jelentősebb számú janzenista szellemiségű papot alkalmaz a királynő, akik közül néhányan kiemelkedő befolyásra tesznek szert. Ennek következtében a kormányzat egyre abszolutisztikusabbá és racionalistává válik. Kontrasztként szükségesnek láttam bemutatni a jezsuiták korszak elején betöltött jelentős szerepét, továbbá egyik fő eszközüknek, a cenzúrának működését és annak az uralkodó rendeletére végbement lazítását, illetve mindennek magyarországi végrehajtását.

¹ GALLA, F., *Pálos missziók Magyarországon a 17–18. században*, (sajtó alá rendezte FAZEKAS I.) (Collectanea Vaticana Hungariae, Classis I.) (szerk: Török J.–Tusor P.), vol. 11., Budapest–Róma 2015.

² KISBÁN E., *A magyar pálos rend története I–II*, Pálos Kolostor kiadása, Budapest 1940., vol. 2. 304. Az ungvári, székesfehérvári, szatmári, szakolcai, sátoraljaújhelyi és zágrábi és varasdi gimnáziumok.

A főpapi és papi rend az ország első rendjét alkotja, a főpapok szinte kivétel nélkül arisztokrata családok sarjai és a papság soraiban is bőven található nemesi származású. Ez alkotmányos szinten is összeköti őket a második renddel, a főnemességgel és a nemesekkel. Megkíséreltem bemutatni a dinasztia és a bécsi udvar vallásos felfogásának átalakulását és hatását a magyar nemesi társadalomra. Ez a hatás az egységesen udvarhű főpapi csoportot egy rövid időre polarizálta. A Cassa Parochorumhoz kapcsolódó eseményeken keresztül akartam bemutatni az püspökökkel kapcsolatos állami felfogás változását. Ezzel áll szemben a főpapok művelődéspártoló és hitterjesztési célú tevékenysége. Megemlítettem az alsópapság részvételét a rekatolizációs célú hithirdető törekvésekben. Céлом az állami és egyházi törekvések között feszülő ellentét bemutatása.

A *második fejezetben* a korszak főszereplői közül II. Józsefet, vele összefüggésben anyját, Mária Teréziát és mindkettőjük kancellárját, Kaunitzot láttam szükségesnek bemutatni. Az uralkodócsalád vallást érintő felfogásának változása megjelent a trónörökös neveltetésében is. Ezért kell említenem a nevelésben résztvevő fontosabb személyeket, és irányvonalukat. A trónörököszt a jövőendő uralkodásra felkészítő személyek némelyike, mivel Mária Terézia bizalmas köréhez tartoztak, az övével részben összhangban lévő elveikkel hatottak II. József fejlődésére. A nevelési célok – a jellemformálásra irányuló törekvések különösképpen – sok esetben nem voltak sikeresek. A trónörökös megőrizte túlzott öntudatát és bizonyos értelemben vett makacsságát. Nem tudta feldolgozni első felesége és gyermeke elvesztését sem. A munkába menekült és ez hátrányos következményeket vont magával. Túl sok lelki ereje maradt abszolutisztikus elképzelései megvalósítására. Ezek hangoztatása és az anyjával ellentétes felfogása az uralkodás módját illetően sok konfliktus előidézője volt. Mégis őszintén szerette anyját.

II. József politikai céljai megfogalmazásában erősen támaszkodott nemcsak uralkodói öntudatára és anyjának fő céljára, a birodalom korszerűsítésére, hanem türelmetlen természetére is. Kiemelt célja volt egy hozzá feltétlenül hű társadalom létrehozása, amelyben az érdek egyetlen alapja a tehetség és az állam támogatására irányuló elszántság. Ez sokszor sodorta őt ellentétbe először anyjával majd kancellárjával is. Egy erős és korszerű, az ellenséges kihívásoknak megfelelni képes birodalmat álmodott magának. Ez sodorta konfliktusba az Egyházzal. II. József politikai felfogásnak irányát a téma szekunder irodalmán keresztül kíséreltem meg bemutatni.

Politikai felfogásának nélkülözhetetlen támogatója és a gyakorlati megvalósítást illetően bírálója Kaunitz von Rietberg herceg, egy számomra is megkerülhetetlen szereplő volt. Egy törtető, jó érdekérvényesítő képességű személy, aki helyesen mérte fel korának igényeit és

lehetőségeit. Személyében megkíséreltem bemutatni azt az elkötelezett és céltudatos személyt, akinek felvilágosult és abszolutizmusra hajló eszméi és tettei jelentős mértékben meghatározták a vizsgált korszak politikai céljait a birodalmon belül.

A császár és az Egyházzal konfliktusának bemutatása során fontosnak látszott kiemelni, hogy mindkét szereplő abszolút igénnyel lépett fel céljai megvalósítására. A pápa magatartásán keresztül kívánom érzékeltetni azt a maga korában egyre kevésbé elfogadott, de hazánkban ugyanakkor még elég szilárd meggyőződést, amelyet az Egyház önmagáról és világban betöltött feladatáról kiaslakított. Ezzel állnak szemben a császárt irányító eszmék és államférfiúi szándékok. Bemutatom a különféle uralkodói rendeletek kiváltotta konfliktust a két fél között. A rendeleteket igyekeztem csoportosítani és kiemelni a szerzetességre gyakorolt hatásukat.

A harmadik fejezetben azokat a lépéseket szeretném bemutatni, amelyek a gyakorlatban fejezték ki az uralkodó a szerzetesi életet ellehetetlenítő szándékait. Közülük az első a növendékek felvételét nehezítette meg, először a fogadalom letételéhez kívánt alsó korhatár állami felemelésével, majd az önálló rendi nevelés megszüntetésével. A második nagy lépésben a Pálos Rend példáján keresztül bemutatom a szerzetesrendek szinte teljes önkormányzatának felszámolását. Ez csúcsosodik ki az utolsó csapásban, az általános perjel és titkára pozícióvesztése miatt a renden belül kitört konfliktusban. Ennek egyenes következménye lett a rend eltörlésére kiadott rendelet.

A felozlató rendelet kolostorokra és személyekre irányuló hatását mutatom be az egyes kolostorokról fellelhető, számomra elérhető és megérthető információk összefoglalásával. Az anyag összeállításához meg kellett küzdenem a levéltári kutatás nehézségeivel, az egyes iratok elolvasása és értelmezése során. Ilyen volt az amúgy szép külalakú latin szövegek értelmezése és a gótbetűs német írás olvasása, különösen azért, mert a felozlatásban résztvevő személyek elenyésző kisebbsége tanulta ezt az írást iskolában. Nagy többségük „átképző” során sajátította el a gótbetűs abc rejtjelmeit és ez megnehezítette az egyes iratok eredményes használatát. Nem volt egységes szempont például a konventen belül különösebb tisztséget nem viselő személyek státuszának a jelölésére, emitt volt, ahol papnak, volt ahol konventuálisnak nevezték az illetőt, de máshol az egykori tisztségét – mint például perjel – is rögzítették. Ezeket általában elhagytam.

Az elsődleges források közül kiemelkedik a MNL OL C-103 jelzetű fondja, amely *A felozlatott magyarországi kolostorok leltárai* címet viseli, továbbá a MNL OL C-72 fond, amely az Egyházi Gazdasági Osztály iratait tartalmazza. Hasznos információval szolgál még a MNL OL A-39 és MNL OL E-153 jelzetű fond is. A fennmaradt akták töredékessége adja a magyarázatot az általunk elért anyag töredékességére. A keletkezés idején a különféle hivatalok

által használt akták egy része elkallódott, illetve eredeti helyéről máshová került és jelenleg lappang. Emiatt nem volt lehetséges az összes kolostorra és rendtagra nézve azonos tartalmú adatsor felállítása. Különösen az egyes személyeket, illetve a rendházak némely jellemzőjét feltüntető adatok gyűjtésére és azok lehetőség szerinti összegzésére törekedtem. Ahol lehetséges volt, megkíséreltem a rendtagok feloszlás utáni lakóhelyének megállapítását is. Ezek eredményeit szándékozom táblázatba foglalni.

A téma szakirodalmának úttörője Marczali Henrik volt, aki II. Józsefről írt három kötetes monográfiájában máig a legteljesebb alapvetésnek számító művet alkotott. A Pálos Rend vonatkozásában az első modern cikket Császár Elemér írta a Századok folyóirat hasábjain, majd őt követve és új forrás használatával is kiegészítve jelentette meg tanulmányát Kisbán Emil. Hermann Egyed premontrei kanonok a rend visszaállításának kérdéskörében írt tanulmányt, bőséges levéltári forrásokra alapozva. Velladics Márta a legutóbbi időben jelentetett meg a szerzetesrendek II. József általi eltörléséről több cikket és tanulmányt, a pálosokra vonatkozó forrásanyagot is bőven alkalmazva. A II. Józsefet és életművét feldolgozó és értékelő monográfiák, tanulmányok és cikkek külföldi, elsősorban német nyelvű szakirodalma szinte kimeríthetetlenül bőséges. Ezek közül a számomra is elérhetővé vált művek eredményeit, ha nem is teljes részletességgel, igyekeztem beépíteni értekezésembe.

I. Magyarország változása a XVIII. században II. József trónra lépéséig

1. Egyházi viszonyok

A XVIII. század egyházi viszonyainak áttekintéséhez szükséges az ország tágabban vett fogalmának az alkalmazása, amiatt, ahogy a tényleges uralkodói székhely Bécsben volt. Ezért először a bécsi állapotokat kell áttekinteni és ehhez járulnak a szorosán magyar vonatkozású információk.

1.1 *Szellemi irányzatok változása*

A XVIII. század nem csupán Európában, hanem Magyarországon is nagy átalakulást hozott magával. Az egész földrészen jelentős szellemi és politikai változások kezdődnek, elsősorban a francia és a porosz udvarokban. A barokk szellemiség a jezsuita renddel együtt fokozatosan kiszorul a közéletből, és helyét politikai téren az abszolutizmus, szellemi téren a felvilágosodás országok szerint különböző változatai veszik át. Ez történik hazánkban is, jelentős időbeli különbségekkel.

Mária Terézia uralkodása első évtizedében még töretlen a barokk szellem uralma. Ám padányi Bíró Márton veszprémi püspök³ *Enchiridion de fide* című művének udvari fogadtatása már a megváltozott szellemiség jele.⁴ A könyv a korábban kiadott császári, illetve királyi rendeletekre támaszkodva összefoglalja, mi a teendő a katolikus hit megbontóival, az eretnekekkel és tanaik követőivel. Ez a megnyilatkozás a protestánsokban félelmet keltett, akik különösen a Carolina Resolutio óta⁵ erős nyomás alatt álltak és emiatt fő pártfogójukhoz, II. Frigyes porosz királyhoz fordultak védelemért. Oltalomkérő levelükben a veszprémi püspököt vallásuk könyörtelen, zord üldözőjeként ábrázolták. Arról szemérmesen hallgattak, hogy egy évvel korábban – megszegve Mária Terézia hatályban lévő rendelkezését, amely 1745 óta az általános jellegű vallási panaszok küldöttség útján történő előterjesztését megtiltotta –

³ 1745-től 1762-ig veszprémi püspök.

⁴ BÄHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia. Együttműködéstől a konfrontációig (1686–1790)*, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2013, 267. A mű elkobzását rendelete el az uralkodó.

⁵ III. Károly király rendelete 1731-ben, amely többek közt előírta a katolikus esküforma alkalmazását a hivatalnokok számára. Ezzel jelentősen megnehezedett a protestánsok hivatalba lépése.

protestáns küldöttség járt Bécsben, a katolikus püspököktől és földesuraktól elszenvedett sérelmeket hangoztatva.⁶

A küldöttség memorandumát Bíró a könyvében kinyomtatta, majd szisztematikusan, pontról pontra haladva megcáfolta. Kimutatta, hogy a protestantizmus nem csupán egyházi, hanem politikai szempontból is bűnös dolog és ragaszkodni kell aposztata, azaz hitehagyó elnevezésükhöz és minősítésükhöz. Ide kapcsolódó érvei alátámasztására konkrét eseteket mutat be egyházmegyéjéből, amikor katolikus papok a protestánsok égő gyűlöletének áldozataivá váltak, nem egy közülük brutális kínzások elszenvedését követően. Ezután megismétli Bársony György⁷ egy évszázaddal korábban megfogalmazott álláspontját. Ennek értelmében a magyar király egyáltalán nem köteles a protestánsok szabadságjogait elismerni, azokat tolerálni. Bizonyítékul az 1606-ban kötött bécsi béke hiányos jogi alapjaira hivatkozik, amely a katolikusok számára rendkívül sérelmes volt. Kijelenti, mivel a katolikus főpapság jóváhagyását nem kérték ki, ezért a protestánsok a felelősek minden lázongásért.⁸ Az ország egységének megóvása érdekében sürgeti az 1525. évi IV. törvény következetes betartását. Különbőféle történelmi példák alapján követeli az eretnekek fizikai megsemmisítését is. A könyv tehát nem csupán a Katolikus Egyházat védelmezte, hanem az egyház jogainak alátámasztását és politikai megerősítését is célul tűzte ki. Ezért hangsúlyozza, hogy az ország rendjei együttesen alkotják a királyságot, emiatt a protestánsok a fennálló alkotmányos rend szerint csupán idegen testet alkotnak az államon belül. Az ország jogrendjének aláásását vonja magával, ha azok politikai jogokra tehetnek szert. Bíró érvrendszerében a püspöki kar a fennálló jogrend őre és a rendi tekintély garanciája. Így könyvében joggal azonosítja az állam testével a karokat és rendeket, amellyel szemben állva a protestánsok nem csupán az Egyház, hanem az állam egységének a megbontói is. A velük való szembenállás ezért nem csupán a katolikusok magánérdeke, hanem egyúttal szoros állami érdek is.⁹

A hagyományosan jó porosz kapcsolatokkal rendelkező magyar protestánsok Süßmilch berlini tanácsos személyében alkalmas és nagyon ravasz pártfogót találtak, akinek a tárgyban előterjesztett javaslata később bevett gyakorlattá vált. Bahil Mátyás, Felvidékről elszökött

⁶ BAHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia. Együtműködéstől a konfrontációig (1686–1790)*, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2013, 254.

⁷ Bársony György (1665-től 1675-ig) váradi püspök és szepesi prépost, *Veritas toti mundo declare* 1671-ben kiadott könyve.

⁸ BAHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia. Együtműködéstől a konfrontációig (1686–1790)*, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2013, 256.

⁹ BAHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia. Együtműködéstől a konfrontációig (1686–1790)*, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2013, 257–259.

lelkész vádjai alapján, az evangélikusok nevében beadványt terjesztett II. Frigyes elé.¹⁰ Süßmilch szerint a poroszok által frissen meghódított Szilézia katolikusainak kényes helyzetét kihasználva kell fellépni a magyarországi akatolikusok politikai támogatására. Így a II. Frigyeshez túlzottan is lojális boroszlói püspök, uralkodója rendeletére bepanaszolta Bíró Mártont a pápa előtt. XIV. Benedek a bécsi nunciust bízta meg az ügy elsimításával, aki mérsékletre intette a magyar főpapokat. A pápa állásfoglalása hamarosan ismertté vált Berlinben. II. Frigyes és a boroszlói püspök levélváltását pedig a magyar evangélikusoknak is eljuttatták, így került annak híre a frissen kinevezett bécsi érsekhez, Trautsonhoz. Ezáltal Bíróéval ellentétes eszmék követője állt a császárváros hierarchiája élén.¹¹ Személyében és janzenista nézeteiben új egyházpolitikai irány vette át fokozatosan az irányítást a Habsburg udvarban.

II. Frigyes politikai manővere tökéletes eredményt hozott. A vallási tolerancia hangoztatásának örve alatt, diplomáciai úton erőltette rá politikáját az ellenfél államára. Mindezek fényében az eperjesi jezsuiták feltételezése Bahilt illetően, nem állt messze a valóságtól.¹² Sőt, személyét és sértettségét még később is felhasználták politikailag. Süßmilch, statisztikusként a vallási intoleranciát a népszerűséget és az államot gyengítő tényezők közé sorolta.¹³

Bíró Márton könyvének sorsa kifejezésre juttatja, hogy a császári udvar szerepe megkerülhetetlen az újabb szellemi áramlatok hazai megjelenésében. A bécsi főtisztviselők bizonyos köre rövidebb vagy hosszabb időt töltött Franciaországban, mások a mai Hollandiában és ott megismerkedtek a janzenizmussal, mint szellemi, ezáltal utóbb politikaiává váló irányzattal. II. József uralkodása idejére a janzenizmus már meglehetősen sokrétűvé vált, amit az alábbiakban lehet összefoglalni. A kezdeti kiindulópont egy tisztán hittudományi jellegű kérdés, amely az isteni és emberi akarat egymáshoz való viszonyát tárgyalja. Ez molinista-tomista vitaként vált közismertté a teológiai irodalomban. A gyakorlati megvalósítás terén mutatkozó megoldási lehetőségekről szólt a laxista-rigorista vita. Ezek során a janzenisták előszeretettel tanulmányozták az Egyház történetét, melynek során azt a végkövetkeztetést szűrték le, hogy az ősegyház egyszerűnek vélt külsőségei és szigorú bünbánati fegyelme, valamint a Szentírás buzgó olvasása, együtt alkotja a keresztény hit legigazabb formáját. Ehhez

¹⁰ Bahil Mátyást 1746 előtt a protestánsok sérelmeit taglaló munkájáért az eperjesi jezsuiták nem csupán teológiai alapon vádolták, hanem porosz ügynökként is.

¹¹ HERSCHE, P., *Der Spätjanenismus in Österreich*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1977, 64–66.

¹² Lásd 8. lábjegyzet.

¹³ BAHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia. Együttműködéstől a konfrontációig (1686–1790)*, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2013, 269.

járul a lehető legigénytelenebb, mindenfajta szórakozást kerülő életvitel.¹⁴ Nézeteik elterjesztésére pedig előszeretettel használták ki a könyvnyomtatásnak a tömegtermelésben rejlő lehetőségeit. Írásaik elsősorban az értelmet szólították meg, világos, hideg és mértéktartó stílussal, amely az érzéseket, érzelmeket meglehetősen háttérbe szorította. Példa erre Trautson gróf, bécsi érsek 1752-ben újjá kiadott körlevele, amelyben azt írja, hogy a „népből nem kevesen szégyenletes tudatlanságba süllyedtek, a lényeges hittételekről egyáltalán nem katolikus módon gondolkoznak és tökéletesen bizonytalan, csodás műveknek, némely babonás álmódosításoknak sokkal szilárdabb hitet tulajdonítanak, mint Krisztus Evangéliumának; akik minden templomban búcsú után futnak, anélkül, hogy tudnák, mi az, vagy mi szükséges az elnyerésükhöz; akik magánajátosságaikban és a szentek képeinek tiszteletében jobban bíznak, mint Krisztus érdemeiben.”¹⁵ Ezért felszólítja papjait, hogy „ne szentekről, búcsúkról, rózsafüzérekről, képekről, körmenetekről prédikáljanak, hanem Krisztusról és a hitigazságokról.”¹⁶ Ennek megfelelően gyakorlati istentiszteletükben nagy szerepet kapott ugyan a gyakori szentgyónás, azonban igen ellentmondásos módon, gyakran éltek a feloldozás elhalasztásával. A népi vallásosság hagyományos formáit háttérbe szorították, helyette a Szentírás buzgóbb tanulmányozását és lelki írók olvasását ajánlották.¹⁷ Nézeteiket az Apostoli Szentszék először 1705-ben a *Vineam Domini*, majd újól az 1713-ban kiadott *Unigenitus* kezdetű bullával ítélte el. A janzenizmus követőinek fészkeként számoltartott Port Royal kolostort 1709-ben feloszlatta, ám ezzel indirekte hozzájárult eszméik további elterjedéséhez.¹⁸

A janzenizmussal, későbbi papi támogatói közül néhányan Rómában, mint a Germanicum növendékei ismerkedtek meg. Közéjük tartozik Ambros Simon von Stock, aki különös módon a jezsuita Giuli közvetítésével tesz szert ismereteire. Giuli egyházjogot adott elő növendékeinek és tanulmányi prefektusuk is volt. Őt nyugtalanság töltötte el a rendjét és képzési módszereiket érő támadások láttán, ezért mintegy előre menekülve, azt a nézetet vallotta, hogy szigorúbban kellene követni a *ratio studiorum* előírásait. Szerinte a nevelés nem éri már el a kívánt hatást. Talán ezen a nyomon indultak el a növendékek is, akik az ellenkező

¹⁴ ZOLNAI B., *Magyar janzenisták* in *Minerva* III(1924/1–5) 66–97., 66–72.

¹⁵ KLUETING, H. (szerk.), *Der Josephinismus. Ausgewählte Quellen zur Geschichte der thesesianisch-josephinischen Reformen* (Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte der Neuzeit 12a), Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1995, 31.

¹⁶ KLUETING, H. (szerk.), *Der Josephinismus. Ausgewählte Quellen zur Geschichte der thesesianisch-josephinischen Reformen* (Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte der Neuzeit 12a), Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1995, 32.

¹⁷ HERSCHÉ, P., *Der Spätjanzenismus in Österreich*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1977, 24–31.

¹⁸ ZOLNAI B., *Magyar janzenisták* in *Minerva* III(1924/1–5) 66–97., 67–68.

teológiai nézetet képviselő domonkos professzortól, a későbbi bíborostól, Selleritől¹⁹ vették későbbi működésüket meghatározó ismereteiket. Ő táplálta beléjük az úgynevezett régi, igaz és egészséges tanítás szellemét.²⁰ Ezek pedig a janzenizmus általános jelszavai.

Ausztriába visszatérve, Stock működésének fő színtere – magas pártfogóinak is köszönhetően – a bécsi egyetem lesz. 1741-ben a Hittudományi Kar dékánja, majd 1746 után rektor.²¹ Itt ismerkedett meg Van Swietennel és Migazzival, akinek később a befolyásos egyetemi posztját köszönhette. Dékánként tagja volt az Udvari Tanulmányi Bizottságnak (Studienhofkommission). A bizottság feladata volt kidolgozni a megfelelő tanterveket a hallgatók számára. Ennek jóváhagyása után dékánként az ő dolga volt a rendelkezések ismertetése és betartatása. Ennek során kiemelt fontosságot tulajdonított a Szentírásban és az egyházatyák műveiben való elmélyedésnek. A siker érdekében Migazzi teljes mellszélességgel támogatta működését. 1753-tól Trautson érsek munkatársa az állami cenzúra bizottságban, majd 1759-től a hittudományi részleg felelőseként hivatalosan is a bizottság tagja lesz. A janzenista irodalom beáramlásának szabad utat biztosított, ugyanakkor a jezsuita szerzők könyveinek terjesztését akadályozta. 1770-ben részt vett az uralkodó által elhatározott egyházügyi rendelkezések kidolgozásában.²² Jelentős számú pártfogoltját juttatta magas vagy bizalmi állásba. Közéjük tartozott Pietro Gazzaniga tanszékvezető, akinek dogmatikai tárgyú tankönyve sokáig használatban maradt.²³ Melchior Blarer az újra alapított bécsi papnevelde rektora lett 1758-ban,²⁴ kedvenc tanítványa Marcus Wittola ugyan nem nyert magas beosztást, de igen termékeny írónak bizonyult.²⁵

Az itáliai tanulmányaikat befejező, Ausztriába visszatérő janzenisták – hiszen nem csak Stockról van szó, hanem az innsbrucki, salzburgi és trienti értelmiségi körök szereplőiről is –

¹⁹ Gregor Selleri O.P., később bíboros. Az Unigenitus bullához írt magyarázatában igazából a bulla ellenzőit veszi védelmébe. Ezen a több kötetes íráson (Propositiones a ...Clemente Papa XI damnatae in Bulla Unigenitus...) dolgozott még Stock római tartózkodása idején is. vö.: HERSCHE, P., *Der Spätjansenismus in Österreich*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1977, 89.

²⁰ HERSCHE, P., *Der Spätjansenismus in Österreich*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1977, 89-90.

²¹ HERSCHE, P., *Der Spätjansenismus in Österreich*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1977, 71. v.ö.: Deinhardt W., *Der Jansenismus in deutschen Landen* 81. Szerinte Stock 1757-től volt a Studienhofkommission tagja, és 1759-től a teológiai fakultás dékánja, aki a jezsuiták elszánt ellenségeként bizonyos érdemeket szerzett a tanügyi reform terén. A két megállapítás nem zárja ki egymást.

²² HERSCHE, P., *Der Spätjansenismus in Österreich*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1977, 70-75.

²³ HERSCHE, P., *Der Spätjansenismus in Österreich*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1977, 109-111. Gazzaniga a pécsi Klimó György püspöknek dedikálta dogmatika tankönyve első kötetét. BÄHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia. Együtműködéstől a konfrontációig (1686-1790)*, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2013, 280.

²⁴ HERSCHE, P., *Der Spätjansenismus in Österreich*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1977, 78-79.

²⁵ HERSCHE, P., *Der Spätjansenismus in Österreich*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1977, 251-252.

még nem rendelkeznek különösebben kiépített, világos tanrendszerrel, ám személyes kapcsolatokkal és egymás nézetei iránti szimpátiával annál inkább. Közülük kerül majd ki az ausztriai püspöki kar több tagja. Joseph von Thun gurki, majd passauai, Leopold Ernst von Firmian passauai, Virgil Maria von Firmian lavanti püspök, majd salzburgi nagyprépost, Trautson bécsi érsek.²⁶

Ezzel párhuzamosan a nem teljes szívvel a katolikus vallásra térő, befolyásos állásba, illetve szerepbe jutó konvertiták személye sem elhanyagolható. Közéjük tartozik Erzsébet Krisztina braunschweig-wolfenbütteli hercegnő, Mária Terézia édesanyja is, aki katolizálása után is szívesen olvasott protestáns irodalmat és könnyen örömet lelhetett a janzenista írásokban. Ez utóbbiakkal lányát, Mária Teréziát is ellátta, valamint olyan tanítót alkalmazott mellette, akinek az Apostoli Szék tekintélyét romboló, illetve az állam Egyház felettségét támogató nézetei ismertek voltak.²⁷ Ez a gondolkör már igen sarkos megfogalmazást nyert az úgynevezett gallikán tételekben, amelynek szerzője XIV. Lajos francia király minisztere, Colbert volt. Állítása szerint az egyházi hatalom csak a lelkiekre vonatkozik, mert az uralkodók közvetlenül Istentől nyerik a hatalmukat. Ebből következik, hogy a római pápa nem áll a császár felett, bár lelki téren kétségtelenül a hatalom teljességével bír, de ezt az egyetemes zsinat tekintélyének való alávetettségben gyakorolja. Sőt, joghatóságát csak a helyi, azaz állami szabályozás szerint érvényesítheti. A pápa hozhat hitbeli döntést, de az mindenkire nézve kötelezővé csak az egyetemes zsinat megerősítő határozatát követően válik.²⁸

Ezek a gondolatok csak lassan vertek gyökeret, és a gondolatrendszer még lassabban és még kevésbé kézzelfogható módon nyert teret az udvar életében. Anton Gürtler az első janzenista pap az uralkodócsalád közvetlen szolgálatában. 1760-ban érkezett és Pármai Izabella, II. József hitvese mellett alkalmazták. Egy év múlva átvette még Mária Karolina és Mária Antónia főhercegnők, majd Ferdinánd és Maximilián főhercegek nevelését is. Mindössze nyolc évet töltött az udvarnál, ám ezalatt lépésről lépésre egyengette a janzenisták útját. Az ő közvetítésével jutott pozíciójához Johann Peter Simen kanonok, aki először Ferdinánd és Maximilián főherceg nevelésében vett részt, majd az Udvari Tanügyi Bizottság tagja illetve a bécsi egyetemen a filozófiai tanszék vezetője, majd az egyetem rektora lett. Maximilián főherceg nevelése 1774-ig volt a feladata, amelyet ajánlására Joseph Strohmayer vett át. Ő a főherceg számára rendezett európai körút után nem maradt meg az udvari szolgálatban, hanem

²⁶ HERSCHE, P., *Der Spätjanenismus in Österreich*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1977, 51.

²⁷ HERSCHE, P., *Der Spätjanenismus in Österreich*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1977, 149.

²⁸ ADRIÁNYI G., *Az egyháztörténet kézikönyve*, SZIT, Budapest 2001, 329.

Müller prépost²⁹ javaslatára Franz Anton Ruschitzka került a helyére. Gürtler helyét pedig Johann de Terme vette át, akit rövidesen Matthieu Jacques de Vermond váltott fel.³⁰

Még egy nagybefolyású főpapot meg kell említeni: Ignaz Müller prépostot, aki tökéletes udvarhűségéről volt közismert. Jó szándékú ember, aki csak azt támogatja, amit helyesnek tart. Mindig az Egyház és az állam javát szolgálta, legjobb tudása szerint. Személy szerint igen kiváló teológusnak és egyházbiztosnak tartotta magát, bár Garampi, bécsi nuncius szerint csak igen közepszerű volt ezen a téren.³¹ 1760-ban választották meg a Szent Dorottya prépostság élére, majd 1767-től Mária Terézia rendkívüli gyóntatója lett, átvéve ezt a posztot a jezsuita Ignaz Kampmüllertől. Ő fogta össze Stockkal egyetemben azt az asztaltársaságot, amelynek prominens tagjait a fentiekben ismertettük. Gyóntatói minőségében többször adott tanácsot az uralkodónőnek, akinek teljes bizalmát élvezte. Ez tette számára lehetővé, hogy a másik fő bizalmassal, Van Swieten udvari orvossal egyetemben folyamatosan a jezsuiták ellen hangolják a császárnőt, de ez nem kizárólag az ő erőfeszítéseik eredménye volt.³² Köreik az Evangélium életszervező elvével szemben az ésszerűség szervező elvét vallották magukénak, a lelkek üdve helyett az államnak és alattvalóinak evilági boldogítása lebegett szemük előtt.

Ezekkel állt szemben a Jezsuita Rend, amely lelkipásztori gyakorlatából nem zárta ki teljesen az érzelmeket és emberi érzéseket. A rend tagjai általában véve egy differenciáltabb bűnfogalommal rendelkeztek és egy gazdagabb, bővebb lehetőséget biztosító vallásgyakorlat mellett szálltak síkra. Működési kereteik átfogták a teljes földkerekséget. 1750-ben harminckilenc provinciában hatszáznegyvenkilenc kollégium, százhetvenhat papnevelő intézet illetve egyetemi konviktus hálózata felett rendelkeztek.³³ Magas szintű képzettségükből és széles látókörű műveltségükből eredően sokáig sikeresen és szinte kizárólagos módon tartották kézben a szellemi életet, a művelt társadalmi rétegek képzését. Ezen keresztül politikai befolyásra is szert tettek. A katolikus Európa minden részén jelenlévő színvonalas kollégiumok által képesek voltak a tehetséges ifjakat mindvégig saját nevelési rendszerükön belül tartani, és ezen művelt rétegek képzésével és a földesúri jogok kiaknázásával³⁴ a politikai, erkölcsi és tudományos magatartást megalapozni. Nevelési módszerük a vallásos és a hazafias szellemet

²⁹ Mária Terézia gyóntatója 1767 után.

³⁰ KUBISKA-SCHARL, I., *Drei Fallstudien zur Reformtätigkeit 1750 bis 1806*, in *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs* 60 (2018), 95–130., 120–124.

³¹ HERSCHE, P., *Der Spätjansenismus in Österreich*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1977, 125.

³² HERSCHE, P., *Der Spätjansenismus in Österreich*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1977, 125–134.

³³ IJAS A., *Az Egyház és az uralkodói abszolútizmus* (A Keresztény Egyház Története VII/1), Pázmány Péter Irodalmi Társaság, Budapest 1941, 64–65.

³⁴ Ez különösen magyar viszonylatban igaz.

egyaránt egyesíti.³⁵ Ennek következtében a XVII. századtól számos királyi és főúri udvarban ők töltötték be a nevelői, gyóntatói és szónoki posztokat. Acquaviva generális hozta létre³⁶ ezt a hatékony, magas szintű szellemi vitára mindig a siker reményében vállalkozó, erőt sugárzó oktatási rendszert. Célja az Egyházhoz és a pápához mindenkor hűséges keresztényeket nevelése, akik határozottan, ha kell hősiességgel állást foglalnak az igazság mellett. Ezt szolgálja a klasszikus elemeket bőségesen magában foglaló, humán hangsúlyú oktatásuk. Ezzel szemben fog választási lehetőséget kínálni – bár kizárólag az oktatás terén – a piarista rend, amely inkább világi jellegű képzést nyújtott növendékei számára.³⁷ Acquaviva utóda, Vitelleschi pedig megteremtette az ehhez szükséges anyagi alapot, amely a célt kiválóan szolgálta, de nagyságával sokak irigységét felkeltette, idővel az államférfiakét is. Európán kívül missziós állomások sokaságán keresztül, Európán belül pedig népmissziók tartásával vették ki részüket a társadalom alsóbb rétegeinek formálásából. Ebben a nagy munkában több, mint tizenegyezer felszentelt papjuk és ugyanennyi laikus testvér vett részt.³⁸ Az általuk szorgalmazott Mária Kongregáció a vallásos meggyőződés alapján tömöríti magában a különféle rangú embereket, akik kongreganistaként állnak ki vallásuk érdekei mellett. A vallásgyakorlat áthatja az élet minden területét.³⁹ Ez a mindent átható, a teljes emberre igényt formáló vallásosság és feltétlen pápahűség volt a jezsuitákkal szemben elfoglalt politikai álláspont gyökere a különféle udvarokban, idővel a Habsburgok bécsi udvarában is.

A jezsuitákkal szembeni ellenérzéseket sokáig ellensúlyozta az oktatás terén betöltött jelentős szerepük, amely birodalom szerte megmutatkozott. Ők voltak a főhercegek nevelői és gyóntatói, bár miniszteri megbízatást, ellentétben a francia udvar gyakorlatával, nem nyertek. Soraikból kerültek ki a jelentősebb befolyással bíró egyetemi dékánok, tanszékvezetők és Bécsben a leendő diplomatakat képző Keleti Akadémia, illetve a birodalom hivatalnoki és katonai vezetőit felnevelő Teréziánium vezetője is. A bécsi, olmützi és nagyszombati egyetem vezetése az ő kezükben összpontosult. A cenzúra működtetésében is meghatározó szerepük

³⁵ MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában I.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1881, 281. Az újkori magyar történetírás létrejötté is ennek a módszernek köszönhető. Ez irányítja Prayt, Katonát és Kaprinayt kiemelkedő jelentőségű munkásságuk során.

³⁶ IJJAS A., *Az Egyház és az uralkodói abszolútizmus* (A Keresztény Egyház Története VII/1), Pázmány Péter Irodalmi Társaság, Budapest 1941, 64., Claudio Acquaviva jezsuita generális 1581–1615.

³⁷ MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában I.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1881, 292. Marczali a jezsuita képzést egyházinak, míg a piaristákét világinak titulálja. Ez a megkülönböztetés nem tűnik helytállónak, inkább a humán, illetve reál tárgyak előtérbe helyezéséről van szó. Ebből adódik a kétféle oktatási rendszer különbözősége.

³⁸ IJJAS A., *Az Egyház és az uralkodói abszolútizmus* (A Keresztény Egyház Története VII/1), Pázmány Péter Irodalmi Társaság, Budapest 1941, 65. Mutio Vitelleschi jezsuita generális 1615, 1645.

³⁹ MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában I.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1881, 283. Marczali egy imalapot, illetve egy katolikus szentbeszédet idéz ennek bizonyítására az 1778-as poroszok elleni háború idejéből, bár rosszállólag. Pedig csupán a kitartó és azonos szándékra mondott ima erejét emeli ki a szónok.

volt, megosztva az Udvari Kancelláriával és az alsó-ausztriai kormányzattal.⁴⁰ A janzenizmus udvari térhódításával egyre erősebb kritika érte tanítási monopóliumukat, a cenzúra működtetésében betöltött szerepüket, az erkölcsi kérdésekben követett flexibilitásukat, a pápával szembeni feltétlen engedelmisségüket.

A cenzúra eredetileg a nyomtatásban megjelent művek ellenőrzését szolgálta, azzal a céllal, hogy a katolikus vallással ellenkező nézetek terjedésének gátat szabjanak. Ebben az időszakban ez a vallásos és a világi témájú írásokra egyaránt kiterjedt. 1711 után Magyarországon az egyházmegyéek vezetői területükön belül teljes mértékben igyekeztek kézben tartani az ellenőrzést. A könyvellenőrzés fő felelőse magyar állami részről a mindenkori esztergomi érsek volt. Ha nem személyesen gyakorolták ezt, akkor gyakran átadták alkalmas személyeknek, mint például az egri püspök a kassai jezsuitáknak.⁴¹ Ezt az álláspontot birodalmi részéről nem helyeselték maradéktalanul. Így született az az elképzelés, hogy a nagyszombati egyetem rektorának teendői közé sorolják a nyomdatermékek ellenőrzését. 1721-ben átmeneti megoldásként a magyar kancelláriára bízták a feladatot, majd 1726-tól a Magyar Királyi Helytartótanács vette át a felelősséget ezen a téren.⁴² Ezáltal kezdetét vette az egyházi és politikai célú könyvvizsgálat lassú szétválasztása. A helytartótanács kezdetben csak utólagos ellenőrzésre küldte be a műveket, 1730 után már a nyomtatás előtt kellett ezt megejteni. Feladatkörébe tartozott a *revisio* gyakorlása a külföldről behozott könyvekkel kapcsolatban, amelyet a harmincadhivatalok lefoglaltak. Ezt Pozsonyban végezték, de lassan haladtak vele, azt a gyanút keltve, hogy elfektetik a felülvizsgálatra küldött anyagot. Ezért 1747-ben az királynő két jezsuitának adott állandó jelleggel erre a célra felhatalmazást, akik nagyon hűségesen ellátták megbízatásukat és maradék nélkül érvényesítették az egyházi szempontokat.⁴³ Ezzel természetesen kivívták a protestánsok rosszállását.

Miután Van Swieten udvari orvos lett az Udvari Könyvtár őre és megkaparintotta magának 1754 után a Cenzúra Bizottság elnöki pozícióját, olyan személy kezébe került a könyvek ellenőrzése, aki nem tartozott a Katolikus Egyház feltétlen hívei sorába.⁴⁴ Ő

⁴⁰ KUBISKA-SCHARL, I., *Drei Fallstudien zur Reformtätigkeit 1750 bis 1806*, in *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs* 60 (2018), 118.

⁴¹ KOSÁRY D., *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1980, 130.

⁴² KOSÁRY D., *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1980, 130.

⁴³ DONÁTH R., *Végrehajtási utasítás Mária Terézia 1747-es cenzúrarendeletéhez*, in *Magyar Könyvszemle* CII(1986/1) 81–88. A rendelet és a hozzá szerkesztett végrehajtási utasítás világosan kijelenti, hogy a katolikus vallásra és a katolikus fejedelmre, valamint az államra vagy a jó erkölcsre nézve sérelmes dolgok felderítése és terjesztésük megakadályozása a cél. Kiterjed a nem katolikus szerzőkre és a világi témában írott művekre egyaránt. A cikk szerzője külön tárgyalja, hogy a végrehajtási utasítást készítő Althann Károly érsek jezsuitaellenes volt-e vagy sem. Érvként hozza fel, hogy bár Althann a Germanicumban tanult, mégsem telepítette le a jezsuitákat egyházmegyéjében, sőt bőkezűen támogatta a váci domonkosokat.

⁴⁴ KOSÁRY D., *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1980, 130.

nézeteinek megfelelően lazított a cenzúra szempontjain és átértelmezte a céljait is. Ezt a nézetet idővel a királynő is magáévá tette. Ám Magyarországon ugyanezt átültetni a gyakorlatba, már némi nehézségekbe ütközött. Az esztergomi érsek a cenzúra élén nem csupán egyházi, hanem állami funkciót is betöltött. Ez a kormányzati megbízatás hozzákötődött egyházi méltóságához. A kettő együtt elősegítette, hogy az állam segítségével érvényesítse az egyházi érdeket. 1747-ben még a királynő is ezen a nézeten volt.⁴⁵ 1762-re azonban megváltoztak a nézetei, vagy inkább a tanácsadói. Az 1747-es, teljesen katolikus szellemű rendeletet valószínűleg Althann inspirációi⁴⁶ alapján fogalmazták, míg az újabb változat elkészítője Pichler tanácsos⁴⁷ volt. Hangsúlyozza a világiak cenzúrajogát a világi kérdésekben, míg a tisztán vallási kérdésekben megmarad továbbra is az esztergomi érsek bírálati joga. Ezzel jelentősen szűkül az egyházi befolyás a nyomdatermékek ellenőrzése terén. Ezt Barkóczy nem akarja tudomásul venni és amennyire lehet, húzza az ügyet. A királynő színlelt rugalmasságával egy bizottságot hozott létre, amelynek élére ugyan Barkóczy került, de a kérdés már gyakorlatilag eldőlt, amikor az uralkodó 1764-ben az addigi cenzorok *Cassa parochorum* által folyósított fizetését megvonta.⁴⁸ A primás ugyan fenntartotta a már ismert álláspontot, hogy a cenzúra alkalmazásának joga a püspökök tanítói feladatából fakad, így minden püspököt megillet, és a primásnak, mint közjogi méltóságnak a feladata, hogy gátat vessen az akatolikus irodalom beáramlásának az országba. A királynő feleletében kifejti, hogy a Bécsben újonnan meghonosított gyakorlatot tartja célravezetőnek, mert a politikai cenzúra a világi hatóságok jogkörébe tartozik, de az egyházi érdekek érvényesítésére is tekintettel van, mert a Cenzúra Bizottság *tanácsadói* között továbbra is alkalmaznak teológusokat.⁴⁹ A birodalmi egységesítés tovább haladt. 1780-ban már havonta küldték meg a tiltott könyvek jegyzékét Bécsből Pozsonyba, hogy azt hazánkban is alkalmazzák.⁵⁰

Csupán a cenzúra kérdését szem előtt tartva látszik a markáns különbség a magyarországi helyzet és a birodalom többi részének viszonyai között. Mária Terézia szerepét a szakirodalom, többféle szempontból, ellentmondásosnak látja. A hagyományos álláspont

⁴⁵ DONÁTH R., *Végrehajtási utasítás Mária Terézia 1747-es cenzúrarendeletéhez*, in *Magyar Könyvszemle* CII(1986/1) 81–88.

⁴⁶ DONÁTH R., *Végrehajtási utasítás Mária Terézia 1747-es cenzúrarendeletéhez*, in *Magyar Könyvszemle* CII(1986/1) 81–88., itt 86.

⁴⁷ DONÁTH R., *A könyvcenzúra az állam kezében. Mária Terézia és Barkóczy primás*, in *Magyar Könyvszemle* LXXXIII (1967/1) 43–49.

⁴⁸ DONÁTH R., *A könyvcenzúra az állam kezében. Mária Terézia és Barkóczy primás*, in *Magyar Könyvszemle* LXXXIII (1967/1) 43–49., itt 47.

⁴⁹ DONÁTH R., *A könyvcenzúra az állam kezében. Mária Terézia és Barkóczy primás*, in *Magyar Könyvszemle* LXXXIII (1967/1) 43–49., itt 47–48.

⁵⁰ KOSÁRY D., *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1980, 525.

szerint a királynő személy szerint mélyen vallásos volt⁵¹ és csupán az újító eszméktől megfertőzött tanácsosai ösztönzésére hozott olyan rendeleteket, amelyek kiváltották az egyháziak rosszállását. Fentebb már láttuk, hogy ő maga is olvasott nem teljesen egyházas szellemű irodalmat, a birodalom Magyarországon kívüli részében előszeretettel nevezett ki a janzenizmussal rokonszenvező főpapokat, és hasonló nézeteket valló papokat is jelentős számban tűrt meg a környezetében. A közös vonás bennük, hogy választ keresnek arra az eleinte filozófiai majd politikai problémára, amely az Egyház és az állam viszonyát tisztázza. Ezt a tisztázásra irányuló folyamatot a történettudomány többféle néven ismeri, aszerint, hogy mely szerző melyik részletet tartja hangsúlyosabbnak. Így használják az általunk vizsgált időszakra a felvilágosult abszolutizmus, késő-janzenizmus, jozefinizmus, államegyháziság, felvilágosult katolicizmus, illetve a felvilágosodás fogalmait, melyeknek taglalása nem tartozik jelen munkánk kereteibe.⁵² Ezeket a folyamatokat érzékelték a magyarországi püspöki kar tagjai is és mindegyikük személyes meggyőződésének és temperamentumának megfelelő választ adott rá.

1.2 *A főpapság és a papság helyzete*

A papi rend két nagy részre tagolódik, főpapságra és alsópapságra. A főpapok közé tartoznak a megyéspüspökök, a felszentelt püspökök és magyar sajátosságként a király által kinevezett címzetes vagy választott püspökök, akik felszentelést nem nyertek. Ugyancsak a főpapok sorába számítanak az apátok, prépostok, a káptalanok tagjai és némely szerzetesrend felsőházi tagsággal bíró elöljárói. Az alsópapság soraiba számít minden klerikus, aki nem rendelkezik nagyobb javadalommal. Közéjük tartoznak a plébánosok, az alájuk beosztott papok és a pappá szentelt szerzetesek is. Magyarországon, de a Habsburg birodalom többi részén is kiemelten élvezték a XVIII. század elején az uralkodóház támogatását. Ennek következtében 1711 után közjogilag győztes helyzetben tudták magukat. A protestánsok részére kedvező törvényi helyzetet a katolikusok számára előnyös felállás váltja fel. Úgy tekintettek erre, hogy az Apostoli Szentszék tekintélyéhez való töretlen ragaszkodás és hűség meghozta a kívánt eredményt. A magyar püspöki kar tekintélye újra fényesen ragyog, és magáénak tudja a mindenkori pápa jóindulatú támogatását is, nem csak a Habsburgokét. Ez utóbbiak támogatása a század folyamán fokozatosan csökkenni fog.

⁵¹ MESZLÉNYI A., *A jozefinizmus kora Magyarországon*, Szerző kiadása, Budapest 1934, 16.

⁵² A hazai szakirodalomból példa erre Kosáry és Szántay a külföldi szerzők közül Hersche.

A magyar történetírás általában a protestáns nemesek érdekéért tünteti fel a rendi berendezkedés fennmaradását, de elfelejtik, hogy Werbőczy a Tripartitumot katolikusként írta és a magyar nemzet történelmi fejlődésének „a katolikus vallás iránya volt inkább megfelelő”⁵³ A katolikus élet és ezáltal a katolikus párt⁵⁴ vezetői az ország szentistváni hagyományai szerint a püspökök. Velük szoros együttműködésben állnak a káptalanok, illetve a különféle szerzetesrendek tagjai, bár az utóbbiak sokszor pápai megbízatással is rendelkeztek. A püspöki kar tagjai a katolikus érdek érvényesítői az országgyűlésben. Többen közülük főispánként a megyei közigazgatás irányítói a hétköznapi ügyintézésben. Minden személyes és állapotbeli különbözőség ellenére egységes testületet alkotnak.

A korszak főpapjai néhány kivétellel vagy az uralkodócsalád szolgálatában vagy az ország vezetésében nagy érdemeket szerzett, régi és előkelő családokból kerültek ki. Az uralkodócsaládhoz köthető főpapok jórészt német származásúak voltak, de nem kizárólagosan. Közéjük tartozik Keresztély Ágost esztergomi érsek, Volkra Ottó veszprémi, Althann Mihály Frigyes, Althann Mihály Károly és Migazzi Kristóf váci, Falkenstein Albert csanádi, Zinzendorf Fülöp győri, Nesselrode Ferenc, Thurn Antal, Cienfuegos Alvarez pécsi, és Harrach János nyitrai püspök. Nagy számuk miatt a magyar családok mellőzve érezték magukat és 1741-ben kérték az országgyűlésben a régi törvény felújítását, miszerint a magyarországi egyházi nagyjavadalmakat magyarokkal töltsék be az uralkodó.⁵⁵ Mária Terézia szívesen tett eleget a kérésnek. Az előkelő magyar családok sorából került ki Esterházy Imre, Csáky Miklós, Barkóczy Ferenc, Batthyány József esztergomi érsek, Acsády Ádám, Bíró Márton veszprémi, Erdődy Gábor, Esterházy Károly egri, Csáky Miklós, Forgách Pál nagyváradi, Patachich Gábor, Klobusiczky Ferenc kalocsai érsek, Berényi Zsigmond és Esterházy Pál pécsi püspök.⁵⁶ Ez jórészt meghatározta politikai nézeteiket is. Az egyház képviselői a magyar országgyűlés mindkét házában jelen voltak. A felsőházban ültek a püspökök méltóságuk okán és a főúri származású apátok, prépostok pedig születésük jogán. Az alsóházban a káptalanok, a köznemesi származású apátok és prépostok. A pálosok általános perjele, ha személyesen jelent meg, a korszakban a felsőtábla ülésén vett részt.⁵⁷

⁵³ MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában I.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1881, 262.

⁵⁴ MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában I.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1881, 272. A szerző a modern kori pártok megfelelőjének a XVIII. századi Magyarországon az országgyűlés vallási megosztottságát.

⁵⁵ KARÁCSONYI J., *Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 970-től 1900-ig*, Egyházmegyei könyvnyomda, Veszprém 1929³, 240.

⁵⁶ KARÁCSONYI J., *Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 970-től 1900-ig*, Egyházmegyei könyvnyomda, Veszprém 1929³, 241.

⁵⁷ FORGÓ A., *A pálos rendfőnök és képviselői a XVIII. századi magyar országgyűléseken*, in *Decus solitudinis Pálos évszázadok* (Művelődéstörténeti Műhely Rendtörténeti Konferenciák 4/1.) (Szerk.: Óze S.–Sarbak G.), SZIT, Budapest 2007, 166–175.

Az újabb kutatás a régebbi, általánosan elfogadott álláspontot annyival árnyalja, hogy a püspökök egységesen konzervatív állásfoglalását és magatartását nem tartja általános érvényűnek az 1764. évi országgyűlés előtt.⁵⁸ Példaként Bíró és Barkóczy pályafutása és nézetei közti különbségeket hozza fel. Bíró Márton⁵⁹ annak a főpapi típusnak a képviselője, aki teljes képzését hazai földön nyerte. Már bemutatott *Enchiridion*ja következetesen gondolkodó, művelt, meggyőződéséért erős konfliktusokat is vállaló, küzdő szellemű embert tár elénk. A török kiűzésének időszakában, 1696-ban született nemes szülőktől a Pozsony megyei Padány községben, vegyes vallású családban, ahol az édesanya volt katolikus. 1722-től a veszprémi káptalan tagja, 1741-ben a koronázó országgyűlésen szónoklatával kivívja az udvar elismerését. 1744-ben a veszprémi püspökség élére kerül, amelyet 1762-ben bekövetkezett haláláig kormányoz.⁶⁰ Püspöki pályafutását a Regnum Marianum eszménye irányította. Ez mozgatta őt céljai kitűzésében és elérésében egyaránt. Papi és püspöki működése egyetlen célra irányult: a katolikus vallás terjesztése az újjászervezett, illetve újonnan alapított plébániákon keresztül, ily módon az Egyház jogainak teljes körű védelmezése. Nézőpontjának kialakításában szinte kizárólagos jelleggel a hazai viszonyok, különösen egyházmegyéjének viszonyai befolyásolták. Feladatának tekintette a protestánsok mindenáron való megtérítését. Kezdetben még biztosnak érezte maga mögött az uralkodó támogatását, ám az *Enchiridion* megjelenése után tapasztalnia kellett a fordulatot, bár ezt nem érzékelte azonnal. Napnál világosabbá vált ez a két vizsgálatból, amelyet főispáni ténykedésével kapcsolatban folytattak le. Megtörni, vagy más magatartásra rábírni ezzel a módszerrel nem lehetett, annál ő sokkal határozottabb volt. Haláláig tovább folytatta irodalmi működését, amelyben szüntelenül ostromozta és kárhoztatta az eretnekeket, a felvilágosultakat, a szabadkőműveseket és bírálta a számukra kedvező uralkodói magatartást. Az egy vallású, katolikus ország képe lebegett szeme előtt.⁶¹

A másik oldalt Barkóczy Ferenc gróf képviselte. 1710-ben született Csicsván. Kezdetől egyházi pályára szánták, ezért tehetségének és a család anyagi helyzetének megfelelően a római Germanicumban készült fel a papszentelésre.⁶² Ez a jezsuiták által irányított intézet, de az emberi szellemet inkább széles látókörűvé igyekezett formálni, mint jezsuitává. Növendékeik

⁵⁸ BAHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia. Együtműködéstől a konfrontációig (1686–1790)*, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2013, 271–286.

⁵⁹ PEHM J., *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök élete és kora*, (A Veszprémi Egyházmegye múltjából 2.), Zrínyi Nyomdaipar Rt., Zalaegerszeg 1934

⁶⁰ BAHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia. Együtműködéstől a konfrontációig (1686–1790)*, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2013, 273.

⁶¹ BAHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia. Együtműködéstől a konfrontációig (1686–1790)*, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2013, 273–277.

⁶² BAHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia. Együtműködéstől a konfrontációig (1686–1790)*, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2013, 281.

túlnyomórészt egyházmegyék és más szerzetesrendek soraiból kerültek ki és ezt szem előtt tartották. Megismertették őket nem csak a teológiával, hanem a tudomány más ágaiival, a különféle művészetekkel, kulturális hagyományokkal és a velük szemben tanúsított magatartásformákkal is. A *Collegium Germanicum Hungaricum* növendékei hittudományi oktatásuk során és a művészetekkel való találkozás, a kulturális virágzás megismerése révén egyszerre találkoztak a küzdő Egyház és a győzelmes Egyház képével. Ezek az élmények erősen befolyásolták későbbi papi-főpapi magatartásukat. A XVIII. század Rómájában egyre inkább teret nyert a kiátkozással szemben a teológiai ellenfelekkel való vitatkozás fegyvere.⁶³

Nyelvismerete, kiváló diplomáciai érzéke a fiatal kanonokot hamar egyházmegyéhez juttatta. Rátermettségét bizonyítja, hogy még kanonokként sikerült a Bíróhoz hasonlóan harcias szellemű Erdődy püspököt meggyőznie terve helytelenségéről, amelynek következtében a káptalan és az egyházmegye jogai is sérültek volna.⁶⁴ 1745-ben nevezték ki egri püspöknek továbbá Heves és Külső-Szolnok vármegye főispánjává. Azonnal hozzálátott hatalmának biztosításához mind közéleti, mind gazdasági téren. Ennek szolgálatába állította konzisztóriumát és a városi tanácsot egyaránt. Tervei, építkezései hasonlóan nagystílusúak voltak. Akár a vármegyeházára vagy a Káptalan utca házaira, akár székvárosának egyes templomaira tekintünk. Ezek az alkotások „rangot és színvonalat jelentenek az egész város számára, s bizonyos mértékig alapot is adnak a továbbfejlődésre.”⁶⁵ A püspök célja egyetemi szintre fejleszteni székvárosa felsőoktatását. Ezért pártolja a Foglár-féle jogi iskolát, melyet a jövőben fakultás színvonalára kívánt emelni. Meghívja és támogatja Markhot Ferencet, abban a reményben, hogy a tudós orvos előmozdítója lesz a medikusképzésre vonatkozó terveinek. Gyakorlatias érzékét dicsérik a méhészet előmozdítására tett törekvései és más, gazdasági jellegű munkák kiadásának támogatása.⁶⁶

Ebbe a sorba illeszkedik a Rómában megismert főpapi, műpártoló életforma egy hazánkban ritka megnyilatkozása, Fuorcontrasti kastélya Felsőtárkányban, amelyben itáliai mintára üdülőhelyet rendezett be. Ez a rezidencia csendjével és zenés mulatságaival egyaránt a pihenni vágyókat szolgálta, illetve alkalmas, európai színvonalú reprezentációs célokat is

⁶³ BITSKEY I., *Püspökök, írók, könyvtárak. Egri főpapok irodalmi mecénatúrája a barokk korban* (Studia Agriensia 16), Heves Múzeumi Szervezet, Eger 1997, 11–19.

⁶⁴ BAHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia. Együttműködéstől a konfrontációig (1686–1790)*, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2013, 281–282.

⁶⁵ BITSKEY I., *Püspökök, írók, könyvtárak. Egri főpapok irodalmi mecénatúrája a barokk korban* (Studia Agriensia 16), Heves Múzeumi Szervezet, Eger 1997, 52.

⁶⁶ BITSKEY I., *Püspökök, írók, könyvtárak. Egri főpapok irodalmi mecénatúrája a barokk korban* (Studia Agriensia 16), Heves Múzeumi Szervezet, Eger 1997, 74–75.

betöltött.⁶⁷ Könyvek iránti szeretete mutatkozott meg székvárosa első, állandónak bizonyuló nyomdájának megalapításban. A könyveknek célja volt. Rajtuk keresztül terjeszteni a Rómában már megismert újabb teológiai és tudományos nézeteket, de ugyanígy eszköze a hitvédelemnek is. A könyvek nyelve javarészt még latin, de jelentős százalékot tesznek ki a magyar nyelvű munkák is. Hasonló az arány a hittudományos és a profán jellegű irodalom összehasonlításában is.⁶⁸ A leghíresebbnek tartott kiadvány, amelynek megjelenését Barkóczy támogatta, Fenelon *Telemachus bujdosásának története* címet viselte és Haller László gróf fordításában látott napvilágot. A kiadás előkészítésére pedig a jezsuita Traxler Ferencet kérte fel.⁶⁹ A könyv még Kassán jelent meg. „A püspök politikai koncepciójában is megvolt a Telemaque-regénynek a helye. Egyrészt Salentum racionális államszervezete a felvilágosodott abszolútizmus állambölcseletét testesítette meg s így a teréziánus politika propagálója lett, másrészt pedig a regénybeli Elízium hierarchiája figyelmeztette is az uralkodókat és az »országgló Felségek mellett Udvarokban forgó Tiszteket« az alattvalókkal szembeni kötelességekre, ez pedig megfelelt a rendiség-abszolútizmus kompromisszumán alapuló rendszernek, tehát Barkóczy politikai álláspontjának is.”⁷⁰ De az irodalom támogatásában nem csak a politika, hanem a hitvédelem szempontjai is érvényesültek. Gusztinyi János későbbi nyitrai püspök az Oltáriszentség tiszteletének előmozdítására és egy protestáns könyv cáfolataként írta az Üdvösség mannája című könyvet. Írásának tárgya négyféle módon közelíthető meg. Az érzékszervi és képzeletbeli megközelítést gyengének tartja, az ész okoskodását már biztosabbnak, de legbiztosabb mód a hit, mert az minden veszedelem nélkül járható út.⁷¹ Ennek a könyvnek a megjelentetését is támogatta Barkóczy. Ez a mecénatúra súlyos összegeket követelt folyamatosan a főpap jövedelmeiből.

Az újító szellem megnyilatkozásának tulajdonítják többen⁷² a jezsuiták kiszorítását a szemináriumi nevelésből. Ennek egri történéseit öltözteti irodalmi köntösbe Orczy Lőrinc *Álom a tudományoknak... intézéséről* című versében. A költeményben Apolló és Mária Terézia társalgása juttatja kifejezésre a költő oktatásról vallott nézeteit. Az egyébként magas színvonalú jezsuita oktatás kizárólag klasszikus elemeit már idejét múltnak tartja és néhány új tárgyat is

⁶⁷ BITSKEY I., *Püspökök, írók, könyvtárak. Egri főpapok irodalmi mecénatúrája a barokk korban* (Studia Agriensia 16), Heves Múzeumi Szervezet, Eger 1997, 53.

⁶⁸ BITSKEY I., *Püspökök, írók, könyvtárak. Egri főpapok irodalmi mecénatúrája a barokk korban* (Studia Agriensia 16), Heves Múzeumi Szervezet, Eger 1997, 58.

⁶⁹ BITSKEY I., *Püspökök, írók, könyvtárak. Egri főpapok irodalmi mecénatúrája a barokk korban* (Studia Agriensia 16), Heves Múzeumi Szervezet, Eger 1997, 59.

⁷⁰ BITSKEY I., *Püspökök, írók, könyvtárak. Egri főpapok irodalmi mecénatúrája a barokk korban* (Studia Agriensia 16), Heves Múzeumi Szervezet, Eger 1997, 59.

⁷¹ BITSKEY I., *Püspökök, írók, könyvtárak. Egri főpapok irodalmi mecénatúrája a barokk korban* (Studia Agriensia 16), Heves Múzeumi Szervezet, Eger 1997, 63.

⁷² Például Bahlcke és Bitskey és más vonatkozásban Hersche.

bevezet, köztük a héber nyelv tanítását.⁷³ A korszerűsítés jegyében egyházmegyes papokra bízta a további szemináriumi oktatást, de a középiskolát bátran meghagyja a jezsuiták kezében. Sőt élvezi a jezsuiták által számára rendezett iskolai díszelőadásokat, amelyek közt némelyik pompájával, némelyik célratoró párbeszédeivel tűnik ki. A rend gimnáziumát „erkölcsileg és anyagilag egyaránt támogatta.”⁷⁴

Ennek az Egyház érdekeit szem előtt tartó korszerűsítésnek példája az a kegyelemtani témájú könyv, melyet a francia eredeti után 1761-ben Kovács József teológiai tanár dolgozott át és jelentett meg tankönyvként a kispapok számára. A könyvben szerepel Jansen életrajza és tanainak cáfolata is, mégpedig Szent Ágostontól vett idézetekkel. Kovács tanári kinevezése és teológiai szemlélete nem bizonyítja, hogy azért vette ki Barkóczy a papnevelde a jezsuiták kezéből, mert a janzenizmussal rokonszenvezett volna.⁷⁵ Bahlcke pedig ezt sugallja, igaz nagyon finoman, amikor Bíróval szembeállítja az egri püspök személyiségét és pályáját. A jezsuiták egyeduralmával szembeni fenntartás még nem jelenti kötelező érvénnyel a janzenizmus támogatását, vagy vele való egyetértést. Inkább azzal a megállapítással lehet egyetérteni, hogy a magyarországi főpásztorok esetében a barokk és az újabb elemeket nehéz markánsan szétválasztani.⁷⁶ Barkóczy tehát származásánál és világlátottságánál fogva több szempontot érvényesít, mint Bíró, de céljaik nagy vonalakban azonosak. Mindketten végső soron Egyházuk javát tartják szem előtt, csupán különböző eszközöket alkalmaznak a cél elérésére.

A korszak püspökei között meg kell említeni Klimó György pécsi püspököt, aki egyházmegyéje kormányzása mellett még három vármegyét irányított főispánként, illetve adminisztrátorként. Barkóczyhoz hasonlóan 1710-ben született, de nem főúri, hanem kézműves családban. Karrierjét kiemelkedő tudásának köszönhette. Tanulmányait itthon végezte, Pozsonyban és Nagyszombatban. 1744-ben a Helytartótanács konziliáriusa, két év múlva pedig a Magyar Királyi Kancellária tanácsosa. 1751-ben nevezik ki Pécsre. 1774-ben megnyitotta Magyarország első nyilvános könyvtárát, amelyben sok janzenista szemléletű munka is helyet kapott.⁷⁷ A könyveket a cenzúra elől eltitkolva, gyakran ívenként kapja kézhez. A könyvtár

⁷³ BITSKEY I., *Püspökök, írók, könyvtárak. Egri főpapok irodalmi mecénatúrája a barokk korban* (Studia Agriensia 16), Heves Múzeumi Szervezet, Eger 1997, 54.

⁷⁴ BITSKEY I., *Püspökök, írók, könyvtárak. Egri főpapok irodalmi mecénatúrája a barokk korban* (Studia Agriensia 16), Heves Múzeumi Szervezet, Eger 1997, 56.

⁷⁵ BITSKEY I., *Püspökök, írók, könyvtárak. Egri főpapok irodalmi mecénatúrája a barokk korban* (Studia Agriensia 16), Heves Múzeumi Szervezet, Eger 1997, 64.

⁷⁶ BAHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia. Együttműködéstől a konfrontációig (1686–1790)*, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2013, 285.

⁷⁷ BAHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia. Együttműködéstől a konfrontációig (1686–1790)*, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2013, 154–156.

számára használati szabályzatot készített, többek közt előírta a papnevelde tanulóinak a napi könyvtárlátogatást. Az évek során tizenegyezer könyvet gyűjtött össze, amelyet hozzácsatolt elődjének több ezer kötetes hagyatékához és ezekből együttesen szervezte meg könyvtárát. A könyvek beszerzésében közvetve a későbbi bécsi nuncius, Garampi is közreműködött. Könyvgyűjtő szenvedélye nem volt egyedülálló a korszak főpapjainak sorában. Bíró Márton Sümegen, Patachich Ádám Kalocsán ugyancsak figyelemre méltó gyűjteményt hoz létre egyházmegyéje számára. Esterházy Károly Egerben tizenhatezer könyvet gyűjtet össze,⁷⁸ elődje, az időközben esztergomi érsekké kinevezett Barkóczy egyetemalapítási törekvéseinek folytatására. Ezért Egerben a könyvtár bővítésének szempontja az egyetem létrehozásának előmozdítása, míg egy másik kiemelkedő gyűjtemény, a gyulafehérvári Batthyáneum kialakítása során a kifejezett történelmi érdeklődés játszott szerepet a kódexek, ősnymtatványok és ritkaságok összegyűjtésében.⁷⁹

A művelődés terjesztésénél és a különféle teológiai felfogásbeli különbségeknél sokkal fontosabb volt a korszak főpapjai számára az egyházi szervezet helyreállítása, plébániák szervezése és templomok emelése. Ez emésztette fel életük és jövedelmeik jelentős részét. Bíró Márton a három vármegyére terjedő egyházmegyéjében harminckilenc korábbi plébániát állított helyre, negyvennyolc újat alapított, kétszázöt templomot épített, illetve hozatott rendbe, amelyre saját magánjövedelméből több, mint kétszáznegyvenezer forintot költött.⁸⁰ A pécsi egyházmegye helyzete sem rózsásabb. Radanay püspök a Rákóczi szabadságharc idején csak székvárosa újjászervezésével halad, oda telepíti a ferenceseket, kapucinusokat, pálosokat, domonkosokat és ágostonosokat. Jövedelme jórészt a kincstárból kapott évi kétszáz forint tette ki. A Pécsre zúduló császári haddal jött tizenkétezer vadrác, akik a tatároknál is hitványabbul viselkedtek és több papot és szerzetest meggyilkoltak. Az 1714-ben megtartott egyházmegyei zsinatra mindössze huszonhárom egyházmegyes pap jelent meg. Nesselrode püspökből nem hiányzott a buzgalom, vizitációkkal igyekezett javítani a viszonyokon, de a század első felében végig ez maradt a helyzet.⁸¹ Az egri egyházmegyében a főpásztorok az évszázad során háromszázötvenhárom plébániát és hatvanhat lokális káplánságot emeltek. A váci egyházmegyében a két Althann gróf főpásztorsága alatt hetvenhatra emelkedett a plébániák

⁷⁸ HERMANN E., *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae I), Auróra Könyvek, München 1973, 309.

⁷⁹ BITSKEY I., *Püspökök, írók, könyvtárak. Egri főpapok irodalmi mecénatúrája a barokk korban* (Studia Agriensia 16), Heves Múzeumi Szervezet, Eger 1997, 100–101.

⁸⁰ HERMANN E., *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae I), Auróra Könyvek, München 1973, 298.

⁸¹ HERMANN E., *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae I), Auróra Könyvek, München 1973, 298–299.

száma és kétszeresére a papi létszám. Gróf Migazzi Kristóf kormányzatának végére még tizenöttel szaporodott a plébániák száma és harminckét káplán is szolgált. A valaha fényes és gazdag váradi püspökség három plébánia kivételével teljesen elpusztult a török uralom és a reformáció térhódítása következtében. A csanádi egyházmegyében öt plébánia maradt fenn. Mária Terézia ebben az egyházmegyében az összes templom kegyuraságát magára vállalta.⁸² A kalocsai egyházmegyében 1712-ben mindössze tizenhárom plébániatemplom állt.⁸³

Az iménti felsorolásból kitűnik, milyen siralmas a katolikus egyház helyzete az ország túlnyomó részében és milyen nagy feladatot kellett a püspököknek egyházmegyéikben elvégezniük. Ehhez anyagiakra is szükségük volt. Amint láttuk, az ország legtöbb települése a török kiűzése után is még évtizedekig nélkülözni kénytelen a helyben lakó katolikus papot. Ezért az uralkodókban is felmerült, hogy személyesen is elő kell mozdítaniuk ezt a fontos ügyet. Már III. Ferdinánd király százezer forintos alapítványt tesz, hogy annak kamatait a plébániák támogatására fordítsák. Hasonló alapítványt tett Lipót király is.⁸⁴ Ezek a szándékok azonban elsikkadtak. Csak 1730-ban kéri fel a király a hercegprímást, hogy vezetésével tanácskozzanak a püspökök a lelkipásztorkodás megjavításának módjáról és küldjenek létszámjelentést papjaik számáról. De ezt még két év múlva is várja az uralkodó.⁸⁵ A kancellária ez irányú, beható érdeklődésének az oka, hogy döntést kívántak hozni a nem artikuláris helyeken a protestáns templomok katolikusok részére történő visszaadásáról. Ez azonban helyben lakó katolikus pap hiányában nehezen volt kivitelezhető. Ezért a kancellária 1732. november 20-án kelt javaslatában a rekatolizáció folytatásához és eredményességének növeléséhez szorgalmazza újabb papneveldek felállítását és a papszenteléshez szükséges tanulmányok mélyítését a meglévő gyakorlattal szemben, amely lehetővé tette egy-két év képzés után a jelentkezők felszentelését. Ezt a sürgető javaslatot követi 1733-ban a kalocsai, 1740-ben a nagyváradi, 1746-ban a pécsi és 1750-ben a gyulafehérvári szeminárium felállítása.⁸⁶ A kancellária továbbá szükségesnek tartja, hogy gondoskodás történjen a plébániák, illetve a plébánosok megfelelő anyagiakkal való ellátásáról. Ezért szükségesnek vélik évi százötven forint jövedelem

⁸² HERMANN E., *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae I), Auróra Könyvek, München 1973, 300–301.

⁸³ SALACZ G., *A cassa parochorum története* in Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve III (1933), 121–154., 122.

⁸⁴ SALACZ G., *A cassa parochorum története* in Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve III (1933), 121–154., 124.

⁸⁵ SALACZ G., *A cassa parochorum története* in Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve III (1933), 121–154., 122. Valószínűleg azért nem sietnek a püspökök az uralkodó kérését teljesíteni, mert maguk is tisztában vannak az ügyintézési szokásokkal. A különféle főhivatalokban majd 10 év múlva is ezt a jelentést használnák. Márpedig ekkor a magyar egyház ennél gyorsabban fejlődött.

⁸⁶ SALACZ G., *A cassa parochorum története* in Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve III (1933), 121–154., 123.

biztosítását a stóladíjon felül. Ennek alapjául szolgálnának a már említett királyi alapítványokon felül a katonai terhek megváltására 1701-ben felajánlott egyházi tizedek is. Ha ez nem volna elég, akkor a megyéspüspököket kell kötelezni a megfelelő jövedelem biztosítására, mert a nép már anyagilag nem terhelhető tovább.⁸⁷ Ez, a nép anyagi lehetőségeinek végességét hangsúlyozó hivatkozás, a kancellária részéről még évtizedekkel később is bevett gyakorlat volt.

1732-ben a kincstár becslése szerint „az esztergomi érsek jövedelme évi százhúszezer forint, a kalocsaié tizenöt, a nyitrai püspöké a dömösi prépostsággal huszonöt, a pécsié a fejérvári prépostsággal negyvenöt, a csanádié a fejérvári örkanonoksággal tíz, az egrié a jáki apátsággal ötvenöt, a váradié negyven, a vácié harminc, a veszprémié a vaskai apátsággal húsz, a győrié huszonöt, a zágrábié a topuszkói apátsággal huszonnégy, ... az erdélyié tizenötezer forint volt. Az esztergomi érsekétől eltekintve ezek a számok még a középbeneficiumok jövedelmével együtt sem jelentenek olyan összegeket, hogy nagyobb szabású alkotások anyagi bázisai lehettek volna.”⁸⁸

A becslést követően 1733. február 4-én III. Károly király rendeletére megszervezik a lelkészpénztárat, vagyis a *cassa parochorum*,⁸⁹ amelyet öt fős bizottság, két püspök és három világi felügyeletére bíz, az esztergomi érsek vezetése alatt. A világi tagok kinevezése lehetővé tette, hogy az udvar közvetlen befolyást szerezzen egyházi kérdésekben.⁹⁰ A király magáévá teszi a javaslat azon részét is, hogy ha a *cassa parochorum* meglévő jövedelmei nem biztosítják mindenütt a plébánosok kongruáját, akkor azt a főpapi jövedelmekből kell kiegészíteni. A helytartótanács 1733. március 17-én értesíti erről a megyéspüspököket, és március 23-án a pozsonyi primási palotában megtartják a bizottság alakuló ülését. Ezáltal megtörtént az első lépés az állam részéről, hogy saját körébe vonja a lelképásztorkodás megszervezésére vonatkozó ügyeket. Ez a bizottság fog dönteni a lelkésziségek létrehozásával és új plébániák alapításával

⁸⁷ SALACZ G., *A cassa parochorum története* in Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve III (1933), 121–154., 124.

⁸⁸ HERMANN E., *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae I), Auróra Könyvek, München 1973, 304. A szemléletbeli különbséget jól tükrözi a premonsteri Hermann idegenkedő megfogalmazása az egyházi jövedelmek állami kezelést illetően, míg Salacz ugyanebben a témában írt tanulmánya ezt természetesnek veszi. De figyelembe kell venni a tanulmány, illetve könyv megjelenésének időpontját is.

⁸⁹ ACTA CASSAE PAROCHORUM. 1–7. füzet. *Művészettörténeti adatok.* (Az anyagot gyűjtötte Bónisné Wallon Emma, Kenéz Győző, Sprenger Mária), Budapest MTA MKCs, 1969–1980, (A Művészettörténeti Dokumentációs Központ forráskiadványai V–VI.; A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai VII., IX., XII., XVII.)

⁹⁰ SALACZ G., *A cassa parochorum története* in Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve III (1933), 121–154., 125. A pontos dátum Salacz következtetésén alapul.

kapcsolatosan 1782-ig, amikor II. József ezt is átszervezi.⁹¹ Itt még az állam segítő karját látszik kinyújtani az Egyház felé, ám rövidesen látni fogjuk, hogy a támogatás módját már átértelmezték a legfelsőbb udvari körök. A *cassa parochorum* működését szabályozó végrehajtási rendelet előírta, hogy a két királyi alapítvány jövedelmét és az elmaradt kifizetéseket alapul véve, a kincstár utaljon ki évi tizenhatezer forintot a lelkészpénztár javára, valamint, kérdezze meg a megyéspüspököket, hogy ők a jövedelmeikből mennyit szánnak e nemes célra. A püspökök ezt a kérést nem válaszolták meg, mert veszélyeztetve látták anyagi függetlenségüket. Amúgy is áldoztak a jövedelmeikből ezekre a célokra, állami gyámkodás nélkül is. Az egyházmegyék jövedelmeinek tervezett átcsoportosítása keltette ellenérzését Althann váci püspök Róma tudomására hozta és állásfoglalást kért. A válasz az volt, hogy nem sérelmes az udvar kérése, de szükséges hozzá az Apostoli Szék beleegyezése is, amelyet tíz évre ad meg.⁹² Így az állam az újonnan kinevezett váradi püspök, Luzsénszky István számára előírta, hogy eddigi jövedelmeiből huszonnégyezer forintról lemond a lelkészpénztár javára és csupán a fennmaradó tizenhétézer forint felett rendelkezhet szabadon. Hasonló megszorítást kénytelen elvállalni Groll Adolf győri püspök is, akinek a jövőben be kellett érnie tizenkétezer forinttal. Így ennek a két egyházmegyének visszatartott jövedelmével egészül ki az évi költségvetés, amelyhez hozzácsatolják az üresedésben lévő szentgotthárdi ciszterci és a pécsváradi bencés apátság jövedelmét is.⁹³ A király még szeretett volna egy általános engedélyt is kérni a pápától a püspöki jövedelmeknek a lelkészpénztár javára történő megadóztatásához, de ebbe a Szentszék nem egyezett bele, csak ha a hivatalban lévő főpásztorok önként elvállalják a kérés teljesítését. Erre nem került sor, ezért az udvar gyakorlata az lett, hogy széküresedés után az újonnan kijelölt főpásztor kinevezési okmányába foglalták a jövedelem megosztását, általában egyharmadot vonva el az eddigi jövedelmekből.⁹⁴ Az esztergomi érseket is felszólították a lelkészpénztár támogatására, aki a királyi alapítványok példáját követve, évi hatezer forintot ajánlott fel. Ezt az összeget 1751-ben az uralkodó nyolcezerre emelte, majd 1769-ben elrendelte, hogy minden főpap jövedelme tíz százalékaival adózzon a lelkészpénztárnak.⁹⁵ A nyitrai püspökség estében az évi hatezer forintos teher túlzásnak

⁹¹ SALACZ G., *A cassa parochorum története* in Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve III (1933), 121–154., 127.

⁹² SALACZ G., *A cassa parochorum története* in Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve III (1933), 121–154., 132.

⁹³ SALACZ G., *A cassa parochorum története* in Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve III (1933), 121–154., 128.

⁹⁴ SALACZ G., *A cassa parochorum története* in Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve III (1933), 121–154., 127.

⁹⁵ SALACZ G., *A cassa parochorum története* in Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve III (1933), 121–154., 136.

bizonyult, 1779-től megelégedett a kincstár évi négyezer forinttal.⁹⁶ A rendeletet az évek során több szemponttal kiegészítették. Bölcs belátással a megyésfőpásztorokra bízta az újonnan szervezett plébániák és helyi káplánságok építését és a földesurakkal való tárgyalást a szükséges telek, a templomterület kihasításáról és jövedelmeinek szabályozásáról. A protestánsoktól visszavett templomokba azonnal lelkipásztort rendeltek, akinek kongruájáról is rögtön gondoskodni kellett. Erre azért is szükség volt, mert gyakran csak a templom került vissza, alig néhány hívővel, akik nem lettek volna képesek papjukat eltartani és más jövedelemre ilyen helyzetben aligha lehetett kilátás.⁹⁷ A főpásztorok aggodalma hosszú távon jogosnak bizonyult. A *cassa parochorum* jövedelmeinek csupán csekély része szolgáltá ténylegesen a lelkeskedő papság támogatását. Ehelyett háborús időben – és ilyen bizony gyakran volt – a jövedelem nagy része a hadsereg támogatását szolgáltá valamilyen formában. A háborús kiadások támogatására 1735-ben hatvanezer forint, a következő évben hetvenezer forint kölcsönt folyósítottak a lelkészpénztár jövedelméből.⁹⁸ Ez persze a püspökök előtt sem maradt titokban.

1759-ben a bíboros államtitkár felvilágosítást kér a kalocsai érsektől a *cassa parochorum* működéséről. Azonban a túl rövid és általános jellegű válasszal nem volt elégett, ezért részletes jelentést kért. Az érsek tartva a kormány rosszallásától, hogy olyan állami ügyekről ad felvilágosítást, amelyről nincs közvetlen értesülése, az udvartól kért állásfoglalást a választ illetően. A miniszterek három részre bontották az ügyet. Kell-e egyáltalán válaszolni a kérdésre, ha igen, akkor mit, végül szükséges-e a magyar püspökök Rómával való levelezését szabályozni? Ezzel kapcsolatban Kaunitz álláspontja érvényesült, és a római követ útján a magyar kancellár értesítette az államtitkárt a lelkészpénztár javainak kezelési módjáról és elért eredményeiről. Az érseket pedig utasították: a bíboros államtitkárnak írja meg, hogy a kormányhoz fordult válaszáért. A Rómával történő levelezés szabályozását pedig nem látták időszerűnek.⁹⁹

Amint láttuk, 1733-ban a váradi püspökség javainak megadóztatásához az udvar még Róma jóváhagyásáért folyamodott. 1767-ben, amikor az örökös tartományokban lejárt az erre vonatkozó engedély, még kérvényezték az engedély meghosszabbítását. Mivel ezt Rómában nem akarták teljesíteni, a válaszban a kormány közölte, hogy az uralkodónak igazából nincs

⁹⁶ SALACZ G., *A cassa parochorum története* in Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve III (1933), 121–154., 138.

⁹⁷ SALACZ G., *A cassa parochorum története* in Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve III (1933), 121–154., 130.

⁹⁸ SALACZ G., *A cassa parochorum története* in Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve III (1933), 121–154., 143.

⁹⁹ SALACZ G., *A cassa parochorum története* in Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve III (1933), 121–154., 145–146.

szüksége engedélyre. Ha eddig kértek is ilyet, azt csupán alázatosságból tették. Az államtanács pedig a püspökségeket felszólította, hogy továbbra is fizessék meg hozzájárulásukat a kincstárnak. Sőt a fentebb már említett, 1769-ben kiadott rendelete is csupán a királyi hatalmat jelöli meg intézkedése alapjául. Mária Terézia, röviddel a halála előtt több magyar egyházmegye jövedelmét is szabályozza. Rendelkezésében kijelenti, hogy legfőbb kegyuraságából és apostoli király voltából fakadó jogai kiterjednek az egyház igazgatására és ezt a vallás javára gyakorolja is. Az nem tekinthető véletlennek, hogy ugyancsak 1767-ben a királynő korábbi jezsuita gyóntatóját elbocsátva, a janzenista Müller prépostot állította helyébe, amint ezt már fentebb említettük.¹⁰⁰ Ekkortól áll be Mária Terézia egyházpolitikájában egyértelmű fordulat és teljesen az uralkodói abszolútizmus alapjára helyezkedik.

Az alsópapság, ahol van, ott általában fegyelmezetten él és őszinte hűséggel viseltetik az Apostoli Szentszékkal szemben. Az egyházmegyék helyi viszonyainak figyelembevételével zsinatokat inkább nem tartanak, hanem negyedévente koronákat. Ahol a szükséges lelkipásztori képzést gyakorlatias esetek megvitatása segítségével nyerik el. Ahol ez nem lehetséges, ott a papok lehetőség szerint gyakoribb vizsgáztatással, illetve előre meghatározott tételek írásbeli kidolgozásával teljesítik ez irányú kötelességüket. A győri egyházmegyében évente nyolc napos lelkigyakorlatra kötelezte őket a püspök. Máshol főpásztori utasítások és körlevelek segítségével tartják ébren a fegyelmet. Váradon Forgách Pál püspök maga tűzte ki plébánosai részére a szentbeszédtek témáját, a szepesi püspök pedig a szónoki előadásmódot is szabályozta papjai számára. A váci főpásztor a beteglátogatásban tanúsítandó buzgóságra inti papjait. A főpásztorok buzgón betartott rezideálása nagyban előmozdította alárendeltjeik fegyelmét.¹⁰¹

A plébániák újjászervezése sokféle nehézségbe ütközött. A veszprémi egyházmegyében fekvő Lesencetomaj templomának a kijavításával kezdődik az a nyolc évig húzódó folyamat, amelyet végül eredmény koronáz. A község földesura, Nedeczky Károly a templom 1747. évi újrászentelése alkalmából felvetette a plébánia újraalapításának kérdését. Az azonnali rendezés feltehetőleg azon bukott el, hogy nem volt pap, akire rá lehetett volna bízni a plébánosi teendőket. Úgy tűnik, idővel a Nedeczky család korábbi nevelője, Reguli Ábrahám papi hivatást kapott és arra Nagyszombatban készült fel, a veszprémi püspökség kispapjaként. Papszentelésére valószínűleg 1754 karácsonyán kerül sor. A közbe eső években nagy körültekintéssel, szinte krajcárról krajcárra írják össze a régi papi földeket, de ezek összes

¹⁰⁰ Lásd 30. lábjegyzet.

¹⁰¹ HERMANN E., *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae I), Auróra Könyvek, München 1973, 311–313.

jövedelme csupán 135 forint, és a három községben összesen százhusz házaspár lakik.¹⁰² Igényt tarthattak a lelkészpénztár kiegészítő támogatására, amely szabály szerint a százötven forintnál csekélyebb jövedelmű plébániákat megillette. Ez esetben a paphiánnal és az anyagi természetű nehézségekkel kellett megküzdeni.

A szintén veszprémi egyházmegyében található Taljándörög plébániájának újjászervezésére bő két év alatt került sor, foglalás útján. Miután 1758 végén meghalt a református prédikátor és utódát titokban fogadták fel, a földesúr, Tallián Ignác a püspöki helynök tanácsára felkérte a református imaház megáldására a petendi, halimbai és csicsói plébánosokat. Ez a földesúr jelenlétében és asszisztenciájával 1759 vízkeresztjén meg is történt. Másnap, a vasárnapi misére igyekvő katolikusokat a reformátusok erőszakos módon elkergették, többeket súlyosan megsebesítettek. Ezt követően a vármegye zár alá vette az imaházat, majd a következő év során összeírta az egykori papi javadalmat, és 1761. május után sor kerülhetett a szabályos plébániaalapításra.¹⁰³ Itt a paphiány és az anyagi nehézségek mellett még a község protestáns lakosságának ellenállását is le kellett küzdeni. Mindkét esetben a vármegye közreműködésével történt a plébániai javadalom összeírása és birtokba adása.

Szót kell ejteni röviden a szerzetesrendekről is, amelyeknek tagjai vagy kolostori életet éltek, vagy a plébániai pasztorációban jeleskedtek. Ennek egy sajátos, a korszakra jellemző változata volt a misszionálás. Ezen nem csupán a nem keresztények megtérítését értették ekkor, hanem, különösen Európán belül, az egykori katolikus államok alattvalóinak a Római Anyaszentegyház kebelébe való visszavezetését is, amelyet rekatolizációként is szokás nevezni. Ennek üdítő harmatát érezték azok a katolikus hívek, akik a több mint százötven éves küzdelem, üldözés, elnyomás után, Pázmány Péter esztergomi érsek fellépését követően, nagy áldozatok árán újra elérték vallásgyakorlásuk teljes szabadságát az ország egész területén. Ebben hathatós segítséget nyújtottak ugyancsak külföldről, a pápák, különösen VIII. Orbán és Boldog XI. Ince. Az előbbi a pálosok megújításán keresztül ért el eredményt, míg az utóbbinak diplomáciai erőfeszítése vezetett sikerre. Elérte, hogy egy európai szintű összefogással Magyarország felszabaduljon a török uralom alól. Az újjáépítést, újjászervezést segítették a szerzetesrendek tagjai is, a jezsuiták, ferencesek és pálosok, akik apostoli misszionáriusi felhatalmazással nagy

¹⁰² DÉNESI T., *Katolikus megújulás a 18. századi veszprémi egyházmegyében*, in *Megyetörténet. Egyház- és igazgatástörténeti tanulmányok a veszprémi püspökség 1009.évi adománylevele tiszteletére* (Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 22.) (szerk. Hermann I.–Karlinszky B.), Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár és a Veszprém Megyei Levéltár, Veszprém 2010, 103–139., 117–119.

¹⁰³ DÉNESI T., *Katolikus megújulás a 18. századi veszprémi egyházmegyében*, in *Megyetörténet. Egyház- és igazgatástörténeti tanulmányok a veszprémi püspökség 1009.évi adománylevele tiszteletére* (Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 22.)(szerk. Hermann I.–Karlinszky B.), Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár és a Veszprém Megyei Levéltár, Veszprém 2010, 103–139., 120–121.

tömegeket térítettek vissza a Katolikus Egyházba. P. Vanoviczy János pálos 1642-ben kapott apostoli misszionáriusi felhatalmazást.¹⁰⁴ Ezáltal a Pálos Rend is bekapcsolódott a rekatolizáció magasztos, de sok áldozatot követelő munkájába. A Rákóczi szabadságharc végéig ez gyakran életveszéllyel járó küldetés volt. 1711 után sem hagyott alább a pálos misszionáriusok buzgósa, csak a körülmények változtak meg. A XVIII. század folyamán rendületlenül folyt tovább a térítő munka. Majdnem minden évben elküldték a Sacra Congregatione de Propaganda Fide részére a jelentést munkájukról és eredményeikről. A megtérítettekről gyakran csak általánosságban számolnak be, de néhány esztendőről fennmaradt pontosabb kimutatás is. 1718-ban 182 lelket nyertek meg a Katolikus Egyháznak, 1745-ben 92 főt.¹⁰⁵ A misszionáriusok működése egyes házakba koncentrálódott, de nem ért el olyan szervezettségi fokot, mint a jezsuitáké. Ilyen missziós ház volt a Pécs melletti Szentkút, Szakolca, Késmárk, Pápa, Nagyvárád, Varannó, Töketerebes, Acsa, Mocsár és az erdélyi házak, mint Tövis, Torda és Illyefalva kolostora. Nagyvárádon az 1740-es években a pálosok közül kerültek ki a papnevelde egyes tanárai is.¹⁰⁶ A pálos missziós prefektus, ahogy akkor a misszionáriusok vezetőjét nevezték, általában tíz-tizenkét más rendtaggal dolgozott együtt, de nem egy helyre koncentrálva az erejüket, hanem az országban elszórtan, megosztva őket az a különféle házak között. Az eredményeiket Galla Ferenc úgy mérte fel, hogy nem csupán az egyes évek hiányosan fellelhető összesítő jelentéseit vette figyelembe, hanem a hosszú távon elért sikereket is. Összefoglalásában áttekinti, milyen állapotok uralkodnak az 1786. évi felosztás után mintegy hatvan évvel az egykori pálos rendházak és birtokok felekezeti viszonyaiban. Sok helyen teljesen katolikus a helység, máshol erős többségbe kerültek a katolikusok, míg néhány helyen jelentős kisebbséget alkotnak az egykori protestáns tömbön belül. Mindössze két birtok népessége tartott ki töretlenül a protestantizmus mellett.¹⁰⁷ A jezsuitákkal, ferencesekkel és az egyházmegyékkel karöltve, a Regnum Marianum eszméjének segítségével egységbe kovácsolták a katolikus híveket, ezzel az állam belső megerősödését is előmozdítva.

¹⁰⁴ GALLA F., *Pálos missziók Magyarországon a 17–18. században*, (sajtó alá rendezte FAZEKAS I.) (Collectanea Vaticana Hungariae, Classis I.) (szerk. Török J.–Tusor P.), vol. 11., Budapest–Róma 2015, 56–57.

¹⁰⁵ GALLA F., *Pálos missziók Magyarországon a 17–18. században*, (sajtó alá rendezte FAZEKAS I.) (Collectanea Vaticana Hungariae, Classis I.) (szerk. Török J.–Tusor P.), vol. 11., Budapest–Róma 2015, 418.

¹⁰⁶ GALLA F., *Pálos missziók Magyarországon a 17–18. században*, (sajtó alá rendezte FAZEKAS I.) (Collectanea Vaticana Hungariae, Classis I.) (szerk. Török J.–Tusor P.), vol. 11., Budapest–Róma 2015, 414.

¹⁰⁷ GALLA F., *Pálos missziók Magyarországon a 17–18. században*, (sajtó alá rendezte FAZEKAS I.) (Collectanea Vaticana Hungariae, Classis I.) (szerk. Török J.–Tusor P.), vol. 11., Budapest–Róma 2015, 463–466.

2. A nemesség állapota

A királyok, fejedelmek alatt, a papság mellett a társadalom első nagy osztálya, a nemesség állt. Mielőtt vizsgálatunk közelebbi témáját képező hazai nemesség vizsgálatához kezdenénk, röviden kitekintünk ennek a csoportnak a korszakra, az egész kontinensre vonatkoztatható általános jellemzőire. A nemesség tagjai jelentős különbséget mutathattak vagyonuk, jogaik, lakóhelyük elhelyezkedése alapján. Ugyanakkor számos olyan közös tulajdonságuk is meghatározható, amely segítheti a korszakban betöltött szerepüket.

A nemesség létszáma és aránya eltérő lehetett Európa egyes országaiban, de jelentőségük mindenütt jelentős volt. Csak a Német Római Császárságot 250 szuverén monarchia alkotta, saját nemességével. Ezekkel a tartományi fejedelmekkel lehet hasonló szintre tenni a kor meghatározó országainak főnemességét, jelentős birtokaikkal és az országaik vezetésében betöltött szerepével (pl. parlamenti, felsőházi tagság). A kiterjedt birtokokkal jövedelmező udvari állások, egyházi rangok jártak együtt. A Habsburg országokban ennek a főnemességnek egyik jellemző példája Savoyai Jenő herceg, aki olasz/francia előkelő származása mellett hadi sikereivel szerzett hírnevet, jelentős birtokokat és vált kora meghatározó alakjává.

Természetesen ez a felső réteg meghatározó, de számát tekintve csekély méretű volt. A legfelsőbb szintektől változatos címek vezettek a legegyszerűbb körülmények között élő, de még nemesi rangúakig. Ahogyan a hazai viszonyok elemzéséhez is elsősorban a jövedelem alapján teszünk majd különbséget, ugyanakkor az általános elemzés egy másik aspektusa a régi köznemesség és az új hivatalnok nemesség közötti különbség vizsgálata.¹⁰⁸ A hagyományos köznemesek a középkori, katonáskodó lovag leszármazottai, falusi birtokukkal, várakkal, kúriájukkal.

Ez a réteg látta el az igazgatás hagyományos intézményeinek (parlament, tartomány, megye) feladatait. Közvetlenül parasztjaik látták el őket a hagyományos adókötelezettségeik alapján. Igazgatták birtokaikat, gyakran még papjaik kinevezésére is jogkörük volt és katonáskodtak uralkodók seregében. Míg a főnemesek sokszor és korszakunkban egyre inkább az uralkodó udvarában éltek, a köznemesség a helyi társasági életben találta meg a helyét. Jellemző előjoguk volt a vadászat. Ez természetesen nem zárta ki, hogy műveltek legyenek. Tájékozódásuk ugyanakkor elsősorban nemesi családok és előjogok történetét, rendszerét,

¹⁰⁸ IM HOF, U., *A felvilágosodás Európája*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1995, 31.

hadtudományokat célozta, rezidenciáik sokszor válogatott könyvtárral rendelkezett, gyermekeik mellé házitanítókat vettek fel.

Bevételeik elsősorban a hagyományos mezőgazdaságra – és parasztjaik ebből származó adószolgáltatásaira – alapultak. Ezek a bevételek azonban zsugorodtak. Mai értelemben vett foglalkozásuk nem volt, az örökléskor a birtokok aprózódtak, így részben erodálódott rangjukhoz méltó létalapjuk, részben egyesek kiszorultak a birtokosok közül. Ennek a helyzetnek az egyik feloldása az udvari vagy katonai szolgálat lehetett. Hasonló megoldást kínált a másik társadalmi rend, a papim szerzetesi élet választása. Protestáns országokban is működtek a katolikus zárdáknak megfelelő intézmények.

A nemesség megélhetésében a kontinensen belül is jelentős körülmények lehettek, amelyek akár évszázadokra visszamehettek. Az 1346-os nagy pestisjárvány megtizedelte Európa népességét. A munkaerőhiány a jobbágyság helyzetétől függően más irányt adott a társadalmi fejlődésnek. Míg nyugatabbra fokozatosan megszűnt a jobbágyság, az Elbáról keletre éppen az un. második jobbágyság megszilárdulása vált általánossá. Később, az Atlanti kereskedelem felívelésekor Angliában a gyengébb királyi hatalom a gazdasági szereplők cselekvési kedvének adott teret és megerősítette a plurális társadalmat, addig a növekvő gazdasági lehetőségek Franciaországban és Spanyolországban a már amúgy is erős monarchia hatalmát erősítették tovább.¹⁰⁹ Korszakunkban, Angliában a gentry birtokán gazdálkodott, birtokán lakott és tagjai töltötték meg a parlament alsóházát. Franciaországban a hatalom a királyi udvarba összpontosult, a tartományi parlamenteknek és vidéki birtokosoknak csökkent a súlyuk. A Porosz Királyságban, az említett Elbán túli fejlődés eredményeként, a nagybirtokos junckerek váltak a nemesség legfontosabb tagjaivá. Ezzel szemben Lengyelországban minden nemes tagja volt az országgyűlésnek, így – elvben – egyformán befolyásolta a döntéseket, míg vizsgált korszakunk végén meg nem szűnt az ország. Fontos, hogy egyes esetekben, például a svájci városokban, a városi polgárok, földbirtokaiknak köszönhetően a gentry vagy a juncker viselkedés mintához közeledtek.

Általában elmondható, hogy erre a rendre jellemző volt az erős rendi öntudat. Ahogyan ezt mutatja a Német Római Birodalomban használt „bárónak megfelelő német titulus is: Freiherr, azaz szabad úr a fölötté és alatta állókkal szemben, még ha csak az adott szűk, helyi körben is.”¹¹⁰ Ha valaki az udvarhoz csatlakozott, elvesztette ezt a függetlenségét.

A régi köznemesség mellett az új hivatalnoknemesség jelentett egyre nagyobb csoportot. Az állami feladatok egyre bonyolultabbá válása szükségessé tette a polgári

¹⁰⁹ ACEMOGLU, D. – ROBINSON, J. A., *Why Nations Fail*, Profile Books Ltd, London 2013, 110.

¹¹⁰ IM HOF, U., *A felvilágosodás Európája*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1995, 34.

származású, képzett emberek, elsősorban jogászok bevonását. Ugyanakkor a hagyományos társadalmi keretek között uralkodói udvarban harmadik rendbeli sokáig nem tölthetett be magas hivatalt. Ennek feloldására a hivatalnokok is nemesi címet nyerhettek, a régi köznemesség rangjára emelkedhettek. A régi köznemesség éreztetni próbálta tekintélybeli elsőbbségét, de lassan rákényszerült, hogy maga is képezze és a hivatalnoki pálya felé irányítsa utódait. XIV. Lajos udvara a hivatalnoknemesség kialakulásának legjellemzőbb példája, de a minta tovább terjedt a spanyol Bourbonokhoz, Poroszországba, és mint látni fogjuk, Mária Terézia udvarába is. Ugyanakkor az állami hivatalnokok rétege mindenütt vékony maradt a korszakban, annak ellenére, hogy sorra alakultak a különleges hivatalnokképző iskolák.

Egy átlagos hivatalnoknemesi pálya a Német-római Császárságban valamelyik egyetemen kezdődik, majd a bécsi császári udvari szolgálatban folytatódhat, hogy végül valamelyik fejedelem minisztereként kísérelje meg stabilizálni az államot és reformokat végrehajtani. „Ha szerencséje van, akkor a tartomány fejedelme mindvégig jóindulattal van irányában, és akkor megkezdett művét véghez is viheti. Ha nincs, vagy felvilágosult ura meghal, akkor ki lesz szolgáltatva az utódnak, aki az udvari intrikák befolyása alatt áll, aki megszégyeníti, megalázza, elbocsátja.”¹¹¹

Amint arra Fejtő rámutat, a korszakban „az államférfiak ’szolgáltak’. Az államot szolgálták. Gyakran eredetileg nem is abból az államból származtak, amelyet szolgáltak.”¹¹² A tény, hogy a kancelláriák, haditanácsok többségét sokszor ilyen idegenek alkották, nem rontotta az állam teljesítményét, mert ezek a hivatalnoknemesek minden hátsó szándék nélkül elfogadták az állam érdekét, amelyet szolgáltak. „Nem ismerünk köreikben kémkedést, egyikük sem árulta el új urát.”¹¹³

Ehelyütt még annyit említenénk meg a harmadik rendről, hogy bár a korszaknak megvannak a maga nagyvárosai, mint Párizs, London vagy a régióban Berlin, Bécs, Varsó, a városiasodás még nem érte el későbbi szerepét. Ráadásul a városi lét nem jelentett önműködően polgárjogot. A patríciusok egyrésze, mint idéztük, földtulajdonra tett szert és birtokosként viselkedett. A városi hatalmat ők birtokolták a céhek képviselőivel. A gyorsabban gazdagodó kereskedők sokszor szintén a nemességhez hasonló paloták építésében látták pályájuk kiteljesítését, bár életmódjukban így is puritánabbak maradtak. A kézművesek tevékenységének keretét a céhek adták, ezek idővel az ipari áruterelés akadályáivá váltak és a nemességhez

¹¹¹ IM HOF, U., *A felvilágosodás Európája*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1995, 36.

¹¹² FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 66.

¹¹³ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 66.

hasonlóan védtek előjogaikat. Ugyanakkor ebből a rétegből szorgalommal és igyekezettel ki lehetett lépni a második vagy első rend irányába.

2.1 *Szellemi áramlatok*

A nemesség állapotának vizsgálatakor fontos szempont a kor szellemi állapota, azok a folyamatok, amelyek ennek a csoportnak a viselkedését, elveit befolyásolták. Vizsgált korszakunk, illetve a vizsgált éveket megelőző korszak, hiszen az 1789. évet globális korszakhatáráként lehet kezelni, a felvilágos kora. Ahogyan Kant hivatkozott rá, a kor, melynek jelmondata a „merj a magad értelmére támaszkodni” volt. Ugyanakkor éppen ő fejtette ki azt is, hogy a kor, melyben él nem felvilágosodott, csak a felvilágosodás korszaka.¹¹⁴ A felvilágosodás eszméinek egységes elterjedéséről nem beszélhetünk, sőt egységes iskoláról sem. Talán jellemzi a felvilágosodás természetét, hogy egyik központi műve az Enciklopédia, 35 kötetben, 71818 szócikkben kísérel meg rendszerezni a világ jelenségeit, amely azonban több mint húsz év alatt készült el, több mint kétezer szerző együttműködésével. A korszak fontos gondolkodóinak eszméi és vitáik ugyanakkor olyan folyamatot indítottak el, amely folyamatosan kiterjedt Európa egészére és befolyást gyakorolt hosszú távú fejlődésére, de mindennapjaira is. Azonban, hogy milyen mértékben, ez a befogadótól is függött, azok szellemi, gazdasági, társadalmi és úgyszintén földrajzi helyzetétől. Ezt a gondolatot folytatva, nem állítjuk, hogy a kor nemességének szellemi kizárólag a felvilágosodás gondolatrendszere határozta meg, de ez volt az az új áramlat, amely a leginkább megváltoztatta vizsgált korszakunkat a korábbiakhoz képest.

Hazai történetírásunk egy korszaka elsősorban a felvilágosodás vallás ellenes irányát emelték ki, mint a mozgalomét, amely „szakított a tételes vallásokkal, szembe fordult az egyházzal és a mindenható Isten helyére a tevékeny, maga erejére és eszére támaszkodó embert állította”,¹¹⁵ ami a sokrétű, számos változatban működő kor leegyszerűsítő megközelítése. Az akár egy személy elképzeléseiben belül is megjelenő ellentmondásokra példa, hogy ugyanaz a – magát felvilágosult uralkodónak tartó, Diderot-val levelező – II. Katalin tette kötelezővé, sok más reformja mellett, a himlőoltást a birodalmában (miután saját magán próbáltatta ki először), aki a francia forradalmi eszméktől megriadva betiltatta a könyvnyomtatást Moszkvában.

A felvilágosodás hazai folyamatait nem értelmezhetjük, ha nem vizsgáljuk meg általános természetét és főbb modelljeit. Európa a harminc éves háború pusztításai után egy, ha

¹¹⁴ FRIED I., II. József, a jozefinisták és a reformerek. Vázlat a 18. század végének magyar közgondolkodásáról, in *Széchenyi Könyvtár Évkönyve* 1979, 563–591., 576.

¹¹⁵ BORECZKY B., *A magyar jakobinusok*, Gondolat Kiadó, Budapest 1977, 10.

nem is háborúmentes, de mindenképpen gyarapodó korszakba lép. A fejlődés elvezet oda, hogy a hagyományos kereteken változtatni kívánó csoportok jelennek meg új társadalmi (pl. törvény előtti egyenlőség, feudális előjogok eltörlése), politikai (pl. alkotmányosság, hatalommegosztás, abszolút királyi hatalom elutasítása) és kulturális (pl. lelkiismereti szabadság, vallási türelem, oktatás) követelésekkel. Természetesen ehelyütt nem vállalkozhatunk minden irányzat és képviselője bemutatására, meg kell maradnunk néhány, szempontunkból kiemelkedő megemlégtetésénél.

Sok esetben az angol polgári forradalmat határozták meg a polgári fejlődés kezdeteként, de ennek eszmei küzdelmeit még a vallási ideológia burkán belül vívták.¹¹⁶ Csak John Locke fogalmazta meg elsőként, hogy az uralkodó hatalma szabad társadalmi szerződésen, vagyis elvben a népszuverenitáson alapszik. Az 1688-as Dicsőséges Forradalom át is alakítja Anglia politikai viszonyait, így az angol minta alapvető szerepe ellenére az áramlat központja Franciaországba tevődik át.

A kor optimizmusa és öntudata egyre határozottabb programot ad a „ráció korának”, ahol a reménytelenség, kiismerhetetlenség helyét a tudáson és erőfeszítéseken alapuló jobb világ veheti át. Ugyanakkor ezek az eszmék a fejlett francia társadalomban is inkább csak a felső és középső rétegekre korlátozódik. Amint arra Kosáry is rámutat, a kor hatalmas öröksége tulajdonképpen egy kisebbség ügye maradt, tulajdonképpen nem is egy, hanem több kultúráról beszélhetünk.¹¹⁷ A parasztság jórészt teljesen kimarad az új eszmék közvetlen hatásából és ez fokozottan igaz a centrumtól távolabb eső területekre, kelet Közép-Európa esetében a kismesek és a kiváltágokkal rendelkező nem-feudális csoportok bevonása is kérdéses volt.

A francia modell egyik első megalapozója Montesquieu volt, akinek a magyar nemességgel való kapcsolatát még érintjük. Ő a nemesi monarchia vonásait sem elvetve a hatalmi ágak elválasztása, a hatalom elszámoltathatósága mellett érvelt „Törvények szelleme” művében. Ezzel egyszerre vált az abszolutizmus lebontását kívánó újítók és a hagyományos rendi jogokat védő magyar nemesség elismert szerzője. Voltaire munkásságában ehelyütt, Kosáry értelmezését követve, azt emelnénk ki, hogy azt az államot kereste, amely a filozófusok tanácsait követve, a népre, pontosabban a polgárságra támaszkodik, azt a feudális rendiségtől és egyben a műveletlen tömegetől is megvédve.¹¹⁸ Ez azonban nem annyira forradalmi republikánus elképzelés, inkább a felvilágosult uralkodóval együttműködve kialakított reformprogramja. Rousseau továbbmegy ezen az elképzelésen és a meglévő keretek reformján túl

¹¹⁶ KOSÁRY D., *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1980, 252.

¹¹⁷ KOSÁRY D., *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1980, 253.

¹¹⁸ KOSÁRY D., *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1980, 256.

keresi a kívánatos kormányformát, de ő is egyetért abban, hogy nagyobb országokban nem működhet a közvetlen demokrácia (ebben a korban Svájc kantonjai jelentették a legnagyobb demokratikus egységet, majd a létrejövő Egyesült Államok) és a polgár, illetve a törvényhozó hatalom fórumai közé beillesztendő áttételes mechanizmusokon elmélkedett. Mint említettük, a felvilágosodás eszmekörét sokszor egyértelműen vallásellenes rendszernek mutatják be. Egyes képviselői és értelmezői esetében ez minden bizonnyal igaz is. Ugyanakkor fontos, hogy a feudális előjogok elleni fellépés szükségszerűen a saját társadalmi rendet képező Egyház előjogai elleni fellépés is, így a vallási és politikai indíttatású programok átfedhetik, átértelmezhetik egymást. Azt azonban bizonyosnak látszik, hogy összefüggő materialista eszmerendszert csak kevesen dolgoztak ki, mint Holbach báró, aki a molekulák mozgására vezette vissza még az emberi szellem működését is.¹¹⁹ Mint láthatjuk, elég széles palettán elhelyezkedő nézetek jelennek meg a korszak során, a világ racionális megismerésétől a mechanikus materializmusig, az arisztokratikus alkotmányosságtól az utópisztikus egyenlősítésig. Ami mindenképpen közösnek mondható, az az érvelés elsőbbsége a hagyománnyal szemben és hogy a tudományos vita, a közös gondolkodás viheti előre a társadalmat, a művelődés új, szélesebb fórumainak nyitva utat. A különbségek majd a francia modell tovaterjedésekor is más-más hatást váltanak ki, másképp vernek gyökeret a kontinens többi részén.

Míg a felvilágosodást a francia forradalom előkészítőjének tekintjük visszatekintve, érdemes megnézni, hogyan viszonyultak egyes főbb képviselői a rendi és uralkodói hatalomhoz. Az újdonság a polgári ideológia megjelenése volt, de ez nem jelentette azt, hogy a nemesi vagy épp az uralkodói hatalom átalakító szerepét hangsúlyozták volna. Montesquieu-ről említettük, hogy a parlamentek jogát védte, ami az ő értelmezésében rendi jogokat jelentett. Ennek megfelelően a vártnál népszerűbbé is vált Európa keleti felének nemessége körében is. Diderot rokonszenvezett az angol monarchiával, de jó viszont ápolt II. Katalin cárnővel is. Voltaire az erős uralkodói hatalomban stabilizáló erőt látott. Részben támogatta II. Frigyes porosz abszolutizmusát is, sőt egy rövid ideig a porosz udvarban is élt. Ezt azonban abból a szemszögből is nézhetjük, hogy csupán annyira ellensége volt a rendiségnek, hogy még az uralkodói abszolutizmust is hajlandó volt támogatni, mint ahogyan Poroszországot is hamar el kellett hagynia, mivel nézeteltérésbe került az uralkodóval. Az viszont kétségtelen, hogy az ország felosztása ellen fellépő lengyel nemesi konföderációt egyértelműen káros, a jószándékú (porosz, osztrák, orosz) abszolutizmus elleni mozgalomnak tartotta.

¹¹⁹ KOSÁRY D., *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1980, 257.

Voltaire azonban, vagy éppen emiatt nem politikai nézeteivel, hanem a katolikus egyház elleni fellépésével ért el népszerűséget. Ebben részben a percepció torzítását is fellelhetjük. Az udvari főnemesek között egyesek szabadosságuk igazolásának tekintették ezt az egyházellenességet, ezzel ellentétben protestáns hívei éppen egyházuk védelmében értelmezték gondolatait. Rousseau ezzel szemben a zsarnokság minden fajtáját, még a törvényesnek mondottat is elutasította. A lengyel rendek alkotmány tervezet iránti megkeresését megértéssel fogadta. Az eszmék terjedésének és fogadtatásának sajátos logikájának köszönhetően éppen azzal vált népszerűvé ennek a régióknak a nemesi mozgalmi számára, hogy az uralkodás szerződésen alapuló voltát itt nem a nép, hanem a politikai nemzet (rendek) és az uralkodó közötti szerződésként értelmezték.

Láthatjuk, a felvilágosodás alapját jelentő francia modell befogadók általi értelmezése nem minden szempontból esett egybe az eredeti eszmékkel. Az azonban egyértelmű, hogy részben a megváltozott gazdasági és kulturális viszonyok (növekvő népesség, írástudás, a társadalmak, országok, entitások közötti érintkezések sűrűsödése) és a megváltozó kulturális, társadalmi struktúrák (gyarapodó nyomtatott szövegek, élénkülő közbeszéd, társasági vitaformák, egyesületek, akadémiák, társaságok) hatására a felvilágosodás eszméinek diffúziós lehetősége tíz-hússzorosára nőtt ahhoz képest, ami a XVII. században elképzelhető lett volna.¹²⁰

A felvilágosodás eszméi, a francia modell és az angol berendezkedésből átvett elemek, de az esetleg még szóba kerülő skandináv vagy észak-amerikai elképzelések leginkább német, kis részben olasz közvetítéssel jutottak el Magyarországra. A Német Római Birodalom császárvárosa Bécs volt, a német nyelv jelentős közvetítő szerepet játszott és a hazai protestánsok számára is a német egyetemek jelentették a művelődés fórumait. Az olasz hatás pedig leginkább a katolikus, főleg egyházi diákokon keresztül érkezett.¹²¹ Az itáliai kapcsolat erősségét csökkentette, hogy a Habsburg dinasztia elvesztette a Nápolyi Királyságot (1735.) viszont két évvel később megörökölték a Toszkán Nagyhercegséget, így a közvetlen kapcsolat megmaradt.

Németországban, bár a császári cím a Habsburgoké volt, a politikai szintér jelentősen széttagol volt, miközben több állam is erősíteni igyekezett vezető szerepét. Poroszország rivalizált Ausztriával, a szász választófejedelemek a lengyel trónt is megszerezték, a hannoveri választófejedelemről brit uralkodó lett. A vizsgált korban ugyanakkor a francia hegemonia a

¹²⁰ KOSÁRY D., *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1980, 260.

¹²¹ SZELESTEI NAGY L., *18. századi tudósvilág III., Kollár Ádám, Tersztyánszky Dániel és a magyarországi tudós társaság ügye (1763–1776)*, in *Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve* 1981, OSzK, Budapest 1983, 415–447., 416.

kultúra minden területén éreztette hatását,¹²² legyen szó kastélyépítésről, színházról, irodalomról, öltözködésről. A kormányzást tekintve a birodalmat alkotó számos entitást nehéz közös nevezőre hozni, van ahol a rendi nemesség kormányzott egyaránt maga alá rendelve a jobbágyságot és az uralkodót, míg Baden felvilágosodott mintaállam jött létre. Ugyanakkor általánosságban a kisebb államok uralkodói a francia mintákat igyekeztek átvenni,¹²³ ami létrehozta azt a hivatalnok nemesi pályalehetőséget, amelyet fentebb említettünk. Divatba jött a francia nyelv. Leibnitz, akit a felvilágosodás előfutáraként tartanak számon, nem sokat írt németül, de már aggodalmának adott hangot, hogy a német nyelv végképp eltűnhet.¹²⁴

Ez a hatás kiváltotta a maga ellenhatását. A felvilágosodás német modellje lassan követi a franciát, azonban egy új elemmel gazdagodik, a nyelv, mégpedig az egységes, korszerű, irodalmi igényű német nyelv megteremtésével és terjesztésével. A közös nyelv megtartása iránti igény és a francia modellnél is látott folyamat, hogy a közös gondolkodás, vita terei megnyílnak, azt eredményezte, hogy az 1760-as évektől a széttöredezettség ellenére megkezdődött egy országosnak mondható nyilvánosság kialakulása.¹²⁵ A franciához hasonló fejlődést gátolta, hogy nem volt egy egységes szellemi központ. Ugyanakkor épp a felvilágosodás folyamatainak hatására a „XVIII. század ’olvasási forradalmának’ hatására a kulturális centrumok, különféle hagyományok közelebb kerültek egymáshoz. A felvilágosodás így lett a német ’kultúrnemzet’ megszületésének kora.”¹²⁶ Az egységes nemzeti nyelv keresésével megjelent a német patriotizmus is, ekkor még a felvilágosodás számos irányának egyikeként.

A német nyelvi célkitűzés általánosságban reflektál arra a problémára, hogy ha le akarjuk tényekkel és érvekkel írni a világot, szükség van olyan nyelvre, ami képes ezt megtenni. A német modell nyelvi eleme tovaterjedve népszerűvé vált a lassabban fejlődő és így lassabban fejlődő nyelvet használó nemzetek, népek között is. Jelentős mozgalma indultak, hogy ezek a nyelvek is alkalmassá váljanak „az új gazdasági, politikai, jogi, tudományos, műszaki kérdések adekvát megfogalmazására”.¹²⁷ A Leibnitz programjával indult német folyamat 1770 körül záródott le. Mint látni fogjuk, a magyar felvilágosodás és a nyelvújítás is, Bessenyei programjával, épp ezt követően indul majd el.

¹²² BIHARI P., *Németország és a németek. 500 év Luthertől Merkelig*, Kalligram Kiadó, Budapest 2017, 94.

¹²³ BIHARI P., *Németország és a németek. 500 év Luthertől Merkelig*, Kalligram Kiadó, Budapest 2017, 98.

¹²⁴ KOSÁRY D., *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1980, 264.

¹²⁵ BIHARI P., *Németország és a németek. 500 év Luthertől Merkelig*, Kalligram Kiadó, Budapest 2017, 111.

¹²⁶ BIHARI P., *Németország és a németek. 500 év Luthertől Merkelig*, Kalligram Kiadó, Budapest 2017, 113.

¹²⁷ *Magyarország története I–VIII.* (szerk. Pach Zs. P.), Akadémiai Kiadó, Budapest 1976–1989, vol. IV/2., 1127.

A német felvilágosodás olyan képviselői kaptak Magyarországon visszhangot, mint Christian Wolff, aki logikai rendszerével minden tudományt redukálni igyekezett, így tenni alkalmassá a megértésre és továbbadásra vagy a nemzeti irodalmat fejlesztő Gottsched. Azonban az ő programjuk azért kaphatott támogatást, mert a rendi és polgári erők közötti kompromisszumot képviselték.¹²⁸ A német modell részének tarthatjuk azt a bécsi udvarhoz kötődő elméletet a társadalmi szerződésnek az abszolút uralkodóra igazításáról. Hobbes és Locke szerint a nép átruházta hatalmát az uralkodóra. Az elmélet Joseph von Sonnenfelshez és Karl Anton Martinihoz, akik maguk is a hivatalnok arisztokrácia tagjai voltak, köthető továbbfejlesztése szerint a jószándékú uralkodó egyetlen és legfőbb feladata a nép érdekének feltétlen szolgálata.¹²⁹ Vagy ahogyan Fried megfogalmazza, „az államot már nem azonosította sem az uralkodó személyével, sem a dinasztiaival, hanem az alattvalók kiskorúságának elvére építve, az uralkodót az állam első szolgájaként tüntette fel.”¹³⁰

A vizsgált korban Európát átható szellemi irányzatok áttekintését a közgazdasági nézetek rövid áttekintésével fejezzük be. Ebben a korban még nem beszélhetünk átfogó közgazdasági elméletekről, az első közgazdaságinak elismert szakmunka 1776-ban jelenik meg. Ugyanakkor a gazdasági folyamatokat már megfigyelik és elméleteket igyekeznek készíteni az országok jólétét megfelelő módon fejlesztő, helyes kormányzati lépésekről. A merkantilisták jóval korszakunk előtt kezdtek a gyakorlati kérdésekből elméleti következtetéseket levonni. Elméletük abban állt, hogy az ország jólétéhez a rendelkezésre álló pénzmennyiséget kell növelni, ezt viszont előnyös külkereskedelmi forgalommal lehet. Az elmélet azért válik a politikai megfontolásokat érintő kérdéssé, mert a merkantilisták nem a piacra bíznák az ország gazdagodását, hanem az államhatalom beavatkozását tartják kívánatosnak. Mivel a kereskedők a polgári rendből kerülnek ki, de a polgári rend gyenge, így az uralkodó hatalma az, amely korlátozza a földesurak hatalmát, fegyverrel is fellép gyarmatok megszerzéséért, kereskedelmi útvonalaiak biztosításáért, monopóliumokat biztosít számukra és segíti a manufaktúrák létrejöttét.¹³¹ Az uralkodónak ez azért érdeke, mert a növekvő pénzgazdálkodásból több adóbevétele származik, amelyből finanszírozni tudja állandó hadseregét és adminisztrációját. Az irányzat egyik jelentős képviselője a XIV. Lajos pénzügyminisztere Colbert volt, aki olyan erőteljesen vitte véghez a merkantilista elképzelések

¹²⁸ KOSÁRY D., *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1980, 265.

¹²⁹ BORECZKY B., *A magyar jakobinusok*, Gondolat Kiadó, Budapest 1977, 14.

¹³⁰ FRIED I., II. József, *a jozefinisták és a reformerek. Vázlat a 18. század végének magyar közgondolkodásáról*, in *Széchenyi Könyvtár Évkönyve* 1979, 563–591., 590.

¹³¹ MÁTYÁS A., *A korai közgazdaságtan története*, Aula Kiadó, Budapest 1999, 10.

kivitelezését, hogy gazdaságpolitikáját már colbertizmusnak nevezték. A manufaktúrák támogatása, új iparágak meghonosítása, magas behozatali vámok, stratégiai alapanyagok kivitelének tilalma, kereskedelmi társaságok alapítása, utak, csatornák és kikötők építése azonban a mezőgazdaság és a belső piac fejlesztésének elhanyagolásával járt. A termelés döntő növekedési tényezője a népesség számbeli gyarapodás volt.

A merkantilisták elképzeléseinek németországi és ausztriai megvalósítóit a szakirodalom kameralistáknak nevezi. Míg a merkantilisták a kereskedők, feltörekvő polgárok érdekeit, gyarapodását igyekeztek elősegíteni, addig a kameralisták nem számíthattak a polgárság aktivitására, így céljuk teljes mértékben a kincstár bevételi forrásainak növelése volt.¹³² Emellett intézkedéseik hasonlóak a merkantilizmus törekvéseihez, azok társadalmi céljai nélkül. A mi szempontunkból azért fontos ez az irányzat, mert elméletei befolyásolták korszakunk nagy részében a Habsburg gazdaságpolitikát. Ebben a rendszerben Magyarországra, mint nyersanyag és mezőgazdasági termény szállítóra és ipari termék felvásárlóra volt szükség, így a gazdaságfejlesztési intézkedéseket is ezek a célok jellemezték.

A korszak harmadik meghatározó, már vizsgált korszakunk derekán létrejött közgazdasági elmélete a fiziokratáké volt, akik a gazdasági szabadság védelmében léptek fel a merkantilizmus és a feudális gazdaság ellen. A merkantilisták mezőgazdaságot elhanyagoló megközelítésével szemben éppen az agráriumban látták az egyetlen tiszta értéket előállító szektort, míg az ipart improduktívnak találták. Ugyanakkor, a mezőgazdasági termelés adóztatásával mégis az utóbbi fejlődését támogatták. Az általuk elképzelt mezőgazdaság azonban már nem feudális mezőgazdaság, alapja a „jómódú gazdák által kezelt nagybérletek”.¹³³

A vizsgált korszak szellemi áramlatainak általános áttekintése után azok magyarországi percepcióját, átvételét vizsgáljuk meg. A fentiek alapján kikövetkeztethető, hogy a felvilágosodás eszméi késve és a német modellen keresztül, részben a bécsi udvar szűrőjén érkeztek meg. Amint fentebb bemutattuk, a felvilágosodás korszakában a rációra és megismerésre való közös hivatkozás mellett a társadalmi, politikai és gazdasági elméletek széles palettája látott napvilágot. Ezek az elméletek azután eltérő magyarázatokat kaptak a befogadóktól, néha a szerzőtől is meglehetősen eltérőt. A főbb változatok osztályozására vállalkozik a korszak művelődéstörténetét feldolgozó monográfiájában Kosáry.¹³⁴

¹³² MÁTYÁS A., *A korai közgazdaságtan története*, Aula Kiadó, Budapest 1999, 15.

¹³³ MÁTYÁS A., *A korai közgazdaságtan története*, Aula Kiadó, Budapest 1999, 29.

¹³⁴ KOSÁRY D., *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1980, 267.

Az első irányzat a felvilágosult abszolutizmusé, amelynek bécsi központja és eltérő intenzitású szakaszai során egyaránt voltak hazai és külföldi hívei. Ez az irányzat a feudális államot igyekezett magasabb, korszerűbb szintre emelni, akár az alattvalók együttműködése nélkül is. Tárgyunk tekintetében legfontosabb képviselője II. József, de a „másodikok”¹³⁵ – József mellett II. Katalin orosz cárnő, II. Frigyes porosz király – ennek az irányvonalnak a legjelesebb képviselői. Itáliában pedig a későbbi II. Lipót császár és király, korszakunkban toszkán nagyherceg valósítja meg legjellemzőbb formájában. A fejezetünk elején idézett jellemző német hivatalnok nemesi karrier is jelzi, de Bihari is felhívja a figyelmünket, hogy az európai félperiféria országokban a felvilágosult abszolutizmus felzárkózási kísérlete erősen személyfüggő és általában kudarcokhoz vezetett. „Dániában Struensee, Spanyolországban Aranda, Portugáliában Pombal menesztésével, Svédországban III. Gusztáv meggyilkolásával. Poroszország a nagy kivétel, bár 1806-os összeomlása legalább is elgondolkodtató”.¹³⁶

A második csoport, amely részben az elsővel áll vitában, a nemesség felvilágosult csoportjai jelentik, akik a rendi szervezetet, feudális államvezetési rendszert igyekeznek korszerűsíteni, az abszolutizmussal szemben versenyképpé tenni. Tehát fogékonyak a kor reform irányzataira, de a változásokat a fennálló rendi kereteken belül képzelik el. Őket nevezhetjük a felvilágosult rendiség képviselőinek. Magyarországon kívül ez az irányzat Lengyelországban volt jelentős még.

A harmadik, legkisebb csoport, amely nemeseket és nem-nemeseket egyaránt foglal magába, már a felvilágosodás polgári ideológiáját tartja céljának, tehát nem javítani akarnak a fennálló renden, hanem felszámolni azt. Mivel számuk csekély és politikai erővel nem rendelkeznek, kezdetben a felvilágosult abszolutizmust támogatják. Korszakunk végén, II. József reformjainak bukása után a nemesi-nemzeti mozgalom felvilágosult részét igyekeznek a társadalmi, politikai átalakulásra rábeszélni. Ez a csoport lesz a magyar jakobinus mozgalom alapja, annak bukásával pedig meg is szűnik.

Továbbá meg lehet említeni a Magyarországi nem magyar nemzetiségűeket, akik szintén megoszlanak a fenti csoportok között, de kulturális, nyelvi, irodalmi törekvéseik elsősorban a felvilágosult rendiséggel állítják szembe őket.

Ez a kategorizálás azonban, ahogy maga a szerző is rámutat,¹³⁷ csak tendenciákat jelez, az egyes csoportok súlya eltérő lehet akár szektoronként is. Míg az agráriumban a felvilágosult abszolutizmus befolyása a legerősebb, az irodalmiban elenyésző szerepe van csak, ott a

¹³⁵ BORECZKY B., *A magyar jakobinusok*, Gondolat Kiadó, Budapest 1977, 13.

¹³⁶ BIHARI P., *Németország és a németek. 500 év Luthertől Merkelig*, Kalligram Kiadó, Budapest 2017, 109.

¹³⁷ KOSÁRY D., *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1980, 268.

felvilágosult rendi és polgári csoportok szerepe a jellemző. A kategóriák nem zártak, idővel is változhatnak, a „felvilágosult abszolutizmus bécsi központja olykor olyan műhely, politikai iskola szerepét is betöltötte, amely kiindulásul szolgálhatott más, további tendenciák képviselői számára”.¹³⁸ A fentiek alapján különböző palettákon tudjuk feltüntetni az álláspontok árnyalatait. A politikai, társadalmi rendszert tekintve a feudális és klerikális konzervativizmustól a polgári átalakulást célzó jakobinusokig terjednek az elképzelések. A nemzeti függetlenség szempontjából biztosan a felvilágosult abszolutizmus birodalmi megközelítése képezi az egyik pólust és a nemzeti érdekek rendi képviselői a másikat. Vallási kérdésekben pedig az egyházi és világi arisztokratáktól a katolikus és protestáns antiklerikálisokon keresztül a deistákig és a csekély számú materialistáig terjednek a nézetek.¹³⁹ Ezekon a palettákon ugyanakkor több szálra is felfűzhetőek a konkrét álláspontok. A rendi nemesség a nemzeti függetlenség tekintetében jórészt támogatná a radikális változásokat, míg a társadalmi berendezkedés tekintetében meglehetősen konzervatív és így tovább.

Felmerül a kérdés, hogy mikortól lehet Magyarországon felvilágosodásról beszélni. A fentebb említettek alapján az eredeti irányzat valamikor az angol polgári forradalom után indulhatott. A bemutatott modellek egyes korai képviselői közül Locke 1704-ben, Leibnitz 1716-ban, Montesquieu 1755-ben hal meg. Tekintetbe véve a német modell nyelvi programját, irodalomtörténetünk Bessenyei György „Ágis tragédiájá”-tól, vagyis irodalmi működésének kezdetétől számítja a felvilágosodás hazai időszakát.¹⁴⁰ Ez természetesen nem jelenti azt, amint Kosáry rámutat, hogy egy hirtelen, semmiből érkező lépésről van szó. A felvilágosodás egyes céljait megfogalmazó iratok láttak már napvilágot korábban is. Bessenyei 1765-ben érkezik Bécsbe és ettől az évtől nem hívnak össze több magyar országgyűlést a korszakban, innentől kezdve uralkodótárs József, tehát bizonyos szempontok szerint innen is számolhatnánk a periódust. A korszakhatárok meghúzósa a korszak vége esetében is kétséges. A francia modell esetében 1789. július 14. új korszakot kezd. Magyarországon II. József halálával, de inkább a magyar jakobinusok kivégzésével zárhatjuk le ezt az időszakot, még ha a politika területéről kizorítva meg is jelennek eszméi ezt követően is.

Felmerül, hogy a behatárolt korszakon belül, mi mozgathatta az egyes csoportok működését. Témánk szempontjából a felvilágosult rendiség és kisebb mértékben az abszolutizmus mozgatórugóira vetünk pillantást. A jozefinizmus semmiképpen nem függetleníthető névadójától, akinek pályáját jelen dolgozat más részein is elemezzük. Ehelyütt

¹³⁸ KOSÁRY D., *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1980, 268.

¹³⁹ KOSÁRY D., *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1980, 269.

¹⁴⁰ KOSÁRY D., *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1980, 270.

csak arra hívjuk fel a figyelmet, hogy a szándékolt és hatályba is léptetett reformok mellett és hatására megnőtt a mobilitás Magyarországon és közvetlenebb lett az ország bekapcsolódása az európai fejlődésbe. Megteremtődött az országos közvélemény, nem kis részben II. József türelmi és cenzúra rendeletének köszönhetően. Intézkedéseivel energiákat akart felszabadítani és közhasznúvá tenni. „De ezek az energiák nem azért szabadultak fel, hogy aztán egy másfajta rendszer fűtőanyagává, viszonylag passzív erejévé váljanak”,¹⁴¹ mutat rá Fried. Így a jozefinisták a hazai felvilágosodás konkurens csoportjai számára is lökést adtak, csökkentve saját bázisuk energiáit. „A jozefinista nemesség egy része és az értelmiség hamarosan túlhaladt a józsefi elképzeléseken, és önálló, általában radikálisabb, gyökeresebb reformokat sürgető tervezeteket fogalmazott meg”.¹⁴² Kosáry emellett megemlíti, hogy egyes szerzők a janzenizmus vagy a reformkatolicizmust látják a jozefinizmus mögött. Véleménye szerint ez azonban az ok és okozat megfordítása, hiszen „ebben az időszakban nem az egyház mozgatta az államot, hanem fordítva”.¹⁴³

A hazai felvilágosodás eredetével, illetve természetével kapcsolatban még egy szempontot kell megemlítenünk és vizsgálnunk. Eszerint a szabadgondolkodás, egészen pontosan a morális keretek megszűnése jelenti a felvilágosodás eredetét, de legalább is ezt eredményezték folyamatai. A deizmus, a tekintélyelvűség elvetése, az Egyház iránti közömbösség, antiklerikalizmus azonos irányt mutatott a francia színház könnyelműségével, léhaságával, a francia irodalom érzéki, frivol műveivel.¹⁴⁴ Mivel a bécsi udvar Párizsba látogató arisztokratákon (korszakunk fontos részében Habsburg volt a francia királyné) keresztül első kézből kapta a francia tapasztalatokat, könnyen adódott ilyen feltételezés. A főúri családok hazai birtokain azután továbbadhatták a francia ideálokat. Gróf Csáky István szepesi birtokán 1763-tól rokokó kertet rendezett be, homonnai kastélyában pedig feleségével a „bécsi viszonyokat is megszégyenítő, szabados, francia életet élt”.¹⁴⁵ A Voltaire-rel is levelező gróf Fekete János későbbi visszaemlékezéseiben, 1787-ben, a bécsi rokokó évek nagyúri társaságának kacér, soha nem vénülő asszonyairól ír. Szélsőséges példa a girálti (Szepes vm.) szabadkőműves páholy is, amely a magasrendű eszmék megvitatása helyett a környékbeli nemesség szerelmi légyottjainak lebonyolítására szolgált.¹⁴⁶

¹⁴¹ FRIED I., *II. József, a jozefinisták és a reformerek. Vázlat a 18. század végének magyar közgondolkodásáról*, in *Széchenyi Könyvtár Évkönyve 1979*, 563–591., 575.

¹⁴² FRIED I., *II. József, a jozefinisták és a reformerek. Vázlat a 18. század végének magyar közgondolkodásáról*, in *Széchenyi Könyvtár Évkönyve 1979*, 563–591., 591.

¹⁴³ KOSÁRY D., *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1980, 288.

¹⁴⁴ KOSÁRY D., *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1980, 288.

¹⁴⁵ KOSÁRY D., *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1980, 289.

¹⁴⁶ BORECZKY B., *A magyar jakobinusok*, Gondolat Kiadó, Budapest 1977, 23.

Valószínűleg ezek és hasonló történetek is adalékot jelentettek a hagyományok és a vallásos világnézet fellazításához. Pontos súlyukat azonban nehéz megítélni, hiszen részleges és nem is pontosan adatolt leírások állnak rendelkezésre. Másrészt a legtöbbször meghivatkozott, könnyelmű bécsi világ 1765 előtt élte virágkorát, „amely után, és amellyel részben szemben is jött a felvilágosodás igazi bécsi változata (...) Gáláns mulatságok helyett II. József pedáns puritanizmusával”.¹⁴⁷

A kis létszámú és a vizsgált korszakban inkább a két jelentős csoport mellé csatlakozó, már polgári programmal fellépők száma a vizsgált korszakban még nem jelentősek, így ehelyütt, a felvilágosult abszolutizmus képviselői mellett, a felvilágosult rendi nemesség mögött álló szellemi vonulatokat említjük még meg. Az 1764–65-ös országgyűlés konfliktusai alapján, amelyen az udvar kísérletet tett arra, hogy a rendekkel együtt alkosson reformokat, Kosáry azt a következtetést vonja le, hogy ekkor még nem beszélhetünk felvilágosult rendiségről. A vitákban a nemesség itt még egyöntetűen a régim hagyományos berendezkedést védte, nincs nyoma új elképzeléseknek, a változtatások saját formáinak.¹⁴⁸ A továbbiakban is inkább a magyarországi reformokról, leginkább valamely kormányzati intézmény magyar tisztségviselője által írt emlékiratban találhatjuk azokat az elemeket, amelyeket a felvilágosult nemesség programjának gondolhatunk.

Pálffy Miklós, még 1758-ban, a hétéves háború idején kelt elgondolásai szerinti változások nem különböznek gyökeresen az udvar elképzeléseitől, mint nemesi adófizetés, a főpapok bevonása a közteherviselésbe, jobbágyok helyzetének javítása, a protestánsellenes politika enyhítése. Célja az adóbevételek növelése, ezáltal a hadsereg ütőképességének a növelése. A jelentősebb változásokhoz a békekötés utáni időszakot tartja alkalmasabbnak. Javaslatá négyféle érdek egyeztetésére irányul: a kincstár, a nemzet, a földművesek és a megyék jólétének a közjó fogalma alatti egyesítésére. Az igazi újdonság az érvelésben az volt, hogy már nem a keresztény hit a legfőbb mozgatórugója a szisztémának, hanem a gazdasági és adminisztratív gyakorlat javítása. Ennek apropóján erős kritikát fogalmaz meg a főpappal szemben. Nézete szerint az egyházi rend tagjai önző módon nem megfelelően érzik át az állam megváltozott szükségleteit, ezért az állam javát, vagyis a közjót veszélyeztetik. A hit egységet erőszakos módon kikényszeríteni nem lehet, ezt a múlt már elégségesen bizonyította. Bírói jogkörük és jövedelmeik érintetlenségének megőrzéséhez pedig minduntalan igénybe veszik a pápai hatalom támogatását. Véleménye szerint a főpapok világpolitikai szempontból tudatlanok. Az esztergomi érsek emiatt politikailag alkalmatlan közjogi feladatainak ellátására.

¹⁴⁷ KOSÁRY D., *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1980, 289.

¹⁴⁸ KOSÁRY D., *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1980, 291.

Ilyet persze az esztergomi érsekről csak széküresedéskor lehetett írni. Óva inti a királynőt, hogy radikálisan változtassa meg a főpapok közjogi állását. Javaslata szerint a jövőbeni kinevezések kapcsán a jobban kellene az állami érdekeket érvényesíteni.¹⁴⁹ Ennek megvalósulását a lelkésszépöntár bemutatása kapcsán már nyomon követhettük. Pálffy „azzal, hogy a nemzeti testületi jogokat védelmébe vette, a püspöki kar hatalmi igényei és érdekei védelme felé közelített.”¹⁵⁰ Javaslata kiemeli, hogy a változások Magyarországon országgyűlés nélkül nem érhetőek el, ehhez pedig a megyei nemesség felvilágosítása és meggyőzésén keresztül vezet az út. Egy 1764-es névtelen, de Festetics Pálnak tulajdonított röpirat¹⁵¹ jelentős intézkedéseket javasol, részben a merkantilista gazdaságpolitika szellemében, másrészt olyan, témánk szempontjából is érdekes, intézkedéseket, mint például a papi rend kiváltságainak korlátozása, kolostorok egy részének felszámolása, vagyonának állami kézbe vétele. A felvilágosult rendi megközelítés szempontjából azonban fontos, hogy a szerző Magyarország „monarcho-democraticus” berendezkedését speciálisként írja le, ahol a hatalmi szóval bevezetett reformokra nincs esély, akkor ellenállásba ütköznének. Ennek megfelelően a rendi alkotmány és bizonyos kiváltságok megtartása mellett javasolja elképzelései bevezetését.¹⁵²

Az 1764-es országgyűlés előkészítéséhez az udvar minden követ megmozgatott. A kitűzött cél a magyarországi bevételek növelése az egyházi birtokok és idővel a nemesi birtokok megadóztatásával. A diéta előtt a nemesség hangulatának megnyerésére az újonnan alapított Szent István Rend nagykeresztjét rögtön három magyar mágnás, köztük az esztergomi érsek, nyerte el. A szellemi jellegű előkészítés kivitelezésével Kollár Ádámot, a bécsi udvari könyvtár őrét bízták meg, aki febroniánus szellemben szerkesztette meg *De originibus et usu perpetuo potestatis legislatoriae circa sacra Apostolicum Regnum Hungariae* című könyvét.¹⁵³ Ebben választa a magyar apostoli királyok¹⁵⁴ egyházi ügyekben fennálló jogait. Állítása szerint minden, nem isteni joggal, azaz a kinyilatkoztatással szabályozott kérdés az uralkodó hatáskörébe tartozik, az egyház védelmezése is. De az egyházat nem csak védelmezni kell, hanem felügyelni

¹⁴⁹ BAHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia. Együtműködéstől a konfrontációig (1686–1790)*, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2013, 291–294. A főpapok politikai tudatlansággal való gyanúsítása sem teljesen helytálló az egyetemalapítási szándékok ismeretében. Bár kétségtelenül más szempontból közelítettek a közjó és államérdek problematikájához.

¹⁵⁰ BAHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia. Együtműködéstől a konfrontációig (1686–1790)*, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2013, 294. Ezek az érdekek szorosan összefüggenek a püspökök magyar nemességén belül elfoglalt közjogi helyzetével, ezért itt kerül említésre és nem az egyháziakkal foglalkozó fejezetben.

¹⁵¹ KOSÁRY D., *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1980, 291.

¹⁵² KOSÁRY D., *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1980, 292.

¹⁵³ BAHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia. Együtműködéstől a konfrontációig (1686–1790)*, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2013, 300.

¹⁵⁴ A pápa 1758-ban engedélyezte az apostoli király cím viselését a magyar uralkodók számára.

is, hogy „az állam számára jelentkező esetleges károk megakadályozásra kerüljenek.”¹⁵⁵ Ezért a püspökök kinevezésének joga természetesen a világi hatalomnak van fenntartva. Így a püspökök minden tekintetben az uralkodó alárendeltjei és nem a pápáé. Egyszerűen kijelenti, hogy a papság túlságosan az evilági jogokkal és vagyoni helyzetének megőrzésével törődve, elhanyagolja a lelkek üdvét, továbbá a nemesség sem látja már el egyik fő kötelességét, az ország védelmét.¹⁵⁶ Ezen kijelentések igazságát a két évtizeddel korábbi események erősen kétségessé tették az olvasók szemében. Érvelése megtámadta az ország legrégebbi törvényeit és a teljes államberendezkedést, sőt közvetve a nemesi adómentességet is. Azt a nemesi adómentességet, amelynek nemesi jogon a püspökök is részesei. Írásával sikeresen az uralkodó ellen hangolta az országgyűlést és keresztül húzta Kaunitz számítását, akik a magyar nemesség leggyengébb láncszemének a püspököket vélték és az ő megsarcolásukkal kívánták a teljes nemesség adófizetővé alázását előkészíteni. Írása a szándékolttal teljesen ellenkező hatást váltott ki, ami az udvart felettébb meglepte.¹⁵⁷ Pedig elég lett volna, ha valakinek eszébe jut, mi lett a sorsa Magyarországon az úgynevezett gallikán cikkelyeknek és mit írtak róluk az akkori magyar főpapok. Az sem jutott eszébe senkinek, hogy a püspöki kar tagjai ritka kivétellel nemesként látták meg a napvilágot, nemesi nevelésben részesültek és csak utóbb váltak az egyházi rend tagjaivá. Ez a nemesi önérzet köszön vissza Barkóczy primás magatartásában és a titkára, Richwaldszky kanonok által írt¹⁵⁸ *Vexatio dat intellectum* című védőiratban. Ez a rendek részére különféle ajánlásokat fogalmaz meg. Elsőként a nemességnek jótányit sem szabad engednie jogaiból, másodsor a helytartótanács ügyeljen a meglévő törvények betartására. Harmadszor a Szent Korona felségjogait nem egyedül a király személyesíti meg, hanem a főrendek is részesei, végezetül az ország teljes területi integritása helyreállítandó. Ennek akadályozói az istentelenek, akik alatt immár nem a protestánsokat, hanem a természetjogi gondolkodásmód követőit érti.¹⁵⁹ A nemesség túlnyomó része, néhány, a királynő környezetében élő személyt kivéve, semmiféle politikai reformot nem támogatott ekkor.

A politikai, gazdasági reformok mellett a felvilágosult rendiség legjellemzőbb célkitűzése nyelvi programja volt. Ahogyan a felvilágosodás német modellje esetében láttuk,

¹⁵⁵ BAHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia. Együtműködéstől a konfrontációig (1686–1790)*, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2013, 307.

¹⁵⁶ BAHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia. Együtműködéstől a konfrontációig (1686–1790)*, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2013, 308.

¹⁵⁷ BAHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia. Együtműködéstől a konfrontációig (1686–1790)*, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2013, 309–314.

¹⁵⁸ BAHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia. Együtműködéstől a konfrontációig (1686–1790)*, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2013, 321.

¹⁵⁹ BAHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia. Együtműködéstől a konfrontációig (1686–1790)*, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2013, 322–323.

Leibniz német nyelvet féltő aggodalma adott új irányt, Magyarország esetében is elmondható, hogy Herder jóslata szerint – melyet később maga is módosított – a más népek közé beékelődött magyar nyelv el fog tűnni. De hasonló szellemű megfogalmazás olvasható Kollártól is (1763.), hogy „Magyarországnak igen kis része az amelynek magyarul beszélő lakossága van. S valóban félni kell attól, hogy maga a nyelv is elenyészik, úgy, mint egykor eltűnt a kunoké”.¹⁶⁰ Ezekre az aggodalmakra válasz az a nyelvi program, amely, mint bemutattuk, egyben a magyar felvilágosodás kezdő pontját adja, Bessenyei programja. Ebben a programban Bécs a műhely és fórum, mivel a felvilágosodás hazai nyilvánossága nem alakulhatott még ki. A program maga irodalmi célokat fogalmaz meg, de már jelzi az általános kultúrpolitikai irányokat is, a társadalmi kérdések nyilvánosságának megteremtése iránti igényt. Elképzelései azon kívül, hogy a magyar felvilágosodás origóját jelentik, egyértelműen a változás, korszerűsítés, újítás rendi programját adják. Jelzi azt is, hogy a magyar nemességnek ekkorra már van olyan gárdája, akik ezeket az elképzeléseket határozottan támogatni tudják. A korszak ellentmondásai közé tartozik, hogy ez a kör jórészt éppen az Udvar által létrehozott magyar nemesi testőrség köréből alakult ki.

Jelen értekezés keretei nem adnak lehetőséget a hazai felvilágosodás áramlatainak teljes bemutatására, így vizsgálódásunkat a megszülető kulturális, társadalmi nyilvánosság kialakulásával fejezzük be. Magyarországon a sajtó – Rákóczi latin nyelvű „Mercurius Veridicus” lapja után – csupán 1780-ban jelenik meg. Ekkor lát napvilágot a pozsonyi, már magyar nyelvű „Magyar Hirmondó”, majd 1786-ban Bécsben a „Magyar Kurír”. Ezek esetében mintegy 1500 előfizetőről beszélhetünk, de joggal feltehető, hogy ennél jóval több olvasóhoz jutott el. 1788-ban jelenik meg Kassán az első magyar nyelvű irodalmi folyóirat, a „Magyar Museum” 400–500 előfizetővel. Itt jegyezzük meg, hogy az első magyar nyelvű irodalmi tudományos lexikon már 1766-ban megjelent, az erdélyi Bod Péternek köszönhetően, aki, Bessenyeit megelőzve felveti a hazai tudós társaság megalakításának gondolatát is.¹⁶¹

A tudós társaság gondolata szintén a tudományos közvélemény és vitafórum megteremtésének alapvető eleme, a tudományok magyar művelőinek összefogására alkalmas testület. Feltehetően az első említése még 1735-ből Bél Mátyástól származik, aki Pozsonyban hozta volna létre ezt az intézményt.¹⁶² A társaság terve Bessenyei programjában is szerepel.

¹⁶⁰ KOSÁRY D., *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1980, 295.

¹⁶¹ ROMSICS I., *Magyarország története*, Kossuth Kiadó, Budapest 2017, 306.

¹⁶² SZELESTEI NAGY L., *18. századi tudósvilág III., Kollár Ádám, Tersztyánszky Dániel és a magyarországi tudós társaság ügye (1763–1776)*, in *Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve* 1981, OSzK, Budapest 1983, 415–447., 415.

1779-ben egy németországi nemzetközi tudományos társaság felajánlja, hogy a Hazafiúi Magyar Társaság működjön filiáléjaként, így kapcsolódva be a nemzetközi tudományos közéletbe. A Társaság központja a pesti pálos könyvtár volt. A cél kimondottan „leginkább az anyanyelv segedelme”, a tervek szerint évi egy, két közgyűlésükön külsősök is részt vehettek, a tagoknak évente egy munkát be kellett mutatni. A tagok alapvetően katolikusok, „pálos és piarista szerzetesek, orvosok és a bécsi testőrséget megjárta nemesek.”¹⁶³ Mivel az uralkodói jóváhagyást sem sikerült megkapni és a német társaság is eljelentéktelenedett, a kezdeményezés nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A vizsgált korszakban megmaradt a tudós társaság iránti igény, de annak megvalósítására csak később nyílik lehetőség.

A tudományos, irodalmi nézetek átadásának másik központja a könyvtár. nagyobb nyilvános könyvtárak a vizsgált korszakban még nincsenek Magyarországon. A nagyszombati egyetemi könyvtár állománya 10 000 kötetre tehető a XVIII. század közepén, a kassai jezsuita főiskola könyvtára mintegy 4000 kötetet tartalmazott, emellett a budai, győri jezsuita gimnáziumok, besztercebányai jezsuita kollégium, pesti jezsuita iskola és a pesti piarista iskola rendelkezett említésre méltó gyűjteménnyel. A protestáns gyűjtemények közül a debreceni kollégium 1800 kötettel a legfontosabb, a sárospataki régi könyvtár helyreállítása még folyamatban van az 1671-es feloszlás óta, a pozsonyi líceum gyűjteménye a század első felében növekszik ezer kötet fölé.¹⁶⁴ Balázsfalván a század közepétől kezd kiépülni a román unitus könyvtár. A megelőző két évszázad pusztításait túlélve, léteznek régi gyökerű egyházi gyűjtemények, de ezek zárt, külső olvasók számára nem elérhető könyvtárak. Az ország keleti része a régi kötetek töredékét tudta csak átmenteni, az ország középső részén az újjáépítés folyt. A pannonhalmi apátság könyvtára például csak az 1730-es évektől kezd újra működni.¹⁶⁵ Széles értelemben vett könyv kultúra vizsgált időszakunk elején még nem létezik, részben az érdeklődés, részben anyagi eszközök hiányában. A köznemesi ház jellemző kötetei a Biblia, kalendárium, Werbőczy Hármaskönyve és esetleg olyan kéziratok, amibe kölcsönvett olvasmányokban megtetszett részleteket másoltak le.¹⁶⁶

Ahogy a felvilágosodás magával hozta a politikai, tudományos közélet megjelenését, társaságok, körök alakulnak, leginkább a francia, illetve német és – mint majd látjuk – lengyel mintákat követve. Ezek közül meg kell említenünk a szabadkőművességet, bár jelen értekezés keretei között inkább csak jelzésként. A nyugati mintákat követve az ész kultuszát hirdető, a

¹⁶³ SZELESTEI NAGY L., *Irodalom- és tudományszervezési törekvések a 18. századi Magyarországon 1690–1790.*, (OSZK Kiadványai, Új sorozat 4), Országos Széchényi Könyvtár, Budapest 1989, 111.

¹⁶⁴ KOSÁRY D., *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1980, 135.

¹⁶⁵ KOSÁRY D., *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1980, 135.

¹⁶⁶ KOSÁRY D., *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1980, 137.

világ jobbítását célul tűző szervezet titkos módon működött, így pontos áttekintést nehéz adni. Amint korábban említettük, magának a felvilágosodásnak eszméi is szűrőkön keresztül érkeztek és egyes elemei más-más mértékben kerültek bele a hazai közgondolkodásba. Ennek megfelelően feltételezhetjük, hogy a szabadkőműves páholyok tagságában, eszmeiségében, gyakorlatában is jelentős különbségek lehettek a bécsi (1742., melynek Bessenyei is tagja volt) és az olyan páholyok között, mint például a fentebb az erkölcsi szabadosság rossz példájaként említett girálti.

Az első páholyok az erdélyi szász polgárság körében, német mintára alakultak (Brassó 1749.), az első jelentős alapítás azonban az eperjesi páholy volt (1769.), amely lengyel és azon keresztül francia mintákat követett. Draskovich János dolgozta ki az első hazai szabályzatot a magyar- és horvátországi páholyok számára. Ennek alapján indult fejlődésnek és vált mintává 1776-tól kezdődően a pesti „Nagyszívűség” páholy. Népszerűségét mutatja Kazinczy megjegyzése, miszerint „minden megye legjobb koponyái ide vétették fel magukat és itt egyesültek”.¹⁶⁷ Budán a kormányzések odaköltözésével lendült fel a szabadkőművesség. A Magyar Korona országaiban a tagok létszáma 1770-ben mintegy 600-ra, 1780-ban 1000-re volt tehető.¹⁶⁸ 1790 körül 28–30 páholyról és 600–1400 rendszeres tagról beszélhetünk a becslések szerint.¹⁶⁹ A páholyok politikai súlypontjára vonatkozó források alapján az 1780-ban még a jozefinizmushoz közel álló tagság 1790-re már a felvilágosult rendi mozgalomhoz állt közelebb. Ennek részben az is oka lehetett, hogy II. József 1785-ben rendeletileg rendőri ellenőrzés alá helyezte a páholyokat. Végül 1795-ben az egész Habsburg birodalomban betiltották a mozgalmat.

2.2 *Mágnások és nemesek helyzete*

Vizsgált korszakunk, a XVIII. század Magyarországon jelentős változást hozott azzal, hogy a hosszas széttagoltsággal járó háborús korszak után a karlócai (1699) és a pozsareváci (1718) békével véget ért az oszmán uralom, miközben a szatmári béke (1711), illetve Erdélyben a Diploma Leopoldinum (1690) szilárd közjogi kereteket adott. Az új keretek biztosították az ország újjáépítésének és fejlődésének kereteit. Az uralkodó elismerte a rendek kiváltságait, a rendek együttműködtek az ország irányításában. Ez mindkét fél számára járt előnyökkel, hiszen a spanyol Habsburg trónigény majd a Nápolyi Királyság elvesztésével a Habsburg birodalom súlypontja egyre keletebbre került. Az ország gazdasági erőforrásai növelték a birodalom erejét.

¹⁶⁷ KOSÁRY D., *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1980, 325.

¹⁶⁸ ROMSICS I., *Magyarország története*, Kossuth Kiadó, Budapest 2017, 305.

¹⁶⁹ KOSÁRY D., *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1980, 326.

A leányági örökösödés elismerésével (horvát rendek: 1713, magyar országgyűlés: 1722) a magyar korona országai biztos hátországot képeztek a dinasztia fenntartásához. Amikor pedig Mária Terézia trónra lépése háborúhoz vezetett (osztrák örökösödési háború 1740–48.), a magyar rendek önkéntes felajánlásával volt lehetséges megőrizni a monarchia létét.

A megszilárdult keretek nem jelentettek egységes szerkezetet. Az etnikai, vallási, gazdasági különbségeken túl az ország több, különböző közjogi keretek között működő egységre tagozódott. A széttagolt struktúrán belül a többé-kevésbé egységes irányítást a nemesi rend biztosította. Az első általános népszámlálás II. József 1787-es összeírása, éppen vizsgált korszakunk határára esik. Az összeírás és az ahhoz kapcsolódó későbbi demográfiai kutatások alapján az ország népessége a XVIII. század folyamán a megduplázódott. A népszámlálás adatai szerint ez a szűkebb értelemben vett Magyarországon 6,6 millió, Erdélyben 1,4 millió, Horvátországban 0,6 millió és a Határőrvidéken 0,7 millió fő körüli számot jelentett.¹⁷⁰ A teljes lakosságon belül 75000 családnál több a nemes.¹⁷¹ Ez a számítások annyit jelent, hogy az összlakosság 4,6–5,0%-a bírt nemesi kiváltságokkal, vagyis minden huszadik ember nemes volt. Ez az arány jóval több, mint a német, francia vagy angol társadalomban.¹⁷² Emellett érdekes megemlíteni, hogy további 3% olyan kiváltságos nem-nemes volt (Határőrvidék, jászkunok, hajdúk, székelyek stb.) akik fizettek adót az államnak, de földesúri hatalom alá nem tartoztak.

Jogilag ez a nemesi rend egységes volt, függetlenül attól, hogy gazdasági, politikai, vallási tekintetben nagyon heterogén rétegről beszélhetünk. A török háborúkhöz kapcsolhatóan az országgyűlés már nevesítette korábban is azokat a zászlósurakat, akik katonáskodni kötelesek (pl. 1498. évi XXII. tvcikk) de először az 1608.évi I. törvénycikkben jelenik meg a „bárók vagy mágnások”, majd 1687-ben a „bárók és mágnások” megjelölés, ahogyan Hajnóczy József 1791-es „Közjogi értekezése”-ben kimutatja.¹⁷³ Közéjük tartoztak például a Királyság legfontosabb méltóságai és a megyék örökös főispánjai majd a többi főispánok (beiktatásuk rangsora szerint). Ugyanakkor az országgyűlés a teljes nemesi rendet képviseli, vagy ahogy Hajnóczy idézi azon követek vesznek részt, „akiket az említett megyék nemeseinek egyeteme küldött és akik az országlakókat képviselik”.¹⁷⁴ A nemesi rendről szólva továbbá Marczali

¹⁷⁰ KOSÁRY D., *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1980, 44.

¹⁷¹ MARCZALI HENRIK: *Magyarország II. József korában I.*, MTA Történelmi bizottsága, Budapest 1881, 141.

¹⁷² KOSÁRY D., *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1980, 47.

¹⁷³ POÓR J. (szerk.), *Hajnóczy József*, (Magyar Szabadelvűek 4.), Új Mandátum Kiadó, Budapest 1998, 53.

¹⁷⁴ POÓR J. (szerk.), *Hajnóczy József*, (Magyar Szabadelvűek 4.), Új Mandátum Kiadó, Budapest 1998, 56.

kiemeli, hogy „az egyházi rend, közjogi tekintetben, lényegében nem különbözik a világi nemességtől”.¹⁷⁵

A közjogi egyenlőség ellenére a XVIII. századi nemesi renden belül egyértelműen a (világi és egyházi) nagybirtokosok rendelkeztek elegendő anyagi erőforrással, hogy politikai, társadalmi vezetős szerepre tegyenek szert. Ez a kör, egyes becslések szerint, 70–80, de legfeljebb 200 családra terjedt ki.¹⁷⁶ A változás Marczali értelmezésében a XVI. században történt. A korábbi, „királyi kegy vagy országos érdem” által naggyá tett családok kivételnek számítottak. Innentől, már csak a korszakban döntő hadviselési képességük miatt is állandóvá válik, hogy „a nemesség egyik része legyen magasabb rendű, mint a másik”.¹⁷⁷ Az ekkor kiemelkedő családok tekinthetőek az Oszmán Birodalom elleni harcok fő támogatójának és vezetőjének. (Marczali azt is hozzáteszi, hogy ezek jellemzően dunántúli birtokosok, míg a Tiszántúl inkább köznemesi családjai, eltérő politikai helyzetük miatt, inkább a „német ellen” fogtak fegyvert.) A Zrínyi, Batthyány, Pálffy, Nádasdy, Esterházy családok alkotják a Királyi Magyarország vezető rétegét. Ezek a küzdelmek nem kevés áldozattal jártak. A Zrínyi család története ebben a korszakban az 1566-os szigetvári ostrommal kezdődik és a szalánkeméni csatával ér véget, ahol Zrínyi Ádám, a szigetvári várvédő Miklós ükunokája hősi halált hal. Vagy említhetjük a 1652-es vezekényi csatát, ahol az Esterházy család négy tagja is életét veszti. Az arisztokrácia ezen csoportjának felemelkedésében a király iránti hűség és az abszolút királyi hatalom iránti igény megjelenése jelentett törést, de többségük esetében pozícióik a vizsgált korszakban is töretlenek maradtak. Ennek példája lehet, hogy a korszakunk közjogi kereteit meghatározó szatmári békét két örökös főispán köti meg (Pálffy sárosi, Károlyi szatmári).

A későbbiekben bővül a kör. Az oszmánok kiűzése során felszabaduló területek egy része visszakerült ősi birtokosaihoz, ugyanakkor hatalmas területek kerültek az udvar kezébe, amelyeket szolgálataikért új birtokosok kaptak meg. Így előbb a török háborúban és az azt követő stabilizációban részt vevő német birodalmi fejedelmek, főpapok voltak ennek haszonélvezői. De korszakunk folyamán egyre inkább a magasabb köznemesek is kiemelkedhettek, akik nem ősi pozícióik vagy érdemeik, hanem hivatali eredményeikért kaptak grófi, bárói címet. Új családok kerültek a legfelső körbe, mint a például a Grassalkovicsok, Jankovicsok, Festeticsek, Feketék.

¹⁷⁵ MARCZALI HENRIK: *Magyarország II. József korában I.*, MTA Történelmi bizottsága, Budapest 1881, 145.

¹⁷⁶ KOSÁRY D., *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1980, 47.

¹⁷⁷ MARCZALI HENRIK: *Magyarország II. József korában I.*, MTA Történelmi bizottsága, Budapest 1881, 143.

Az újonnan felemelkedők esetében általában az első nemzedék szorgalma, eredményei a gyors karrier alapja. A második és harmadik nemzedéken múlik, hogy meg tud-e maradni az arisztokrácia soraiban. Ilyen több generációs emelkedés a Hadik családé. A luteránus lelkészek leszármazottja, Mihály, apja, nagybátyja a török elleni harcokban esik el, ő kamasz korától katonáskodik, eredményeiért 1720-ban – ötvenévesen – nemességet kap. Fia, András szintén katonai pályára lép, sikereinek köszönhetően 1763-ban magyar, 1777-ben birodalmi grófi rangot kap, Erdély kormányzója, az udvari Haditanács elnöke lesz. Ő és gyermekei is birodalmi főnemeseikkel házasodnak. A hivatali arisztokrácia jó példája galánthai Fekete György, aki a bécsi egyetemen tanult, helytartósági tanácsos, Arad megyei főispán, főudvarmester és alkancellár lesz. 1759-ben grófi, majd birodalmi grófi rangot kap. Fia, János, aki tábornoki rangot is viselt, alapvetően Bécsben élt és irodalomszeretete illetve Voltaire-való levélváltásai mellett az udvari társasági életben való népszerűségéről és költekezéséről vált híressé.¹⁷⁸

A mágnások anyagi helyzetének megítélésére Marczali az alábbi adatokat közli. Az adatok nem egy időpontra vonatkoznak, a vizsgált korszak több évéből származnak, de viszonyítási alapnak elfogadhatjuk őket egy országban, ahol a „búza mérője [1 pozsonyi mérő = 62,53 l] fél forinton volt kapható, hol a hús fontja [magyar/bécsi font = 0,56 kg] 1,5–4 krajcár [1 forint = 60 krajcár], és ahol a jobbágy robotol.”¹⁷⁹ Ennek fényében a leggazdagabb magyar főúrnak, Esterházy hercegnek „évi jövedelme meghaladta a 700 000 fot, Batthyány Lajos nádor hagyatékát 1765-ben 9 millióra, évi jövedelmét 450 000 frtra. Két más főúrnak évi jövedelme meghaladta a 300 000 frtot, négy másé a 200 000-et, ismét más négyé a 150 000 frtot. (...) Az 1741-ben elhalt gr. Czobornak (...) évi jövedelmét 1 000 000 frtra tették.”¹⁸⁰

A hatalmas jövedelmek létrejöttét több kiváltság is segítette. A nemesi birtok adómentességét 1741-ben erősítették meg. A törvényhozás rendszere biztosította birtokaik jogi védelmét. Katonáskodásuk, udvari hivatalaik, életvitelül sok kiadással jártak és a birtokok bevétel-kiadás egyensúlyát nem biztosíthatta a törvény. Az ősiség joga alapján a birtok nem kerülhetett nem nemes tulajdonába, így viszont nem lehetett hitel alapja sem. Hazai birtokai alapvetően terménygazdálkodást folytattak és a hazai ipar és közlekedési infrastruktúra hiányában el voltak vágva a piaci lehetőségektől. Természetesen ez a helyzet nem csak a bevételi, de kiadási lehetőségeket korlátozta.

Azzal azonban, hogy az udvar többé nem Budán, hanem Bécsben volt és fiók udvara Pozsonyban, az udvari jelenlét új terheket rótt az arisztokráciára. Egyrészt eltávolodva

¹⁷⁸ *Magyarország története I–VIII.* (szerk. Pach Zs. P.), Akadémiai Kiadó, Budapest 1976–1989, vol. IV/2., 903.

¹⁷⁹ MARCZALI HENRIK: *Magyarország II. József korában I.*, MTA Történelmi bizottsága, Budapest 1881, 148.

¹⁸⁰ MARCZALI HENRIK: *Magyarország II. József korában I.*, MTA Történelmi bizottsága, Budapest 1881, 148.

birtokaitól, nem fogyaszthatta természetben megtermelt javait, helyben kellett vásárolnia. Másrészt a tekintélyétől elvárt külső, viselkedési minták, a kor divatjának minden szempontból való követése szintén jelentős új kiadásokkal járt. Így tehát az otthoni terménygazdálkodáson alapuló bevételeiből a pénzgazdálkodás körülményei között kellett a kiadásait fenntartania.

Az így kialakuló adósságra, mivel az új jövedelmek szerzése korlátozottan volt lehetőség, hitelezés pedig szintén akadályokba ütközött, az olcsó és biztos kölcsön jelentette a megoldást. Amint azt Marczali bemutatja,¹⁸¹ Mária Terézia élt is a lehetőséggel, hiszen ezzel biztosította bizalmi emberei státuszát, de egyben függőségüket is megerősítette. 1773-ban a jezsuita rend feloszlatása nyomán bevont alapból 9 millió forintot hitelezett főurak számára, többnyire 4%-os kamaton. Ebből 1781-ben még majdnem 3 millió volt kihelyezve. II. József végül elengedte a tőkék visszafizetését, mivel szerinte nem illik, hogy az állam alattvalói hitelezője legyen.

A mágnások helyzete kiemelkedő, hiszen hazai tekintélyük és udvari jelenlétük biztosítja közvetítő szerepüket. Nem csak az országot képviselik az udvar és sokszor más hatalmak felé is, de ők képviselik az uralkodó személyét az országban, töltik be a főispáni tisztségeket. Nem véletlen, hogy Mária Terézia kis is terjeszti a főispáni hatáskört, kivéve a világi hatásköröket az egyháziak kezéből. Az udvari jelenlét kölcsönösen előnyös. Az ország arisztokráciája „szem előtt” van, míg a szolgálatban és udvari életben való, a többi tartomány képviselőivel egyenlő mértékű részvétele segítik saját karriert, de az ország érdekeinek érvényesítését is. Ahogyan Marczali rámutat „semmi mód nem kicsiny és megvetendő: minden ügyes lépés vagy érdem nemcsak az egyénnek, hanem egész nemzetének válhatik hasznára. Pedig abban a korban vagyunk, midőn nagyon nehéz megvonni a határt uralkodó és az állam között”.¹⁸²

A mágnások bécsi sikerei elindítanak egy fordított irányú folyamatot is. Mint láttuk, személyes vagy politikai okokból életük egy részét Bécsben töltik, ott neveltetik gyermekeiket, házasodnak a birodalmi arisztokrácia tagjaival, találkoznak a kor legújabb eszméivel, divatjával. Azonban az udvari életnek az is része, de ésszerű gazdasági, politikai követelmény is, hogy az év egy részét vidéki birtokaikon töltsék. Ezzel azonban népszerűsítik, terjesztik az új viselkedési mintákat Magyarországon is. A birtokokat alkalmassá teszik a tőlük elvárt minőségű tartózkodásra. A legszebb példa erre „fényes” Esterházy Miklós herceg fertődi palotája, de a legismertebbek között ott van a keszthelyi, nagycenki, gödöllői kastély is. Marczali számításai szerint 219 kastély és úri ház építését tudhatjuk be ezeknek az

¹⁸¹ MARCZALI HENRIK: *Magyarország II. József korában I.*, MTA Történelmi bizottsága, Budapest 1881, 159.

¹⁸² MARCZALI HENRIK: *Magyarország II. József korában I.*, MTA Történelmi bizottsága, Budapest 1881, 153.

erőfeszítéseknek.¹⁸³ Mivel a kastélyok a társasági élet színterei és sok esetben ez külföldi vendégeket is jelent, a berendezésnek, cselédségnek, eseményeknek is olyannak kell lenniük, mint amilyenek bármelyik európai udvarban. (Példaként említhetjük, hogy Haydn harminc évig állt a fent említett Esterházy Miklós herceg alkalmazásában.) Mindezt olyan környezetben megvalósítva, ahol sok esetben nem állt rendelkezésre a kellő nyersanyag, szaktudás a munkálatokhoz.

Az így létrejött központokból terjedt tovább az új műveltség. Mondhatjuk, hogy amit a kontinensen általánosan francia hatásnak neveznek, az bécsi divatnak, befolyásnak tűnhetett a kortársak szempontjából. Az így érkező műveltség átvétele azonban nem lehetett teljes. Egyszerűbb volt a külsőségeket, látványos elemeket átvenni. Mint láttuk sok esetben hiányzott a befogadáshoz szükséges alpműveltség vagy épp eszközök. A francia, de akár német központok megismerése pedig a fejletlen gazdaság és közlekedés miatt jelentős nehézségekbe ütközött.

A fentebb elmondottak alapján, figyelembe véve a korszak ehelyütt nem tárgyalt pozitív fejleményeit is, elmondható, hogy a vizsgált időszakban a magyarországi mágnások rétege sok szempontból fejlődött, erősödött és segítette hazája előmenetelét. Emellett meg kell említenünk néhány szempontot ezen fejlődés hátrányos oldaláról, amelyek előrevetítik az arisztokrácia szerepének megváltozását. Egyrészt míg a korszak rendezett közjogi keretei biztosítják a stabilitást és a mágnások bécsi szerepvállalása a hatékony érdekérvényesítést, a folyamatos udvari jelenlét a korábbi évszázadokhoz képest szűkebb politikai mozgásteret enged kor magyar politikai elitjének. Emellett a 1715. évi VII. és IX. tv. cikke kiterjeszti a fenségsértést a fenségsértést és király elleni fegyverfogás szankcióit kiterjeszti a családtagokra, a mágnások pont attól az eszköztől távolítja el, amely korábban a nemzeti érdekek, rendi jogok védelmének kulcsa volt azokban az időkben, amikor az udvar és a rendek viszonya nem volt olyan szívélyes, mint a vizsgált időszakban.

Másrészt a hivatalnok nemesség és arisztokrácia kialakulásának hangsúlyos udvari támogatása egy új, már az udvarhoz kötődő réteget hoz létre, amely így távolabb kerül a hazai nemesi rendtől. Eközben a mágnások, fentebb kifejtett folyamatos udvari jelenléte, bár ad lehetőséget az érdekérvényesítésre és a fejlett kulturális eredmények közvetítésére, másrészt folyamatosan távolítja a mágnásokat a hazai közélettől, a hazai állapotok ismeretétől. Végezetül az ismerttetett okok miatt egyre erősebb gazdasági nyomást is jelent életmódjuk fenntartása, nem kevésbé a hazai gazdaság viszonylagos elmaradottsága miatt.

¹⁸³ MARCZALI HENRIK: *Magyarország II. József korában I.*, MTA Történelmi bizottsága, Budapest 1881, 154.

Mindezt összevetve vizsgált időszakunkban a magyar mágnások sikeresen váltak az udvari arisztokrácia részévé. Katonai és közigazgatási posztjaik révén jó érvényesítőjévé váltak saját előmenetelüknek és a nemzeti érdekeknek. Előre haladásuk nem csak ősi rangjuknak, de saját képességeiknek volt köszönhető. A megszerzett műveltséget, ismereteket sikerrel közvetítették hazájuk felé. Ugyanakkor észrevehetőek azok a jelek is, amelyek később a mágnás réteg szerepének elhalványulását okozták. Udvari tényerésükkel egyidőben eltávolodtak hazai gyökereiktől, gazdasági helyzetük pedig sok esetben nem volt fenntartható. Mindezek jelentős feszültséget okoznak majd, ha az udvari és rendi érdekek között ellentétek jelennek meg.

A mágnások, mint látjuk, a nemesség igen fontos, de kisszámú részét alkotják. Az „una eademque” nemesség ebben a korban már csoportokra különül el. A köznemesség, mint egyes kutatók rámutatnak, inkább ellentevékenységekben volt egységes, egyébként felekezeti, vagyoni és más különbségek miatt jelentős mértékben töredezett volt.¹⁸⁴ Ugyanakkor tárgyunk vizsgálatának háttéréként ehelyütt általános jellemzését igyekszünk adni. A korábban bemutatott 100 és 200 közötti mágnás család alatt mintegy 7–800 valóban vagyonos birtokos család helyezkedik el, majd alattuk több ezer középbirtokos. A kisbirtokos és nincstelen nemesek számát Ember 350 ezer főre teszi.¹⁸⁵ A köznemesség a lakosság 5%-át teheték ki, de földrajzi eloszlásuk egyenlőtlen. A török korban északra húzódó nemesség jórésze nem költözik vissza ősi megyéjébe, így a lehetséges, hogy Szabolcs vármegyében a nemesek aránya 13%, Szatmárban 14%, Borsodban 15,2%.

Mint említettük, a nemesség adómentes, de az 1723. évi VI. tv. cikk már előírja, hogy az armalisták, vagyis azok a nemesek, akik birtokadomány nélküli címmel bírnak „a megyék házi szükségére, a megyék adózási tervezetéhez képest, lelkiismeretesen adózás alá esnek.”¹⁸⁶ Ettől eltekintve a nemesek egységesen adómentesek, egyformán rendelkezhetnek jobbágyokkal, bíraskodnak, hadba vonulnak és tölthetnek be minden országos méltóságot. Ennek megfelelően a különbségtétel főképp a vagyoni lehetőségeken alapul. Viszont a jogi egyenlőség jó lehetőség a hivatalnok nemesség felemelkedése előtt.

Mint fentebb láttuk, a mágnások előmenetelük érdekében az udvarban töltik idejük jelentősebb részét. Ezzel szemben a tehető nemesség távol marad az udvartól, gazdaságának, megyéje ügyeinek él. Ennek azonban az a következménye is megvan, hogy míg a mágnás – igaz jóval nagyobb – vagyonát nagyon megterheli a hivatalához illő életforma, a jószággal rendelkező köznemes által lakott országrészek „telepedése és termelése sokkal rohamosabban

¹⁸⁴ *Magyarország története I–VIII.* (szerk. Pach Zs. P.), Akadémiai Kiadó, Budapest 1976–1989, vol. IV/2., 904.

¹⁸⁵ *Magyarország története I–VIII.* (szerk. Pach Zs. P.), Akadémiai Kiadó, Budapest 1976–1989, vol. IV/2., 905.

¹⁸⁶ <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei> (letöltve: 2018. aug. 19. 20h 19s.)

halad, mint azé, ahol a főurak laknak”.¹⁸⁷ „Az örökös tartományok mezőgazdasági termékek iránti kereslete a fejlettebb dunántúli és északnyugat-magyarországi birtokok urait majorságaik további bővítésére és a robotszolgáltatásainak fokozottabb igénybevételére ösztönözte.”¹⁸⁸ Itt azonban összeütközött a kialakuló paraszti árutermelés és a földesúri majorságok növekvő robotigénye. A helyzet 1765–66-ra felkelésekhez vezetett, az uralkodó számára pedig lelkiismereti kérdéssé vált a parasztság terheinek rendezése, vagy ahogy Pállfy Miklós országbírónak mondta, „nem akarok elkárhozni néhány nemesért és mágnásért”.¹⁸⁹

A mágnások és a köznemesek csoportja közötti különbség, hogy a vizsgált korban az előbbi katolikus, addig a köznemesség soraiban sok protestáns ó, főképp kálvinista található. Mivel vallásuk szembenállási pontot jelentett az udvarral és a mágnásokkal szemben, az irodalom hajlamos őket tekinteni a nemzeti rendi gondolkodás letéteményesének, még ha egyéb szempontokból nem is volt hatalmas különbség közöttük és katolikus köznemesi társaik között. Egy további csoportosító tényező, amely vizsgált korszakunkban még nem jelentős, hiszen a *natio hungarica* tagja minden nemes és a nemesek alkotják a nemzetet, de épp az új eszmék hatására már előtűnnek az etnikai törésvonalak, ha nem is ellentétek formájában. Csak korszakunk utánról vannak számszerű adataink vannak, de legalább öt olyan vármegyéje volt a szűk értelemben vett Magyarországnak, ahol a nemesek száma meghaladta a magyar anyanyelvűekét.¹⁹⁰ Ezzel szemben már az 1720-as évekből ismerünk olyan, a Tripartitum értelmezéséről folyó jogi ügyet (un. Bencsik-Magin vita), amelyben etnikai eredetül alapján sorolják fel egy terület nemességét.¹⁹¹

A köznemesség ősi kötelessége volt a hadba vonulás és a török háborúk során ez folyamatos életformává is válhatott. Ugyanakkor a szatmári békével lezárult az ország belső területein folyó háborúk kora. Az 1715. évi VIII. tcikk kimondja, hogy „rendes katonaságot kell tartani, mely kétségtelen, hogy zsold nélkül fenn nem állhat”, míg a nemesek hadi kötelezettségét öfelsége megítélésének függvényévé teszi. A katonáskodás ezzel kikerül a köznemesség rendszeres feladatai közül, majd az 1809-es nemesi felkelés bebizonyítja, hogy a haza védelmének ez a formája nem fenntartható többé.

Az országgyűléseken korszakunkban már követek képviselik a köznemeseket. Végül az uralkodó az 1764/65-öst követően nem hívja össze a rendeket többé. „A magyar uralkodó osztályt azonban nem túl érzékenyen érintette az a tény, (...) hiszen már korábban

¹⁸⁷ MARCZALI HENRIK: *Magyarország II. József korában I.*, MTA Történelmi bizottsága, Budapest 1881, 163.

¹⁸⁸ ROMSICS I., *Magyarország története*, Kossuth Kiadó, Budapest 2017, 279.

¹⁸⁹ *Magyarország története I–VIII.* (szerk. Pach Zs. P.), Akadémiai Kiadó, Budapest 1976–1989, vol. IV/2., 927.

¹⁹⁰ DEMMEL J., *Pánszlávok a kastélyban*, Kalligram Kiadó, Pozsony 2014, 25.

¹⁹¹ DEMMEL J., *Pánszlávok a kastélyban*, Kalligram Kiadó, Pozsony 2014, 28.

hozzászokhatott ahhoz, hogy országgyűlések ritkán vannak, s azoktól különösebb eredményt ő sem várhat. Hatalmi érvényesülésének igazi területe nem az országgyűlések padsorai, hanem az államkormányzat és a közigazgatás hivatalai voltak.”¹⁹²

Így a köznemesség számára a közélet új terepe a vármegyei közigazgatás lesz. A bíraskodás nemcsak joga, de kötelezettsége is volt a nemességnek. Az alispánokon és szolgabírókon kívül bármely birtokos nemes is lehetett ülnök. Vizsgált korszakunkban már általánossá vált a táblabíróság,¹⁹³ amelyekben a megyei nemesség legtekintélyesebb tagjai vettek részt. Mivel a mágnások és így a vármegyék főispánjai rendszerint az udvarban tartózkodnak, a megyei ügyeket az alispánok, szolgabírók vezeti. Mivel azonban tisztségeik választáson nyerhetők el, munkája közben figyelemmel kell lennie jövőjére. Önállónak leginkább az élethosszig választott táblabírák nevezhetők, de növekedik az aktív, jogban jártas, megválasztható megyei nemesség szerepe általában is.

A bíraskodásra pedig nagy szükség van. A török kiűzése után a birtokviszonyok rendezése rengeteg peres eljárással volt csak biztosítható. A bevezetett közdó, a fentebb említett állandó katonaság ellátására szolgáló hozzájárulás mind olyan érzékeny kérdéseket jelentettek, amelyek tisztázására a bíróság volt hivatott. A korábban említett hitelezési nehézségek is növelték a perek számát. További nehézséget jelentettek az elaprózódó birtokok, örökösödési problémák. Ahogyan Berzeviczy Gergely írja: „mihelyst családunk két ágra vált, e két ág a legrégebbi időktől kezdve marakodott, s három évszázadon keresztül gyötörte egymást pörösködéssel. A rokoni vért újból és újból elárulták, és a viszálykodással elérték, hogy igen nagy javakat elvesztegettek.”¹⁹⁴ A családokon belüli nézeteltérések pedig előhívták a további törésvonalakat, a protestáns ág a katolikus ággal szemben, köznemesi ág a bárói vagy grófiival szemben. Sok család esetében fordul elő a két különböző rangfokozat, de vannak olyan esetek, mint a Vay család, ahol mind a három megtalálható volt.

A nagyszámú kereset miatt korszakunkban a királyi kúria és a kerületi táblák mellett elég széles jogkör maradt a megyék számára is. Az 1715. évi XXVIII tvcikk, majd az 1729. évi XXXV. tvcikk pontosan felsorolta, mely esetek tartoznak ide. A megyei törvényszék azonban nem állandó, hanem időközönként (hónap, negyedév) összegyűlő, míg a szolgabírák és alispánok folyamatosan ítélték.¹⁹⁵ A folyamatos jogi viták miatt a megyei nemesség számára kiemelten fontos volt a jogi ismeretek megszerzése, amely nem is feltétlenül volt egyszerű a

¹⁹² EMBER GY., *A Habsburg abszolútizmus osztálypolitikája Magyarországon az 1760-as években*, in *Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-történeti tudományok osztályának közleményei* vol. 13 (1963), 1–46., 13.

¹⁹³ MARCZALI HENRIK: *Magyarország II. József korában I.*, MTA Történelmi bizottsága, Budapest 1881, 165.

¹⁹⁴ *Magyarország története I–VIII.* (szerk. Pach Zs. P.), Akadémiai Kiadó, Budapest 1976–1989, vol. IV/2., 910.

¹⁹⁵ MARCZALI HENRIK: *Magyarország II. József korában I.*, MTA Történelmi bizottsága, Budapest 1881, 166.

fejletlen oktatási rendszer mellett. A maga is hivatalnok arisztokrata gróf Niczky Kristóf az ország elmaradottságának komoly okát látta abban, hogy a nemesség csak jogi ismereteket sajátít el.¹⁹⁶ Természetesen ő sem volt ellensége a vármegyei rendszernek, hiszen neki tulajdonítható az 1779-es királyi döntés arról, hogy a Temesi Bánság területén megalakulhasson Temes, Krassó és Torontál vármegye.

A vármegyei és közigazgatás közötti ellentét az eltérő célok miatt adott volt. Míg az európai fejlődés a korszakban a felvilágosult abszolutizmus irányában halad, a köznemesség az idegen uralom erősödését látja a központosításban, így mindent megtesz, hogy rendi jogait megvédje. A mágnásokkal és a főpappal nem tud együttműködni, hiszen azok az udvar szövetségesei ebben az összefüggésben. A környezeténél távolabbi ügyek nem keltik fel érdeklődését, viszont a központi hivatalok minden intézkedésében jogsértést keres, az országos hatalomnak a nehézségeit nem ismeri, csak annak visszaéléseit.¹⁹⁷ Az államhivatalok részéről viszont a megyei közigazgatás, bírászkodás minősége látszik kétségesnek. A táblabíró ítéletei inkább a józanészre, hagyományokra alapulnak, mint jog és államtudományokra. A jogi képzés még alacsony hatékonyságú, sok bejelentésről tudunk, éppen a köznemesek által sűrűbben lakott vármegyékből „a káromkodó és garázdálkodó táblabírák és megyei hivatalnokok ellen”.¹⁹⁸

A problémák egyik megoldása a nemzeti/királyi közigazgatás és hivatalnoki kar kialakulása lehetne. Azonban Magyarország esetében a korszakunkban a nemzet és a nemesi rend fogalma egybe esik. Így az állami/királyi közigazgatás csak a nemesi/vármegyei közigazgatáson keresztül tudja végrehajtani intézkedéseit. Ez azonban a két fél kényes együttműködésén múlik. Egyik oldalról az udvari elképzelések hajlamosak a túl gyors, helyi viszonyokat figyelembe nem vevő, de legalább is a nemesi rend érdekeit figyelembe nem vevő intézkedésekre. Másik oldalról a vármegye, hangoztatva morális tekintélyét, hajlamos a patriarchális elnézésre az egyenrangúakkal szemben és az alárendeltek érdekeinek teljes semmibebevételére.

Újra visszatérő vád volt, hogy a jobbágy életének nincs értéke a megyei igazságszolgáltatás előtt. Zala vármegyében 300 forint elrablásáért húznak karóba, Bihar megyében 1741-ben útonállókat. A leghírhedtebb eset, amikor 1782-ben „Hont vármegye száztizenöt cigányt ítélt halálra, köztök nőket is, emberevés gyanúja miatt.”¹⁹⁹ 1776-tól fogva

¹⁹⁶ MARCZALI HENRIK: *Magyarország II. József korában I.*, MTA Történelmi bizottsága, Budapest 1881, 167.

¹⁹⁷ MARCZALI HENRIK: *Magyarország II. József korában I.*, MTA Történelmi bizottsága, Budapest 1881, 168.

¹⁹⁸ MARCZALI HENRIK: *Magyarország II. József korában I.*, MTA Történelmi bizottsága, Budapest 1881, 171.

¹⁹⁹ MARCZALI HENRIK: *Magyarország II. József korában I.*, MTA Történelmi bizottsága, Budapest 1881, 176.

uralkodói rendelet alapján tilos volt kínvallatást alkalmazni, egy 1778-as királyi rendelet pedig az uralkodóhoz való fellebbezést tette kötelezővé halálbüntetés esetén. A Hont megyei esetben egy gyilkossággal gyanúsították meg a romákat, akik ezt kínvallatás hatására be is vallották, de mivel nem volt meg a holttest, végül azt is vallották, hogy megették az áldozatot. A megye felterjesztés nélkül ki is végeztetett 41 gyanúsítottat, mire az eljárást a kormány leállította.

A megye befolyásolására lehetőség adódott lojális mágnás főispáni kinevezésével. Amennyiben pedig főispán nem volt, királyi adminisztrátor is vezethette a megye ügyeit. Azonban a főispánok sok esetben inkább reprezentáltak, mint kormányoztak és a folytonos székhelyen tartózkodásra sem voltak kötelezhetők. Mint korábban bemutattuk az udvartól való távolmaradásuk megfosztotta volna őket karrierjük további építésének lehetőségétől.

Mint látjuk, a köznemesség tevékenységi köre leginkább a vármegye és a megyei ügyek. Amely korszakunkban a magyar társadalom legerősebb szerveződése. A nemzeti érdekek képviselésével fontos szerepet tölt be, mely szerepet más nem tudott volna betölteni. Azonban a köznemesség és a vármegye esetében is látszanak a korszak végére azok a jelek, amelyek később éppen azon feladat ellátását gátolják majd, amelyet fő céljuknak tekintettek. Mivel nem tudnak túlemelkedni a rendi szempontokon, a helyi nemesi érdekek mindenek feletti védelmével, a központi intézkedések válogatás nélküli oppozíciójával a tágabb értelemben vett nemzeti érdekek elérésének akadályává alakulhatnak korszakunk után.

A nemesség bemutatását két külső szemlélő leírásával zárnám le. Egyikük a vizsgált korszak elején jellemzi a magyar viszonyokat, a másik a korszakunk után éppen. Ezzel talán keretbe is foglalhatjuk a vizsgált folyamatokat és szempontokat kaphatunk a bekövetkezett változásokról. Az egyik a korábban már említett Charles-Louis de Sécondat azaz báró Montesquieu, aki utazásai során 1728-ban maga is járt néhány napot Magyarországon és a feljegyzések szerint az országgyűlésen Pozsonyban jelenlévő mágnásokkal latin nyelven társalgott is. 1748-ban megjelent „Törvények szelleme” munkájában amellet, hogy megkérdőjelezi Magyarország Ausztriától való függésének szükségességét, megjegyzi, hogy „az Ausztriai Ház szüntelenül a magyar nemesség elnyomásán munkálkodott. Nem tudta, milyen értékes lesz számára egykor ez a nemesség. Népeinél csak azt a pénzt kereste melynek híjával volt. Nem vette tekintetbe az embereket, aki az országaiban éltek. (...) Élet csak a magyar nemességben volt, amely méltatlankodott, de mindent megtett azért, hogy harcolhasson, és úgy vélte, hogy dicsőség számára, ha halni és megbocsátani tud”.²⁰⁰ A könyv nem is maradt visszhangtalanul Magyarországon, már 1751-ből van feljegyzésünk, hogy a

²⁰⁰ *Magyarország története I–VIII.* (szerk. Pach Zs. P.), Akadémiai Kiadó, Budapest 1976–1989, vol. IV/2., 919.

pozsonyi országgyűlés idején árulták példányait, ráadásul franciául. Nyilván a hatalommegosztás elvét másképp értelmezte egy mágnás és egy udvari hivatalnok, de kétségtelen, hogy a mű ismert volt a politikai elit előtt.

A másik végpont Sándor Lipót nádor – Mária Terézia unokájának – emlékirata, aki Magyarország állapotáról írt memorandumot bátyja, Ferenc császár részére, 1795. áprilisi keltezéssel. Ekkorra a nemesség és az udvar kapcsolata rég túl van Mária Terézia korának kiegyensúlyozott időszakán, de II. József uralkodásán is. A francia eszmék már nem filozófiát vagy kulturális hatást, hanem a forradalom és háború nagyon kézzelfogható valóságát. Sőt éppen a Martinovics összeesküvés pere idején vagyunk, tehát szerzőnk hozzáállása nem tekinthető pozitívan elfogultnak. A szöveg²⁰¹ bevezetője megállapítja, hogy általánosan jellemző a modern emberbaráti és tanok elterjedése, amelyek sok embert megfertőztek és súlyos csapást jelentenek a vallásra és erkölcsökre. A nemességet négy kategóriára osztotta. A felső, legtekintélyesebb része – azonosíthatjuk mágnások egy részével – tétlenül és gazdagságával pótolja erényeit. Erkölcstelensége és önteltsége visszatetszést kelt a népben. Még ha feltételezzük, hogy szerzőnk előítéletekkel közelít a magyar mágnásokhoz, észrevehető, hogy a sommás megállapítás összhangban áll azokkal a veszélyekkel, amelyek már a fent kifejtettünk, és amelyek a mágnás réteg fejlődésének árnyoldalát jelentették.

A második csoport, a nádor szerint, a nemesség azon része, akiket megrontottak a „gonosz” francia eszmék. Ez a csoport nyilvánvalóan veszélyt jelent az udvar számára. Az emlékirat külön kiemeli közülük azokat a nemeseket, akik tönkrementek – ennek veszélyét is említettük korábban – mivel nekik nincs vesztenivalójuk. Ezekkel szemben ott a harmadik csoport, aki elfordul a közügyektől, csak saját gazdaságával törődik. És csak ezután említi azt a negyedik csoportot, „amelyik tevékeny, az államnak és az uralkodónak szívvel és lelkesedéssel szolgál.”²⁰² A nemesség és az udvar viszonyának és általában a nemesi szerepvállalás lehetőségeinek megváltozását mutatja, hogy a nádor is világosan megállapítja, hogy a közügyek iránt odaadó nemesek többen is lennének, de nem kívánják becsületüket uralkodójuk javáért és szolgálatáért feláldozni.

²⁰¹ POÓR J., *Kényszerpályák nemzedéke 1795 – 1815*, Gondolat Kiadó, Budapest 1988, 18.

²⁰² POÓR J., *Kényszerpályák nemzedéke 1795 – 1815*, Gondolat Kiadó, Budapest 1988, 19.

II. II. József császár

1. Neveltetése

1.1 *A nevelés céljai és résztvevői*

Habsburg-Lotharingiai József Benedek Ágost János Antal Mihály Ádám 1741. március 13-án látta meg a napvilágot. Születése nagy megkönnyebbülést jelentett a Habsburg családnak és a birodalomnak. A korábban és későbbiekben is sikeres házassági politikájáról és megfelelő leszármazottakról híres családban ekkor már ötvenöt éve nem született trónképes fiú utód. A család spanyol ága negyvenegy éve halt ki, ami egyben a spanyol trón elvesztésével is járt. József nagyapja, VI. Károly császár – III. Károly néven magyar király – nem egészen öt hónapja hunyt el, és a dinasztia élet-halál harcot folytatott a túlélésért. Ráadásul édesanyja, a huszonnégy éves Mária Terézia egyben a trón örököse is volt, és a korban a gyermekszülés egyáltalán nem volt olyan biztonságos folyamat, mint ma gondoljuk.

A Habsburgok birodalma sok, egymástól eltérő berendezkedésű, múltú, kultúrájú részből állt, amelyek eltérően kezelték egy női utód esetleges trónra lépését, illetve férjének státuszát. További probléma volt, hogy a német-római császári cím generációk óta a családban öröklődött. A császár választott uralkodó volt, és szóba sem kerülhetett a női utódlás. A helyzet elvileg rendezett volt. A veszfáliai rendszerben az államok, dinasztiák már szerződésekkel (is) rendezték ügyeiket. Károly császár természetesen elfogadtatta birtokai rendjeivel a „Pragmatica Sanctiot”, a nőági örökösödést biztosító rendeletet, majd ezt igyekezett szerződésekben elismertetni a német választófejedelmekkel és a főbb konkurens hatalmakkal. Savoyai Jenő herceg ugyan figyelmeztette, hogy az állam biztonságának legfőbb biztosítója a tényleges katonai és gazdasági erő²⁰³, ezekre a szempontokra mégsem fordított kellő figyelmet. A szerződéses rendszer pedig önmagában is ellentmondásokat hordozott, az 1728-as, Poroszországgal kötött megállapodás ellentétes volt az 1738-as, Angliával és Franciaországgal kötött szerződéssel, ugyanis az angol király, mint hannoveri fejedelem birodalmi alattvaló is volt.

A Károly halálát követő helyzet nem adott okot a bizakodásra. A bajor követ kijelentette, hogy királya (Mária Terézia nagybátyja) nem hajlandó szóba állni a „toszván nagyhercegnével” (ez volt akkor Mária Terézia legmagasabb, férje, Lotharingiai Ferenc jogán

²⁰³ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 27.

szerzett címe)²⁰⁴, a porosz seregek pedig átlépték a Habsburg birtok, Szilézia határát. A bizonytalanság akkora volt, hogy még a későbbi kancellár, Kaunitz gróf is visszautasította követi kinevezését, rossz egészségi állapotára hivatkozva. Ebben a helyzetben kulcsfontosságú volt, hogy az uralkodónőnek a legrövidebb úton népes és fiú örökösökben gazdag családja legyen. Szerencsére a szülése könnyű volt, feljegyzések szerint néhány óra elteltével vidáman kijelentette, hogy szívesen volna egy újabb terhesség hatodik hónapjában.²⁰⁵ Természetesen a kor higiéniai és egészségügyi körülményei miatt a gyermekhalandóság is valós veszély volt, Mária Teréziának is két újszülött lánya hunyt el József születése előtt, mint ahogy Károly és I. József császároknak is született egy-egy, egyéves kort meg nem ért fiú utódja. De az uralkodásuk nyolcadik évére az uralkodói párnak már három fia és három lánya volt. Összesen tizenhat gyermekük közül tíz élte túl Mária Teréziát. Az újszülött József keresztapaságát XIV. Benedek pápa vállalta. A kor viszontagságos diplomáciai viszonyaira jellemző, hogy a pápai nuncius csak 1746 karácsonyán tudta személyesen átadni a keresztelői ajándéknak szánt bölcsőt.

Miért is fontos mindez? Egyrészt ez a háttér magyarázza azokat a nagy elvárásokat, amelyek József felnövekedését és neveltetését kísérték. Másrészt éppen a hatalmas tét miatt mind az udvari források, mint a kor nemzetközi diplomáciája alaposan dokumentálta gyermekkorát. Harmadrészt a háborús körülmények (osztrák örökösödési háború 1740–1748, hétéves háború 1756–1763, bajor örökösödési háború 1778–1779) rányomták bélyegüket József ifjú és fiatal felnőtt korára. A császárné ellentmondásos érzelmekkel viseltetett a katonai ügyek iránt. Becsülte a katonákat, de mivel nem értett a katonai ügyekhez, zavarta, hogy nem igazgathatja azokat úgy, mint birodalma minden egyéb ügyét.²⁰⁶ Lotharingiai Ferenc megtestesült „civil” volt, sikeres gazdász és vállalkozó, Józsefből mégis katonát kellett faragni.

A trónörökös első „hivatalos fellépése” már féléves korában megtörtént. 1741. szeptember 11-én Pozsonyban összeült a magyar országgyűlés. Ha a rendek a dinasztia támogatása mellett döntenek, megfordítható a háború, ha nem, nincs esély a porosz-bajor-francia seregek feltartóztatására. A rendek harminc éve tették le a fegyvert a legutóbbi függetlenségi harcuk végén. Most is vonakodtak a döntéssel és Ferencet sem akarták társuralkodónak elismerni. Szeptember 21-én aztán a királynő bemutatta a rendeknek férjét és

²⁰⁴ GONDA I.–NIEDERHAUSER E., *A Habsburgok. Egy európai jelenség*, Gondolat Kiadó, Budapest 1978, 115.

²⁰⁵ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 30.

²⁰⁶ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 56.

kisfiát. A jelenet nem volt hatástalan, az uralkodói házastárs esküjének letételét Ferenc a „Vitam et sanguinem” felkiáltással zárta, amit a rendek nagy lelkesedéssel ismételték el.²⁰⁷

József az udvari életben két és fél éves korától vett részt. A hivatalos eseményeken kívül olyan részleteket is feljegyeztek, hogy sokszor ellenszegült az evésnek, négyéves korában átesett a bárányhimlőn és családi darabokban lépett fel testvéreivel. Hatéves korában kinevezték ezredparancsnokká. A városban tartózkodó többi ezredes ilyenkor szokásos köszöntőjét azonban Mária Terézia megtiltotta, mivel a korai gög csíráit vélte felfedezni fiában. Az ifjú ezredesnek egyedül kellett ebédelnie, hogy hiúságát lehűtsék.²⁰⁸

A porosz követ feljegyzései szerint József „jó megjelenésű... (...) Tekintete büszke, modora dölyfös... (...) ... az osztrák uralkodóház gögös elvei szerint nevelték”²⁰⁹. A követ szerint ez annyit jelent, hogy sohasem dorgálták meg, sőt táplálták rátartiságát. Fennmaradtak ugyanakkor az uralkodónő levelei is, amelyeket fia nevelőinek írt. Ezekben éppen azt emeli ki, hogy fia rossz modora és hirtelen természete hiba, amiről minél hamarabb le kell szoktatni. Ugyanakkor feltehető, hogy az udvaroncok szolgálalkúsége táplálta ezeket a jellemvonásokat. Viszont arról is vannak feljegyzések, hogy már fiatalkorában terhes volt számára a szolgálki viselkedés. Ahogyan Fejtő felveti, „udvaroncain minden bizonnal úgy gondolták, hogy gögje akkor hágott tetőpontjára, amikor megbélyegezte szolgálalkúségüket”²¹⁰. Mindemellett már fiatal korában is hajlama volt az iróniára és gúnyolódásra.

A neveltetése nagyon alapos, de sok szempontból megkérdőjelezhető volt. Az udvar folyamatosan foglalkozott a kérdéssel, József nevelése számos megbeszélés, elmélkedés, értekezés témája volt. Ugyanakkor „hiányzott belőle a módszeresség, a szilárd alapelvek, és túlterhelték vele a főherceget”²¹¹. Kezdetben a kis főherceget két grófnőre bízta, vallásos nevelését Höller jezsuita szerzetes látta el, aki egyben gyóntatója is volt. Orvosa – mint szüleinek – 1745-től a Németalföldről Ausztriába hívott Gerard van Swieten, aki egyébként az ausztriai orvoscépzés és egészségügy újjászervezője is volt.²¹² 1748-ban az oktatás rendszere megváltozott. Ekkor bízta meg Weger ágostonrendi szerzetest és Batthyány Károly tábornokot József nevelésének vezetésével. Gróf Batthyány tábornagy (később herceg, horvát bán, Vas vármegye örökös és Zala vármegye tényleges főispánja) 1698-ban született és már az 1716–18-as és az 1737–38-as török háborúkban is részt vett. Az osztrák örökösödési háborúban szerzett

²⁰⁷ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 38.

²⁰⁸ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 51.

²⁰⁹ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 51.

²¹⁰ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 52.

²¹¹ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 55.

²¹² BEALES, D., *Joseph II. In the Shadow of Maria Theresa, 1741–1780*, Cambridge University Press, Cambridge – London – New York – New Rochelle – Melbourne – Sydney 1987, 44.

érdemeivel (pl. pfaffenhofeni csata) tűnt ki. Érdemei elismerésül Mária Terézia tábornaggyá nevezte ki, és őt bízta meg a főherceg nevelésének és udvarának vezetésével. Sok kutató véleménye, hogy a választás pedagógiai tévedés volt. Batthyány valóban jó katona, előkelő főnemes volt, de műveletlen és nyers modorú.²¹³ Úgy bánt Józseffel, mint öreg katonák bánnak tulajdon gyermekükkel. A császár – később – tisztelte nevelője férfias, katonás erényeit, de maga is hangoztatta, hogy műveltség dolgában keveset köszönhetett neki.

Franz-Joseph Weger Svájc déli részéről, a nyelvi és vallási szempontból is vegyes Wallis kantonból származott. Bécsben tanult, majd főúri nevelő volt, míg Mária Terézia meg nem bízta a főherceg nevelésével. Weger feltehetően avatottabb tanár volt, források szerint ezer különböző trükköt is tudott, amivel fel tudta kelteni a főherceg érdeklődését.²¹⁴ Fontos személyek életrajzának bemutatásával igyekezett tanítványa képzeletét és gondolkodását a kívánt irányba vezetni.²¹⁵ Weger végül tanítványa kíséretében, 1751-ben Pozsonyban halt meg. Életrajzírója szerint, ha tovább él, műveltsége révén magas udvari, diplomáciai pozíciók várhattak volna rá.²¹⁶ Amikor az elhunyt után maradt breviáriumát átadták a főhercegnek, a feljegyzések szerint nagyon hálás volt érte.

A nevelők sorát Weickhard jezsuita szerzetes, a latin nyelv és irodalom tanára és Bréquin hadmérnök ezredes, a matematika felelőse egészítette ki.²¹⁷ Mint említettük, a tanmenet összeállítását alapos előkészületek előzték meg, fontos uralkodói elvárás volt, hogy ne csak a hadi, de a békeidő tudományaiban is jártas legyen a főherceg. „Józsefnek tele kellett tömnie a fejét mindazzal a hatalmas tudásanyaggal, ami beletartozik az 'általános műveltség' fogalmába, a legapróbb részletekig járatosnak kellett lennie a teológiában, de a zenét és táncot sem volt szabad elhanyagolnia; el kellett sajátítania a társalkodás művészetét és az előkelő modort, s ezek után még elegendő szabadidejének kellett maradnia a játékhoz és pihenéshez.”²¹⁸ Nem csodálható, hogy nevelői nehezen tudtak minden elvárásnak megfelelni.

Ebben az időben Józsefnek már saját udvartartása is volt. Kamarása és lakájai felügyelték napi rutinjának pontos kivitelezését, amely reggeltől estig megszabta a főherceg programját már hétéves korától. Az udvar belső eseményeit, így a koronaherceg esetleges

²¹³ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 55.

²¹⁴ JOST, F., *Chorherr Franz Joseph Weger (1712–1751). Erzieher Josephs II.*, in *Blätter aus der Walliser Geschichte* VII (1932), 300.

²¹⁵ JOST, F., *Chorherr Franz Joseph Weger (1712–1751). Erzieher Josephs II.*, in *Blätter aus der Walliser Geschichte* VII (1932), 301.

²¹⁶ JOST, F., *Chorherr Franz Joseph Weger (1712–1751). Erzieher Josephs II.*, in *Blätter aus der Walliser Geschichte* VII (1932), 303.

²¹⁷ BEALES, D., *Joseph II. In the Shadow of Maria Theresa, 1741–1780*, Cambridge University Press, Cambridge – London – New York – New Rochelle – Melbourne – Sydney 1987, 44.

²¹⁸ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 57.

büntetéseit, titokban kellett tartaniuk a külvilág előtt. A fennmaradt utasítások alapján ugyanakkor tilos volt minden hízélgés. Ugyaninnen tudjuk, hogy „életének ebben a szakaszában József nemcsak makacs fiú és hanyag tanuló volt, hanem kissé félénk és megfélemlített gyerek”²¹⁹. Félénksége leküzdése érdekében hamar bevezették a társasági életbe.

Neveltetésének további fontos szereplője Johann Christoph von Bartenstein báró volt. A Strasbourgan, 1689-ben született von Bartenstein egy gimnáziumi igazgató fia volt. 1715-ben áttért a katolikus vallásra és osztrák szolgálatba lépett. Tehetségével, munkaerejével, a császári házhoz való ragaszkodásával nagy befolyásra tett szert Károly császárnál és utóbb Mária Teréziánál, aki mint kitért protestánst is megkedvelte. Külügyminiszterként neki kellett visszautasítania II. Frigyes porosz király ajánlatait a leányági örökösödés támogatására, aminek következménye az osztrák örökösödési háború lett. 1753-ban elbocsátották, helyét Kaunitz államminiszter vette át. A mi szempontunkból a karrierjének érdekes szakasza ekkor következett. Mária Terézia felkérésére hatalmas történelmi művet állított össze a koronaherceg számára, azzal a céllal, hogy megismerje a Monarchia tartományainak jelenét és múltját.

A főherceg tanmenetének fontos részét képezték az egyes tárgyakat bemutató összefoglalók. Bartenstein munkája azonban tizenkét kötetben összesen hatezer oldal kéziratot tartalmazott, további hatkötetes melléklettel a Monarchia levéltárából származó segédanyagokból. Az átfogott történelmi időszak nagyjából III. Frigyes koráig (1452-93) nyúlt vissza. Az összeállítása belső ellentmondása volt ugyanakkor, hogy bár Bartenstein alapelve szerint a jelenkor vizsgálata tanulságosabb, mint a múltbeli eseményeké, időhiány miatt a tizenhatodik századhoz érve már nyolcszáz oldalnyi kérdés-feleletre kellett korlátoznia magát és sohasem jutott tovább III. Ferdinánd koránál (1637-57) ebben a formában.²²⁰ Tovább rontotta a helyzetet, hogy az utasítások szerint Józsefnek több időt kellett fordítania jogi tanulmányaira. A mű végül József haláláig sem készült el. A megvalósítás pedig ennél is rosszabb eredményre vezetett. „A dokumentumáradat csak tunyaságot és érdektelenséget váltott ki Józsefből.”²²¹ Ez a közöny pedig előbb-utóbb lázadásba csapott át. Nevelőinek beszámolója szerint rábeszéléssel már nem lehetett hatni rá, csak szigorral és megfélemlítéssel.

A negyedévi vizsgákra a császári pár jelenlétében került sor. Sikeres vizsgákat tett le földrajzból, történelemből, természetjogból és közjogból, tizenegy évesen metafizikából

²¹⁹ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 58.

²²⁰ BEALES, D., *Joseph II. In the Shadow of Maria Theresa, 1741–1780*, Cambridge University Press, Cambridge – London – New York – New Rochelle – Melbourne – Sydney 1987, 49.

²²¹ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 59.

latinul, akárcsak ontológiából és etikából. Ennek ellenére nevelői nem voltak nagy véleményvel szellemi képességeiről. Bartenstein megfogalmazása szerint: „Azt hiszem többet ér, mint amit kinéznénk belőle.” Ugyanakkor a porosz követ már ezt jelenti II. Frigyesnek: „Semmi jel nem mutat arra, hogy lángész válik belőle”²²².

Két fontos negatívuma mindenképpen volt ennek a nevelési programnak. A túl merev és túlzott terheléssel járó tanmenet lehetetlenné tette, hogy megismerje azokat a műveket, amelyekért kortársai – és így uralkodótársai is – lelkesedtek. Oktatása továbbá hasznossági elveken alapult, így bizonyos tárgyakat töröltek. A költészet helyett retorikát tanult, ami biztosan nem segítette elő a gyengédségre való hajlamot, az érzelmek megfogalmazásának készségét. A végtelennek tűnő irathalmazok pedig elvették a kedvét az olvasástól. Uralkodása idején már az ügyiratok kötötték csak le.²²³

Mindemellett – a szertartásmester beszámolója alapján – részt vesz az udvari életben. Hét esztendősen megtanul lovagolni, és három hét után nyilvánosan is megmutatja tudását. 1752-ben testvérével, Mária Annával együtt elsősádozó, a rákövetkező évben bérhálik. 1755-ben a portugál király nevében ő tartja keresztvíz alá hűgát, Mária Antóniát, a későbbi francia királynét. A következő évben elkapja a himlőt, amely ebben a korban annyira súlyos betegség volt, hogy a császárnénak naponta két órát kellett az érdeklődő követek megnyugtatóásával töltenie, és amikor a beteg végre túljutott a veszélyen, Te Deumot mondtak érte a palotában. A tanulmányok és a betegség hatására a főherceg „gyermekiesen álmodozó, nyájas tekintetű, karcsú ifjúvá serdült”²²⁴, aki feszült figyelemmel kísérte a hétéves háború eseményeit.

1759-ben jelentés készül az „Őfelsége neveltetése során követett módszerekről, abból az alkalomból, hogy a tanulás éve a végükhöz közeledtek”²²⁵. A jelentés a kiemelkedő diák gyors és rendszeres fejlődéséről számol be, aki kiváló tanárai irányításával, felvilágosult tanterv szerint készült fel.²²⁶ Ettől kezdve a gyakorlat időszaka következik. A főherceg megkapja tanulmányozásra a kancellária főbb aktáit. Ekkor válik világossá, hogy Józsefet „sokkal jobban érdekli a gyakorlat, mint az elmélet; szórakozott, lusta, álmatag tanuló volt, amíg a tanulópadba

²²² FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 60.

²²³ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 59.

²²⁴ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 67.

²²⁵ BENNA, A. H., *Die Kronprinzunterricht Josefs II. in der inneren Verfassung der Erbländer und die Wiener Zentralstellen*, in *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs* 20 (1967), 116.

²²⁶ BEALES, D., *Joseph II. In the Shadow of Maria Theresa, 1741–1780*, Cambridge University Press, Cambridge – London – New York – New Rochelle – Melbourne – Sydney 1987, 44.

kényszerítették, de ezekben az években (...) mindenkit meglepett szorgalmával, élénk érdeklődésével és éleslátásról tanúskodó megjegyzéseivel”²²⁷.

Ez az időszak már nem tartozik a neveltetés szigorúan vett időszakához, de az uralkodóvá válásig hátralévő időszakban történik még néhány kulcsmomentum, amely alapvetően meghatározza majd az uralkodó személyiségét. Ezek egyike megismerkedése Franz Moritz von Lacy tábornokkal, aki egész életében egyik legfontosabb barátja maradt. Fejtő megfogalmazásával ő „az egyetlen ember, akiben tökéletesen megbízott, akinek tanácsaira hallgatott”²²⁸. A Józsefnél tizenhat évvel idősebb tábornok a kor gyermeke, ír-normann családja a Baltikumba kénytelen emigrálni, apja Nagy Péter marsallja, de von Lacy németországi tanulmányok után Habsburg szolgálatba áll. A hétéves háború során számos érdemet szerző katona első találkozásukkor azzal keltette fel a főherceg érdeklődését, hogy tárgyilagosan elemezte az ellenfél, II. Frigyes háború során tanúsított előkészítő, fegyelmező és szervezőképességét.

Jelen keretek között csak jelzésszerűen említhető meg József két házassága. Első hitvese a vele egyidős (Bourbon) Izabella, páрмаi hercegnő volt, aki nyolcéves korától a versailles-i udvarban nevelkedett és korához (és a kor viszonyait figyelembe véve, neméhez) képest rendkívül művelt és intelligens volt, ugyanakkor hajlamos a búskomorságra. Az 1760-ban megkötött házasság előre eltervezett volt, a dinasztia érdekeit szolgálta, azonban a feljegyzések szerint a főherceg első találkozásuktól kezdve, őszintén beleszeretett feleségébe. Ezt az elragadtatását azonban nem tudta megfelelő módon kifejezni, részben neveltetése egyoldalúsága és hasznosságra törekvő alapelvei miatt. Míg a főherceg boldog, a hercegnő boldogtalan volt a házasságban, legmeghittebb leveleit sógornőjéhez, Mária Krisztinához írta. József boldogságát növelte, hogy 1762-ben megszületett gyermekük, Mária Terézia. Házasságuk harmadik évében, második terhessége idején Izabella elkapja a himlőt, amely végül mind az ő, mind az újszülött életébe kerül. József vigasztalhatatlan, testvérének, Lipótnak ezt írta: „mindenemet elvesztettem, és míg neked is olyan feleséget kívánok, mint nekem volt, kérem Istent, hogy kíméljen meg téged a hasonló csapástól”²²⁹. Mária Terézia lányuk nyolcéves korában hunyt el.

A főherceg olyan súlyosnak érezte veszteségét, hogy megpróbálkozott azzal is, hogy megkérje Izabella húgának kezét, ő azonban már a spanyol trónörökös menyasszonya volt. Végül – szintén dinasztikus érdekből – 1765-ben második felesége (Wittelsbach) Mária Jozefa,

²²⁷ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 77.

²²⁸ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 71.

²²⁹ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 86.

bajor hercegnő lett. A kevésbé művelt és nem túl szép, de erkölcsös, kedves és ájtatos Jozefa nem tudta betölteni az Izabella után maradt űrt, József csalódott és magányos ember maradt. A házasság bizonyos szempontból az első fordítottja: itt a feleség volt a ragaszkodó fél, míg József közömbös, sőt gyakran bántó is, igyekszik minél több időt távol tölteni feleségétől. Ez az időszak az uralkodói feladatra készülés ideje, ekkortól József „halálig tartó szenvedélye a munka”²³⁰. Mária Jozefa a házasság második évében a himlőjárvány áldozata lett. József a szintén nagybeteg császárné mellett virraszt, de a temetésre sem megy el.

A neveltetés korszakának egyértelmű lezárásaként a római királlyá („rex romanorum”, „rómaiak királya”) koronázást tekinthetjük. Ezt a címet korábban a Német-Római Császárság megválasztott, de még meg nem koronázott uralkodói viselték, azonban V. Károly óta jelképes volt. József esetében is a dinasztikus öröklés biztosítása érdekében történt meg a koronázás, Mária Terézia többszöri sikertelen próbálkozása után, még a regnáló császár, József édesapja életében. Jelen keretek között csak annyit említünk meg, hogy az 1764-es koronázás során az új uralkodó megtapasztalhatta, hogy a birodalmi főurak mennyire tartózkodóan és nem szívesen hódolnak neki, „minden pillanatban éreztették vele, hogy királysága nem igazi, méltósága képzeletbeli méltóság”²³¹. A következő évben Ferenc császár, egy közös szereplés után, gyakorlatilag József karjai között, meghal. József megörökli a császári trónt és Mária Terézia társuralkodója lesz a dinasztia tartományaiban.

1.2 *A trónörökös és anyja*

A trónörökös neveltetésének körülményeit és résztvevőit a fentiekben bemutattuk. Életének azonban legfontosabb szereplője Mária Terézia. Ez kiemelten igaz arra az időszakra, amelyben nem trónörökös immár, de nem is egyeduralkodó. A kettejük közötti kapcsolat nagyon sokrétű, hiszen a családi kötelék mellett a hatalmi, közjogi és szokásjogi viszonyokat sem lehet figyelmen kívül hagyni. Egy kettejük közötti vitában egyszerre vitatkozik a szülő a gyermekkel, a császár az osztrák főhercegnővel, a Monarchia feje a család örökösével, a rendszert működtető a rendszert módosítani kívánóval. Kapcsolatuk továbbá nem kétszemélyes: nem hagyhatók figyelmen kívül a további szereplők, akár az alattvalók tömegeire, akár más uralkodókra, hivatalnokokra, államférfiakra gondolunk. Jelen esetben nehezen lehetne figyelmen kívül hagyni például II. Frigyeset vagy Kaunitz kancellárt, akiről még szót ejtünk.

²³⁰ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 99.

²³¹ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 94.

Mielőtt a felnőtt társuralkodó és királyi anyja közötti viszonyra térnénk, vessünk rövid pillantást arra, hogy a fentebb kifejtett neveltetés során milyen lehetett a viszonyuk. Mint azt említettük, a főherceg neveltetése sok előkészület, tervezés és munka eredménye volt. A nevelők pedig folyamatosan instrukciókat kaptak az uralkodónőtől munkájuk során. A feljegyzésekből látható, hogy Józsefben nagyon korán tudatosodott trónörökösi rangja, az udvarban ez nem is lehetett másképp. Apját ez a gög mulattatta és a korán megmutatkozó makacsságtól el volt ragadtatva. Mária Terézia ugyanakkor egy alkalommal meg is akarta vesszőztatni Józsefet, ami azonban egy főherceg esetében elképzelhetetlen volt. A császárné nagy erénye volt, hogy tudta gyermekeit is olyan tárgyilagosan vizsgálni, mint barátait vagy ellenségeit. Jól látta fia rossz tulajdonságait is, és fontosnak tartotta fellépni ezen „rossz természet” ellen²³². A korábban már említett félnék, bizalmatlan, ellenszegülő természet mögött azonban nem nehéz az anyai gyöngédség hiányát is felfedezni. A gondosan megtervezett, tábornokok, szerzetesek és udvaroncok felügyelte szigorú napi rutinban nem volt helye a hagyományos anya-gyermek kapcsolatnak. Különösen, mivel az uralkodónő is hasonlóan szigorú napirend szerint élt, eleget téve az udvar és az etikett kötelezettségeinek.

József első házassága a kettejük kapcsolatát is befolyásolta. A házasságkötés gondolata, a menyasszony kiválasztása a császárné döntése volt, a trónörökös engedelmeskedett a döntésnek, amely aztán számára szerencsésnek bizonyult. Izabelláért nem csak férje rajongott, de a császárné is.²³³ A halála miatt érzett „gyász, a keserűség és a reménytelenség következtében József közelebb került anyjához, annál is inkább, mivel Mária Terézia őszintén osztozott fia fájalmában”²³⁴. Természetesen, kettejük kapcsolata nem lehetett egyszerű családi kapcsolat. József római királlyá koronázásakor, amelyen Mária Terézia nem vett részt, anyjának írt levele jól mutatja ezt. „Engedje meg a főhercegnek, hogy lábai elé vesse magát, és búcsút mondjon; majd nevét megváltoztatva, római királyként kérje önt arra, hogy ne lásson benne mást, mint a fiút, aki anyját végtelenül szereti.”²³⁵

Kapcsolatuk igazi próbáját azonban Ferenc császár halála jelentette. Minden viszontagság és megpróbáltatás ellenére vagy éppen emiatt, a Habsburg-Lotharingiai dinasztia első párja jól működő egységet alkotott. Mária Terézia vigasztalhatatlan volt férje halála után, nem törődött az államügyekkel, felmerült benne, hogy lemond a trónjáról és kolostorba vonul. Kaunitz kancellár lebeszélte erről a döntéséről, de József „társuralkodó” rangot kapott,

²³² FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 55.

²³³ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 84.

²³⁴ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 87.

²³⁵ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 91.

beleszólása lett a Monarchia hadi és pénzügyeibe. Anyjával ellentétben József gyorsabban fel tudta dolgozni apja halálát. Részben azért is mert nyilvánvaló szeretete mellett – a gyermekkori gőg továbbélésének bizonyítékaként – kissé meg is vettette Ferencet. „Sértette hiúságát apja ellentmondásos és alárendelt szerepe az udvarban, ahol szinte előkelő idegennek tekintették. Ferenc soha nem akarta társuralkodó jogait a parancsoló természetű Mária Terézia rovására gyakorolni, a császári pár tökéletes egyetértése éppen ezen a lemondáson alapult.”²³⁶ A társuralkodói státusz ilyen megközelítése azonban nem felelt meg József ambícióinak. Helyzete nem volt egyszerű, mint császár, csak azt tehette birodalmában, amit a birodalmi fejedelmek megengedtek számára. Saját tartományaiban pedig, ahol megkezdhetette volna reformjait, csak azt tehette meg, amit „uralkodótársa” lehetővé tett.²³⁷

Társuralkodói tevékenységét „Emlékeztető” memorandumával kezdte, amelynek előzménye egy két évvel korábbi, „Álmodozások” című irat volt. Amint arra Marczali is felhívja a figyelmet, József programja, amelyen egész életében dolgozni fog, ekkorra már készen van.²³⁸ Célja a rendi előjogok eltörlése, az abszolút uralom, amely csak a közjót ismeri el egyetlen korlátjának. Később sem tér ki ugyan az új benyomások elől, „de ezek csak arra szolgálnak, hogy alapelveit megerősítsék”²³⁹. A konfliktus onnan eredt, hogy „József, aki soha sem szűnt meg jó fiú lenni, és teljesen ismerte Mária Terézia szívének teljes kincsesházát, mint uralkodó soha nem méltányolta kellően nagy elődjének érdemeit. Itt valóban nem személyes és esetleges, hanem elvi és szükséges volt az ellentét”²⁴⁰. Emlékiratában az egységes hazává alakuló császárság elképzelése jelenik meg. Az állam hasznát az alattvalók nagy számából eredezteti és kifejti, hogy mennyire elutasítja az Államtanács tagjai által követett és hangoztatott pénzügyi elveket. Cenzúraellenes álláspontja is megjelenik. A gyakorlati kivitelezést illetően pedig határozottan közli, hogy a „nagy dolgokat egy csapásra kell végrehajtani”²⁴¹.

Mária Teréziát annyira meglepte a hitvallásszerű memorandum, annyira távolinak érezte saját elveitől, hogy elemzését és megválaszolását Kaunitzra bízta. Ettől a ponttól pedig a két uralkodó közötti viszony a három szereplő közötti egyensúlyozássá bővült. Kaunitz ugyanis a két fél álláspontja között állt. Osztotta József nézeteit az állam céljaival kapcsolatban,

²³⁶ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 103.

²³⁷ MAGENSCHAB, H., *Josef II. Österreichs Weg in die Moderne*, Amalthea Signum Verlag, Wien 2006, 67.

²³⁸ MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában III.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1888, 162.

²³⁹ MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában III.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1888, 164.

²⁴⁰ MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában III.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1888, 164.

²⁴¹ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 107.

de nem tartotta szükségesnek a meglévő társadalmi hierarchia felszámolását. Ahogyan Fejtő összefoglalja: „Kaunitz ’ráért’, ezért megengedhette magának az engedékenység luxusát, József viszont ’sietett’, s ezért akarta a ’nagy dolgokat’ ’egy csapásra’ véghezvinni”²⁴². Ez két eltérő megítélés lehetőségét is felveti. Egyrészt József, természetéből fakadóan, türelmetlen volt. A „tétlen nézése a régi kormánygépezet működésének (...) azonosította egész politikai lényét azon magasztos eszmékkel, melyeknek így csak általános, el nem tagadható értékét ismerhette, de kivitelők nehézségét nem”²⁴³. Ugyanakkor a császár helyesen ismerte fel, hogy az idő az egységes, hatékonyan megszervezett államoknak kedvez. A konkrét konfliktusra lefordítva: az idő Ausztria ellen, de Poroszországnak dolgozik.²⁴⁴

Mária Terézia a konfliktusban teljes mértékben Kaunitz mellé áll. Az ő uralkodói elképzeléseiben egymás mellett megfér az arisztokrácia iránti szeretet és a jobbágyok helyzete miatti szánalom és aggodás. Míg József és Kaunitz egyetértettek a célokban, és a módszereket illetően vitatkoztak, az uralkodónő éppen a módszereket illetően értett egyet kancellárjával és államfilozófiáját elvetette. Élete végéig hű volt ahhoz az elképzeléséhez, hogy az államérdek, az erkölcsi törvények és az evangélium tanítása összeegyeztethető. Egyszerre volt jámbor keresztény és határozott, éles szemű uralkodó.²⁴⁵ Avagy: „ha választani kellett egy erős, de hit nélküli és egy gyenge, de hívő Ausztria között, Mária Terézia éppoly lelkesedéssel szavazott volna a másodikra, mint Kaunitz és a császár az elsőre”²⁴⁶. Innentől kezdve mind a társuralkodók közötti konfliktus, mind Kaunitz döntőbírói szerepe meghatározta a Monarchia működését.

Az uralkodói és a családi szerepek ütközése, keveredése nem csak József anyjával való viszonyát változtatta meg. Lipót öccsével – aki legközelebbi bizalmasa is volt – apai örökségük miatt került összeütközésbe. Ez azonban az osztrák társuralkodó és a toszkán nagyherceg összeütközése volt immár. József az örökséget az államnak kívánta adni, öccsét pedig felhívta a Toszkánában lévő értékek átadására. A firenzei bankokban elhelyezett vagyon azonnali átadása pedig ellentétes volt a toszkán érdekekkel. Érdekes részlet, hogy Lipót a rokoni köteléktől eltekintve nem függött Józseftől, hiszen nagyhercegsége kívül esett a Német Római Császárságon. Ugyanakkor József gyermektelensége miatt, ami ekkor még nem volt véglegesnek tekinthető, öccse volt trónjának és minden címének örököse. Vitájuk nem

²⁴² FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 119.

²⁴³ MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában III.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1888, 165.

²⁴⁴ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 119.

²⁴⁵ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 35.

²⁴⁶ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 120.

nélkülözi a családi, közjogi, gazdasági és hatalmi érvek keveredését. Lipót végül a császárnét kéri fel a közvetítésre. Mária Terézia pedig megrója a császárt, hogy a góg és fennhéjázás indítja csak arra, hogy az „idősebb jogára” hivatkozzon. Sőt határozottan utal arra, hogy József hány alkalommal bizonyult „fiatalabbnak” Lipótnál megfontoltságban, érettségben.²⁴⁷ A vita végül József kívánságának megfelelően zárul, de elveszt egy barátot. Ő ugyan továbbra is bizalmasának tekinti öccsét, Lipót ettől fogva bizalmatlan, a barátságot csak anyjuk akarata és a monarchia érdekében tartja fenn.

A családi összeütközéseknek természetesen nem csak az államérdek lehetett a forrása. Míg az emlékezet a jószágos Mária Terézia képét őrizte meg, több forrás is fennmaradt arról, hogy férje halála után a császárnétól nem állt távol a féltékeny, intrikus viselkedés sem. Gyakran fordult elő, hogy melankolikus volt és nem talált örömet semmiben.²⁴⁸ Szereplőink továbbá nem lehettek függetlenek az udvar cselszövő világától. József elképzelései sokszor csupán puritán voltak miatt kaptak rossz visszhangot Schönbrunn és a Hofburg udvaroncai között.

Az uralkodói kötelezettségek és az diplomáciai érdek további terheket rótt a József és Mária Terézia közötti kapcsolatra. A hosszú háborúskodás és a nyilvánvaló rivalizálás ellenére elkerülhetetlen és ésszerű volt, hogy a császár személyesen is találkozzék II. Frigyes porosz királlyal. Frigyes sok szempontból a kor egyik legsikeresebb uralkodója volt, a felvilágosult abszolutizmus egyik megtestesítője. Ráadásul hadisikerei is legendások voltak. Ezek a sikerek többnyire a Habsburg érdekek kárára történtek, de éppen a versengés miatt válhatott Frigyes példaképpé, hiszen ha József le akarta győzni Poroszországot, meg kellett ismernie a sikerek gyökereit.²⁴⁹ Mária Terézia éppen ezért félt a személyes találkozótól. Ismerte fia elképzeléseit, fél, hogy túlzott barátságot alakít ki a porosz királlyal. József igyekezett megnyugtatni anyját, hiszen „Frigyes sikerei összeegyeztethetetlenek a becsülettel”²⁵⁰. A császárné hasonló aggodalommal viseltetett József másik nagy diplomáciai utazása iránt is, amelyen Nagy Katalin cárnőt látogatta meg. Számára a férje rövid uralkodása és rendhagyó halála után trónra kerülő Katalin nem volt tisztességes partnernek tekinthető. Nem mondhatjuk, hogy Mária Terézia nem volt képes diplomáciai kompromisszumokra, hiszen még Madame de Pompadournak is

²⁴⁷ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 127.

²⁴⁸ MAGENSCHAB, H., *Josef II. Österreichs Weg in die Moderne*, Amalthea Signum Verlag, Wien 2006, 74.

²⁴⁹ MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában III.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1888, 163.

²⁵⁰ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 141.

megbocsátotta a házasságtörést, de elzárkózott Katalin elől, „aki, ha nem gyilkolta is meg a férjét, cinkosa volt férje gyilkosainak”²⁵¹.

Ugyanakkor azok a nemzetközi tervek, mint például Lengyelország felosztása vagy egy új török háború, amelyek az uralkodói találkozót követően körvonalazódtak, ellenkeztek Mária Terézia morális megfontolásaival. Ezekben a kérdésekben nemcsak fiával, de Kaunitz-cal is szembe került. Az ő uralkodói hitvallása szerint a Monarchia hírneve, hite és esküje többet ér, mint Havasalföld vagy Belgrád megszerzése.²⁵² József és Kaunitz határozott volt a Monarchiát növelő lépések kivitelezését illetően. A császárnénak nem volt esélye megvétózni ezeket a terveket, végül is, könnyek között, de aláírta a Lengyelország (első) felosztását szentesítő okmányt. Ennek ellenére ragaszkodott ahhoz, hogy „az uralkodónak sincs több joga, mint a magánembernek. Ott, ahol meg kell majd jelennünk egy napon, és számot kell adnunk tetteinkről, nem számít többé nagyság és hatalom”, és ahogy egy másik levelében írja: „Lengyelország e szerencsétlen felosztása legalább tíz évvel megrövidíti az életemet”²⁵³. József sikerének is volt árnyoldala. Az új tartományok elfoglalása után egy évvel elutazott megismerni Galíciát. Itt szembesült azzal, hogy mekkora különbség választja el a parasztokat – akiknek „semmi más tulajdona, mint a puszta léte” – az uralkodó rétegtől, aki úgy élnek, „mintha egyenesen Párizsból jönnének”²⁵⁴.

A külpolitikai nézetütközések mellett a Monarchia belső problémái is szembe állították Józsefet a császárnéval. Csehország, amely a birodalom legsűrűbben lakott tartománya volt, szenvedte a legtöbbet az ismétlődő háborúktól.²⁵⁵ Ráadásul az 1769-es és 1770-es év időjárási rendszertelenségei miatt elpusztult a termés, elfogytak a tartalékok, az éhínség megtizedelte a lakosságot. József azonnal a helyszínre akart sietni, amint értesült a helyzet súlyosságáról, hogy személyesen intézkedhessen a segítségnyújtásról. Mária Terézia azonban indoklás nélkül megtiltotta számára az utazást, József pedig a tiltástól depresszióba esett.²⁵⁶ Lipót nyugtatni próbálja, hogy anyjuk csak óvni próbálja attól, amit „az izgatott nép ilyen válságos helyzetben mondani vagy cselekedni képes”²⁵⁷. Nem tudjuk, pontosan milyen indokok vezették a császárnét. József elképzelése az volt, hogy a katonai hatóságok vegyék kezükbe a válság sújtotta területek közigazgatását, így biztosítva a gyors és hatékony segítséget. Akár a polgári közigazgatás tekintélyének fenntartása, akár a féltékenység, hogy a császár nevéhez fűződne a

²⁵¹ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 75.

²⁵² FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 155.

²⁵³ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 158.

²⁵⁴ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 159.

²⁵⁵ MAGENSCHAB, H., *Josef II. Österreichs Weg in die Moderne*, Amalthea Signum Verlag, Wien 2006, 68.

²⁵⁶ MAGENSCHAB, H., *Josef II. Österreichs Weg in die Moderne*, Amalthea Signum Verlag, Wien 2006, 68.

²⁵⁷ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 163.

jobbágyok megmentése vezérelte Mária Teréziát, egyfelől a lassúbb megoldást választotta, másrészt tovább mélyítette fia megalázottság- és tehetetlenség-érzését. Amint azt József öccsének írja: „harmincéves vagyok, tele hazaszeretettel és tettvággyal, és nemcsak, hogy végig kell nézmem mindezt, hanem, szerencsétlenségemre, noha nem vagyok bűnös, mégis cinkosnak tűnök.”²⁵⁸

Az eset végül is kibéküléssel zárult. Mária Terézia Mária Krisztina lányának írt levelében el is ismeri, hogy szereti fiát, vitáik hevében is nagyra becsüli szándékainak nemességét és néhány óra elteltével már bánja, hogy megsértette.²⁵⁹ József végül ellátogat Csehországba és az utazása során felgyülemelő cselekvési vágy már egy újabb, a Monarchia belső viszonyainak alapjait érintő vitához vezet. A kérdés egyszerűnek tűnt: fel kell-e szabadítani a jobbágyokat, vagy legalább államilag kell-e szabályozni az úrbéri kötelezettségeket. A felszabadítás támogatói és ellenzői közötti vitában Mária Terézia nem tud dönteni, József pedig nem tudja rávenni az Államtanácsot a cselekvésre.

Csehországban továbbra is súlyos a jobbágyok helyzete, előbb misztikus igehirdetők jelennek meg, végül felkeléssé fajul a helyzet, a parasztok több esetben József állítólagos ígéreteire hivatkozva követelik szabadságukat. Emiatt sokan vádolták a császárt azzal, hogy titokban uszította uraik ellen a jobbágyokat. (Ez a vád majd az erdélyi Horia felkelés idején is megjelenik.) Lipót öccsének írt leveleiben azonban egyértelműen következetesen „nyomorult gazemberek” és „csöcselék” által elkövetett „gattettekről” számol be, nyoma sincs szimpátiának, még kevésbé támogatásnak.²⁶⁰ A császár elképzeléseinek ismeretében valószínűleg nem az urak vagy a parasztok páráján állt, hanem az államén, amelynek a felvilágosult abszolutizmus elvei szerint a parasztok sorsának enyhítését és a földesurak hatalmának szabályozását kellett szorgalmaznia. Ebből a szempontból a fellázadt paraszt ugyanolyan ellenségnek volt tekinthető, mint az újításoknak konokul ellenálló földbirtokos.²⁶¹

A történetben itt fordulat áll be. Az Államtanács a felkelések hatására megalkotja az úrbéri rendeleteket, sőt Raab tanácsos, a magyarországi, 1765-ös úrbéri rendelet megalkotója javaslatot tesz a nagybirtokokat jobbágyok által bérelhető gazdaságokká alakító reformra. Mária Terézia felkarolja a javaslatot, amelyet ugyanakkor heves támadások érnek, tudván, hogy a császár ellenzi azt. Az előzmények alapján várhatóval szemben József szerint anyja meg akarja változtatni a földbirtokok rendszerét és semmilyen tekintettel sincs a földesúrra, aki így

²⁵⁸ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 164.

²⁵⁹ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 165.

²⁶⁰ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 167.

²⁶¹ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 168.

jövedelmének felét elveszítené.²⁶² Furcsa állásfoglalás ez egy uralkodótól, aki nem egészen egy évtizeddel később nem csak a jobbágyságot törli el, de a jobbágy szót is betiltja. Egyrészt úgy vélte, hogy az államnak enyhítenie kell a jobbágyok terheit, de nem feladata a termelési módszerek átalakítása. Vagyis ellenfelének tekintette a rendi feudális politikai szerkezetet, a mezőgazdaság nagybirtokok rendszerével és az erre alapuló társadalmi struktúrákkal szemben viszont nem volt kifogása.²⁶³ Ugyanakkor felmerül az is, hogy a parasztok támogatójának hírébe került József így próbálta megszerezni az arisztokrácia támogatását magának. Rövidtávon sikert aratott: „a fáradt, elbátortalanodott Mária Terézia lemondott terve megvalósításáról”²⁶⁴. Hosszú távú hatásait tekintve, valószínűleg éppen az agrárreform és az annak hatására bekövetkező társadalmi átalakulás lehetett volna József későbbi reformjainak alapja, a polgári réteg megerősödésének záloga. A császár ugyanakkor nem tudta legyőzni magában az „örökös ellentmondás szellemét”, a társuralkodóság hosszú, várakozással teli időszaka alatt túlságosan megszokta, hogy mindenben anyjától eltérő álláspontot foglaljon el. Ahogyan Fejtő rámutat: „amennyire termékeny, hasznos és jótékony volt Mária Terézia uralma Ferenc császár életében, olyannyira kártékonyra és hatástalanná vált azokban az években, amelyek során hol a császárné akadályozta meg Józsefet a jelentős változtatások végrehajtásában, hol a császár gátolta anyját”²⁶⁵.

A helyzet, ha még romolhat, tovább romlik a csehországi protestánsokat sújtó rendelkezések enyhítése vagy általánosabban a vallási türelem kapcsán. Mária Terézia mereven ragaszkodott a katolikus Habsburg-hagyományhoz. A császár – szintén buzgó katolikus – ugyanakkor úgy gondolta: az állam érdeke, hogy némi türelemmel hűséges alattvalókat faragjon a protestánsokból, akik eddig szemben álltak a velük intoleráns állammal. A két álláspont, de főleg a két vitatkozó társuralkodó olyan messze áll egymástól, hogy a császárné kérte, ezt a kérdést csak írásban vitassák meg, mert tartott tőle, hogy személyes vita esetén helyrehozhatatlanul megbántanák egymást.²⁶⁶ Eközben imádkozott, hogy eltűnjenek szeretett fia fejéből ezek a szentségtörő, katolikus uralkodóhoz méltatlan gondolatok. A helyzet odáig fajult, hogy József kérte a császárnét, hogy mentse fel „alkalmatlan fiát társuralkodói hivatalának gyakorlása alól”²⁶⁷, amit anyja nem fogadott el. Természetesen most is kibékülések tarkították a vitájukat, József édesanyjának és egyben legkedvesebb barátjának nevezte a

²⁶² FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 170.

²⁶³ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 172.

²⁶⁴ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 173.

²⁶⁵ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 175.

²⁶⁶ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 181.

²⁶⁷ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 183.

császárnét, de a feszültség nem csökkent. Józsefet ingerültsége és rosszkedve végül Kaunitz-cal is szembefordította, aki benyújtotta lemondását. A kétségbeesett császárné végül saját lemondásával fenyegetőzve tudta mind a kancellárt, mind Józsefet jobb belátásra bírni.²⁶⁸ A vita tovább folyt, mindkét fél a legjobb meggyőződését és a közjó érdekét követve képviselte álláspontját.

Kettejük viszonya egyre inkább elmérgesedett. Ahogyan József írja 1773-ban: „...két különböző akarat nehezen tud tökéletesen és tartósan megegyezni egymással”²⁶⁹. A császárné nagyra értékeli fia szorgalmát, munkabírását, örül, hogy milyen szerény, őszinte ember és lelkes hazafi. Látja a kettejük közötti különbséget, hogy ő éppen ellenkezője Józsefnek, az embereket kedvességgel, jó szóval vette rá, hogy engedelmeskedjenek az akaratának és nem éles, ellentmondást nem tűrő modorral. Félti a császárt, hogy el fogja idegeníteni magától a becsületes embereket. Nézetkülönbségeik során jobban bántotta József modora, türelmetlensége, nyersessége, a hang, amelyből kiveszett az emberiség és gyöngédség, és amely a Monarchia végét okozhatja.²⁷⁰ Ugyanakkor nem jut el a felismerésig, hogy a császár türelmetlenségének, durvaságának, makacosságának legfőbb oka éppen az az alárendelt helyzet, amelyre ő maga ítélte, abban a reményben, hogy sikerül megváltoztatnia, saját képére formálnia. József leveleiből hasonló kép rajzolódik ki. Célja a hatalom megragadása, hálás anyjának, hogy nem fogadta el lemondását és csodálja életerejét. „Ha távol volt tőle, vágyott a jelenlétére, aggódott egészségéért, és lelkiismeretfurdalás gyötörte, amiért olyan sokszor megbántotta. Azonban mihelyt a császárné közelében volt, féltékenység, kisebbségi érzés, ezernyi kisebb-nagyobb, tőle kapott sértés emléke kínozza.”²⁷¹ Ahogyan a császárné írta fiának egy 1775-ös levelében, a legnagyobb jóindulattal sem értették meg egymást.

A sajátos társuralkodásnak még egy utolsó felvonása volt hátra, amely azonban követte korábbi vitáik koreográfiáját. 1777-ben gyermektelenül hal meg III. Miksa bajor király. Ez jogalapot teremtett arra, hogy József megszerezze a bajor trónt is. A nagyhatalmi konstellációnak köszönhetően Poroszország semlegesíthetőnek tűnt. Mind a császár, mind Kaunitz lelkesedett a tervért. Mária Terézia ennek ellenére úgy vélte, még ha megalapozottabbak volnának is a Bajorországra vonatkozó igények, akkor is „fontolóra kellene venni, hogy lángba borítsunk-e mindent egy részérdek miatt”²⁷². Ráadásul a császárnénak két

²⁶⁸ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 184.

²⁶⁹ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 185.

²⁷⁰ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 186.

²⁷¹ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 188.

²⁷² FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 204.

fia és egy veje is szolgált a hadseregben, így az uralkodói aggályokat a családjának félelmei is erősítették.

A háború nem a tervek szerint alakult. A poroszok betörték Csehországba, az osztrák seregek, amelyeket a császár személyesen vezet, tétlenül várakoznak, miközben soraikat járványok ritkítják. Ebben a helyzetben a császárné, mint a korábbi háborús csapások idején, teljes energiájával kezd neki a veszély elhárításának és aggályait, tekintélyét félretéve, a tárgyalások újraindítását kéri levélben a porosz királytól. József természetesen sértésként éli meg, hogy anyja a háta mögött „kapitulál”, ellenzi politikáját, nem bízik a döntéseiben, ráadásul megalázkodik az ellenség előtt. Végül ördögi körré alakul a helyzet. A császárné a béketárgyalásokhoz hadi sikereket várna, József a támadó hadműveleteket attól teszi függővé, hogy anyja tud-e támogatást szerezni a magyar rendektől a háború folytatására, miközben Mária Terézia nem sietteti a hadi támogatás kérdését, hogy ne veszélyeztesse a béketárgyalásokat.²⁷³ A császár nem akarta beismerni, hogy nincs tapasztalata a háborúzásban, ezért a kudarcot leginkább a hátszóra, a polgári közigazgatásra, Kaunitzra, anyjára hárította. Ez esetben sem hiányoztak a kibékülő levelek. Végül Kaunitz átáll a császárné békepárti álláspontja mellé, jóllehet a bajor trónt nem sikerül megszerezni, de Ausztria gyarapodik az Innviertel területével.²⁷⁴

A császárné és József közös uralkodása a hátralévő rövid időben sem vált kiegyensúlyozottabbá. A császár anyja mellett volt annak halálakor.

2. Politikája

2.1 Uralkodói szándékai

Mária Terézia halálával a császár megkapta a lehetőséget, hogy saját kormányzati rendszerét vezethesse be. Ennek alaptétele talán úgy foglalható össze, hogy Ausztria nem folytathat aktív, önálló (kül)politikát, amíg közigazgatása és gazdasági rendszere meg nem újul, részei nem képeznek egységet. Elképzelései nem voltak ismeretlenek már, hiszen társuralkodóvá emelkedésekor is emlékiratot intézett az uralkodónőhöz, amelyet már idéztünk. De ha szándékainak tiszta alapjait kívánjuk vizsgálni, érdemes visszanyarodnunk az 1763-ban írt „Rêveries” („Álmodozások”) címet viselő írásához. Ez a huszonkét éves korában összeállított dokumentum még nem a nyilvánosság részére készült, egyes részei nem is

²⁷³ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 215.

²⁷⁴ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 216.

pontosak, de fő vonalaiban előre jelzik azt a pályáivet, amit az uralkodó be kívánt járni és nagyobb részben be is járt.

Uralkodói programjának két alapelve van: „[az egyik] a korlátlan hatalom, hogy mindent megtehessünk az állam javára, [a másik], hogy az államot külső segítség nélkül fenn tudjuk tartani”²⁷⁵. Ennek érdekében több eszközt is igénybe kíván venni. Mindenekelőtt a „nagyok” letörését és elszegényítését látta kívánatosnak. Már itt egyértelmű, hogy mindenkitől elvárja az állam szolgálatát, amely támogató és igazságszolgáltató állam és amelynek „szócsöve” az uralkodó. Az egyszemélyi vezető melletti állásfoglalása egyértelmű, úgy véli, egy közepszerű vezető is alkalmasabb az államgépezet irányítására, mint tíz kiváló, ha azoknak a döntések meghozatalához előbb egyetértésre kell jutniuk. Terve nagyon pontosan kialakított: az általa vezetett országokkal, a Habsburg birodalom eltérő fejlettségű és kultúrájú részeivel egyezséget kívánt kötni, hogy tíz évre teljhatalmat kapjon és ez idő alatt a „megkérdezésük nélkül megcselekedhesse mindazt, ami a jólétüket szolgálja”²⁷⁶. Véletlen egybeesés, de tény, hogy II. József végül tíz évig uralkodott.

Elismerve, hogy intézkedéseinek lesznek ellenfelei, a nemzet többségének érdekét tartja fontosabbnak. Talán fontos részlet, hogy az általa uralt, visszanézve nagyon változatos képet mutató birodalom alattvalóira, mint „nemzetre” hivatkozik, ezzel is jelezve, hogy célja az egységes birodalom létrehozása. A legfontosabb ellenérdekelt csoportot minden bizonnyal a földesurak alkotják. Adórendszere kettős lenne, hogy az alattvalók számára könnyítéseket lehessen bevezetni, míg a földbirtokosok, akik hagyományosan mentességet élveztek a teherviselés alól, hozzájáruljanak az állam kiadásaihoz. Cserében saját udvartartását is szerénynek képzele el. Véleménye szerint a „belső erő, jó törvények, a törvények szigorú megtartása, a rendezett pénzügyek, a tiszteletet parancsoló hadsereg, a virágzó ipar, a tisztelettel övezett uralkodó”²⁷⁷ illő Európa legnagyobb udvarához, nem a bankettek, gyémántok és arannyal díszített termék. Az államügyek hatékony intézéséhez olyan hivatalnokokra van szükség, akik szorgalmuk és a mutatott érdemek alapján kerülnek előbbre, nem rokoni kapcsolatok és ősi előjogok által, és boldogulásuk is az uralkodótól kapott fizetéstől függ majd.

Magyarországról írva az ország belső rendjének reformját hangsúlyozza, hogy javulást lehessen elérni olyan kérdésekben, mint a magyar termények piacra jutása, Magyarország népességének gyarapodása és ifjúságának nevelése. „Önmagában egy kiváltságot sem kell megtartani, de csak olyan esetekben lehet ezeket megsérteni, amikor biztosak vagyunk abban,

²⁷⁵ POÓR J. (szerk.), *Kora újkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény*, Osiris Kiadó, Budapest 2000, 138.

²⁷⁶ POÓR J. (szerk.), *Kora újkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény*, Osiris Kiadó, Budapest 2000, 138.

²⁷⁷ POÓR J. (szerk.), *Kora újkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény*, Osiris Kiadó, Budapest 2000, 138.

hogy elérünk célunkhoz.”²⁷⁸. Ez a türelmes megközelítés talán változik majd az alatt a tizenhét év alatt, amelyet a trónra való várakozással kell töltenie, de itt még óvatos eljárást tervez. Országgyűlést hívna össze, az első alkalommal nem is kérne adóemelést, hogy később annál többre lehessen a rendeket rávenni. A főnemességet méltóságokkal vagy megfélemlítéssel nyerné meg, míg a kismemeseket támogatóiként tartja számon, hiszen megvédené őket a „nagyoktól” és kisebb tisztségekkel jutalmazná őket. Erdélyt érintve megerősíti, hogy határozottan kell haladni a megkezdett irányba, de megjegyzi, hogy előbb meg kell kérdezni a helyieket, hogy jogos-e, amit az uralkodó kér tőlük. A megkezdett reformok véghezvitele igen fontos számára, hiszen nem lát annál károsabbat, mint hogy „az alattvalók azt lássák, hogy ha nem akarnak valamit, akkor akár olyan jogos dolgot is meghiúsíthatnak, melyet az uralkodó akar”²⁷⁹. Visszanézve itt is felmerülhet annyi egybeesés, hogy a végül az alattvalók és a kialakuló kül- és belpolitikai helyzet Józsefet intézkedései visszavonására kényszerítették.

Az emlékirat még részletesen tárgyalja a szükséges közigazgatási egyszerűsítési és gazdasági intézkedéseket, egészen olyan részletekig, mint hogy hány papírlapra kell vezetni a jegyzőkönyveket. Az eljárásokba ilyen mélységben történő beavatkozás később is jellemzi majd a császár munkamódszerét. Uralkodása idején hivatalnokai nyugodtan zavarhatták, szívesebben vette, hogy ugyanazt újra megkérdézik, mintha hibát vétenek. Ahogyan mondta nekik: „én megbízom bennetek, ti megbíztok bennem, csakis a közjó szeretete vezérel minket”²⁸⁰.

A felülről jövő jobbítás sikerébe vetett türelmetlen hit egyértelműen megjelenik a szöveg zárógondolatában, jól jellemezve II. József egyszerre naív és racionális, a köz javát célzó és autokrata uralkodói szándékait: „...a jókat megjutalmazni, az alkalmatlanokat elbocsátani, a rosszakat megbüntetni – azt hiszem, e tervezet szerint az állam mind a jelenben, mind a jövőben boldog és tiszteletet ébresztő lenne. Ha az elvet elfogadjuk, akkor tűzön-vízen át, minden részletében ragaszkodni kell hozzá, mert ha csak egy kivételt is teszünk, az egész igazságtalanná válik”²⁸¹.

Gondolhatnánk, hogy egy fiatalkori írás nem mutatja meg eléggé a későbbi tettek gyökereit. II. Frigyes fiatal korában vitairatban cáfolta meg Machiavelli tanait, hogy aztán királyként a gyakorlatban azok szerint uralkodjon. József esetében – ahogy arra Marczali is rámutat – az a különleges, hogy már nagykorúsága kezdetén bemutatja azon elveket, amelyeket

²⁷⁸ POÓR J. (szerk.), *Kora újkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény*, Osiris Kiadó, Budapest 2000, 140.

²⁷⁹ POÓR J. (szerk.), *Kora újkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény*, Osiris Kiadó, Budapest 2000, 140.

²⁸⁰ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 254.

²⁸¹ POÓR J. (szerk.), *Kora újkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény*, Osiris Kiadó, Budapest 2000, 142.

egész életében követett. Amint láttuk: „...a papság és a nemesség [nagyok] megtörése, az érdemnek a születés elé helyezése, a rendi uralom megszüntetése, az abszolút kormány, mely nem ismer más korlátot, mint a közjót – mind ott állnak első programjában”²⁸². Ebből a szempontból nézve, a birodalom egysége nem uralkodói hiúság kérdése, hanem józan belátása annak, hogy csak akkor biztosítható a békés növekedés és gyarapodás, ha a monarchia versenyben tud maradni a többi európai hatalommal, főképp a feltörekvő Poroszországgal és Oroszországgal. Nem véletlen talán, hogy a fiatal József számára éppen Ausztria legnagyobb ellensége, II. Frigyes jelentett egyben katonai és politikai példaképet. Ez a kettősség aztán végigvonul közös pályájuk során. Ha megnézzük például Frigyes 1752-es politikai testamentumát, egyes részek akár Józseftől is származhatnának. Mint például az állam szolgálatára vonatkozó sorok: „...azoknak, akik az államot szolgálják, kitüntetések és előjogokat kell adományozni, azoktól pedig, akik nem szolgálnak, meg kell ezeket vonni”²⁸³. Ugyanakkor nem valószínű, hogy Józseftől – minden egyházellenes fellépése ellenére – olyan kijelentéseket olvashatnánk, hogy „egy józan gondolkodású ember, aki kritikusan vizsgálja a dolgokat [ti. a vallásokat], tévedhetetlenül fel kell, hogy ismerje értelmetlenségüket”²⁸⁴.

Mária Teréziával való kapcsolatát fentebb már érintettük. Sohasem volt rossz fia édesanyjának, de sohasem méltányolta kellően elődjének, majd uralkodótársának érdemeit. Érdekes talán megemlíteni, hogy ez a szembenállás – mint arra korábban utaltunk – elvi alapú volt. Amikor 1782-ben Pál cárevics, II. Katalin fia Bécsben járt, nem talált együttérzésre a császárnál, hiába volt hozzá hasonlóan „trónörökös-komplexusos”. Nem véletlenül. Pál elvetette az „európai szellemiséget”, megvetette Diderot-t és Voltaire-t, lelkesedett az ősi, szent és misztikus Oroszországért, ami teljesen ellentétben állt József modern, tekintélyelvű abszolutizmusával.²⁸⁵

Az uralkodó nem tért ki az új benyomások elől, de ezekkel korán meghirdetett alapelveit erősítette meg.²⁸⁶ Ha valami jelentős hatással volt rá hosszú uralkodói előkészülése során, az épp a hasztalan várakozás volt. Hiába volt római király, ha csak rangja volt, tekintélye nem. Hiába volt társuralkodó, ha csak anyja egyetértésével szólhatott bele a döntésekbe. Azaz épp „tétlen nézése a régi kormánygépezetnek tette annak engesztelhetetlen gyűlöljévé,

²⁸² MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában III.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1888, 162.

²⁸³ POÓR J. (szerk.), *Kora újkori egyetemes történelmi szöveggyűjtemény*, Osiris Kiadó, Budapest 2000, 113.

²⁸⁴ POÓR J. (szerk.), *Kora újkori egyetemes történelmi szöveggyűjtemény*, Osiris Kiadó, Budapest 2000, 114.

²⁸⁵ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 287.

²⁸⁶ MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában III.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1888, 164.

azonosította egész politikai lényét azon magasztos eszmékkal, melyeknek így csak általános, el nem tagadható értékét ismerhette, de kivitelök nehézségét nem”²⁸⁷.

Ugyanakkor határozott jelleme ez időszak alatt sem engedte, hogy idejét szórakozással töltse. Ezzel eléggé különbözött a szabadidejében filozófusokkal csevegő Frigyes királytól vagy Katalin cárnőtől. „Ha gyönyörködött is az ész nagy műveiben, államára gondolt, ép úgy, mint midőn egyesek nyomorát enyhítette.”²⁸⁸ Avagy ahogy Fejtő rámutat, II. József idején nem szárnyalt a szellemi élet a bécsi udvarban. A költők és írók – akik már élvezhették a cenzúra hiányát – „inkább bürokraták voltak, mint művészek és ma már csupán az irodalomtörténet őrzi a nevüket. Csak a következő nemzedék, amely már a II. József által modernizált iskolákban tanult, adott elsőrangú írókat.”²⁸⁹

Ez rávilágít József uralkodásának egy másik jellemzőjére, a takarékosagra, egyszerűsége. A váltás nem csak a kiadások általános csökkentését jelentette, de Mária Terézia udvarának „kellemes, bájos, nőies stílusát” felváltotta a „haszonelvű spártai egyszerűség,”²⁹⁰ még olyan esetekben is, amikor az éppen az uralkodó ház valamely tagját érintette. Már az „Álmodozásokban” is pontos összegekkel illusztrált terveket tesz közzé a közpénzügyek javítására. De ez a takarékoság megint nem céltalan. A birodalom akkor lehet erős, ha képes erős hadsereget és hivatalnoki kart finanszírozni. Egyszerűsítő erőfeszítései sokakat elidegenítettek az uralkodótól, de kétségtelen, hogy uralkodása végére csökkentette az anyjától örökölt államadósságot, még ha a török háború jelentős összegeket emésztett is fel. „A Monarchia jövedelmét [a németalföldi bevételek nélkül] 54 millióról 92 millióra emelte.”²⁹¹ Igaz, hogy közben a kiadások is emelkedtek, de az egyenleg így is -1 millió forintról +7 millióra változott.

A nagyarányú reformok ugyanakkor nem jelentettek forradalmi változást, bár a „forradalmi” jelző jelentése éppen uralkodása végén alakult át gyökeresen. Nem változtatta meg az alapokat, csak azt, ami ezekből az alapokból a századok során kifejlődött. Sőt Marczali egyenesen úgy véli, hogy „ez alig volt több, mint amit a korszellem követelt. És a Monarchia nem állhatott volna meg a francia revolutio rohama előtt, ha nagy része annak, ami ott oly véres rombolás árán szereztetett, nem lépett volna már életbe itt, mint az uralkodó műve, aki elég erős volt szétrombolni azon akadályokat, melyeknek makacssága Franciaországban szükségessé

²⁸⁷ MARZALI H., *Magyarország története II. József korában III.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1888, 165.

²⁸⁸ MARZALI H., *Magyarország története II. József korában III.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1888, 165.

²⁸⁹ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 244.

²⁹⁰ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 237.

²⁹¹ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 396.

tette a forradalmat”²⁹². Ugyanakkor – érvel Marczali – József eljárásának „revolutionarius” természete abban állott, hogy „nemcsak magát az illető javítást akarta, hanem hogy az épen az általa előírt módon hajtassék végre.”²⁹³ Elgondolása szerint a királyi parancsot a közjó érdeke mindenhatóvá teszi, így nem szükséges arról az érintettek véleményét kikérni. Pedig „el sem képzelhető, hogy reformjainak nagy részét magok az érintettek ne támogatták volna, ha előbb felőlők megkérdéztetnek.”²⁹⁴ Egy ilyen eljárás során bebizonyosodhatott volna, hogy az uralkodói szándék célja nem a teljes felforgatás, viszont ez időt vett volna el. „Hanem a lassú eljárást nem bírta volna József türelmetlensége, a várható kritika és ellentmondás pedig véget vetett volna azon theóriának, hogy a császár akaratát más is kormányozhatja, mint tulajdon mérséklete és a közjó.”²⁹⁵

A türelmetlenség és az újítások meggyőzés nélküli bevezetése folyamatosan rontott József népszerűségén, pedig sok alattvalója köszönhetett valamilyen előnyt intézkedéseinek. Lipót öccse szerint önkényeskedő viselkedése miatt a császárt sokan tisztelték, de senki sem szerette. A róla írt bíráló röpiratok terjesztését nem tiltotta be, előfordult, hogy egyes szerzőkkel személyesen is vitatkozott. „Ha az engem ért bírálatokban van igazság, meg fogom szívlelni őket. Ha pedig hamisak és rosszindulatúak, a tények úgylis meghazudtolják őket.”²⁹⁶ Ugyanakkor viselkedése és uralkodói magatartása nem segítették elő tetteinek elismerését. Hiába építettett minden korábbi korszaknál több kórházat, árvaházat, menhelyet, foglalkoztató műhelyt, iskolát és templomot, az irgalmas szívű, céljait kedvességgel és rábeszéléssel elérni kívánó Mária Teréziáénál is többet, – vagyis vett központi kézbe korábban rendezetlenül ellátott közfeladatokat – a kívánt hatást nem váltotta ki: „...amit tett, szárazon, szívtelenül tette – jótékonykodott, de irgalmasság nélkül, adakozott, de nagylelkűség nélkül.”²⁹⁷ Vagy ahogyan egy másik történet ezt bemutatja, a török háború idején a Bánságban egy csoport román paraszt folyamodott személyesen hozzá és a császár kérésüket már a zsebébe tette, amikor eszébe jutott, hogy kérésük tárgya és számuk nem felel meg a vonatkozó szabályoknak. József a kérvényt visszaadta, mondván, „a systema ellen van”. Amikor szárnysegédje, Jozef Poniatowski herceg erre megjegyzést tett és a császár ezt számonkérte, azt a magyarázatot adta, hogy „amióta

²⁹² MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában III.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1888, 179.

²⁹³ MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában III.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1888, 181.

²⁹⁴ MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában III.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1888, 181.

²⁹⁵ MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában III.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1888, 181.

²⁹⁶ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 16.

²⁹⁷ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 240.

szerencsém van Felsőged kíséretében lennem, észrevettem, hogy első szándéka mindig tele van jóssággal, és hogy aztán a systema lép közbe, mint gát.”²⁹⁸

A rendszer, bár rideg volt, nem volt céltalan. A birodalom akkor garantálhatta az alattvalók jólétét, ha erős szereplő marad a nemzetközi szintéren. És csak akkor maradhatott erős szereplő, ha jól működő, és legalább a versenytársakhoz hasonló mértékben egységes. A Habsburg állam sajátos helyzetben volt, alkotóelemei eltérő berendezkedésű, méretű és múltú tartományok és államok voltak, egyes részeknek nem is volt közös határa a törzsterülettel. Ráadásul az eltérő részek érdekei nem is estek minden esetben egybe, és az uralkodó jogkörei sem voltak minden helyen egyformák. Az Ausztriát, Csehországot és Magyarországot egybefoglaló keret önmagában is ellentmondásokat hordozott. „Ha Magyarország nem tartozik hozzá, Ausztria valószínűleg tovább terjeszkedett volna észak felé a tengerig, Csehország birtoklása nélkül pedig következetesebben harcolt volna egy dunai állam létrehozásáért.”²⁹⁹. Az örökös tartományok továbbá a Német-Római Császárság részét képezték, míg Magyarország vagy Lombardia nem. Természetesen a Császárság más részeinek is voltak a Birodalmon kívüli területei, Poroszország névadó tartománya például, de a XVIII. század során sokáig létezett a szász-lengyel perszonálunió is. Ezek a területek azonban nem jelentették az adott államnak olyan fontos részét, mint az említett Habsburg tartományok.

József látta, hogy a „modern államot, jól működő hivatali gépezetével, az élet minden területére kiterjedő hatékonyságával (...) csak a saját országaiban tudja megvalósítani, a német birodalom ehhez már nem megfelelő közeg.”³⁰⁰ Ez a felismerés mozgatta tervét, hogy németalföldi tartományait elcserélje Bajorországgal és ezért kívánta minden tartományában ugyanazokat a reformokat bevezetni. Mária Terézia lassú lépésekkel haladt az egységesítés felé, nem erőszakkal, „hanem a hagyományos partikularizmusok megkönyékezésével.”³⁰¹ De ez József számára erőtlennak és zavarosnak tűnt, ő „türelmetlen volt és könnyen elcsüggedt.”³⁰² Feltehetjük ugyanakkor, hogy a két megközelítés egy fejlődési irány két állomása. A Mária Terézia által létrehozott keretek továbbfejlesztése „minden bizonnyal megkövetelte a hatalom radikalizálódását, éppen azért, mert az előjogaiban veszélyeztetett arisztokrácia növekvő ellenállásába ütközött.”³⁰³ Ugyanakkor József nem vette figyelembe Montesquieu figyelmeztetését a kormányzati formák viszonylagos és szerves jellegéről, „racionalizmusa

²⁹⁸ MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában III.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1888, 171.

²⁹⁹ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 247.

³⁰⁰ GONDA I.–NIEDERHAUSER E., *A Habsburgok. Egy európai jelenség*, Gondolat Kiadó, Budapest 1978, 135.

³⁰¹ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 249.

³⁰² FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 249.

³⁰³ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 249.

túlságosan dogmatikus volt, annak ellenére, hogy tiltakozott a dogmatizmus ellen.”³⁰⁴ Arról, hogy mennyire volt mégis eredményes az egységesítési kísérlet, számos értékelés létezik. Gyakori érv, hogy József „nem az utolsó órában, hanem annál jóval később”³⁰⁵ próbálta ilyen irányú terveit véghez vinni. Ugyanakkor az egységesítés hozott eredményeket, „különbösen nehéz lett volna elképzelni, hogy a dunai monarchia egészében átvészeli azt a viharos negyedszázadot, amely bekövetkezett.”³⁰⁶ Talán az Osztrák Császársággá való későbbi átalakulás sem sikerült volna a látszólag sikertelen erőfeszítések nélkül.

Az egységesítés kérdése jelen értekezés tárgyához ott kapcsolódhat, hogy József birodalmának a feltörekvő Poroszországgal és Oroszországgal kellett megküzdenie a nagyhatalmi rangsorban. Ehhez lehetőleg egységes államra volt szükség, amiben versenytársainak volt egy bizonyos versenyelőnye. Sem II. Frigyes számára a lutheránus egyház, sem II. Katalin számára az orosz pravoszláv egyház nem jelentett olyan autonóm erő- és vagyoni központot, esetenként ellenérdekelt felet, mint József számára a katolikus egyház. A közjó szemszögéből nézve az nem hitbeli, hanem igazgatási, politikai kérdés volt, ahogyan a császár a trieri érsek-választófejedelemnek írta: „Felséged az egyház kenyerét eszi, ezért mindenfajta reformot ellenez; én az állam kenyerét eszem, tehát védem az érdekeit, és élek az előjogaival, amennyire tehetem.”³⁰⁷

A fentiek alapján azt gondolhatjuk, hogy a császár tervei kivitelezésében korlátlanul megtehetett mindent. Azonban „a legkiválóbb reform gondolatok is kudarcra vannak ítélve, ha a végrehajtásukkal megbízott szervek ellenállnak az újjászervező törekvéseknek.”³⁰⁸ A közigazgatás nem gépezet, hanem változásra csak lassan hajlamos emberekből álló intézmény, Kaunitz pedig József uralkodása kezdetén már huszonhetedik éve állt a bürokrácia élén. Józsefnek is be kellett látnia, hogy újítási lendületét keresztül kell vinnie a hivatalnokok karán, akik feltehetően először úgy gondolhatták, kezdeti elszántsága majd alábbhagy. Sem lendülete, sem elszántsága nem hagyott alább: „ha százszor visszatérek egy dologra, talán a végén el is érek valamit” – írta öccsének.³⁰⁹ A hivatalnokok – főleg kezdetben – alapvetően nemesek voltak, akik sokszor ellenezték az előjogok megszüntetésével járó reformokat. Mivel belátta, hogy az embereket nehezebb átalakítani, mint az intézményeket, az egyetemeket szerette volna hivatalnokképzésre használni. Amikor még három év után is úgy találta, hogy hivatalnokai

³⁰⁴ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 250.

³⁰⁵ GONDA I.–NIEDERHAUSER E., *A Habsburgok. Egy európai jelenség*, Gondolat Kiadó, Budapest 1978, 144.

³⁰⁶ GONDA I.–NIEDERHAUSER E., *A Habsburgok. Egy európai jelenség*, Gondolat Kiadó, Budapest 1978, 144.

³⁰⁷ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 275.

³⁰⁸ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 261.

³⁰⁹ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 262.

gépiesen végzik a munkájukat, egyre jobban érződik megnyilvánulásain a türelmetlenség. A császár nem akarta belátni, hogy rendeleteinek végrehajtása jóval több időt vesz igénybe, mint megalkotásuk, különösen az általa hozott nagy horderejű döntések esetében. Sok hivatalnok viszont éppen a túlzott uralkodói elvárások miatt legfeljebb szolgálalkúségból igyekezett megfelelni azoknak, de biztosan nem a közjó iránti lelkesedésből. Ebből a körből nem volt kilépés, József egyre elszigeteltebbnek érezte magát, miközben úgy vélte, ő a közjó legfőbb letéteményese. „Mindig hálátlanság és gyűlölet jutott osztályrészül azoknak, akik jót tettek, és a többség üdvéért feláldozták magukat”³¹⁰ – írta egy levelében.

Egyik leginkább félreértett intézkedése a német nyelv kötelezővé tételéről szóló rendelete volt. Ez fontos lépés lett volna az egységes birodalom kialakítása felé. Ez azonban feltehetően nem a magyar vagy más nyelv ellen, hanem az átláthatóbb közigazgatás érdekében történt. „Nem volt újítás a németnyelvnek hivatalossá tétele, mert azt már Mária Terézia korában is mindenképp terjesztették felülről.”³¹¹ „József intézkedésének nem volt semmiféle nemzetgyilkos szándéka. Hogy annak értelmezték, kétségkívül fontos történelmi tényező volt.”³¹² „Rendeleteiben nyoma sincs annak a germanizációs törekvésnek, amellyel oly gyakran vádolta a magyar nemességet.”³¹³ Céljaiból fakadóan nem kívánta a magyar államot és függetlenségét rendi intézményein belül támogatni. De az államszervezet megerősítése, a jobb igazgatás biztosítása fontos eszköz volt számára a nemesi partikularizmus elleni küzdelemben. Vagy ahogyan a gyakorlatban történt, a császár a megyék által hagyományosan használt latin helyébe kívánta bevezetni a német nyelvhasználatot, amelyet a köznép és a birodalom hivatalnokai is jobban ismertek, nem a magyar nyelvet zárta volna ki a közigazgatásból.

Ez a vita azonban – bár jellemzi a császár és a rendek szembenállását – csak előszele volt a rendi kiváltságok sorsa miatti szembenállásnak. A rendi kiváltságok eltörlése már az „Álmodozásokban” is fontos célja volt Józsefnek. A kérdésnek volt egy gazdasági oldala, miszerint a nemesi adómentesség miatt minden terhet a robottal sújtható jobbágyok viseltek, így a kincstár potenciális bevételektől esik el, a jobbágyokat elzárják a gazdagodástól és lehetetlenné válik, hogy modern polgári osztály fejlődjön ki a közrendűekből és kispapokból. Természetesen volt a vitának közjogi, „nemzeti” oldala is. A magyar nemesség „annak fejében tartott igényt a tehermentességre, hogy egykor szolgálatokat tett az ország védelmében”³¹⁴. A

³¹⁰ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 263.

³¹¹ MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában III.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1888, 179.

³¹² GONDA I.–NIEDERHAUSER E., *A Habsburgok. Egy európai jelenség*, Gondolat Kiadó, Budapest 1978, 136.

³¹³ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 257.

³¹⁴ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 315.

császár viszont úgy vélte, minden érintett jobban járna, ha a nemesek adóval váltanák meg védelmi kötelezettségeiket. Mindezt olyan jelképes intézkedéssel kísérték, mint a korona Bécsbe szállítása, miközben a koronázás elmaradt József trónra lépésekor. Ezt követte a lakosság összeírásának elrendelése, amely – bár sok szempontból lényeges újítás volt – a rendek számára egyértelműen az általános közteljesítés felé vezető első lépés volt. A nemesek szerint természetesen „a statisztika tudománya összeegyeztethetetlen a feudális berendezkedés minősítési rendszerével,”³¹⁵ és sok helyen elkergették az összeírókat. Mivel a rendi közigazgatás nem tudta vagy nem is akarta megvédeni a biztosokat, Magyarországot tíz kerületre osztották fel és mindegyik élére „kerületi biztost” neveztek ki. A megyék közös tiltakozására válaszul, József megtiltotta a „Nos Universitas” titulus használatát, mondván az csak az országgyűlést illeti meg, az pedig a királlyal ülészik, így nélküle nem is létezhet. A megyék hallgatásba burkolóztak és várták a kedvező lehetőséget jogaik visszaszerzésére. Ugyanakkor József nem boldogulhatott a nemesség nélkül, együttműködésük nélkül nem volt lehetséges a reformok véghezvitele. Ez vezet ahhoz az ellentmondáshoz, hogy az uralkodó sok esetben „kíméli az arisztokráciát legalább gazdasági érdekeiben, még ha világos is előtte a méltánytalanság, amit a nemesség az állam legnépesebb, legdolgosabb osztályán tesz.”³¹⁶ Ennek ellenére megkezdődött a telekkönyv kialakítása és az ország felmérése, a sietve elindított terv azonban megszenvedte a sietséget. A császár bízott abban, hogy keresztül tudja vinni reformjait, a magyar rendek pedig bár szükséges esetben vérükkel is hajlandók voltak támogatni a Monarchiát, életmódjuk, filozófiájuk, előjogaik megváltoztatásával nem.³¹⁷ A szembenállás végül a török háború kudarcához és később József reformjai többségének visszavonásához vezetett.

A császárnak a rendi alkotmányhoz való sajátos hozzáállását színesíti a tény, hogy miközben mindent megtett a nemesi kiváltságok eltörléséért, a török háború előtt megírta, milyen jogcímen tart igényt a Szent Korona Boszniára, Szerbiára és Bulgáriára, a szerbeknek és bosnyákoknak pedig magyar nemességük megújítását ígéri.³¹⁸ És bár „II. József és a régi magyar alkotmány között nem volt lehető megegyezés”, Marczali azzal a tanulsággal zárja elemzését, hogy az „II. József eszméi és a magyar nép között csakhamar létrejött”, a reformkorban.³¹⁹

³¹⁵ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 316.

³¹⁶ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 321.

³¹⁷ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 330.

³¹⁸ MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában III.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1888, 194.

³¹⁹ MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában III.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1888, 186.

A kormányzás nehézségei nyomot hagytak a császár megjelenésén is. Ahogyan követe tájékoztatta Katalin cárnőt 1787-es találkozásuk előtt, „az idő mostohán bánt Falkenstein gróffal, parókát visel, s a komoly, fárasztó, hálátlan munka, amelynek szenteli magát, megöregítette és elűzte szívéből a vidámságot.”³²⁰ Kaunitz titkára úgy foglalja össze a változásokat, hogy „sokfajta testi baj nehezítette az életét: érszűkület a lábában, szemgyulladás, piros foltok voltak a fején. (...) arca fokozatosan petyhüdté vált, a bájos és barátságos vonások idővel elmosódtak.”³²¹

József programja korán kialakult és a várakozás éveit alatt csak nőtt a türelmetlensége. Pontosan érezte, hogy nagyon kevés idő áll rendelkezésére a reformok végrehajtásához, a türelmetlenség azonban legtöbb erőfeszítését bukásra ítélte. Feltörekvő abszolút monarchiákkal kellett versenyeznie a nemzetközi vezető pozícióért, miközben országai egy része még feudális előjogait bástyázta körül, de birodalma nyugati szélén már új, forradalmi eszmék veszik át a vezetést. Reformjai ugyanakkor mégsem voltak eredménytelenek, hiszen megteremtették az új kor kihívásaival megbirkózni képes Habsburg monarchia alapjait.

2.2 *Kaunitz herceg*

A fentiekben áttekintettük a császár politikai nézeteit, neveltetését és édesanyjához, egyben elődjéhez és társuralkodójához való viszonyát. A vizsgált időszak Habsburg politikájának azonban még egy harmadik kulcsszereplője is volt, akinek működésére már utaltunk József és Mária Terézia társuralkodóságának tárgyalása során. Mindkettejük, sőt még a második utódjuk uralkodásának kezdetéig áthúzódik Kaunitz kancellár hivatali tevékenysége, aki minden bizonnyal a birodalom legfontosabb tisztviselője és az uralkodók után a legfontosabb döntéshozó volt. Majdnem negyvenéves kancellári tevékenysége összemérhető a következő évszázadban szintén majdnem negyven évig tevékenykedő Metternich kancelláréval, aki egyébként Kaunitz unokáját vette feleségül. Wenzel Anton Reichsfürst von Kaunitz-Rietberg 1711. február 2-án született Bécsben, régi cseh nemesi család gyermekeként. Családja gyökerei a sziléziai Troppau hercegségből erednek, de 1509-től a család Morvaországban élt. Elődei szintén állami szolgálatban álltak, nagyapja államtanácsos volt és 1683-ban kapta meg a grófi címet. Diplomataként vett részt az 1697-es ryswicki béke megkötésében. Édesapja 1706-tól kezdve az udvari tanács tagja, 1720-tól Morvaország kormányzója. A család édesanyja révén örökölte a rietbergi grófi címet.

³²⁰ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 334.

³²¹ POÓR J. (szerk.), *Kora újkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény*, Osiris Kiadó, Budapest 2000, 171.

Mint a család második fiát, eredetileg papi pályára szánták az anyai birtok helye szerinti münsteri egyházmegyében. Bátyja halála miatt azonban pályát vált, jogi és diplomáciai tanulmányokat folytat Bécsben, Lipcsében és Leidenben. VI. Károly császár (III. Károly király) kamarássá nevezi ki, de tanulmányait is folytatja, beutazva Angliát, Olaszországot, Hollandiát, meglátogatva Berlint és Párizst. 1735-től a birodalmi tanács tagja, a császár képviselője a birodalmi gyűlésen, diplomáciai küldetéseket lát el Firenzében, Rómában és a Szárd Királyságban. 1742-ben a Szárd Királysághoz rendelt nagykövetté nevezik ki, fontos szerepe van abban, hogy Ausztria megszerezte a szárd támogatást az örökösödési háborúban. 1750–52 között párizsi követ, ottani tartózkodása során ismeri meg behatóan a felvilágosodás eszméit. 1753 májusában nevezi ki Mária Terézia kancellárnak³²²

Természetesen karrierje nem volt kitérőktől mentes. Az örökösödési háború első szakaszában a porosz hadsereg igen közel járt morvaországi birtokaihoz. Ezért Kaunitz inkább betegségére hivatkozott, hogy ne kelljen elfogadni a királynő követi kinevezését és így egyértelműen állást foglalnia a szembenálló felek között.³²³ A háború folytatása Ausztriának kedvezett, szárd követi tevékenysége elismeréseket hozott, így az örökösödési háborút lezáró aacheni béketárgyalásokon ő képviselhette a Monarchiát. A béke fontos eredményeket hozott, mint azt korábban is láttuk. Ausztriának le kellett mondania Sziléziáról, de Mária Terézia trónja megszilárdult. Franciaországnak nem sikerült felborítania az európai egyensúlyt, nem tudta egyetlen háborús hódítását sem megtartani. Viszont vizsgált korszakunkat meghatározó változás volt, hogy Poroszország területi gyarapodása megváltoztatta a birodalmi erőviszonyokat, másrészt egyértelművé vált, hogy Oroszország, amely a háborúban csak zsoldosokkal vett részt, ettől fogva aktív szerepet akar játszani az európai politikában.³²⁴

Kaunitz tehetségéhez nem fért kétség, saját eredményeinek köszönhetően előmenetelét. „A pompakedvelő, méltóságteljes diplomata egyike volt a század legkiválóbb politikusainak.”³²⁵ Ugyanakkor a felívelő karrierhez szeszélyes, rendhagyó viselkedés társult. Az ülésezéssel, tervezetek megfogalmazásával, egyeztetésekkel töltött időszak után néha hetekre, hónapokra eltűnt, majd üzenetekben jelezte az uralkodónak, hogy anyagi gondjai miatt nem tud tovább a közügyek szolgálatában maradni. Mivel azonban nélkülözhetetlen volt a Monarchia számára, az ilyen időszakok aztán a javadalmi emelésével és a hivatali teendőik újratevésével folytatódtak. Aacheni fellépésének köszönhetően azonban a „gögös, önhitt,

³²² SEEWANN, G., art. *Kaunitz, Wenzel Anton Graf*, in *Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas. I–IV.* (szerk. Bernath, M.–von Schroeder, F.), Oldenbourg Verlag, München 1974–1981, vol. II., 385–387.

³²³ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 45.

³²⁴ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 44.

³²⁵ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 44.

cinikus ifjúból szenvedélyes államférfi lett. Semmi sem érdekelté többé az életben, csupán a politika, ez a sakkjáték, amely próbára teszi az ember értelmi képességeit, s amelyben a tökéletességre törekedni lehet, de azt elérni soha.”³²⁶ Természetesen egy diplomata politikus esetében a cinikus hozzáállás feladását nem vehetjük teljesnek, és mint látni fogjuk, a gőg sem hagyta el a kancellárt. Ahogyan Fejtő az egész karriert értékelve írja: „megvetette Józsefet, lenézte Mária Teréziát, becsmérelte II. Frigyeset, magát pedig az osztrák birodalom, sőt egész Európa eszének tartotta.”³²⁷

Talán ehelyütt említhető meg Kaunitz másik jellemző sajátossága, a betegségtől és a haláltól való babonás félelme. A beszámolók szerint palotájában tilos volt a halált megemlíteni. Bármilyen hűséges szolgája is volt Mária Teréziának és II. Józsefnek, halálos ágyukon egyiket sem látogatta meg, bár József feltehetően örült volna, ha a kancellár eltekint ősi szokásától.³²⁸

Az aacheni béketárgyalások eredményei alapján Kaunitz alapos memorandumot készített, amelyben azt javasolta, hogy Ausztria változtassa meg szövetségi politikáját. Ő is pontosan érzékelt a porosz felemelkedés jelentette veszélyt. Franciaország hagyományosan Ausztria „természetes ellensége” volt, és ellentétek nem szűntek meg. Ugyanakkor már a béketárgyalásokon is kénytelen volt az osztrák érdekeket támogatni, mivel nem állt érdekében egy újabb hatalom megerősödése. Másrészt Anglia hagyományosan Ausztria „természetes szövetségese” volt, ugyanakkor Anglia királya, aki egyben Hannover választófejedelme is volt, egyre kevésbé kívánt összeütközésbe kerülni Poroszországgal hagyományos osztrákbarát elkötelezettségei miatt. Kaunitz mindebből azt a következtetést vonta le, hogy „összhangba kell hozni egymással az ellenséghez való közeledést és a baráttól való eltávolodást, tartózkodni kell minden túlságosan hirtelen változástól.”³²⁹ A memorandum továbbá felhívja a figyelmet az orosz aktivitás megjelenésére. Egyértelmű volt, hogy bár akkor Oroszország még nem jelentett olyan erőt, mint a század későbbi évtizedeiben, Ausztria számára jelentős szövetséges vagy el nem hanyagolható ellenfél lehet a Poroszországgal szembeni küzdelemben. Ausztria számára pedig Szilézia visszaszerzése és a porosz ambíciók visszaszorítása a legfőbb cél, ennek a külpolitikai célnak az eléréséhez kell mozgósítani a belpolitika minden eszközét. Kaunitz érvelése tulajdonképpen kitűzi azt a célt, amelyet azután fél évszázadig követ a Monarchia: egy mind stabilabb birodalom kiépítését a nagyhatalmi szerep fenntartása érdekében.

³²⁶ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 46.

³²⁷ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 47.

³²⁸ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 388.

³²⁹ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 46.

A memorandumban lefektetett elképzeléseket aztán párizsi követi kinevezésének köszönhetően megkezdhetette átültetni a gyakorlatba. Elképzelései és francia tapasztalatai nem maradtak észrevétlenek. Már ekkor megjegyzi egy magyar arisztokrata, hogy „az udvar tele volt veszedelmes újítókkal”³³⁰ és a „politika ezen racionális teoretikusa” is ezek egyike volt. A Habsburg államot illető tervei részben a külpolitikai helyzet legpontosabb ismeretéből fakadtak. Szilárd elképzelése volt, hogy Ausztriának meg kellene szereznie Bajorországot, hogy kárpótolja magát Szilézia elvesztéséért és növelje erejét. Ezt a bajor királyi család előre látható kihalásával vagy csereügylet révén vitte volna véghez. A csere sem nélkülözte volna a racionalitást, ha egy távoli, ellenségeknek kitett tartományt cseréltek volna el a közeli és az osztrák tartományokkal határos Bajorországra. A terv másik része viszont inkább álmodozás volt, mint hideg diplomácia. A csereként felkínált Nápolyi Királyság nem volt Habsburg uralom alatt és a saját tartományok sem lélektelen cseredarabok voltak csupán. Az osztrák-németalföldi szembenállásához már József uralkodása alatt nagyban hozzájárult az, hogy nyilvánosságra került: a császár el kívánja cserélni a tartományokat. A tervek katonai megvalósítására II. Frigyes ellenében pedig nem volt esély. Mint láttuk, a kaunitzi alapelvek meghatározták Mária Terézia, de II. József uralkodásának külpolitikáját, és ezen keresztül bizonyos mértékben belpolitikájukat is. Az európai erőviszonyok felmérése és Ausztria sürgős megerősítése a valós helyzeten alapult, de a kivitelezés már nem hozta el a kívánt sikert.

Kaunitz eközben Párizsban, „távol istenfélő és az erkölcsök fölött buzgón őrködő uralkodónőjétől, mohón habzsolta mindazt, amit az élet nyújtott neki”³³¹. Az udvari intrikák segítségével – még Madame de Pompadour közreműködésével is – igyekezett meggyőzni francia kollégáit az osztrák szövetség előnyeiről. Közben már a kancellárságra készült, amit 1753-ban meg is kapott.

Kancellári tevékenységét az uralkodó és a birodalom iránti hűség és a személyes képességeibe vetett hit közötti egyensúlyozás jellemezte. Mint korábban már láttuk, férje halálakor ő beszélte le Mária Teréziát, hogy lemondjon a fia javára és győzte meg, hogy „népeinek szüksége van rá, és veszélybe sodorja birodalmát, ha felhagy sorsa irányításával”³³². Ezzel egyrészt fenntartotta a stabilitást, de egyben sikerült elkerülnie az új uralkodó trónra lépését, akinek céljait – mint korábban bemutattuk – ugyan osztotta, de eszközeit veszélyesnek tartotta. A társuralkodói rendszerben pedig a kancellár a két gyakran szembekerülő uralkodó között a mérleg nyelvét játszhatta. Ez a helyzet a csehországi éhínség körül kialakult válság

³³⁰ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 47.

³³¹ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 47.

³³² FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 102.

során érte el leglátványosabb stádiumát, amikor – mint korábban már idéztük – előbb József, majd a kancellár nyújtotta be lemondását Mária Teréziának, aki „tanácstalanul őrlődött a két ingerlékeny férfi között. Hogy észre térítse őket, ő is lemondással fenyegetőzött, és a császár értésére adta, hogy ha nem hajlandó kibékülni Kaunitz-cal, bezárkózik a lakosztályába, és soha többet nem nyit ajtót senkinek.”³³³

Kaunitz pedig – mint erre már utaltunk – „nem elégedett meg az alázatos és engedelmes szolga szerepével.”³³⁴ Józsefnek feltűnt, hogy „valahányszor apja ellent mert mondani Kaunitz-nak, az utóbbi mindig győztesen került ki a vitából. (...) Később, a pápa bécsi látogatása alkalmával, az egyház fejével is érzékeltette, hogy nem egyszerű kancellárral áll szemben, hanem egy nagyhatalom igazi urával [pl. Kaunitz feltette a kalapját a pápa társaságában]. Mária Teréziával is állandóan igyekezett éreztetni felsőbbrendűségét, és azt sugallta neki, hogy személye nélkülözhetetlen az udvarban. Ezért volt kénytelen Mária Terézia megkérni őt, látogassa meg Józsefet, és ne várjon arra, hogy a társuralkodó tiszteletét tegye nála.”³³⁵ De ezt a bánásmódot nem csak saját uralkodóinak tartogatta. József és Frigyes morvaországi találkozásáról 1772-ben a porosz király ezt jegyezte fel: „Kaunitz olyan fölényesen bánik a császárral, mintha alattvalója volna, és nem az uralkodója.”³³⁶ Ráadásul, míg József hadgyakorlaton vett részt, a kancellár tárgyalt Frigyesselel, akivel szintén éreztette felsőbbrendűségét. Amikor a porosz király a szavába vágott, Kaunitz sértődötten elhallgatott és szinte könyörögni kellett neki, hogy folytassa a beszélgetést.

Természetesen a gögös jellem ilyen kitörései nem jelentették azt, hogy Kaunitz ne törekedett volna teljes szívvel a közös érdekek megvalósítására. Mária Terézia sikeres uralkodásának is kulcsszereplője volt az energikus kancellár. Mint bemutattuk, József elképzeléseinek többségét is osztotta, még ha eszközeikben nem is értettek egyet. A bajor trónért folytatott háború például a Kaunitz és József közötti összhang egyik legteljesebb időszaka volt. Még akkor is, ha ez a közös álláspont a királynővel szemben jött létre, de oka mégis inkább a kívánt cél elérése volt, nem az ellenkezés. Ez az egyetértés azután éppen a fent említett okok miatt szét is esett. Amikor a tapasztalt diplomata úgy látta, hogy az orosz fellépés miatt nem lehetséges elérni a kitűzött célokat, álláspontot és szövetségest váltott, ami egyben a háború végéhez is vezetett. „Miért ne bánna velünk így, hiszen tudja, hogy mindent megbocsátunk neki”³³⁷ – írta József öccsének a történetek után, és minden maradt a régiben. A

³³³ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 184.

³³⁴ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 103.

³³⁵ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 103.

³³⁶ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 151.

³³⁷ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 216.

kancellár úgy védte ki a császár haragját, hogy benyújtotta lemondását Mária Teréziának, aki végül Józsefet kérte meg, hogy a birodalom érdekében biztosítsa hálájáról és megbecsüléséről Kaunitzot, aki hosszas gondolkodás után végül a maradás mellett döntött.³³⁸ A későbbiekben természetesen a kancellár a császárt okolta a külpolitikai és háborús kudarcokért és „kontárnak” nevezte. „A valóság ezzel szemben az, hogy a legtöbb hibáért, amit a császár katonai és külpolitikai téren elkövetett, éppen Kaunitzot terheli a felelősség”³³⁹ – mutat rá Fejtő. A sikertelenség másra hárítása azonban nem jelenti azt, hogy nem tettek meg minden tőlük telhetőt a felek, hiszen a kitűzött feladatnak nem feltétlenül volt sikeres megoldása. A Poroszország elleni háború szükségszerűen erősítette az Ausztriával szembeni nagyhatalmi fellépést, az Oroszországgal való együttműködés gyengíthette a porosz pozíciókat, de csak az egyik feltörekvő versenytársat erősítette meg a másik feltörekvő versenytárs kárára. A francia szövetség is jelentett bizonyos sikereket, de a komolyabb válságok – mint a Schelde-konfliktus – próbáját már nem állta ki. József és Kaunitz céljukban, a birodalom megerősítésében egyetértettek. Azonban annak megítélésében, hogy mikor alkalmas és célszerű ehhez aktív – esetleg katonai – fellépést alkalmazni és mikor kivárni, sok esetben éppen ellentétes állásponton voltak. Az említett Schelde-ügyben József lépett fel erővel és Kaunitz fogta volna vissza, a balkáni terjeszkedés esetében a kancellár javasolta, hogy „kardcsörtetésre kardcsörtetéssel válaszoljon (...) József nem értett egyet kancellárjával.”³⁴⁰ Az pedig, hogy a Monarchia mennyire képes győztes katonai fellépésre, kérdéseket vet fel. József háborúi rendre kudarchoz vezettek. Ugyanakkor az általa megkezdett haderőreform eredményeként és a karrierjüket a török háborúban kezdő tiszteknek köszönhetően az osztrák hadsereg átvészelte a következő két évtized háborúit és végül – szövetségeseivel – győzni tudott a napóleoni háborúkban.

József és Kaunitz közös pályaszakasza is tulajdonképpen a török háborúval zárul le. Itt azonban még meg kell említenünk egy eseményt, ami talán jól összefoglalja a kancellár világképét és uralkodójához fűződő viszonyát. Porosz diplomaták levelezéséből azt az információt kapta Kaunitz, hogy Anglia és Poroszország fegyverrel akarja békekötésre kényszeríteni Ausztriát. A császár jónak látta békét kötni, a kancellár viszont úgy vélte, hogy a poroszok csak diplomáciai nyomást akarnak gyakorolni, a magyar és németalföldi zavargások szítása mellett. Nem először fordult elő, hogy eltérően ítélték meg helyzeteket. De a kancellár nem sokkal korábban írta egy levelében, hogy „ha nem történik csoda, márpedig csoda

³³⁸ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 219.

³³⁹ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 220.

³⁴⁰ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 292.

manapság nincsen divatban, félő, hogy a háború szörnyű katasztrófához vezet.”³⁴¹ Ennek fényében viszont csak találgatni lehet, miért nem igyekezett a katasztrófát elhárítani. Korábban is láttuk jellemvonásait, az öntudatos, gőgös viselkedését, a kalandor szenvedélyt, amely időnként a dinasztia és a birodalom iránti hűséget és kötelességtudatot is elhomályosította. Talán csak előrehaladott kora miatt nem érzekelte a sürgős közbelépés szükségességét. De elképzelhető – amint azt Fejtő is felveti – hogy arra várt, mi történik a Monarchiával, ha tényleg kitör a katasztrófa, mert úgy gondolta: ő – és nyilván csak ő – biztosan meg tudja még menteni a birodalmat. Az előzmények alapján nem zárhatjuk ki, hogy úgy vélte: „a ’gőgös és tehetségtelen’ József nem szolgált rá, hogy megússza a sors büntetését.”³⁴²

Mint már említettük, Józsefet sem látogatta meg halálos ágyán, de utolsó levélváltásukban – szokatlan módon – megdicsérte a császárt: „levele valóságos kis remekmű, mind formáját, mind tartalmát tekintve. Felsőged méltóztassék leghűségesebb szolgája könnyeit fogadni”³⁴³. A császár hálás volt a gesztusért: „fájdalmas gondolat számomra, hogy soha többé nem láthatom”. Természetesen a kancellár kivételes együttérzése csupán kettejük levelezésére korlátozódott. Egy másnapi, de még a császár életében írt levelében mintha már gyászbeszédet fogalmazna. „El kell ismernem, hogy nagyszerű képességek birtokában volt. Kivált az utóbbi időben oly szívélyesnek mutatkozott irányomban, olyannyira megtisztelt bizalmával, hogy úgy hiszem, egészen más lett volna a továbbiakban, mint idáig volt.”³⁴⁴ Ez a rövid jellemzés nyilván tükrözi a túlélő győzelmét, de mutatja azt is, hogy viszonyuk még egy ilyen emelkedett pillanatban sem volt jónak tekinthető. Mikor végül közölték vele József halálának hírért, csak annyit mondott: „ideje volt már!”³⁴⁵ Kaunitz még két császárt szolgált, igaz, Ferencnek néhány hónap után benyújtotta lemondását. Négy évvel élte túl Józsefet.

3. Konfliktusa az Egyházzal

A császár a közvélekedés szerint nem volt hű és buzgó katolikus. Többre értékelte az állam érdekét és alattvalói anyagi boldogulását, mint lelkük üdvösségét. Az egyházban, annak jogaiban és sajátos berendezkedésében látja a birodalom korszerűsítésének legfőbb akadályát. Az abszolutista állameszme, amint a nevében is benne van, mindent átfogó igényt támasztott az állam alattvalóival szemben, teljeskörűen szabályozni kívánta életüket. Az abszolút államhatalom kiépülése együtt járt az Egyház hatalmának visszaszorításával. A cél az alattvalók

³⁴¹ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 360.

³⁴² FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 361.

³⁴³ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 387.

³⁴⁴ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 388.

³⁴⁵ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 391.

anyagi boldogulásának előmozdítása, mert ez növeli az állam erejét és lehetőségeit versenytársaival szemben. II. József és tanácsosai számára már nem cél a Katolikus Egyház feltétlen, széleskörű állami támogatása. Inkább az alattvalókat is érintő egyházi ügyek állami felügyelete, mégpedig az állami szuverenitásra hivatkozva.³⁴⁶ Úgy gondolták, az államnak – a hittani kérdéseket kivéve – joga és kötelessége az egyházi ügyekben való rendelkezés. Ezt három fő szempont szabta meg. Az állam – veszedelmesnek látva a birodalom határain túl nyúló egyházi szervezetet – elválasztja azt római központjától. A külsődleges megjelenést saját szempontjai szerint alakítja át. Továbbá átrendezi a nem katolikus felekezeteknek a katolikus államegyházhoz való viszonyát és az államon belüli helyzetét.³⁴⁷

3.1 *Konfliktus VI. Pius pápával*

A pápaság a XVIII. század folyamán ingadozó tekintéllyel rendelkezett a nemzetközi szintén. XIV. Benedek gyümölcsöző uralkodása után XIII. és XIV. Kelemen pápák csak utóvédharcokat tudtak folytatni a Bourbon-Habsburg koalícióval szemben, az uralkodók részéről érkező nyomásnak érdemben nem tudtak ellenállni. Úgy tűnt, nincs a pápai udvarban olyan elszánt és felkészült szereplő, aki képes volna érdemben szembeszállni az abszolutisztikus igényekkel. Ilyen körülmények között választották az Egyház élére Giovanni Angelo Braschi kardinálist, aki a VI. Pius nevet vette fel.³⁴⁸ A diplomáciát ugyan XIV. Benedek mellett tanulta, de az elkövetkező negyedszázad az ő erejét is erősen próbára tette. Megjelenését és hatalmának díszleteit eleinte jól tudta használni látogatói elkápráztatására. Rá várt a pápai szuverenitás védelmében vívott küzdelem következő felvonása. Nikolaus von Hontheim trieri segédpüspök Febronius álnéven már megírta könyvét³⁴⁹ a pápa és a püspökök hatalmi viszonyáról, amelyet szerte a Német Nemzet Szent Római Birodalmában és annak határain kívül is sokan magukénak éreztek. A helyi püspökök hatalmát hangsúlyozta a pápával szemben. II. József és tanácsadói az egyházat csupán olyan szempontból ítélték hasznosnak, amennyiben jó erkölcsökre és hűségre inti az alattvalókat az uralkodóval szemben. Számukra nem terjedt túl ezen a körön az egyház feladata és lehetősége. A realitás ezzel szemben az volt, hogy ekkor még egész Európában az Egyház püspökei alkották az első rendet. Bár közjogi jelentőségük egyre csökkent, vagyonuk még mindig tekintélyes volt. Nem beszélve arról a lelki hatalomról, amelyet az udvarok materializálódó szemlélete VI. Pius bécsi útjáig messzemenően

³⁴⁶ MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában II.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1885, 51.

³⁴⁷ MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában II.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1885, 57.

³⁴⁸ TÖRÖK J., art. *VI. Pius*, in *Magyar Katolikus Lexikon I–XVII.* (szerk. Diós I.), Szent István Társulat, Budapest 1993–2014, vol. X., 987.

³⁴⁹ FEBRONIUS, J., *De statu Ecclesiae et legitima potestate Romani Pontificis*, Evardi, Bullioni 1763.

figyelmen kívül hagyott. Az egyszerű halandók számára a pápa utazása és egy havi jelenléte a császárvárosban óriási mozgósító erővel rendelkezett.

II. József anyja halála óta rendeletek tömegét bocsátotta ki, amelyek közül több súlyosan érintette az Egyház legbelsőbb szervezeti jogait is. A császár magának követelte ausztriai és cseh mintára az 1706 óta a Birodalomhoz tartozó Lombardia püspökeinek a kinevezési jogát, mégpedig Kaunitz bízgatására nem privilégium, hanem uralkodói felségjog alapján. A kancellár felfogása szerint ezeket a lelkészi javadalmakat a korábbi századokban laikusok állították fel alapítványként vagy ajándék formájában. Mivel ezek a javak világiaktól származnak és a mindenkori uralkodó jóváhagyásával kerültek egyházi kezelésbe, ezért a lelkészek az átruházott javadalmakat – világi eredetüként – csupán világiak módjára birtokolhatják. Így a világi törvények hatása alá esnek. Ezért az egyházi javadalmakat is teljes joggal az uralkodók adományozzák.³⁵⁰ Továbbá az állam joga, hogy az egyházi beneficiumok adományozását ismét magának igényelje. Mivel az évszázadok során több keresztény udvarban a király joga volt a főpapi székek betöltése, ezek a példák bátorítják az államokat, hogy ezt az adományozási jogot ismét világi hatáskörbe vonják és minden egyházi javadalom felől a pápai hatalom közreműködése nélkül, szabadon rendelkezzenek. A pápa kinevezési joga csupán saját államának területén belül érvényes.³⁵¹ Ezek a szándékok az Egyház lényeges vonásait, szabadságát és függetlenségének a kérdését érintették. Tudta ezt mind a császár, mind Kaunitz. Ezért igényeik alátámasztására egyházügyi téren bevezették a katolikus uralkodókra vonatkozóan a felsőbb úri hatalom³⁵² fogalmát.

A felsőbb úri hatalom demonstrálására rögtön két rendelet született. 1781. március 24-én a szerzetesrendek tagjainak megtiltották, hogy a birodalom határain kívül székelő legfőbb elöljáróval rendkormányzati ügyekben érintkezzenek, két nappal később pedig minden, a pápától eredő kormányzati jellegű irat érvénybe léptetését az uralkodói tetszvényjoghoz köthették. Garampi nuncius – mivel már előzetesen informálták a döntésről – már a következő napokban kihallgatást kért a császártól. Ezt a kancellár az uralkodó nevében megtagadta. A nuncius csak hetek múlva kapott kihallgatást, amikor a bejelentkezésnél kifejezte a pápa együttműködési szándékát. Maga a pápa júniusban levelet írt a császárnak, amelyben kifejezi reményét, hogy az uralkodó meg fogja érteni a pápák következetes álláspontját. A különféle

³⁵⁰ MAAB, F., *Der Josephinismus. Quellen zu seiner Geschichte in Österreich 1760–1850. Amtliche Dokumente aus dem Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchiv I–V*, Verlag Herold, Wien 1951–1961, vol. II., 65–66.

³⁵¹ MAAB, F., *Der Josephinismus. Quellen zu seiner Geschichte in Österreich 1760–1850. Amtliche Dokumente aus dem Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchiv I–V*, Verlag Herold, Wien 1951–1961, vol. II., 67.

³⁵² MAAB, F., *Der Josephinismus. Quellen zu seiner Geschichte in Österreich 1760–1850. Amtliche Dokumente aus dem Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchiv I–V*, Verlag Herold, Wien 1951–1961, vol. II., 68. „Oberherrliche Gewalt.”

egyházi méltóságokra való kinevezések fenntartása a Szentszék részére azt a célt szolgálja, hogy elkerüljék a simoniát, a javadalmak erőszakos elfoglalását, az ezek miatt kitörő harcokat. Emlékezteti a császárt, hogy ő legfőbb keresztény uralkodóként az Egyház jogainak és a vallás érdekeinek védelmezője kell legyen.³⁵³ A válaszban a kancellár újból az uralkodói felségjogokra hivatkozott, de kifejezte a bécsi udvar további együttműködési szándékát.

1781. szeptember 4-én a császár a házassági felmentésekkel kapcsolatosan új, püspökökre vonatkozó szabályozást tett közzé. Az államkancellár szerint a pápához való felfolyamodás lehetősége sérti a püspökök jogait és ezáltal az államét is. Emiatt a jövőben a házassági felmentések tekintetében a legmagasabb fórum a birodalmon belül székelő püspököké. Külföldre ilyen kérvényt benyújtani nem lehet. A rendelkezés célja, hogy akadályozza a felmentési taxák kiáramlását a birodalomból. Ehhez keres egyházasnak tűnő érveket. Garampi nuncius azonnal tiltakozott, majd 1781. október 27-én átnyújtotta a pápai kúria állásfoglalását. Ebből kiderült, hogy a püspöki jurisdikció ily módon történő kiterjesztését a hittudósok nagyobb része nem vallja, ezért azt hamis tanként kell elvetni. Ezen nézet mellett számtalan zsinat állást foglalt. A német püspököknek adott széleskörű felmentési lehetőségek mindig csak időlegesek voltak, amelyeket meg kellett újítani. A birodalom alattvalóira vonatkozó taxákat is igen alacsonyan állapították meg. Az egységes felmentési gyakorlat biztosításához elengedhetetlen, hogy továbbra is Rómában adják meg a házassági akadályok alóli felmentést. Ellenkező esetben a híveket élettársi viszonyba kényszerítenék, ami egész bizonyosan nem egyezik meg a császár szándékaival. Ezért a pápa a szelídség lelkületével figyelmezteti a császárt a keresztény uralkodóhoz illő magatartás szem előtt tartására. Kéri, cselekedeteivel ne bátorítsa a más vallású uralkodókat a helytelen magatartásra.³⁵⁴ A nuncius továbbra is hangsúlyozta a császár előtt a pápa együttműködési szándékát és figyelmeztette őt az egyházügyi rendelkezések következtében növekvő tekintélyvesztésre. II. József Kaunitzot bízta meg a válasz megszerkesztésével, aki ennek során kihasználta az alkalmat a saját, Egyházra vonatkozó nézetei kifejtésére.³⁵⁵

Az egész esztendei – súlyos kérdéseket, sőt az Egyház belső rendjét is erősen érintő – huzavonának az lett a vége, hogy VI. Pius szokatlan lépésre szánta el magát. 1781. december 28-án Garampi nuncius a kancellárián bejelentette, hogy a következő év tavaszán a pápa a

³⁵³ MAAB, F., *Der Josephinismus. Quellen zu seiner Geschichte in Österreich 1760–1850. Amtliche Dokumente aus dem Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchiv I–V*, Verlag Herold, Wien 1951–1961, vol. II., 70–72.

³⁵⁴ MAAB, F., *Der Josephinismus. Quellen zu seiner Geschichte in Österreich 1760–1850. Amtliche Dokumente aus dem Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchiv I–V*, Verlag Herold, Wien 1951–1961, vol. II., 75–76.

³⁵⁵ MAAB, F., *Der Josephinismus. Quellen zu seiner Geschichte in Österreich 1760–1850. Amtliche Dokumente aus dem Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchiv I–V*, Verlag Herold, Wien 1951–1961, vol. II., 77.

fennálló vitás kérdések rendezésére, különösen a Milánói Hercegségben fekvő egyházi javadalmakat illetően, személyesen kívánja a császárt felkeresni. VI. Pius újra kifejezte együttműködési készségét a vitás kérdések rendezésére. Ez a kezdeményezés váratlanul érte mind II. Józsefet, mind a kancellárt, akit azonnal felkért, hogy erről fejtse ki a véleményét és adjon tanácsot, mit mondjon a nunciussnak. A kancellár a pápa Bécsbe jövetelét veszélyesnek ítélte, ezért azt javasolta urának, ne fogadja az egyházfőt. Nem tartotta elég állhatatosnak a császárt a birodalom érdekeinek következetes képviselőjének. A nunciussnak adandó közvetlen válasz kapcsán újra kifejtette álláspontját az egyházi javadalmak uralkodó általi adományozásával kapcsolatban. Érvelésének lényege az volt, hogy a pápától ezen a téren korábban nyert kiváltságokból állami felségjogot kell formálni. Egyúttal kérni kell a pápát, hogy az állam részéről igen alaposan megfontolt változtatások útjába ne gördítsen a jövőben akadályokat.³⁵⁶

A császár – a kancellár legnagyobb rémületére – úgy döntött, mégis fogadja a pápát. Bár sok értelmét az egyházfő Bécsbe jövetelének nem látta, mégis lehetőséget akart biztosítani arra, hogy az imént kifejezett együttműködési szándékból valami megvalósuljon. Azt gondolta, a pápa nimbuszának nem fog használni, hogy idegen állam fővárosába kell utaznia. Továbbá elég erősnek érezte belső elhatározását, hogy ne engedjen egyedül helyesnek vélt álláspontjából.³⁵⁷ Kaunitz számára nem maradt más lehetőség, mint hogy elkezdje a várható káros következmények mérséklését. Indítványozta a császárnál, hogy a pápa látogatásának idejére a főpapok részére tiltsa meg a fővárosba utazást. Ezt az uralkodó elvetette, arra hivatkozva, hogy ez az ő bizonytalanságának a jele volna. A kancellárt azonban nem lehetett meggyőzni II. József állhatatosságáról. Már másnap utasította a milánói helytartót, hogy amit csak lehet, még a pápa elutazása előtt végezzen el a javadalmak ügyében, hogy minél inkább kész tények elé lehessen állítani a feleket. Továbbá diplomáciai okokból kinyomtatatta a pápa és a császár közti levélváltás két részletét, hogy ezzel is nyomást gyakoroljon az uralkodóra és csökkentse az érkező egyházfő tekintélyét a főváros és a birodalom lakossága előtt.³⁵⁸ Ez elérte a maga célját. Rövid időn belül számos vitairat, pamflet látott napvilágot. A febroniánus nézeteiről közismert Eybel is megjelentetett egy írást, amelyben a pápát és Egyházban betöltött szerepét becsmérelte. A nunciuss tiltakozott emiatt, aminek a császár helyt adott, különösen a hamisítás miatt, amely azt

³⁵⁶ MAAB, F., *Der Josephinismus. Quellen zu seiner Geschichte in Österreich 1760–1850. Amtliche Dokumente aus dem Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchiv I–V*, Verlag Herold, Wien 1951–1961, vol. II., 82–83.

³⁵⁷ MAAB, F., *Der Josephinismus. Quellen zu seiner Geschichte in Österreich 1760–1850. Amtliche Dokumente aus dem Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchiv I–V*, Verlag Herold, Wien 1951–1961, vol. II., 84.

³⁵⁸ MAAB, F., *Der Josephinismus. Quellen zu seiner Geschichte in Österreich 1760–1850. Amtliche Dokumente aus dem Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchiv I–V*, Verlag Herold, Wien 1951–1961, vol. II., 84–86.

a látszatot keltette, hogy a cenzúra engedélyével jelent meg az írás. A császár eljárásából látszik, hogy valóban nem ő rendelte meg a könyvecskét.³⁵⁹ Hasonló céllal ír Rautenstrauch, aki a fanatizmus végét és az inquisitio eltörlését várja. De születik állásfoglalás a pápa mellett is, amely Eybel állításait rendre cáfolja.³⁶⁰

VI. Pius – bíborosai tanácsa ellenére – útnak indult Bécsbe. Találkozni akart az uralkodóval, hogy személyesen vitathassák meg nézeteiket. A pápa népszerűségét az utazás jelentősen növelte. II. József elébe ment a magas vendégnek, egészen Bécsújhelyen túl járult elé, de országúton, hogy minden felesleges ceremóniát elkerüljön. Innét a Hofburgba hajtottak, ahol illő módon szállásolták el az egyházfőt. 1782. március 23-án folyt az első tárgyalás, a pápa szándéka szerint, teljesen négyszemközt. Ez alkalommal a tolerancia kérdése volt terítéken. A pápa elfogadta a császár nézeteit a teljesen egyvallású állam fenntarthatatlanságáról. A császár talán Süßmilch dolgozatunk elején³⁶¹ említett nézeteit is felhozta érvei között. A pápa elfogadta a császár érvelését. A másnapi találkozón a tetszvényjog által érintett, a janzenizmust elítélő *Unigenitus* és a pápának fenntartott kiközösítéseket összegyűjtő *In coena Domini* bulla volt a téma. Az elsővel kapcsolatban a császár megígérte, hogy megtiltja a benne foglalt tételekről való vitatkozást, amit a pápa elfogadott. A második bullával kapcsolatban megegyeztek, hogy azt „adják át a feledésnek.”³⁶²

A császár a következő két hétben szemgyulladásra miatt nem tárgyalhat a pápával, aki így könnyebben tudja kiszolgálni a látására tóduló nép igényeit. A becslések százezres tömegekről számolnak be. Naponta kétszer ad ünnepélyes áldást és szentel kegytárgyakat. A nagyheti szertartásokat személyesen végzi a Szent István dómban, fényes asszisztenciával. A kihallgatásra jelentkezők végelelázó sora kígyózott ekkor a császári palotában. A szintén nagy számban felvonuló arisztokraták dicsőségnek tartották, ha csókkal illethették az egyházfő lábát. Köztük volt az ősz Hadik tábornagy, az Udvari Haditanács elnöke és Liechtenstein hercegnő is.³⁶³ A pápa lelkipásztori tevékenysége mindenkié, még az idegen, protestáns államok követeiből is csodálatot váltott ki. Kivéve Kaunitzból, aki Egyházzal kapcsolatos elképzeléseinek veszedelmes ellenségét látta benne.

II. József betegsége idején a pápával kötendő egyezés pontjairól értekezett a kancellárral. Kijelentette, ragaszkodni kell a püspökök esküvel fogadott hűségének

³⁵⁹ WANGERMANN E., *Die Waffen der Publizität. Zum Funktionswandel der politischen Literatur unter Joseph II.* Verlag für Geschichte und Politik-Oldenbourg Wissenschaftsverlag, Wien-München 2004, 74.

³⁶⁰ MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában II.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1885, 95.

³⁶¹ Lásd 11. lábjegyzet.

³⁶² MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában II.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1885, 98.

³⁶³ MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában II.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1885, 97.

biztosításához az állam irányában. „A házassági dispensatiokat illetőleg ki kell adni egy rendeletet, hogy senki se fordulhasson Rómához a Felső engedelmével. Engedély esetében is csak az ottani császári ágenshez lehessen fordulni. Így ingyen adnák meg őket... A szerzetesi fogadalmakat illetően rosszaknak tartja fenntartásukat, különösen a sínylőknel.”³⁶⁴ A megegyezésre azért van szükség, hogy ezáltal a pápa esetleges jövőbeni tiltakozását erőtlenné tegyék.

A tárgyalások folytatódtak ugyan április elején, de minden kézzelfogható eredmény nélkül. 1782. április 11-én a pápa átadta a maga jegyzékét és a császár két nappal később válaszolt is rá, az előbb ismertetett módon.³⁶⁵ A két fél búcsút vett egymástól április 24-én. Ez alkalommal a pápa méltatta vendéglátója udvariasságát, felkészültségét, ügybuzgó kormányzását és vallásosságát, valamint a nép egyházas magatartását.³⁶⁶

A magyar püspököket az 1781 folyamán kiadott egyházügyi rendeletek aggodalommal töltik el. Erős levelezésbe fognak egymás között, mi legyen a követendő magatartás az egyes rendelkezésekkel kapcsolatban. Nyár közepén Esterházy Károly még nem látja veszélyesnek a helyzetet, de decemberben már másként fogalmaz a házassági felmentések kérésének tiltása miatt.³⁶⁷ Mint tudjuk, a császár engedélyezte a főpapok Bécsbe utazását a pápalátogatás idejére. A magyar püspökök éltek ezzel a lehetőséggel. 1782. április 20-án fogadta a pápa őket. A megbeszéléseken minden fontos témát érintettek. Batthyány primás egy előzetesen kidolgozott javaslatot mutatott be a fennálló bizonytalanságok megoldására. A pápa a következőkhöz járult hozzá. A porcinkula búcsút érintő császári rendelet bevezetésére került, a szerzetesfőnökök feleltek a végrehajtásért. Ezt a főpásztorok elfogadták. Az exemptio megszüntetésének módját a pápa rájuk bízta. Feloldhatnak a szerzetesi ruha viselése alól, de a fogadalmak alól nem. A szerzetesek külföldi előljáróval történő kapcsolattartásába a püspökök ne keverjék bele magukat. A rokonság harmadik és negyedik foka képezte házassági akadály alóli felmentések megadásának lehetőségét. Ezt a főpásztorok privilégiumként kérik és kapják a pápától, ami visszavonásig érvényes. Az Unigenitus és az In coena Domini bullákkal kapcsolatban a császárral történt megegyezés szerint kell eljárni.³⁶⁸ Ezáltal a magyar püspökök bizonyították a hűségüket Róma iránt és lehetőséget biztosítottak megjelenésükkel a pápa számára, hogy

³⁶⁴ MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában II.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1885, 98-99.

³⁶⁵ MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában II.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1885, 99.

³⁶⁶ MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában II.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1885, 101.

³⁶⁷ MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában II.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1885, 106.

³⁶⁸ MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában II.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1885, 108-110.

szabad döntést hozzon a vitás kérdésekben. Ezzel kivívták Kaunitz haragját,³⁶⁹ ám egyúttal a VI. Pius és II. József elismerését is.³⁷⁰

3.2 Az Egyházat érintő egyes rendeletei

Amint a fentiekben láttuk, II. Józsefnek és szorosan vett környezetének megvoltak az Egyházat érintő elképzelései. Rendeletek révén kívánták gyorsan a fennálló államberendezkedéshez hozzáigazítani azt a szervezetet, amely évszázadok során nyerte el formáját. A szellemi háttér az Udvarba fokozatosan beférkőző korszellem alakította ki a janzenizmus, a racionalizmus és az abszolutizmus segítségével. Láttuk a lelkeszpénztár kapcsán, hogyan nyer a kormányzat számára egyre nagyobb jelentőséget az Egyház kezén lévő vagyon és hogyan próbálják meg azt egyre határozottabban állami kezelésbe venni. A császár abszolút módon magának igényelte a kezdeményezés és rendelkezés jogát ezen a téren is. Jellemző rá a túlzott részletesség és a rideg szisztematikusság a szabályozás során.³⁷¹ Az állam egységesítése során nem látta az Egyház az integráló szerepét, sokkal inkább tekintett kortársaira és riválisaira, az orosz és porosz uralkodóra és azok ő felekezeti viszonyaikra. Talán azokról próbált példát venni, de ez nem bizonyítható. Az abszolutizmus önmagában is elégséges magyarázattal szolgál. A kancellár közreműködése sem elhanyagolható, különösen a pápával, püspökökkel és szerzetesekkel szemben tanúsított eljárás során.³⁷²

Maaß felsorolja azokat a nagy intézkedési köröket, amelyek kifejezetten sértő módon irányulnak Egyház ellen. Közéjük tartozik a szerzetesek külföldön élő legfőbb előjárói kormányzati jogának, jurisdikciójának megszüntetése, az exempció eltörlése, a szemlélődő kolostorok eltörlése, a püspöki hatalom jogtalan kiterjesztése az Apostoli Szentszék rovására, a lombardiai egyházi javak felett állami rendelkezési jog megszerzése és a vallási türelem bevezetése.³⁷³ Ezek egy részét már fent említettük. A türelmi rendelet kifejtését, amely hazánkban 1781. október 25-én³⁷⁴ lépett érvénybe, bár igen jelentős és maradandó változásokat hozott az ország életében, mint tárgyunkhoz szorosán nem kapcsolódó témát, mellőzzük.

³⁶⁹ WANGERMANN E., *Die Waffen der Publizität. Zum Funktionswandel der politischen Literatur unter Joseph II.* Verlag für Geschichte und Politik-Oldenbourg Wissenschaftsverlag, Wien-München 2004, 81.

³⁷⁰ MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában II.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1885, 113.

³⁷¹ FEJTŐ F., *II. József*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1997, 254.

³⁷² MAAß, F., *Der Josephinismus. Quellen zu seiner Geschichte in Österreich 1760–1850. Amtliche Dokumente aus dem Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchiv I–V*, Verlag Herold, Wien 1951–1961, vol. II., 3–127.

³⁷³ MAAß, F., *Der Josephinismus. Quellen zu seiner Geschichte in Österreich 1760–1850. Amtliche Dokumente aus dem Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchiv I–V*, Verlag Herold, Wien 1951–1961, vol. II., 89.

³⁷⁴ KLUETING, H. (szerk.), *Der Josephinismus. Ausgewählte Quellen zur Geschichte der thesesianisch-josephinischen Reformen* (Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte der Neuzeit 12a), Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1995, 252.

Időrendben az első intézkedés a szerzetesek úgynevezett végrendelkezési jogát korlátozta. Már 1771-ben Mária Terézia elrendelte³⁷⁵, hogy a szerzetes számára örökölhető vagyonból maximum 1500 rajnai forintnak megfelelő összegről lehet rendelkezni és utána életjáradékot felvenni. Ebbe az összegbe 1780. december 17. után beleszámítottak a templomoknak, testvériségeknek juttatott, illetve egyházi felszerelés beszerzésére tett felajánlások is.³⁷⁶

A pálosokat látszólag csak részben, de a többi szerzetesrendet annál húsba vágóbban érintette, a birodalmon kívül székelő rendfőnökekkel való érdemi kapcsolattartás tilalma, az egymásért való imádkozást kivéve. Amint fentebb említettük, 1781. március 24-én megtiltotta a nagykáptalanra és általában a külföldre való kiutazást, a szerzeteseket a birodalmon belül székelő provinciálisuk alá rendelte, aki a megyéspüspök felügyelete alá tartozott. Azzal a kérdéssel a rendelet megalkotói nem törődtek, hogy mi a követendő eljárás, ha a rendtartomány több egyházmegyére is kiterjed. Külföldi állam alattvalóját nem lehetett a továbbiakban előljárává választani, és a tartományi káptalan tartását be kellett jelenteni a kormánynak, majd a káptalanról készített részletes jegyzőkönyvet is ugyanoda kellett benyújtani. Megtiltotta, hogy a legcsekélyebb összeget is az uralkodó jóváhagyása nélkül külföldre juttassák. A felsorolt tilalmak az apácákra is vonatkoztak.³⁷⁷

A magyar kancellária a kihirdetés előtt véleményezte a rendeletet. Megállapította, hogy az országban az ilyen témájú rendelkezés pátens útján történő kihirdetése szokatlan, és jobb lett volna az ország püspökeit előzetesen megkérdezni a tervezet kapcsán. Az a kérdésük pedig, hogy a birodalom többi része magyar vonatkozásban külföldnek számít-e, az alkotmányos rend messzemenő figyelembevételére utalt. Sőt a javaslatba belefoglalta, hogy csak magyar alattvalót vagy honosított embert lehessen előljáráónak választani. Ezt a bécsi államtanács úgy módosította, hogy a püspökök véleményét nem kell kikérni, és a magyar alattvalók helyett birodalmi alattvalókat kell írni. Azt is megbeszélés tárgyává tették, hogy mi legyen a több egyházmegyében is jelenlévő rendek sorsa. A döntés szerint ilyen esetben a császári és a magyar kancellária feladata volt a felelős megyéspüspök kijelölése. A püspökök erre vonatkozó kérdéseit a pápa bécsi útja kapcsán már tárgyaltuk. Szily, szombathelyi püspök aggodalmát

³⁷⁵ KLUETING, H. (szerk.), *Der Josephinismus. Ausgewählte Quellen zur Geschichte der thesesianisch-josephinischen Reformen* (Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte der Neuzeit 12a), Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1995, 157.

³⁷⁶ KLUETING, H. (szerk.), *Der Josephinismus. Ausgewählte Quellen zur Geschichte der thesesianisch-josephinischen Reformen* (Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte der Neuzeit 12a), Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1995, 214–215.

³⁷⁷ KLUETING, H. (szerk.), *Der Josephinismus. Ausgewählte Quellen zur Geschichte der thesesianisch-josephinischen Reformen* (Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte der Neuzeit 12a), Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1995, 237–239.

fejezte ki, hogy ily módon a szerzeteseket világi hatóság felügyelete alá rendelik, ami sérti az Egyház szabadságát.³⁷⁸ Esterházy Károly kijelentette: ha politikai okból kívánják a szerzetesek római összeköttetéseit megszüntetni, akkor azt a császárnak és a pápának kell egymással megtárgyalnia, továbbá felhívta a figyelmet, hogy a „szerzetesek nem titkon, hanem törvényes oltalom alatt jöttek be az országba. Jogaikat a trienti zsinat megerősítette. ... (Kéri) ne kelljen erőszakot tenni a lelkiismeretén.”³⁷⁹ A püspöki kar vezéregyénisége, a testvéréhez, Esterházy Ferenc kancellárhoz hasonlóan, teljesen az alkotmány szellemében érvelt. Ez kiváltotta II. József erős neheztelését, a melyet 1784. évi egri látogatása után, a kancellária előterjesztését is mellőzve, az egri szeminaristák Pestre helyezésével mutatott ki.³⁸⁰

A rendelet értelmezését és bizonytalanságainak pontosítását 1781. december 3-án új rendeletben adják a címzettek tudtára. Elrendelték, hogy a generális jogai szálljanak a tartományfőnökre, illetve apátra. Az egész provinciát illetően az érsek jogosult dönteni saját jogon. Amely püspököt ez lelkiismeretében sért, annak joga van távozni az országból.³⁸¹ A rendelet pálosokra vonatkozó következményeit alább tárgyaljuk.

1782. január 12-én³⁸² rendelte el a birodalom területén fekvő karthauzi, kamalduli kolostorok, továbbá a karmelita, klarissza, kapucinus, ferences apácák zárdáinak feloszlatását és az addigi közös élet feladását. Azok, akik nem tettek még közülük ünnepélyes fogadalmat, egyszeri százötven forintos végkielégítéssel távozzanak, és magukkal vihetik azt, ami a tulajdonukban van, illetve amit a kolostorból szabad elvinniük. A felszentelt papok, illetve fogadalmas apácák rendjük más állam területén fekvő kolostorába átléphetnek. Ez esetben jogosultak útiköltségre, de további ellátásra nem. Aki más rendbe akar átlépni, az évi százötven forintra válik jogosulttá, aki a piarista vagy az irgalmas rendbe akar átlépni, az évi háromszáz forintra válik jogosulttá. Aki az erzsébetrendi apácákhoz akar átlépni, az évi kétszáz forintra válik jogosulttá. Ha valaki megfelelő okból a fogadalmi alóli felmentését kéri, annak az állam segítséget nyújt ebben. Nekik mindaddig évi háromszáz forint támogatás jár, amíg megfelelő javadalmat nem kapnak. Ha egy karthauzi apát a világi papság soraiba lép, akkor évi nyolcszáz forintot folyósítanak neki addig, amíg megfelelő javadalmat kap. Aki élete hátralévő részét más rend kolostorában kívánja tölteni, annak az eltartásához szükséges hozzájárulást fogja az állam

³⁷⁸ MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában II.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1885, 67–69.

³⁷⁹ MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában II.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1885, 70.

³⁸⁰ MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában II.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1885, 188.

³⁸¹ MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában II.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1885, 71.

³⁸² MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában II.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1885, 130. Magyarországon 1782. január 26-án lépett életbe a rendelet.

kifizetni.³⁸³ Magyarországon a fenti rendelet következtében eltörölték többek között a kismartoni ágostonos nővérek kolostorát, a klarisszák budai, pesti, pozsonyi, nagyszombati és zágrábi házát és a kamalduliak négy kolostorát.³⁸⁴ Hazai viszonylatban alig néhányan éltek az állam elhagyásának lehetőségével. A Budán illetve Pesten élő hatvanhat klarissza nővérből mindössze tizenketten léptek más szerzetesrend tagjainak sorába.³⁸⁵ Itt tűnik ki a legvilágosabban, hogy a rendelet megalkotóit tisztán egyházpolitikai megfontolások vezették. Nem vették figyelembe sem az egyes szerzetesrendek eltérő szabályzatát, sem életformájuk erős különbözőségét. Sem azt a gyakorlati szempontot, hogy aki adott esetben évtizedek óta egy meghatározott forma szerint él, annak igen nagy vagy éppen leküzdhetetlen nehézséget jelent áttérni más életszabály követésére.

A császár elrendelte, hogy a feloszlatott kolostorok javait a felállítandó Vallásalaphoz csatolják. Magyarországon 1782-ben a lelkésszépítészhez csatolták.³⁸⁶ A kormányzat az egyházfinanszírozásért felelős új hatóságot Vallásalap néven szervezte meg. Ez gondoskodott az eltörölt rendek, illetve kolostorok tagjainak ellátásáról, a fennmaradó jövedelem egyházi célra fordításáról.³⁸⁷

A lelkésszépítész felállítása előtt a kamara felbecsülte a püspökségek javait, most a Vallásalap létrehozása kapcsán, a kormány elrendelte, hogy a megyéspüspökök és a szerzetesi előljárók írják össze azokat az egyházi személyeket és jövedelmeiket, akik felett joghatósággal bírnak. Magyarországon ugyan Batthyány bíboros kerül az Egyházi Bizottság élére, de ez sem teszi lehetővé, hogy érdemben befolyásolja a császár Egyházat érintő elképzeléseit. Ekkor még 274 rendház léte és 5238 szerzetes élete felett folyik az alkudozás. A tervezet szerint bezártak volna nyolcvan jól dotált rendházat, és 2346-tal csökkentették volna a szerzetesek létszámát.³⁸⁸ Ez, amint látni fogjuk, rövidesen módosult.

³⁸³ KLUETING, H. (szerk.), *Der Josephinismus. Ausgewählte Quellen zur Geschichte der thesesianisch-josephinischen Reformen* (Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte der Neuzeit 12a), Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1995, 280–282.

³⁸⁴ KLUETING, H. (szerk.), *Der Josephinismus. Ausgewählte Quellen zur Geschichte der thesesianisch-josephinischen Reformen* (Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte der Neuzeit 12a), Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1995, 283.

³⁸⁵ VELLADICS M., *Szerzetesrendi abolíció Magyarországon*, in *Levéltári közlemények LXXI* (2000/1–2), 33–52., 41.

³⁸⁶ SALACZ G., *A cassa parochorum története in Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve III* (1933), 121–154., 131.

³⁸⁷ KLUETING, H. (szerk.), *Der Josephinismus. Ausgewählte Quellen zur Geschichte der thesesianisch-josephinischen Reformen* (Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte der Neuzeit 12a), Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1995, 295.

³⁸⁸ VELLADICS M., *A II. József korabeli szerzetesrendi abolíció statisztikája (1782–1847)*, in *Századok CXXXIII* (1999/6), 1259–1278., 1260–1262.

Az uralkodó haszontalannak tartotta a hosszadalmas, azaz egy napon túl nyúló zarándoklatokat és eltörölte a Római Rituáléban nem található körmeneteket.³⁸⁹ Ezek végrehajtását a püspökökre bízta. Ez szorosán érintette hazánkban a feltámadási körmenetet. Emiatt a püspökök mindegyike szót emelt ugyan, de eredmény nélkül. A császár megírta nekik, hogy bízik szándékai helyességében és meghagyta, hogy a népet e tárgyban megfelelő oktatásban részesítsék a félreértések kiküszöbölésére.³⁹⁰ Tűzveszélyre hivatkozva megtiltotta az oltárok kivilágítását, öröklámpák, fogadalmi tárgyak elhelyezését a templomban, továbbá az ereklyék csókkal való megtisztelését, a kegytárgyakkal való kereskedést, a skapuláre viselését és ünnepélyes feladását.³⁹¹ A plébániatemplomokban a főoltáron kívül csak két mellékoltár maradhatott fenn, a többit meg kellett fosztani díszzeitől, sőt amelyik a templom oszlopához lett volna építve, azt azonnal le kellett bontani, a szobrokat és egyéb, nem pápai parancsra felállított képeket és díszeket el kellett távolítani.³⁹² II. Frigyes méltán titulálta a császárt „sekrestyésnek”.³⁹³

³⁸⁹ KLUETING, H. (szerk.), *Der Josephinismus. Ausgewählte Quellen zur Geschichte der thesesianisch-josephinischen Reformen (Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte der Neuzeit 12a)*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1995, 307.

³⁹⁰ MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában II.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1885, 194–197.

³⁹¹ KLUETING, H. (szerk.), *Der Josephinismus. Ausgewählte Quellen zur Geschichte der thesesianisch-josephinischen Reformen (Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte der Neuzeit 12a)*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1995, 342.

³⁹² KLUETING, H. (szerk.), *Der Josephinismus. Ausgewählte Quellen zur Geschichte der thesesianisch-josephinischen Reformen (Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte der Neuzeit 12a)*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1995, 356.

³⁹³ MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában II.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1885, 183.

III. A Pálos Rend eltörlése

1. Szűkülő mozgástér

II. József és az államtanács szerint a szerzetesek jelentős része csupán akadályozó tényező a birodalom egységesítési törekvéseinek folyamatában. Szükségesnek látszott mind a kolostorokat, mind azok tagjait a társadalom, a közjó hasznára jobban bevonni az állam életébe. Ezt jogaik és lehetőségeik megnyirbálásával, továbbá feleslegesnek ítélt vagyonuk állami kezelésbe vételével kívánták elérni.

1.1 A növendékfelvétel nehézségei

Már Mária Terézia idejében megindultak a támadások a kolostor intézménye ellen, különösen, ha a rendtagok nem a szeretetszolgálat külsőleg is jól látható cselekedeteit tartották legfőbb életcéljuknak. Maga a királynő a század közepe táján már panaszkodik, hogy túl sok a kolostorokban a naplopó, akik csak haszontalan módon pusztítják a javakat. Kívánatosnak tartja, hogy idővel és gondos mérlegelés után megfelelő írt találjon erre a kormányzat. Már 1755-ben a közhangulat előkészítése céljából megjelentettek egy röpiratot, „Gondolatok a szerzetesházak számának csökkentésének szükségességéről” címmel.³⁹⁴ Talán nem járunk messze az igazságtól, ha a nem sokkal korábban kancellárrá kinevezett Kaunitzot gyanítjuk a téma mögött. Ez minden esetre igazolódni látszik, ha Mária Terézia és környezete fentebb jelzett janzenista befolyásoltságát figyelembe vesszük.³⁹⁵ Tizenöt év alatt elhatározássá érlelődik a terv és Kaunitz javaslatot tesz, hogy a szerzetbe lépés alsó korhatárát az állam emelje fel a betöltött 21. életévre. Fő érve, hogy a nagykorúság eléréséhez a 24. életév betöltése szükséges, ezért egy ilyen horderejű lépés meghozatalához nem elég a 16. életév betöltése. Így elkerülhető volna sok éretlen és emiatt méltatlan ember kolostorba lépése. A hosszú várakozás pedig minden bizonnyal elveszi az éretlen személyek kedvét. Továbbá lehetővé tenné, hogy a szerzetes harminc éves koráig szabadon távozhasson a kolostor kötelékéből. Ezáltal könnyen elérhető volna a szerzetesek létszámának folyamatos csökkenése.³⁹⁶ 1770. november 2-án

³⁹⁴ WANGERMANN E., *Die Waffen der Publizität. Zum Funktionswandel der politischen Literatur unter Joseph II.* Verlag für Geschichte und Politik–Oldenbourg Wissenschaftsverlag, Wien–München 2004, 58–59. Az említett mű címe: Bedenken über die Notwendigkeit, die Anzahl der geistlichen Ordenshäuser zu vermindern.

³⁹⁵ HERSCHE, P., *Der Spätjansenismus in Österreich*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1977, 149.

³⁹⁶ KLUETING, H. (szerk.), *Der Josephinismus. Ausgewählte Quellen zur Geschichte der thesesianisch-josephinischen Reformen (Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte der Neuzeit 12a)*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1995, 150–152.

Mária Terézia meghozza a rendeletet a birodalom számára, amelyet rövidesen hazánkban is életbe léptettek. Az ünnepélyes fogadalom letételének érvényességéhez megkívánták a betöltött huszonnegyedik életévet. Az esetleg ellenszegülő előljárókat igen magas, háromezer forintos büntetéssel sújtja az uralkodó, ha pedig másodszer is vétene az illető a rendelkezés ellen, akkor az a rendház eltörlését vonja maga után.³⁹⁷

A következő, még jelentősebb nehézség abban állt, hogy 1783-ban a császár elhatározta, hogy a papnövédek nevelésének „oly irányt kell adni, hogy ne csak az Istent szolgálják, hanem a fejedelmet is.”³⁹⁸ Ezért elhatározta a kolostori képzés megszüntetését. Batthyány bíboros hiába érvelt ellene, a császár nem engedett elhatározásából és utasította a kancelláriát a végrehajtásra. A magyar kancellária is próbálta megmenteni legalább az egyházmegyei szemináriumokat, de hasonló sikert ért el vele, mint a bíboros. A császár azonban nevelés egyformaságára hivatkozva sürgette a központi papneveldek megszervezését. A felmerült gyakorlati nehézségek miatt hozzájárult, hogy 1784. május 1-re módosuljon az új intézetek megnyitása. Először Pozsonyban, Egerben és Zágrábban tervezték az új intézetek felállítását, de egy év múlva az egri és zágrábi szemináriumot Pesten vonták össze, a pozsonyi működése érintetlen maradt.³⁹⁹ Tudjuk, mekkora keserűséget okozott ez Esterházy Károlynak, aki egyetemi szintig kívánta fejleszteni székvárosa oktatási rendszerét. Egész életművét látta a legnagyobb veszélyben. 1784. november 1-én végül megnyíltak a központi papneveldek, ahol a szerzetesek oktatása is helyet kapott.⁴⁰⁰ Ennek következtében megszűnt a pálosok nagyszombati növendékháza és onnét Pozsonyba kerültek a rend kispapjai.⁴⁰¹

Ezek a lépések nyíltan veszélyeztették a rend jövőjét, hiszen megvonták a lehetőségét annak, hogy a jövő generációi saját közösségükben, a rend saját szabályai szerint élve készüljenek fel hivatásukra. Amint láttuk, ez volt az uralkodó nyíltan bevallott szándéka.

1.2 A rendi kormányzat széthullására tett intézkedések

Az 1781. március 24-én kiadott, a szerzetesrendek Rómában székelő általános előljárójával való kapcsolattartást tilalmazó rendelt a pálosokra is hátrányos

³⁹⁷ KLUETING, H. (szerk.), *Der Josephinismus. Ausgewählte Quellen zur Geschichte der thesesianisch-josephinischen Reformen (Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte der Neuzeit 12a)*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1995, 153–156.

³⁹⁸ MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában II.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1885, 172.

³⁹⁹ MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában II.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1885, 173–179.

⁴⁰⁰ MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában II.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1885, 177.

⁴⁰¹ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.)* (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978., vol. II. 3.

következményekkel járt. Ennek következtében a kormányzat megvonta az általános perjeltől a vizitáció és a kormányzás jogát először a Habsburg Birodalom területén kívül eső házakra nézve, majd rövidesen azon belül is. A generális perjel azonban így is látogatta a házakat, ha nem is azzal a felhatalmazással, mint korábban.⁴⁰² A következő lépés a generális perjeltől a provinciális perjelre szállt kormányzati hatalom leépítése volt. Az ő kormányzati jogát is megrövidítették olyanképpen, hogy előírta az állam a perjeleknek az adott rendház kebeléből történő megválasztását. A provinciális többé nem gyakorolhatta előljárói jogait, nem nevezhetett ki perjelt, sem más előljárót. Megszűnt a rendi főelőjáró tanácsadó testülete, a *definitorium* is. Ezáltal gyakorlatilag megszűnt a magasabb előjáró intézménye, ami teljesen ellentétes volt a rend szokásaival. Többé nem volt független a perjel az alárendeltjeitől, hanem szinte kiszolgáltatottá vált velük szemben és szavazatukért cserébe azok uralkodhattak felette.⁴⁰³ Ördögi módszer, mert az emberi gyengeségre épít. Hosszú távon semmi kétségünk nem lehet az eredmény felől. Magyarországon a még hátra lévő két év során mégsem következett be erkölcsi hanyatlás a közösségen belül, a perjeleket általában újraválasztották, és a feloszlatai jegyzőkönyvek tanúsága szerint továbbra is komoly férfiak vitték tovább a kormányzatot.⁴⁰⁴ A rend tagjai tehát amennyire csak lehetett, igyekeztek ellenállni a korszellem csábításainak. Házaik gyakorlatilag, a rendelet szándékával megegyezően, püspöki felügyelet alá kerültek. A nosztrai pálosok lemondóan jegyezték meg az esztergomi érseki helynökről, hogy „az utóbbi időben ő a konvent főnöke.”⁴⁰⁵ A provinciális jogainak a püspökre történő átruházása és emiatt a pozíció jelentéktelenné válása az érintett előjárókban nagy visszatetszést keltett, de erről később lesz szó.

A feloszlatai jegyzőkönyvek visszatérő kérdése, hogy az illető pap rendelkezik-e az állam által előírt lelkészvizsgával. 1782-ben ugyanis elrendelte a császár, hogy minden felszentelt papnak bizonyítania kell az megyéspüspök előtt, hogy alkalmas a lelkipásztorkodásra, egészségügyileg is, és azt megfelelően jozefinista szellemben tudja végezni. Bizonyítania kellett az illetőnek, hol és milyen fokú vizsgákat tett korábban.⁴⁰⁶ Ennek a rendeletnek kolostorokon belüli alkalmazásának célja lehetett nem csupán a papok szellemiségének a felmérése, hanem az irigység és széthúzás szítása, hiszen nem minden

⁴⁰² CSÁSZÁR E., *A Pálos Rend feloszlata I.*, in *Századok* 35(1901/4), 310–331., 311.

⁴⁰³ CSÁSZÁR E., *A Pálos Rend feloszlata I.*, in *Századok* 35(1901/4), 310–331., 311.

⁴⁰⁴ CSÁSZÁR E., *A Pálos Rend feloszlata I.*, in *Századok* 35(1901/4), 310–331. 323–325.

⁴⁰⁵ VADÁSZ J., *A fényes kolostor. A márianosztrai pálos kolostor és templom története*, Ecclesia Szövetkezet–Magyar Pálos Rend Boldog Özséb Konventje, Budapest–Márianosztra 2018, 540.

⁴⁰⁶ KLUETING, H. (szerk.), *Der Josephinismus. Ausgewählte Quellen zur Geschichte der thesesianisch-josephinischen Reformen* (Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte der Neuzeit 12a), Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1995, 287–288.

felszentelt rendtag tett vizsgát és ez okot adhatott a házon belül torzsalkodásra, bár erre nézve adatot a felozlatási iratok nem közölnek.

Röviden összefoglalva megszüntetésre kerül az általános perjel tisztsége, a provinciális perjel hatalma névlegessé válik és helyükbe a püspöki jurisdikció lép, általában a helynökök és esperesek útján. Megszűnik a tanácsadó testület, a definitórium, Az ebbe a testületbe való bekerülés korábban egy szerzetesi karrier kiemelkedő állomása volt. A legveszedelmesebb intézkedés a helyi előjárónak a kolostor kebeléből történő választása, mert ez kiszolgáltatottá tette a perjelt, de mint láttuk ez az intézkedés a magyar tartományban hatástalan maradt. Ez erős bizonyíték a rendtagok fegyelmezettségét illetően.

1.3 *Az utolsó csapás*

Ordódy Károly generális 1785. augusztus 28-ra hívta egybe a Helytartótanács előzetes jóváhagyását követően az generálist megválasztó nagykáptalant. A külföldi provinciálisok mindegyike bejelentette, hogy nem tud részt venni a nagykáptalanon. Ordódy – teljesen félreértékelve a fennálló helyzetet – sürgette még a szabályzat szerint a provinciák részéről az általános perjel számára küldendő pénzbeni járulék befizetését is, ugyanis ebből tartotta fenn hivatalát. A provinciálisok közül a horvát Pekrics Pál, a többi horvát perjellel egyetértésben cinikus hangnemben utasította vissza a kérést, kijelentve, „most nem küldik meg a kívánt pénzt a generálisnak, maguk is oly szegények lévén mint a templom egere.”⁴⁰⁷ Az osztrák provinciális egy fokkal tisztességesebb hangon fogalmaz. Ő is kiemeli szegénységét, pénzt ő sem küldhet, mert már megtakarításait éli fel. „Egyszersmind kijelenti, hogy a generálisi méltóságot feleslegesnek tartja, mert a császári rendeletek megfosztották minden hatalomtól. ... Olyan ajánlatot tesz, amit minden tartományfő örömmel fogadhat: eszközölje ki a generális a fejedelemtől, hogy amíg él, választás nélkül maradjon meg generálisnak, halála után pedig szüntessék meg az állást.”⁴⁰⁸ Ordódy csak a megvetést olvasta ki a tartományfőnökök reakciójából. Nem vette észre, hogy az osztrák provinciális, bár javaslata összességében megalázó volt, mégis egy reális lehetőséget kínált fel a helyzetből való menekülésre. Itt ugyanis többről szó sem lehetett. Ezt pedig az általános perjel nem vette észre.

A máriavölgyi ház tagjai, ahol az általános perjel székhelye volt, minden bizonnyal érzékelték a megváltozott körülményeket. A ház a rendfőnök tartós jelenléte miatt addig nagy fegyelemben élt, a rendi szabályokat a legszigorúbban tartották meg. Ennek ellenére, volt egy

⁴⁰⁷ CSÁSZÁR E., *A Pálos Rend felozlatása I.*, in *Századok* 35(1901/4), 310–331., 313.

⁴⁰⁸ CSÁSZÁR E., *A Pálos Rend felozlatása I.*, in *Századok* 35(1901/4), 310–331., 314.

fiatal rendtag, P. Kopf Kajetán, aki érzékelve az új időket, célba vette a generális személyét és igen becsmérően nyilatkozott róla P. Niczky Pál és P. Gyuriss Kajetán előtt. Nem adta meg neki a főtisztelendő atya titulust, amely a generális állásának megfelelt, hanem lekicsinylőleg, csupán vén plébánosként emlegette. Továbbá kijelentette, hogy jobb volna, ha a generális atya elköltözne a kolostorból, mert akkor szabadabban lehetne mozogni és kijárni a házból.⁴⁰⁹ Talán nem P. Kopf volt az egyetlen, aki ezen a véleményen volt, mert Ordódy generális az egész konventet hasonló magatartással vádolja a kancellária előtt. A kancellária megbízta a helytartótanácsot, közölje a pálosokkal, különösen a máriavölgyiekkel, hogy a korábbi fegyelmet buzgón tartsák meg. Az esetleges további engedetlenkedőket pedig a főpásztor jelentse a helytartótanácsnak.⁴¹⁰

Az eseményekből II. József számára világos volt, hogy az általános perjel messzemenően elégedetlen a fennálló helyzetével és igen hiú is, amit nem röstell a nyilvánosság elé tárni. „Intézkedett tehát, hogy közvetlenül, a tanácsot és kancelláriát kizárva, érintkezessék a generálissal, hogy szóbelileg vitathassák meg azt, amit írásra bízni nem volna sem alkalmas, sem célszerű.”⁴¹¹ Ordódy úgy érezhette, a császárban megértő fülekre talál panaszával és végre elérheti a személyével és méltóságával szemben tiszteletlen rendtagok megbüntetését. Engedelmeskedve a császár felszólításának, szándéka titokban tartása végett, módot keresett a titkos és személyes kapcsolatfelvételre. Ennek végrehajtására volt titkárát és bizalmas emberét, Szentmartonyi Tamást szemelte ki. Az immár a csáktornyai rendházban élő egykori titkárát még 1785. év vége előtt meglátogatta, és megbízta, a generális nevében személyesen tegyen feljelentést a császárnál a rendi fegyelem fellazulása miatt. Szentmartonyi maga is teljesen érdekelt volt ebben anyagilag, hisz azzal, hogy megszűnt a generális perjel titkára lenni, elesett az őt korábban megillető járulékoktól. A volt titkár szívesen vállalta a megbízást és felkereste a császárt Bécsben 1786. január elején. Az uralkodó elégedett lehetett a titkár mondandójával, mert kérte Ordódyt, hogy „most már foglalja írásba a vádakát és juttassa el hozzá.”⁴¹² Erre megismételte korábbi vádjait a máriavölgyi ház atyái ellen és kiegészítette a provinciálisok tiszteletlenségéről szóló információkkal továbbá erősen panaszkodott az elmaradt rendfőnöki járulékok miatt.

Szentmartonyi átnyújtotta a levelet Bécsben, és kitért a benne foglaltak igazolására a császárral való beszélgetés során. A császár Ordódy vádjait ugyan nem találta kielégítőnek, de

⁴⁰⁹ STRESZKA, M., *Roczniki zakonu sw. Pawla pierwszego pustelnika II.*, k.n., Czestohowa–Jasna Góra 2008, 648.

⁴¹⁰ CSÁSZÁR E., *A Pálos Rend feloszlata I.*, in *Századok* 35(1901/4), 310–331., 316.

⁴¹¹ CSÁSZÁR E., *A Pálos Rend feloszlata I.*, in *Századok* 35(1901/4), 310–331., 316.

⁴¹² CSÁSZÁR E., *A Pálos Rend feloszlata I.*, in *Századok* 35(1901/4), 310–331., 317.

Szentmartonyi szóbeli vádaskodásában már elégséges anyagot és indokot fedezett fel célja eléréséhez. Ezért a volt titkárt bízta meg egy újabb, a vádakat világosabban és kevésbé személyeskedő hangnemben összefoglaló levél elkészítésével. Ő sietve tett eleget a megbízatásának és méregbe mártott tollával súlyos állításokat fogalmazott meg. Sikerült összefoglalnia a hangulatot és érzéseket, amelyet azok a császári rendeletek keltettek, amelyeket fentebb bemutatunk. Állítja, hogy a szerzetesek kinevetik és megvetik előljáróikat. Erősen sajnálkozik, hogy a központi szemináriumából kikerülő ifjú papok az ott beléjük plántált szellemisségükért és nézeteikért cserébe csak elutasítást és gúnyt kapnak az idősebb rendtársaktól. Ha kísérletet tesznek, hogy eszméik helyességéről meggyőzzék őket, akkor minduntalan ellenállásba ütköznek.⁴¹³ Majd felsorolja a rossz szerzetesekkel szemben általában hangoztatni szokott vádakat: nem imádkoznak, tivornyáznak, unalmukban rosszindulatú rágalmakat szórnak egymás ellen. Aztán áttér a császár számára sokkal súlyosabb dolgokra. Kifejti, hogy sokan számítanak a feloszlatásra, ezért már nem törődnek gazdaságaikkal, javaikat veszni hagyják, sőt „az alaptőkét fogyasztják”⁴¹⁴. Ez már olyan vád, amit a császár, aki évtizedek óta azon fáradozott, hogy birodalmát anyagilag is a korszerű fejlődés útjára állítsa, nem tűrhetett. Nem elég, hogy jószándékú, felvilágosító eszméit az idősebb rendtagok kigúnyolják, még a javaikkal sem törődnek. Ezáltal megrövidítik az államot, és minden fejlődésre vonatkozó szándékot gátolnak, ami tűrhetetlen.

Megvolt hát az ürügy, amelyre hivatkozva ki lehetett bocsátani a rend eltörlését előíró határozatot.

1.4 *A feloszlatás végrehajtási utasítása*

Szentmartonyi vádjait Császár Elemér már a XX. század elején részletesen megcáfolta.⁴¹⁵ Bebizonyította, hogy a szerzetesek igenis megtartották a fegyelmet, bár nem a XIV. századra jellemző erős szigorral, hanem a XVIII. század felfogásának megfelelően. A perjelek ezen a téren megfontoltan és jó példával jártak elől. Többen közülük kivívták úgy a hívő nép, mint a felozlató biztosok elismerését és a rendtagok se panaszkodtak egyikükre sem. A gazdálkodás pedig, ha nem is volt mintaszerű, különösen nem modern értelemben, mégis jól megszokott rend szerint folyt és megfelelően eredményes volt, és sok idegen is részesült a hasznából.⁴¹⁶

⁴¹³ CSÁSZÁR E., *A Pálos Rend feloszlatása I.*, in *Századok* 35(1901/4), 310–331., 318.

⁴¹⁴ CSÁSZÁR E., *A Pálos Rend feloszlatása I.*, in *Századok* 35(1901/4), 310–331., 319.

⁴¹⁵ CSÁSZÁR E., *A Pálos Rend feloszlatása I.*, in *Századok* 35(1901/4), 310–331.

⁴¹⁶ CSÁSZÁR E., *A Pálos Rend feloszlatása I.*, in *Századok* 35(1901/4), 310–331., 319–329.

A császár, Szentmartonyi kihallgatása után, véleményezésre és javaslattételre átküldte Ordódy levelét és a volt titkár beadványát a kancelláriának, amely 1786. január 24-én foglalkozott az ügygel. Részletes javaslatot dolgoztak ki a helyzet orvoslására, az általános perjel támogatása céljával. Ezzel a császár persze elégedetlen volt és mélyreható eszközök alkalmazását követelte. Ezt már értették a hivatalnokok és javaslatot tettek a rend eltörlésére 1786. február 7-én, amit a császár azonnal határozatként fogadott el és írt alá.⁴¹⁷ A határozat indoka az általánosan meglazult szerzetesi fegyelem volt. Ennek következtében a rendet el kell törölni, teljes vagyonát a Vallásalaphoz⁴¹⁸ csatolni. Az arra alkalmas rendtagokat a császár szándéka szerint a jövőben lekipásztorként vagy tanárként kellett alkalmazni, a többiek pedig államilag megállapított *pensióra* voltak jogosultak. Azon a plébánián, ahol eddig pálosok voltak, hogy a hívek ne szenvedjenek hiányt, maradjon meg a volt rendtag, mint plébános és mellé kerüljenek alkalmas segédlelkészek a kolostor állományából.⁴¹⁹

A felosztatás végrehajtásáért a helytartótanács felelt. A kancellária rendeletére Pesten és környékén a helytartótanács kebeléből kellett kijelölni a biztosokat, a többi helyen megyei és kamarai hivatalnokok végezték el a feladatot, a kerületi királyi biztos támogatásával. Az ő feladatuk volt az egyes kolostorok felosztatásával megbízott politikai biztosok kijelölése.⁴²⁰

Az eltörlés menetét igen világosan és részletesen összefoglalja Császár Elemér már hivatkozott tanulmánya és Velladics Márta cikke⁴²¹.

Két utasítás volt érvényben az első egy rövidebb, általános jellegű, ezt még 1782-ben adták ki. Ez intézkedett az eltörlő rendelet kihirdetéséről, a növendékek elküldéséről; a császár döntését ismertető jegyzőkönyvnek tudomásul vétel melletti aláírásáról; a kolostor elöljárójának és gazdasági vezetésének felesketéséről. A biztosok jogosultak voltak bármely épület bármely részébe belépni. Részletes leltárat kellett készíteniük a kolostor összes ingó és ingatlan vagyonáról. Össze kellett írni a kolostor okleveleit és más egyéb iratait is. A rendelet hatálya nem terjedt ki a személyes használati tárgyakra és azokra a dolgokra, amelyet a szerzetes az elöljárónál letétbe helyezett. Ezeket maga az illető szerzetes írta össze. A biztosok kötelessége volt helyben informálódni, szükséges-e feltétlenül az adott szerzetesi templom további fenntartása? Ha igen, akkor gondoskodniuk kellett az istentisztelet folyamatos

⁴¹⁷ CSÁSZÁR E., *A Pálos Rend felosztatása I.*, in *Századok* 35(1901/4), 310–331., 329–330.

⁴¹⁸ A császárnak a lelkészségek rendezésére (Pfarregulierung) vonatkozó elképzeléseit finanszírozó állami kezelésű alapítvány neve. Magyarországon a Cassa Parochorum javaihoz csatolták az államcsúszott egyházi javakat és azokból jött léte 1782-ben a Vallásalap.

⁴¹⁹ CSÁSZÁR E., *A Pálos Rend felosztatása I.*, in *Századok* 35(1901/4), 310–331., 329–330. A rendelet szövegének határozati részét Császár E. itt közli.

⁴²⁰ CSÁSZÁR E., *A Pálos Rend felosztatása I.*, in *Századok* 35(1901/4), 310–331., 331.

⁴²¹ VELLADICS M., *A szerzetes rendházak felszámolása II. József korában*, in *Egyháztörténeti szemle* II (2001/1), 3–42.

végzéséről. Röviddel később az udvar elrendelte, hogy a szerzeteseknek öt hónapon belül távozni kell a kolostorból. Ez idő alatt napi negyven kracjár juttatás járt nekik, az első két hétre szóló illetményt a lefoglalt házipénztárból kellett kiutalni. A kolostor szolgálóinak is öt hónap állt a rendelkezésükre, hogy gondoskodjanak a jövőjükéről.⁴²² A második végrehajtási utasítás 1786. márciusában készült és a korábbi tapasztalatok alapján fogalmazta meg útmutatásait a pénz és számviteli ügyekben követendő módszerekről. Ez szinte teljes körű szabályozásra törekedett az anyagiak terén.⁴²³

Az áttekinthetőséget a tizenhét-tizennyolc különféle táblázat szolgálta, amelyet mellékelni kellett a biztosok jelentéséhez. A rendelethez szemléletéről sokat elárul, hogy az egyes számú táblázat foglalja össze a kolostorban lévő készpénz kimutatását; a hetes számú a termények és állatok összesítésére szolgált; a nyolcas számú a becslést végző különböző mestereket és levégzett munkájukat összesítette; a tizenhárom számú mellékletben összesítették a kolostor szerzeteseit és az állam számára fontos tulajdonságaikat.⁴²⁴

A kancellária utasítására az eltörlés előkészítését titokban kellett tartani, mert Pálffy Károly attól tartott, hogy ha idejekorán értesülnek a rendtagok a feloszlásról, akkor a rend javait elrejtik a feloszlás elől, mint azt a jezsuiták tették egy évtizeddel korábban Ausztiában. Okkal tarthatott ettől, mert információi szerint a pálosok közelgő feloszlását már egy ideje mindenhol tényként kezelik.⁴²⁵ Az esetleges vagyonkimentés kizárását célozta a rendtagok és minden kolostori alkalmazott megesketése. Az eskü szövegét már idézett cikkében megjelentette Császár Elemér. Ebben kijelenti az illető személy, hogy semmit a kolostor javaiból nem tagad le a biztosok előtt és semmit nem kísérel meg eltulajdonítani, és mást is megakadályoz ebben. A cél éreztetni a szerzetesekkel és alkalmazottaikkal, hogy már minden állami tulajdon, abból amit eddig használtak. Nem is tévesztette el a célját. A rendtagok túlnyomó többsége, mind az esküt, mind a feloszlás tudomásulvételét jelző jegyzőkönyvet reszkető, indulatos kézzel írta alá. Nem csoda, eddigi életük megszűnt, folytatása bizonytalanná vált.

A feloszlás tényét 1786. március 20-án közölték a biztosok. A ház tagjait a ház kisharangjával hívták össze általában az ebédlőbe, de volt, ahol a perjel szobájába. A

⁴²² VELLADICS M., *A szerzetes rendházak felszámolása II. József korában*, in *Egyháztörténeti szemle* II (2001/1), 3–42., 4–9.

⁴²³ VELLADICS M., *A szerzetes rendházak felszámolása II. József korában*, in *Egyháztörténeti szemle* II (2001/1), 3–42., 9–19.

⁴²⁴ VELLADICS M., *A szerzetes rendházak felszámolása II. József korában*, in *Egyháztörténeti szemle* II (2001/1), 3–42., 41–42.

⁴²⁵ MNL OL C-72, 91. csomó, 773. kútfő, f. 1.

kiszolgáltatottság érzését tovább erősítette, hogy minden kulcsát a rendháznak magához vette a bizottság, de a rendtagok esküjük okán megtarthatták szobakulcsaikat.⁴²⁶

2. Az egyes kolostorok állapota és a rendtagok további sorsa

Alább következik a magyar provincia, ahogy a maga idejében hívták: az Alma Provincia Hungariae kolostorainak felsorolása. Az ország területén fekvő csáktornyai kolostor a horvát rendtartomány része volt, ezért nem kerül említésre. A kolostorok túlnyomó többsége a Felvidéken és a Dunántúlon feküdt, kettő, Nagyvárad és Szatmárnémeti az Alföld keleti peremén, Pest a nyugati peremén, három pedig Erdély belsejében, amelyeket csak említés szintjén tudunk felvenni a felsorolásba, mert feloszlási irataik nem maradtak fent.⁴²⁷

Az egyes házak bemutatásánál első helyen a földrajzi fekvésre vonatkozó, közel egykorú információkat összegyűjtő Fényes Elek munkáját idézzük, majd a pálos Gyéressy Béla Ágostonnak az 1970-es években megjelentetett, háromkötetes monumentális munkával elkészített *Acta Paulinorum* alapján a rend és a település kapcsolatát vázoljuk. Ezt követi az egyes kolostorokra vonatkozó levéltári anyag ismertetése, a feloszlási iratokat tartalmazó, az *MNL OL C-103* jelzetű fondjának alapján. Kiemelten kezeltük az egyes szerzetesekre vonatkozó fellelhető információkat, amelyeket az egyszerűség kedvéért az 1. számú mellékletben is összesítettünk. Ahol lehetőség nyílt rá, az egyes életutak folytatásának fellelhető részleteit is rögzítettük a *MNL OL C-72* fondja alapján és az Országos Levéltár könyvtárában fellelhető, sajnos túlnyomó részt 1810 utáni időszakból származó egyházmegyei sematizmusok alapján. Említjük még az egyes kolostorok vagyoni állapotára vonatkozó információkat is.

Ahol felleltük a feloszlási névsort, ott csak az első személy említésénél alkalma

2.1 Máriavölgy

Máriavölgy „(Marienthal, Thal, Marianka) Pozsony vm. t[ót]. f. Posonyhoz 2, Stomfához 1/2 órányira, egy kies sűrű erdővel benőtt völgyben. Számlál 802 kath. lak. I. Lajos 1377-ben egy paulinusok klostromát alapított itt, 's ezen helységgel, és Beszterczével megajándékozta, de később ez utolsót a' a Fuggerek megvették. Egyébiránt a' templomában felállított Szűz Mária csudatévő képe miatt nagy becsben tartatott ez a'különben igen csekély hely mind a' régi királyoktól, mind a' nagyobb magyar uraktól. Bozgonyi László 1471- ben ezen klostromnak adá posonyi házát, melly a' fejer barátok (Veissmünchenhaus) neve alatt a' hosszú ulczában máig is

⁴²⁶ MNL OL C-103, 11. doboz, Nagyvárad, f. 58 v.

⁴²⁷ CSÁSZÁR E., *A Pálos Rend feloszlása II.*, in *Századok* 35(1901/5), 412–429., 414.

esmeretes, 's melly mint szabad nemes curia csak 1833-ban adatott királyi adomány mellett Fischer nevű kereskedőnek. A' helység pedig II. József ideje óta a' kamara birtokában van. Kisasszony napján nagy búcsú tartatik itten."⁴²⁸

Máriavölgy ma Marianka néven település Szlovákiában, búcsújáráhely.

A község és a pálosok

I. Lajos király 1377-ben adományozza a Thall nevű földet a pálos rendnek, hogy ott letelepedhessenek. A XVI. századig Máriavölgy nem tartozott a rend fontosabb monostorai közé, jelentősége a törökök előre nyomulásával és a reformáció országos elterjedésével növekedett meg. Innentől kezdve a feloszlatásig az ország legfontosabb pálos kolostora, a generális perjel, később a magyar tartományi perjel székhelye. 1381-ben vásárolják meg a Stomfai birtokot. Első pozsonyi kőházukat 1471-ben kapják adományként a Rozgonyiaktól.⁴²⁹ Nagyszombatban a rend 1652-ben szerezte meg első házát azzal a céllal, hogy a pálos növendékek számára teológiai tanulmányok folytatását tegye lehetővé. 1783-ban II. József a nagyszombati konventet, mint feleslegessé vált tanulmányi házat, megszüntette. A templomot, és a kolostoron kívüli ingatlan javakat a máriavölgyi kolostor kapta meg.⁴³⁰

A kolostor lakói és ingatlanai⁴³¹

Ordódy Károly rendfőnök három szobájában az egyik bejegyzés⁴³² szerint többek között százhusz könyvtári és huszonhárom magántulajdonú könyvet, három korábbi rendfőnök képét, szentképeket, feszületet, térdeplőt, gyűrűket, két mellkeresztet, ezüst keresztet gyertyatartóval, generálisi és négy régebbi pecsétet leltároztak. Tulajdonában továbbá két kocsi is volt. A másik bejegyzés⁴³³ prelátusi ruhákat, tea és csokoládékészítéshez használatos eszközöket, csészéket, réz hűtőeszközt, 2 bárszekrényt említ. Olyan tárgy, ami a monostorhoz tartozna, nem volt. Ezen kívül 130 aranyat és 94 fl 40 kr kolostori tartozást vettek számba.

⁴²⁸ *Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben I–VI.* (szerk. Fényes E.), Trattner–Károlyi, Pest 1836–1840, vol. II. 573.

⁴²⁹ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. I., 278.

⁴³⁰ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. II., 3.

⁴³¹ MNL OL C-103, 5. doboz, Máriavölgy, f. 82 v., illetve szobaleltárak alapján.

⁴³² MNL OL C-103, 5. doboz, Máriavölgy, f. 222 vr.

⁴³³ MNL OL C-103, 5. doboz, Máriavölgy, f. 259 v.

*Tomsics Vitus helyi perjel*⁴³⁴ tárgyi értékei: nyolc kép, harminc könyv, két bőrdöng, ezüstkanál és húsz arany saját szükségletekre.

Gyuriss Kajetán rendfőnöki titkár⁴³⁵ két szobájában ezüstkanál, ezüstnyelű kés éllel és két porcelán csésze volt, továbbá 20 fl (különböző szükségletekre). A felosztás és a jegyzőkönyvi bejegyzés között eltelt időben napidíjból 27 fl megtakarításra tett szert. A provincia azonban, ki nem fizetett járandóságai miatt tíz arannyal tartozik neki.

Palles András alperjel⁴³⁶ szobájában három képecske, két feszület, két kancsó, két csésze, huszonegy könyv és 40 fl található.

*Klempay Lajos*⁴³⁷ a Laab nevű birtokon volt kihelyezett lelkész, tevékenysége alatt 180 fl vagyont gyűjtött.

*Kampel Lipót*⁴³⁸ az előljáró tudtával, jórészt plébániai kormányzó tevékenysége idején, 815 fl vagyont gyűjtött.

*Oszuszkay József*⁴³⁹ szobájában bunda, párnazsák, ötven könyv (részletezés nélkül) és 35 fl 30 kr került jegyzékbe.

Karner (Korner) Zsigmond pénztáros⁴⁴⁰ szobájában százhusz könyv (részletezés nélkül), nyolc képecske, tizenhármas (lelkipásztorkodásból származó) aranypénz volt.

Ekker Kázmér ünnepi német szónok⁴⁴¹ szobájában feljegyzett tárgyak: négy lámpa, két gyertyatartó, harminckét könyv és huszonnyolc aranypénz.

Hatoss Pál, Jezemiczky tekintetes úrnál alkalmazott nevelő⁴⁴² szobájában hét képecskét, ásványgyűjteményt szekrénnel, nyolcvan különféle könyvet és egy aranysebórárt lajstromoztak.

*Kunics Dénes*⁴⁴³ szobájában nyolc könyv volt és 20 fl konventnél elhelyezett letét.

*Sándor Adalbert*⁴⁴⁴ szobájában magyar biblia, egy szobor, egy kép, bunda, két ezüstkanál, kávéőrlő és kávéscsésze található.

Hill Krizosztom (a generális sociusa)⁴⁴⁵ szobájában lectisternia, több könyv (részletezés nélkül) és 52 fl került jegyzékbe.

⁴³⁴ MNL OL C-103, 5. doboz, Máriavölgy, f. 258 v.

⁴³⁵ MNL OL C-103, 5. doboz, Máriavölgy, f. 238 f.

⁴³⁶ MNL OL C-103, 5. doboz, Máriavölgy, f. 240 g.

⁴³⁷ MNL OL C-103, 5. doboz, Máriavölgy, f. 225 v.

⁴³⁸ MNL OL C-103, 5. doboz, Máriavölgy, f. 226 v.

⁴³⁹ MNL OL C-103, 5. doboz, Máriavölgy, f. 228 v.

⁴⁴⁰ MNL OL C-103, 5. doboz, Máriavölgy, f. 230 v.

⁴⁴¹ MNL OL C-103, 5. doboz, Máriavölgy, f. 232 r.

⁴⁴² MNL OL C-103, 5. doboz, Máriavölgy, f. 234 v.

⁴⁴³ MNL OL C-103, 5. doboz, Máriavölgy, f. 236 v.

⁴⁴⁴ MNL OL C-103, 5. doboz, Máriavölgy, f. 237 v.

⁴⁴⁵ MNL OL C-103, 5. doboz, Máriavölgy, f. 242 v.

Császa Anzelm vasárnapi szlovák szónok⁴⁴⁶ szobájában feljegyzett tárgyak: három habitus, bunda, tizenegy kép, tizenegy könyv (részletezés nélkül), ezüstkanál és 150 fl („jövöbéli hasznára”).

*Pribék Szaniszló*⁴⁴⁷ szobájában ezüstkanál, borító, paplan, tizennyolc könyv (nagyobb része az egyházatyáktól) és 60 fl található.

Vincze Elek (Alajos) sekrestyés⁴⁴⁸ szobájában bundát, öt habitust, tizennégy képet, negyven könyvet vettek lajstromba.

Polakovics Norbert, a konvent prokurátorának⁴⁴⁹ szobájában 123 fl 50 kr (az előljáró tudtával, saját használatra), egy teáscsésze és habitus volt.

*Papanek Márton*⁴⁵⁰ szobaleltára: ágy, képek, könyvek és breviárium, továbbá 25 fl. A jegyzőkönyv szerint egy szolgát és 200 fl letétjét kéri.

Simon Korád vasárnapi német szónok⁴⁵¹ szobaleltára: kilenc kép, két feszület, bunda, százhusz könyv és öt aranypénz.

*Podhorszky Lőrinc*⁴⁵² szobájában egy sasvári Szűz Mária, éjjeli edény, bunda, három habitus, két nagy kép, ezüstkanál és kilenc arany található.

*Kalabis Bálint*⁴⁵³ szobájában bunda, három kis kép, két habitus és huszonkét körmöczi arany található.

Mérka Szeverin ünnepi szlovák szónok⁴⁵⁴ szobájában négy szentkép található. A 40 krajcáros napidíjakat összegyűjtötte.

A szobaleltárakból hiányzik a távol lévő:

Castelli Ferdinánd (Nándor) tábori lelkész, aki Nassauban van.

Klapka József, aki Pálffy gróf udvari papja.

Hegyí Nepomuk János, aki Eszterházy Miklós tábori lelkésze.

Hiányzik *Vachovszky Márton* szobaleltára is, akiről további információt a jegyzőkönyv nem említ.

A máriavölgyi kolostor ingatlanai a rend feloszlatásakor Máriavölgyben, Stomfán, Récsén, Nagyszombatban, Zavarban, Czajlán (ma Bazin része), Semptén és Galántán

⁴⁴⁶ MNL OL C-103, 5. doboz, Máriavölgy, f. 243 v.

⁴⁴⁷ MNL OL C-103, 5. doboz, Máriavölgy, f. 245 v.

⁴⁴⁸ MNL OL C-103, 5. doboz, Máriavölgy, f. 246 v.

⁴⁴⁹ MNL OL C-103, 5. doboz, Máriavölgy, f. 248 v.

⁴⁵⁰ MNL OL C-103, 5. doboz, Máriavölgy, f. 250 v.

⁴⁵¹ MNL OL C-103, 5. doboz, Máriavölgy, f. 252 v.

⁴⁵² MNL OL C-103, 5. doboz, Máriavölgy, f. 254 v.

⁴⁵³ MNL OL C-103, 5. doboz, Máriavölgy, f. 255 v.

⁴⁵⁴ MNL OL C-103, 5. doboz, Máriavölgy, f. 257 v.

találhatóak.⁴⁵⁵ A természetbeni javak és ingóságok leltárát *Csatajszky Pál* kirendelt kamarai adminisztrátor, *Újváry János* uradalmi fiskális és *Imel Lőrinc* Pozsony megyei esküdt jegyezte 1786. augusztus 19-én.⁴⁵⁶ A kolostor és a hozzátartozó épületek értéke 32957 fl, a kolostor erdejét 69600 fl, más gazdasági javait összesen 45184 fl-ra becsülték.

Összesen 50 féle misealapítványt vettek számba,⁴⁵⁷ amelyből 3 a generális hivatalához, 20 pedig Nagyszombathoz tartozott, összesen 12000 fl értékben. A többi, máriavölgyi alapítvány értéke 34700 volt.

A konvent kassza a felosztatáskor nem volt megtalálható. Három héttel később egyéb helyeken (pl. könyvtár, szent kút, sekrestye) 395 fl 40 kr került elő. A tőketartozás magánszemélyeknek (köztük Mózes Pinkász és társai, stomfai zsidók, Amádé gróf, Hatos szolgabíró, Zichy gróf, Venner és Krammerné pozsonyi kereskedők, Castiglione grófnő, Eszterházy gróf stb.) 77.540 fl volt.⁴⁵⁸ A nagyszombati ház kötelezettségei: 50.012 fl. A borleltár szerint a récsei és a máriavölgyi borok (1782-85-ös évjáratok) 1353 fl értékben, és egy tétel 1775-ből, 56 fl értékben voltak a kolostorban.⁴⁵⁹ A refectorium felszerelésének értéke – közte aranyozott szentképek, továbbá Mária Terézia és II. József képe –109 fl.⁴⁶⁰

Az 1786-ban Máriavölgyhöz csatolt nagyszombati pálos templom felszerelésének felosztatási leltára szerint a tárgyak összértéke 680 fl 35 kr.

Ingatlan	Becsült érték összesen
Pálos épületek Nagyszombatban	367 fl 15 kr
Majorság a városon kívül	215 fl 30 kr
Épület a szárazpataki szőlőben	118 fl 30 kr
Ház Galántán	163 fl 45 kr
További szőlőskert (Sempte, Czajla)	79 fl 25 kr
Zavari majorság	919 fl 12 kr
Zavari ház	27 fl 45 kr
Második zavari ház	42 fl 30 kr
Összesen	1933 fl 52 kr

Felvették Nagyszombatban, 1786. X. 6-án.⁴⁶¹

⁴⁵⁵ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. II., 337.

⁴⁵⁶ MNL OL C-103, 5. doboz, Máriavölgy, f. 267 v.

⁴⁵⁷ MNL OL C-103, 5. doboz, Máriavölgy, f. 143–120

⁴⁵⁸ MNL OL C-103, 5. doboz, Máriavölgy, f. 27–32

⁴⁵⁹ MNL OL C-103, 5. doboz, Máriavölgy, f. 36 v.

⁴⁶⁰ MNL OL C-103, 5. doboz, Máriavölgy, f. 37–38

⁴⁶¹ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. II., 57.

A feloszlatast végezték: Horváth Zsigmond királyi biztos és Wettstein Zsigmond lovag, pénzügyi tanácsos.⁴⁶²

2.2 Bánfalva

(Sopron)Bánfalva (Sopron vm.) „Vándorf német falu Soprontól nyugatra 1/2 órányi távolságra, egy igen szép vidéken. Lakosai, kik 280 kath. 517 evang. mennek, szállómivelősből, 's kőszén bányászatból táplálják magokat 's igen vagyonosok. (...) Határjában van az úgy nevezett Brennberg, hol nevezetes kőszénbánya mivelletik: 240 kath. 17 evang. lak. (...) Van itt még egy eltöröltetett Paulinus klastrom is, mellyben jelenleg a' Bányász tisztok laknak. Földesura: Sopron városa”.⁴⁶³

Sopronbánfalva – Sopron-Kertváros – Sopron része.

A község és a pálosok

Egy pápai adománylevélből tudjuk, hogy Sopron város vondorfi birtokán 1454-ben már állt szent Wolfgang kápolnája, amelyet egy remete épített. 1482-ben adta Sopron városa a pálosoknak, akik templommá bővítették. 1526-ban megkapták az elpusztult baumgarti kolostor minden birtokát. A török háborúk során megsérült, de 1635-től itt volt a rend noviciatusa. (A község nevének több alakja is fennmaradt.)⁴⁶⁴

A kolostor lakói és vagyoni helyzete

*Czwick András*⁴⁶⁵ perjel, plébános Bánfalván, Nezsiderben született. A felszámoláskor 44 éves és 26 éve a rend tagja. Nyelvtudása német, illetve valamennyi magyar. Egészségéről annyit tudhatunk, hogy tíz éve nagyon elesett, vért köp. A felszámolás után Nezsiderbe, illetve Királyhidára gondol nyugdíjba menni. Lelkészevizsgájáról nincs bejegyzés. A feloszlatast után adminisztrátor marad a győri Consistorium rendelkezéséből.

Rainer Kelemen volt alperjel Püspökiben született a felszámoláskor 60 éves, 38 éve a rend tagja. Nyelvtudása magyar és német. Egészségével kapcsolatban szempanaszokat jegyeztek fel. A felszámolás után Pozsonyba költözik. Lelkészevizsgája nincs.

⁴⁶² CSÁSZÁR E., *A Pálos Rend feloszlataása II.*, in *Századok* 35(1901/5), 412–429., 413.

⁴⁶³ *Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben I–VI.* (szerk. Fényes E.), Trattner–Károlyi, Pest 1836–1840, vol. I. 275–276.

⁴⁶⁴ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. III., 226.

⁴⁶⁵ MNL OL C-103, 10. doboz, Bánfalva, f. 45–47

Kremser József pap Bécsben született, a felszámoláskor 41 éves és a rend tagja 22 éve. Németül beszél. Háromnegyed év óta lázas és gyenge. A felszámolás után Sopronba költözne. Lelkészkérdése nincs.

Rosmann Adalbert pap, Pozsonyban született. A felszámoláskor 68 éves, 50 éve a rend tagja. Nyelvtudása német és valamennyi magyar. Lábai nehezen mozognak. A felszámolás után Nagyszombatba szándékozik költözni.

Ugróczy István pap Győrben született. A felszámoláskor 61 éves, a rend tagja 41 éve. Magyarul beszél. Testileg és lelkileg megtört. A felszámolás után Győrbe költözne. Lelkészkérdése nincs.

Maar (Mahr) Jakab pap Budáról származik, a felszámoláskor 62 éves és 40 éve a rend tagja. Németül beszél. Sérves és nagyothalló. A felszámolás után Budára költözik. Lelkészkérdéséről annyit jegyeztek be, hogy „alkalmatlan”.

Kellner János pap nagyszombati születésű, a felszámoláskor 52 éves és 32 éve a rend tagja. Nyelvtudása német, cseh és magyar. Egészsége megrendült: agylágyulásban szenved, állandó ellátásra szorul. A feloszlás után Kismartonba költözne, de nyugdíját Sopronba kéri. A lelkészkérdésére vonatkozó kérdésnél annyit jegyeztek fel, hogy szolgálatra alkalmatlan, állandó segítségre szorul.

Szily Boldizsár pap született Szombathelyen, a felszámoláskor 45 éves, 26 éve a rend tagja. Magyar nyelven tud és valamennyit németül is beszél. Nem beteg. A felszámolás után Szombathelyre menne, de inkább Körmenden kívánja felvenni a nyugdíját. Lelkészkérdésénél az „Eisenburg” (Vasvár) bejegyzés szerepel.

Droboics Antal pap Parastaken (mai nevén Peresztég) helységben született, a felszámoláskor 38 éves és 22 éve a rend tagja. Nyelvtudása magyar és német. Egészséges. A felszámolás után Sopronba menne. Lelkészkérdése nincs. Az eredeti névsor szerint nem volt a kolostorban, csak április 12-én tért oda vissza és ekkortól kapja a 40 kr napidíjat.⁴⁶⁶

Grueber Gergely pap születési helye Hainburg, (Alsó-)Ausztria. A felszámoláskor 39 éves, 18 éve a rend tagja. Németül tud. Arról számol be, hogy nagyon gyenge a tüdeje. A felszámolás után Hainburgba menne, de papi beosztásra is számít Wolfisthalban (Ebesfalva, Pozsony vm.). Lelkészkérdése nincs.

König Flórián pap győri születésű, a felszámoláskor 30 éves, 14 éve a rend tagja. Németül tud, a magyar nyelvtudása nem tökéletes. Nem beteg. A felszámolás után Győrbe költözne. Lelkészkérdése nincs.

⁴⁶⁶ MNL OL C-103, 10. doboz, Bánfalva, f. 63 v.

Gabriel Henrik Kishöflányban született, a felszámoláskor 28 éves és 10 éve a rend tagja. Németül beszél. Egészséges. A felszámolás után Kismartonba menne, de nyugdíjra Sopronban gondol. Lelkészvizsgája nincs.

Gorgoscholits Vazul pap, születési helye Mahrendorf (Magyarország). A felszámoláskor 28 éves és 8 éve a rend tagja. Nyelvismerete horvát és német. Egészséges. A felszámolás után Mahrendorfba, Moson vármegyébe költözne, de nyugdíját Királyhidán gondol. Lelkészvizsgát nem tett.

Hasemann Bruno laikus testvér, született a westphaliai Paderbornban, a felszámoláskor 64 éves és 34 éve a rend tagja. Németül tud. Egészségét illetően rossz szemekről, lábakról és mellkasi panaszokról számol be, a jegyzőkönyv szerint bármilyen jövőbeli szolgálatra alkalmatlan. A felszámolás után Sopronba költözne.

Szobaleltár nincs, a noviciusok szobáinak berendezését ismerjük:⁴⁶⁷ Szűz Mária kép, négy nagyon öreg kép, nagyon viseletes alvófotel, két öreg matrac, írópult, fa spanyolfal, egy könyv, asztalos eszközök munkapaddal és egy további matrac.

A jegyzőkönyv közli a szolgák és kolostor körüli személyek foglalkozás szerinti listáját,⁴⁶⁸ ezek között találunk szakácsot, kuktát, háziszolgát, bevásárlónőt, tehenészt, kocsiat, kertészt, postást, borbélyt (chirurgus), halászt vagy halkereskedőt, anyagbeszerzőt, molnárt és gyógyszerészt.

A jegyzőkönyv szerint az *ingatlanok értéke* 11390 fl.⁴⁶⁹ A templom épületét 6189 fl 5 kr-ra, a kolostorét 6768 fl 17 kr-ra becsülték.⁴⁷⁰ A templom felszerelésének becsértéke 1341 fl 52 kr, míg a könyvek értéke 224 fl 17 kr volt.⁴⁷¹

⁴⁶⁷ MNL OL C-103, 10. doboz, Bánfalva, f. 32 v.

⁴⁶⁸ MNL OL C-103, 10. doboz, Bánfalva, f. 25–26

⁴⁶⁹ MNL OL C-103, 10. doboz, Bánfalva, f. 42 v.

⁴⁷⁰ MNL OL C-103, 10. doboz, Bánfalva, f. 43 r.

⁴⁷¹ MNL OL C-103, 10. doboz, Bánfalva, f. 39 v.

A kolostor alapítványi miséi.⁴⁷²

Alapítványtevő	Értéke	Miseszándék	Alkalmak
Esterházy Pál	8000 fl	családjáért	I.1, II.1, III.1, IV.1, VIII. 1.
Nádasdy Ferenc	8000 fl	családjáért és a szenvedő lelkekért	évi 364 mise
Gorub Ferenc	4000 fl	saját magáért	havi 1 mise
Benyovszky Mátyás	5000 fl	saját magáért	évi 156 mise (havi 3) heti 1 (januárban énekes requiem vagy 2 mise)
Kersnarich Pál	2500 fl	saját magáért	havi 1 mise
Rosenich István	2500 fl	saját magáért	évi 50 mise
Meskó Jakab	1000 fl	saját magáért és hozzátartozóiért	
Kersnarich Mihály	300 fl	öröklámpás a főoltárnál	
Krisztus Öt Szent Sebe Társulat	100 fl	a Kálvária kápolna fenntartása	
Összesen	26400 fl		
Ebből a vallásalap haszna	563 fl	30 kr	

A jegyzőkönyv felsorolja az életjáradékokat is.⁴⁷³ Itt elvárt volt, hogy a kedvezményezett (és egyúttal alapítványtevő) írással bizonyítsa a követelés jogszerűségét. Ha ilyen nem állt rendelkezésre, megelégedtek az adott összeg kifizetéséért felelős perjel esküjével.⁴⁷⁴ Volt eset, hogy annál a személynél keresték az összeg jogosságát, akihez a letét került (pl. Jábics Kristóf budai polgárnál, akinek a kötelezvényt meg kellett őriznie).⁴⁷⁵

Kedvezményezett	Életjáradék alap	Kifizetendő
Rimanóczy József	1000 fl	50 fl
Kremser József	1000 fl	50 fl
Dobrolits Antal	1000 fl	50 fl
Klapka József	500 fl	25 fl
Klapka József	300 fl	15 fl
Reischl János	500 fl	25 fl
Összesen	4300 fl	215 fl

A kolostorban fellelt készpénz 434 fl 57 kr. Saját tőke 6%-ra 4100 fl, 5%-ra 32600 fl, míg kamat nélkül: 60 fl, vagyis összesen 36760 fl.⁴⁷⁶ A kolostor asztali ezüstneműjét 36 fl 33

⁴⁷² MNL OL C-103, 10. doboz, Bánfalva, f. 5–6.

⁴⁷³ MNL OL C-103, 10. doboz, Bánfalva, f. 1 v.

⁴⁷⁴ MNL OL C-103, 10. doboz, Bánfalva, f. 89 v.

⁴⁷⁵ MNL OL C-103, 10. doboz, Bánfalva, f. 2 v.

⁴⁷⁶ MNL OL C-103, 10. doboz, Bánfalva, f. 7 v.

kr-ra becsülték és 1786. március 30-án átadták Budára.⁴⁷⁷ A templomi értékek 2194 fl 36 kr-t tettek ki és március 30-án kapta meg azokat a Kamarai Kifizetőhivatal.⁴⁷⁸

A kolostornak nyolc adós tartozott.⁴⁷⁹ Ezek között volt Pomházy Gellért pálos, tábori lelkész Pozsonyból, aki 1776. október 17. óta kamatmentes 10 fl-os tartozását nem fizette ki. Szinén adós maradt Tomcsányi Gábor, aki a sajlóádi kolostorhoz tartozik (Borsod vm.), de a felosztatás óta Pesten lakik és 1775. január 11. óta nem fizette meg a kamatmentes 50 fl-ot.⁴⁸⁰ A Számvevőség ehhez azt az észrevételt tette, hogy az összeget inkább a Főfizetőhivatalnak kellene visszatartania a nyugdíjából, a tábori lelkész esetében pedig inkább a zsoldjából.⁴⁸¹

Az állatok összeírása:⁴⁸²

Darab	Állat	Ár	Összesen	
4	igásló	párja 50 fl	100 fl	
6	igásökör	párja 50 fl	150 fl	
6	tehén	darabja 8	48 fl	
2	borjú	1 fl 30 kr	3 fl	
6	disznó	2	12 fl	
11	süldő	12 kr	2 fl	12 kr
18	tyúk	3 kr		54 kr
1	nyúl	6 kr		6 kr
8	kacsa	5 kr		40 kr
Összesen:			316 fl	52 kr

A soproni királyi erdőből kapott kedvezményes áruvásárlásra jogosító faadományt megszüntetik.⁴⁸³ A perjel ideiglenesen ellátja a plébánia adminisztrátori teendőit,⁴⁸⁴ de a plébánia éves jövedelme mindössze 60 fl (vö. ez megközelítőleg kevesebb, mint napi 10 kr). Mivel a gazdasági épületek (főző és gazdasági ház) bérlete Szt. János napján lejár, a felszámoló(k) felsőbb parancsot kér(nek), hogy a legtöbbet ajánlónak bérbe lehessen adni azokat.⁴⁸⁵ A papok a jegyzőkönyvben folyamodnak a március 20. után elmondott misék után járó 30 kr/mise járandóságukért és alázatosan kérik az egészségügyi alkalmazottak (chirurgus, medici) megtartását.⁴⁸⁶

⁴⁷⁷ MNL OL C-103, 10. doboz, Bánfalva, f. 21 v.

⁴⁷⁸ MNL OL C-103, 10. doboz, Bánfalva, f. 23 v.

⁴⁷⁹ MNL OL C-103, 10. doboz, Bánfalva, f. 17 v.

⁴⁸⁰ MNL OL C-103, 10. doboz, Bánfalva, f. 17 v.

⁴⁸¹ MNL OL C-103, 10. doboz, Bánfalva, f. 1 r.

⁴⁸² MNL OL C-103, 10. doboz, Bánfalva, f. 29 v.

⁴⁸³ MNL OL C-103, 10. doboz, Bánfalva, f. 63 v.

⁴⁸⁴ L. még MNL OL C-103, 10. doboz, Bánfalva, f. 45 v.

⁴⁸⁵ MNL OL C-103, 10. doboz, Bánfalva, f. 63 v.

⁴⁸⁶ MNL OL C-103, 10. doboz, Bánfalva, f. 63 v.

A jegyzőkönyvhöz csatoltak különféle számlákat a kolostor kiadásairól chyrurgusra (7 fl 30 kr),⁴⁸⁷ mesteremberekre, halfélére (53 fl 36 kr),⁴⁸⁸ csokoládéra, kávéra, cukorra, rizsre, teára, mogyoróra, fahéjra (15 fl 3 kr).⁴⁸⁹

A könyveket 224 fl 17 kr-ra becsülték.⁴⁹⁰ A könyvek listája⁴⁹¹ több tucat szónoki könyvet tartalmaz, de történelmi műveket (pl. Istvánffy: Annales), és Kálvin János egy művét is.

A jegyzőkönyv felsorolja a kolostorban talált kéziratokat is.⁴⁹² Ezek között vannak a rendtagok végrendeletei [fasc.1] és a hasonló tárgyú rendelkezések az anyagiakról, továbbá kéziratok különféle örökségekről, adományokról, kötelezettségekről (kölcsön, adásvétel),⁴⁹³ iratok az egyes korábbi ügyletek sorsáról, a rendtagok egybehangzó nyilatkozatai (pl. bizonyos mezőgazdasági területek sorsáról).⁴⁹⁴ Ezek nem egyértelműen különülnek el az első csoporttól [fasc.2]. A sort a számadáskönyvek zárják le, közöttük a kolostor 1454 és 1776 közötti évkönyve.⁴⁹⁵

A feloszlatók Illésy József királyi biztos és Mikulay Simon kamarai biztos.⁴⁹⁶

2.3 *Sajólád*

„Sajó Lád [Borsod vm.], magyar f. Ónodhoz északra 1/2 mfdnyire: 787 r. kath., 38 g. kath., 6 ref., 29 zsidó lak., kath. paroch. templommal, vízimalommal, 601 hold szántófölddel, 1046 h. réttel 's legelővel, 959 h. erdővel. F. U. a' religioi kincstár. Hajdan sz. Pál szerzetesek laktak itt.”⁴⁹⁷

Sajólád község ma Borsod-Abaúj-Zemplén megyében található.

A község és a pálosok

A sajóládi pálos kolostort Sárlos Boldogasszony tiszteletére alapította 1387-ben Czudar Péter bán és Czudar György. 1506-ban Martinuzzi György itt tett szerzetesi fogadalmat. „1536-ban Serédi Gáspár emberei feldúlták és kifosztották, (...) hamarosan elnéptelenedett, de a rend

⁴⁸⁷ MNL OL C-103, 10. doboz, Bánfalva, f. 109 v.

⁴⁸⁸ MNL OL C-103, 10. doboz, Bánfalva, f. 110–111

⁴⁸⁹ MNL OL C-103, 10. doboz, Bánfalva, f.112 v.

⁴⁹⁰ MNL OL C-103, 10. doboz, Bánfalva, f. 54 v.

⁴⁹¹ MNL OL C-103, 10. doboz, Bánfalva, f. 258–268

⁴⁹² MNL OL C-103, 10. doboz, Bánfalva, f. 305 v.

⁴⁹³ MNL OL C-103, 10. doboz, Bánfalva, f. 309–317

⁴⁹⁴ MNL OL C-103, 10. doboz, Bánfalva, f. 318 v.

⁴⁹⁵ MNL OL C-103, 10. doboz, Bánfalva, f. 319 v.

⁴⁹⁶ MNL OL C-103, 10. doboz, Bánfalva, f. 63 v.

⁴⁹⁷ *Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben I-VI.* (szerk. Fényes E.), Trattner-Károlyi, Pest 1836–1840, vol. III., 102.

megőrizte birtokjogát. (...) 1570 és 1643 között nem lakták folyamatosan szerzetesek, hanem (...) végvári küzdelemre megerősítették.”⁴⁹⁸ A pálos szerzetesek a XVIII. században tértek vissza: „1717-ben kezdtek új monostort építeni a régi alapokon, 1720-tól épült az új templom is. 1737-ben befejezték az új kolostor épületét. (...) 1768 és 1770 között elkészült az új templomtorony.”⁴⁹⁹

A kolostor lakói, ingatlanai és birtokai:

Papp Péter perjel. A felosztatást követően Diósgyőrben (Borsod vármegye) kíván lakni.⁵⁰⁰

Patsay István alperjel. A felosztatást követően Pápára (Veszprém vármegye) szándékozik költözni. Szobájának a szobaleltárban felsorolt berendezési tárgyai között ruhásszekrény, asztal, mosdó, szék, valamint egy Szűz Máriát ábrázoló festmény szerepel.⁵⁰¹

Zobotka Lajos plébániai adminisztrátor, vasárnapi magyar szónok. A Vas vármegyei Sorokújfalut jelöli meg a felosztatás utáni lakóhelyeként.

Tomcsányi Gábor lelkész. Nem nyilatkozott a majdani lakóhelyéről.

Hajagos Vince lelkész. A felosztatást követően Kecskemétre, Pest vármegyébe kíván költözni.

Gregorits Boldizsár (Gregorovits) prokurátor. A felosztatás után Pápára, Veszprém vármegyébe szándékozik költözni.

Dudásy András vasárnapi szónok. Nem nyilatkozott a majdani lakóhelyéről.

Szkatits Péter lelkész. Nem nyilatkozott a majdani lakóhelyéről.

Bodnár Nepomuk lelkész. Nem nyilatkozott a majdani lakóhelyéről.

Bújdosi Elek plébániai kiségitő Ládon. Majdani lakóhelyeként Diósgyőrt (Borsod vármegye) jelölte meg.

Zelinka András orgonista. A felosztatást követően Nyitrára (Nyitra vármegye) szándékozik költözni.

Musik Félix laikus testvér. Nem nyilatkozott a majdani lakóhelyéről.

Kiss Antal professzor Kassán. Nem közölte a majdani lakóhelyét.

⁴⁹⁸ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. I., 217.

⁴⁹⁹ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. I., 217.

⁵⁰⁰ MNL OL C72, 95. csomó, 106. kútfő, f. 254–255 r.

⁵⁰¹ MNL OL C-103, 12. doboz, Sajólád, f. 83–89

Svartzpauer Orbán nevelő a Döry grófi családnál. Nem közölte a majdani lakóhelyét.

Boross Dániel tábori lelkész az Esterházy gyalogságnál. Nem nevezte meg a majdani lakóhelyét.

A sajlóádi kolostor birtokai, vagyontárgyai

A kolostor berendezéséből a szobaleltárokat igyekeztünk feljegyzésünkbe átvezetni. E nyilvántartás szerint a provinciálisi szobában öt nagyobb méretű festmény található, amelyek közül négy régebbi, a Szent Jánost ábrázoló kép kerete aranyozott.⁵⁰²

Az állatállományból a perjeli hivatalhoz négy ló (becsült értékük: 188 fl), a prokurátori hivatalhoz három ló (becsült értékük: 84 fl) tartozik, a kolostor további kilencven igáslóval (becsült érték: 656 fl), négy bikával (becsült érték: 44 fl), valamint harminc sertéssel (becsült érték: 33 fl) rendelkezik.

A sajlóádi kolostorhoz tartozó gazdasági épületek – majorság, mészárszék, italmérés, fogadó, csűrök, vízimalom – mellett a kolostor további birtokokkal rendelkezik Borsod és Zemplén vármegye területén. Birtokaik, házingatlanaik voltak a felosztatás idején Sajlóád mellett Sajópetriben (ház és fogadó), Hejőkeresztúrtban (fogadó, italmérés, mészárszék, ispánház, vincellérház), Kemejben (italmérés), Miskolcon (nemesi ház mészárszékkal, prэшáz), Sajószentpéteren (kúria mészárszékkal), Körömben (ház, mészárszék, templom), Baas községben (udvarház, kertészház, mészárszék), továbbá a Mádi-hegyen (kőház).⁵⁰³

A sajlóádi kolostorhoz tartozó épületek becsült értékét – magát a kolostort és a templomot, valamint a birtokokon található épületeket is beleértve – a felosztatáskor 57 583 fl-ban állapították meg.⁵⁰⁴

A sajlóádi kolostor felosztatásának végrehajtására Melczer László kapott megbízást felosztatóbiztosként, Kókay Márton mint camaralis adjunctus működött közre.⁵⁰⁵ A sajlóádi kolostor felosztatáskor keletkezett dokumentumok, kimutatások csak részben maradtak fenn. Hiányzik a szerzetesekre vonatkozó személyes információk túlnyomó többsége.⁵⁰⁶

⁵⁰² MNL OL C-103, 12. doboz, Sajlóád, f. 83–89

⁵⁰³ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. I., 275–277.

⁵⁰⁴ MNL OL C-103, 12. doboz, Sajlóád, f. 36 r.

⁵⁰⁵ MNL OL C-103, 12. doboz, Sajlóád, f. 36 r.

⁵⁰⁶ MNL OL C-103, 12. doboz, Sajlóád, f. 28–38

2.4 Márianosztra

„Nostra (Maria), [Hont vm.] tót f. erdős hegyek közt, a’ Dunához 1 mfdnyire: 600 kath. lak. Nevezetessé teszi ezen helységet a’ Paulinusok’ régi klastroma, mely egy magas helyen épült, még magasabb hegyektől körül vétetve. Két tornyú temploma szép ’s hajdan sánczok erősítették. Építője volt ezen monostornak I. Lajos, ki benne gyakran mulatoza, ’s olly tágas volt, hogy sokszor 300 szerzetes lakott itt; kik a’ mohácsi ütközet után magokhoz vévén szolgáltaikat és jobbágyaikat, a’ sz. korona’ őrzésére Visegrádra mentek. Elfoglalván a’ törökök Visegrádot, Maria Nostrát is elpusztították; de Széchenyi György újra felépítette, ’s a’ Paulinusok itt tartának novitiátust. 1800-ben a’ klastrom az akkori Felkelő nemes sereg’ számára táborig kórháznak fordítottatott, ’s az ebben elhunyt Honth vármegyebéli nemes katonák’ emlékére a’ megye 1830-ban emlék oszlopot állított. — A’ helység’ földjei nem igen termékenyek; legelője, erdeje sok; bora meglehető. Van egy felette egészséges friss forrás vize F, U. a’ religioi fundus.”⁵⁰⁷

Márianosztra község ma Pest megyében található.

A község és a pálosok

Márianosztrán 1352 táján I. Lajos király alapított kolostort a pálos remeték számára. „A XV. században nevezetes volt szentéletű szerzeteseiről. (...) A hatalmaskodók és a török veszedelem miatt elnéptelenedett. 1750-ben az üres kolostort birtokaival együtt a rend előljárói bérbe adták. Széchenyi György esztergomi érsek 17.000 forintos adománya lehetővé tette, hogy 1717-ben kitakarítsák a romokat. 1718–1721-ben épült fel az új templom a régi helyén két nyugati toronnyal, 1729-ben szentelték fel. A templom barokk berendezését, nevezetesen a fafaragásokat és faszobrokat pálos munkástelevérek készítették. 1738–41 és 1747–51-ig itt működött a magyar rendtartomány második teológiai stúdiuma. 1778-ban Ládról ide helyezték át (a wondorfi mellett) a második noviciátust.”⁵⁰⁸

A kolostor lakói, ingatlanai és birtokai

Kulcsár (Kultschár) Krizosztom (Kultschár, Kultsár) perjel, korábbi alperjel Csehiben született, a felozlatáskor 46 éves, 27 éve lépett be a rendbe. Magyar nyelven beszél. Egészségi állapota életkorának megfelelően közepes. A felozlatás után Pesten, Pest vármegyében kíván élni. Lelkészvizsgát Esztergomban és Egerben tett.⁵⁰⁹

⁵⁰⁷ *Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben I–VI.* (szerk. Fényes E.), Trattner–Károlyi, Pest 1836–1840, vol. II., 159–160.

⁵⁰⁸ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. II., 91.

⁵⁰⁹ MNL OL C-103, 15. doboz, Márianosztra, f. 42 r.

A szobaleltár a perjeli szobában található berendezési tárgyak között felsorol három képet, valamint egy asztali órát.⁵¹⁰

Lancsics Márk alperjel Toronyban született, 40 éves a feloszlatáskor és 22 éve a rend tagja. Magyar nyelvtudása mellett közepes német nyelvismerettel is rendelkezik. Egészségi állapotát illetően közepes erőben lévőknek találják. Úgy nyilatkozik, hogy a feloszlatást követően a Vas vármegyében található Jánosházán telepedne le. Lelkészvizsgákat Esztergomban, Egerben, Győrben, valamint Veszprémben tett. Egy bejegyzés szerint időközben elhunyt.

Bokoll (Pokol) Fábrián szónok Nagylévárdról származik, a feloszlatáskor 32 éves, 15 éve pálos szerzetes. Német nyelvtudása mellett közepesen magyarul is beszél. Egészséges. A feloszlatást követően szándéka szerint a Nyitra vármegyei Sasváron (Schossberg) él majd. Lelkészvizsgát Nagyszombatban tett.

Tallay Ágoston szónok monoki születésű. A feloszlatás idején 33 éves, 17 éve lépett be a rendbe. Szlovák és magyar nyelven egyaránt beszél. Egészségi problémája nincs. A feloszlatást követően Kassán, Abaúj vármegyében kíván élni. Lelkészvizsgát Esztergomban, Egerben, valamint Nyitrán tett.

A szobaleltár – amely a székesfehérvári kolostorban felvetthez hasonlóan a bútorok mellett itt is tartalmazza a könyveket – megemlíti, hogy Tallay Ágoston szobájában egyházi irodalom (többek között Pázmány Pétertől), történelmi tárgyú munkák, valamint rendi könyvek (Annales, Regula) találhatóak.⁵¹¹

Kereskeny Hilárion prokurátor Apajon született. A feloszlatáskor 51 éves, 33 éve a rend tagja. Magyar és szlovák nyelvismerettel rendelkezik. Gyengélkedik. A feloszlatást követően a Pozsony vármegyében található Magyarbélbe szándékozik költözni. Lelkészvizsgát Esztergomban és Egerben tett.

Kiss Boldizsár professzor dukai születésű. A feloszlatáskor 46 éves, 27 éve pálos szerzetes. Magyar anyanyelvű. Erőtlennek találják. A feloszlatás után Esztergomban (Esztergom vármegyében) kíván élni. Lelkészvizsgát Székesfehérváron tett.

Potyondi Ádám alperjel, szónok, prokurátor Szilsárkányon született. A feloszlatás idején 46 éves, 25 éve rendtag. Magyar nyelvismerete mellett közepesen beszél a német nyelvet is. Beteges. A feloszlatást követően szülőhelyére, Szilsárkányra kíván visszatérni, amely Sopron vármegyéhez tartozik. Lelkészvizsgát Győrben tett.

⁵¹⁰ MNL OL C-103, 15. doboz, Márianosztra, f. 140–146

⁵¹¹ MNL OL C-103, 15. doboz, Márianosztra, f. 140–146

Szalay Bálint szónok Győrből származik. A felosztatáskor életkora 33 év, 14 éve szerzetes. Csak magyarul beszél. Egészséges. A felosztatás után – szándékai szerint – szülőhelyén, Győrött fog lakni. Lelkészvizsgát Egerben tett.

Szobájában két kép található a leltár szerint.⁵¹²

Petrás Simon szónok Szomolánkán született. A felosztatáskor 32 éves, 9 éve lépett be a rendbe. Szlovák nyelvismerete mellett közepesen beszéli a német nyelvet is. Egészségi problémája nincs. Úgy nyilatkozik, hogy a felosztatást követően a Nyitra vármegyei Sasváron (Schossberg) él majd. Lelkészvizsgát Pécsen tett.

Három festmény található a szobájában.⁵¹³

Mayer János szónok pozsonyi születésű. A felosztatáskor 42 éves, 22 évet töltött el a rendben. Német, magyar és szlovák nyelven egyaránt beszél. Közepes erőben lévőknek találják. A felosztatás után szülőhelyére, Pozsonyba (Pozsony vármegye) szándékozik visszatérni. Lelkészvizsgát Győrben, Esztergomban és Egerben tett.

Figyelemre méltó, hogy a szobaleltár szerint szobájában egy klavikord – billentyűs hangszer – van.⁵¹⁴

Kiss Özséb lelkész Kossuthon született. A felosztatás idején 30 éves, 9 éve tartozik a pálos rendhez. Magyar és szlovák nyelvismerettel rendelkezik. Egészséges. A felosztatást követően szülőhelyére, Kossuthra (Pozsony vármegye) térne majd ismét vissza. Lelkészvizsgát Esztergomban és Veszprémben tett.

Kiss Özséb szobájában ugyancsak említi a leltár a klavikordot, emellett két kép és egy fából készült kereszt is található a szobában.⁵¹⁵

Dely (Deli) Jakab Pápáról származik. A felosztatáskor 26 éves, 9 éve pálos szerzetes. A magyar nyelvismerete mellett olaszul is beszél. Egészséges. A felosztatást követően – szándékai szerint – visszatér szülővárosába, Pápára, Veszprém vármegyébe.

Szobájában egy festmény található.⁵¹⁶

*Győry (Gory)*⁵¹⁷ *Gábor* professzor, correpetitor pápai születésű. A felosztatás idején 35 éves, 18 éve lépett be a rendbe. Magyar, valamint héber és görög nyelvismerettel rendelkezik. Epilepsziában szenved. A felosztatást követően szülővárosába, Pápára, Veszprém vármegyébe szándékozik visszatérni. Lelkészvizsgát Pesten tett.

⁵¹² MNL OL C-103, 15. doboz, Márianosztra, f. 140–146

⁵¹³ MNL OL C-103, 15. doboz, Márianosztra, f. 140–146

⁵¹⁴ MNL OL C-103, 15. doboz, Márianosztra, f. 140–146

⁵¹⁵ MNL OL C-103, 15. doboz, Márianosztra, f. 140–146

⁵¹⁶ MNL OL C-103, 15. doboz, Márianosztra, f. 140–146

⁵¹⁷ Császárnál Gory olvasható, másolási hiba miatt. Vö. CSÁSZÁR E., *A Pálos Rend felosztatása I.*, in *Századok* 35(1901/4), 310–331., 418.

Lábody József lelkész Egerszegről származik. A felosztatáskor 36 éves, 7 éve pálos szerzetes. Magyarul beszél. Egészséges. A felosztatás lezárultával szülőhelyére, a Zala vármegyében található Egerszegre kíván visszaköltözni. Lelkészvizsgát Egerben és Esztergomban tett.

A szobájában található berendezési tárgyak között két festmény is van.⁵¹⁸

Martos Placid prokurátor Nagybélicen született. A felosztatás idején 37 éves, 7 éve lépett be a rendbe. Szlovák és magyar nyelvismerettel rendelkezik. Egészségi állapotát illetően közepes erőben lévőknek találják. A felosztatás után szándékai szerint a Pozsony vármegyei Nagyszombat lesz az új lakóhelye.

A prokurátor által használt szoba berendezési tárgyai között egy festményt említ a leltár.⁵¹⁹

Demján Fülöp szónok, professzor Komáromban született. A felosztatáskor 59 éves, 36 éve pálos szerzetes. Német, magyar, francia nyelvtudással rendelkezik. A lábával gyengélkedik. A felosztatást követően szülővárosába, Komáromba kíván majd visszatérni. Lelkészvizsgát Esztergomban tett.

Pfaffl Antal testvér Pápáról származik. 31 éves a felosztatáskor, 14 éve tartozik a rendhez. Magyar és német nyelven beszél. Egészségi problémákról nem számol be. A felosztatás után Bécsújhelyre kíván költözni.

Szobájában óra található.⁵²⁰

Az összeírás tanúsága szerint a márianosztrai templom gazdagon el volt látva felszerelési tárgyakkal, többek között 18 regiszteres orgonával rendelkezett. A márianosztrai kolostorban található berendezési tárgyak értékét – amelyek közül különösen a festmények számítottak jelentősebbeknek – 1786 áprilisában összesen 2928 fl-ra becsülték.⁵²¹ A kolostor gazdasági életképességéhez hozzájárultak a márianosztrai pálosok javára tett alapítványok is.⁵²²

A kolostor falain kívül állt a Kálvária-hegyen épült kápolna, valamint a – mára már teljesen eltűnt – Szent Borbála-kápolna, amelynek újabban Vadász Judit tett kísérletet az azonosítására.⁵²³ A kolostorhoz iskolaépület, valamint számos gazdasági épület, többek között

⁵¹⁸ MNL OL C-103, 15. doboz, Márianosztra, f. 140–146

⁵¹⁹ MNL OL C-103, 15. doboz, Márianosztra, f. 140–146

⁵²⁰ MNL OL C-103, 15. doboz, Márianosztra, f. 140–146

⁵²¹ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. II., 132–137.

⁵²² MNL OL C-103, 15. doboz, Márianosztra, f. 57–58

⁵²³ VADÁSZ J., *A fényes kolostor. A márianosztrai pálos kolostor és templom története*, Ecclesia Szövetkezet – Magyar Pálos Rend Boldog Özséb Konventje, Budapest–Márianosztra 2018, 144.

vízimalom is tartozott. A márianosztrai pálos kolostorhoz tartozó csatai birtok értékét az összeírásakor összesen 4599 fl-ra becsülték.⁵²⁴

Az 1786. augusztus 21-én kelt árverési jegyzőkönyv szerint a márianosztrai kolostor vagyontárgyainak értékesítéséből összesen 7814 fl bevétel keletkezett.⁵²⁵

A márianosztrai kolostor feloszlatását Anchely János váci prefektus, királyi biztos irányítja, Gegő Antal vámtisztviselő, valamint adjunctusként Ováry Imre működik közre.⁵²⁶

2.5 Felsőelefánt

(Felső)Elefánt (Nyitra vm.) „tót falu, ½ órányira Alsó-Elefánttól keletre, 560 kath., 52 ’sidó lak., kath. paroch. templommal. 1369-ben egy paulinus-monostor alapítattott itt; melly idővel annyi sok jószágot kapott, hogy egész uradalom lett belőle. Jó’sef császár’ halála után a’ religyiói fundushoz kapcsolattott.”⁵²⁷

Felsőelefánt ma Dolné Lefantovce néven település Szlovákiában.

A község és a pálosok

Az alapítás pontos időpontja ismeretlen, első hiteles adatunk 1369-ből ered, amikor Elefánti Dezső fia Mihály 100 hold szántóföldet és erdőt továbbá fél malmot adott a remetéknek. A hatalmaskodó urak és a török veszedelem miatt 1579-ben a kolostor javait bérbe adják és csak egy szerzetes marad helyben. 1579 táján újból benépesül, 1765. körül a régi helyén új házat építenek és 1775-ben elkészül az új templom. A XIX. század második felében az Edelsheim-Gyulai család kastéllyá alakítja át az épületegyüttest.⁵²⁸ A kolostor birtokai különböző Nyitra és Bars megyei településeken voltak. Szentjánost külön is nevesítik.

⁵²⁴ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. II., 132–137.

⁵²⁵ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. II., 136.

⁵²⁶ MNL OL C-103, 15. doboz, Márianosztra, f. 56 r.

⁵²⁷ Magyar országnak, ‘s a’ hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben I–VI. (szerk. Fényes E.), Trattner–Károlyi, Pest 1836–1840, vol. II. 32.

⁵²⁸ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. I. 99.

A kolostor lakói, birtokai és ingatlanai

A kolostor lakóinak teljes névsorát csak a napidíjakat összefoglaló táblázatból tudjuk, a kifizetés helyszíne a Szeredi Sóhivatal volt⁵²⁹. Részletes adatokat tartalmazó névsor nincs, az 1787. III. 20-án esküt tevők listája is hiányos⁵³⁰ (öt pap, egy laikus testvér és egy civil). Néhány rendtag esetében közöl szobaleltárat, a többségnél nem.

A kolostorban élő szerzetesek:

Boczó András perjel,

Csányi Eusztách alperjel,

Kubinszky Gábor,

Balogh Zsigmond,

Boroczy Károly,

Piros György magyar szónok,

Zrunek (Zrunech) Bernárd orgonista,

Mednyánszky Károly,

Egyed Ferenc prokurátor, akinek a szobájában többek között egy kisebb és egy nagyobb asztal, nyolc fémtálca, húsz könyv, hét más tálcá, régi fiókos szekrény, két pár gyertyatartó, tizenkét kanál, két új függöny volt.⁵³¹

Vacsek Cirill,

Turszky Miklós szlovák szónok,

Vichor Tádé ünnepi magyar szónok.

Papp Rókus laikus testvér, szabó és sekrestyés.

Szobájában egy régi asztal szekrénykével, egy ágy, három régi szék, egy fogas, amelyek értékét bő egy forintra becsülték⁵³².

A néhai *Kabarecz Bernárd* szobájában két asztal, egy szekrény, mosdó, szék.⁵³³

A *tartományfőnöki szobában* volt többek között, három ágy, kanapé zöld bársonyban, asztalok, térdeplő, szekrény, mosdó, két nagy asztal, négy kép, nyolc nagy tál, takaró, négy nagy borospohár, 8 borospohár tokajihoz és 4 borospohár rozsolihoz.⁵³⁴

⁵²⁹ MNL OL C-103, 11. doboz, Elefánt, f. 55 v.

⁵³⁰ MNL OL C-103, 11. doboz, Elefánt, f. 52 v.

⁵³¹ MNL OL C-103, 11. doboz, Elefánt, f. 62 v.

⁵³² MNL OL C-103, 11. doboz, Elefánt, f. 62 v.

⁵³³ MNL OL C-103, 11. doboz, Elefánt, f. 64 r.

⁵³⁴ MNL OL C-103, 11. doboz, Elefánt, f. 64 v.

A *gyógyszerész szobájában* asztal, két ágy, egy üvegezett szekrény, három régi szék, két kép és 28 különféle, első sorban gyógyászati könyv volt. A tanácskozásra használt szobában asztal, nyolc szék, szekrény, térdeplő, sámlí állt.⁵³⁵

A *kolostor lakói* a szerzeteseken kívül: 11 szolga, foglalkozás szerint: kulcsár, szakács, mosogatónő, felszolgáló, két ministráns, kocsis, follista, fűtő, hajdú.⁵³⁶

A *templom felszerelését* a felszámolók 1406 fl 40 kr-ra becsülték. A templomban három oltár található, Keresztelő Szent János (főoltár), Szent Kereszt és Szent Pál tiszteletére szentelték őket.⁵³⁷

A Nyitra és Bars megyében fekvő birtokokat a Királyi Kamarai Administratio íratta össze, kezdve Elefánton, majd következik a javak (épületek, földek, a beléjük vetett magok fajtájának) a leírása.⁵³⁸ Szentjános falu birtokának becsértéke 3949 fl 51 kr, jövedelme összesen 609 fl 3 kr. Az itt dolgozó szolgák fizetése 693 fl⁵³⁹.

A kolostor Nyitra megyei ingatlanjainak értéke 86 488 fl, míg Bars megyei ingatlanjait 94 437 fl-ra értékeli a jegyzőkönyv. A birtokok éves bevétele 7760 fl 13 kr, a becsült tőke 189 665 fl 48 kr, 4%-os kulcsot alkalmazva. A birtokokra háruló összes kiadás 5055 fl 34 kr. Ebből a tizenkét pap és egy frater nyugdíja évi 2454 fl, az évi 1055 alapítványi mise 527 fl 30 kr, míg a templom éves fenntartása 169 fl 17 kr.⁵⁴⁰ A misealapítványok között van kettő, amit minden nap kell mondani, négy, amit hetente, egy, amit havonta, továbbá egy, amely évi három mise elmondására kötelezett, továbbá 102 meghatározatlan napon tartandó. Az alapítványok tőkéit a jegyzőkönyv szerint korábban földvásárlásra elköltötték, a feljegyzett alapítványok nagysága: 1350 fl, 1396 fl, 1415 fl, 1475 fl, 1906 fl és 1509 fl.⁵⁴¹

A kolostor aktívái összesen:⁵⁴²

Készpénz	3186 fl	
Saját tőke		
6%-ra	2480 fl	
5%-ra	2500 fl	
Ezüst és egyéb díszek	118 fl	24 kr
Természetbeni	165 fl	51 kr
Bor	386 fl	45 kr
Pince eszközei	146 fl	3 kr
Kolostor tárgyai	718 fl	30 kr

⁵³⁵ MNL OL C-103, 11. doboz, Elefánt, f. 64–65

⁵³⁶ MNL OL C-103, 11. doboz, Elefánt, f. 55 v.

⁵³⁷ MNL OL C-103, 11. doboz, Elefánt, f. 67 v.

⁵³⁸ MNL OL C-103, 11. doboz, Elefánt, f. 78 v.

⁵³⁹ MNL OL C-103, 11. doboz, Elefánt, f. 86 v.

⁵⁴⁰ MNL OL C-103, 11. doboz, Elefánt, f. 34 v.

⁵⁴¹ MNL OL C-103, 11. doboz, Elefánt, f. 11–12

⁵⁴² MNL OL C-103, 11. doboz, Elefánt, f. 16–38

(A jegyzőkönyv összesítést itt nem közöl.)

Egy másik helyen a jegyzőkönyv az aktív tőke összegét 6189 fl 40 kr-ban adja meg⁵⁴³, ami alacsonyabb, mint a fenti felsorolás összege. A kolostor istállóiról ugyanott megtudjuk, hogy azokban négy perjeli ló volt, összesen 120 fl értékben, továbbá hat hám és egy fedett kocsis, amit 6 fl, illetve 40 fl-re becsültek.

A meglehetősen csekély mértékben fennmaradt akta az alábbi összesítéssel zárul:⁵⁴⁴

A becsérték összesen	23601 fl	42 kr
Összes éves bevétel	7941 fl	29 kr

A jegyzőkönyvi összeírást *Sélyei István* nyitrai táblabíró és *Rajcsányi György* szeredi sótiszt végezte. A dokumentumra jellemző, hogy egyes értékeket megad ugyan, de nem összesít. A nyitrai kamarai adminisztráció közreműködésével az üresedésben lévő nyitrai püspökség lakácsi kamarai adminisztrátorát, *Szluka Jánost* küldi ki Sélyei, aki már a kamara javára végzi az összeírást, majd *Blaskovits Zsigmond* nyitrai megyei esküdt is csatlakozik a felméréshez. A javak összeírása március 28-ig megtörtént, de a jegyzőkönyvek pontosítása május 10-ig tartott.

2.6 Sátoraljaújhely

Sátoraljaújhely, [Zemplén vm.], magyar orosz-tót m. v. a' Rónyva patakja mellett, igen kellemetes vidéken, SárosPatakhöz északra 1 1/2 mfdnyire: 2401 romai, 1464 görög kath., 1174 ref., 120 evang., 26 n. e. óhitű, 1125 zsidó lak. Romai és görög kath. parochia; ref. szentegyház; zsinagóga. A' r. katolikusoknak két templomuk, 's ugyan annyi kápolnájuk van. A' paroch. templomot Paloczy Imre erdélyi vajda építtette, A' reformátusok szentegyházát pedig Perényi Péter, a' nádor' fia; a' görög egyes, hitűeket h. Keriafovics, ki ide a' Várhegyre várat is építe, 's a' helységet oroszgyarmatokkal annyira megnépesíté, hogy már 1390-ben városnak neveztetek. A' város nem igen rendesen épült, 's házai alacsonyak többnyire. Kitünőbbek ezek közt a' csinos ízlésű vármegyeház, mellyben tartatnak Zemplén vgyének közgyűlései és törvényszékei; a' romai kath. gymnasiumi épület, 's némelly szabad nemes udvarházak. Említést érdemel még a' Gyórnél 1809-ben elesett felkelő nemes vitézek' emlékoszlópa, a' cs. k. postahivatal. A' r. kath. gymnasiumban piaristák tanítanak. A' váróstudul nyugotra szép hegyek huzódnak-el, 's ezek közt láthatni a' tábori sátor formát ábrázoló Sátor hegyét is, mellyrül a' város nevezetét vette. — Egyébiránt Ujhely még a' Hegyaljához tartozik, 's tágas kiterjedésű szőlőhegyei igen nemes bort teremnek. A' bor' jóságára nagy befolyással vannak az itteni mintegy 300-ra menő felette száraz pinczék. Szántóföldjei gondos művelés mellett mind búzát és kukuriczát, mind más gabona nemet

⁵⁴³ MNL OL C-103, 11. doboz, Elefánt, f. 61 v.

⁵⁴⁴ MNL OL C-103, 11. doboz, Elefánt, f. 139 r.

bőven adnak, 's 2834 holdat foglalnak- el; rétjei jók; legelője a' népességhez képest igen szűk; erdeje elég. Mesteremberei számosak, 's mind a' héti, mind az országos vásárok élénkek szoktak lenni, kivált gabonára, mellyet a' felföldi tótok vesznek-meg- — Első birtokosa Ujhelynek Kettel Kán vezér, ős Árpád kedves embere vala. 1110. Kálmán király Apuliából szakadt Casertai Katoldo grófnak ajándékozta. 1241-ben a' tatárok elpusztították, 's mostani helyére 1250-ben épült. Zsigmond király Perényi Jánosnak adta. Későbbben a' sáros pataki várhoz kapcsolattott, 's ezen várossal együtt jött mostani birtokosának herczeg Breckenheimnak kezére. Különben a' városnak vannak némelly kiváltságai, 's határában több nemesek birnak szabad földeket.”⁵⁴⁵

Sátoraljaújhely város jelenleg Borsod-Abaúj-Zemplén megyéhez tartozik.

A város és a pálosok

„I. Károly király 1312-ben kelt megerősítő oklevele szerint már IV. Béla, V. István és III. András királyok földeket és malmokat adtak a remeték újhelyi Szent Egyed monostorának. (...) 1530-ban Perényi Péter elűzte a barátokat, de 1560-ban rövid időre ismét visszatérhettek. (...) Később a monostor valószínűleg elhagyatott volt. (...) 1653-ban szentelte fel Kisdi Benedek egri püspök az újjáépített egyházat. (...) Később a templom északi oldalán, a régi helyén kétemeletes kolostor épült. 1742–1778 között itt volt a wondorfi mellett a magyar tartomány második noviciátusa, és 1720–1725, majd 1740–1745 között itt folyt a rendi növendékek filozófiai képzése is. A világi ifjak részére felállított grammatikai iskola állítólag már 1646-tól működött.”⁵⁴⁶

A kolostor lakói, ingatlanai és birtokai

Vidi Ferenc perjel⁵⁴⁷ szobájának bútorzata négy asztalból, négy székből, egy karosszékből, ágyból, négy szekrényből, mosdóból, két fogasból, egy kanapéból állt. A berendezéshez tartozott még egy térdeplő, egy szenteltvíztartó, valamint egy festmény, amely a keresztre feszített Jézust ábrázolta.⁵⁴⁸ A könyvleltár szerint a *Directorium superiorum* (1665) mellett teológia, történelmi és filozófiai tárgyú kötetek voltak a perjel szobájában.⁵⁴⁹

⁵⁴⁵ *Magyarországnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben I–VI.* (szerk. Fényes E.), Trattner–Károlyi, Pest 1836–1840, vol. III., 420–421.

⁵⁴⁶ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. III., 70.

⁵⁴⁷ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 253 r.

⁵⁴⁸ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 192–193

⁵⁴⁹ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 212 r.

Marton Hilarion alperjel szobája az alábbi bútorokkal volt berendezve: három asztal, négy szék, mosdó, térdeplő, egy szekrényke és három ruhásszekrény.⁵⁵⁰ A könyvleltárban a neve alatt elsősorban szónoklattani munkák találhatók, illetve egy szentföldi zarándoklat leírása is szerepel.⁵⁵¹

Tibler Tóbiás iskolaigazgató szobája a többi szerzetesi szobához hasonló módon volt berendezve. A szobában bronz gyertyatartó is volt koppantóval.⁵⁵² Könyvtára igen széles területet ölel fel, földrajzi, számtani, növénytani és szentírástudományi művekkel.⁵⁵³

Streskóczy Athanáz szlovák szónok szobaberendezése a leltár szerint két asztalból, két székből, szekrényből, térdeplőből, mosdóból és ágyból állt.⁵⁵⁴ Az általa használt könyvek között a latin Szentírás, cseh nyelvű szónoki munka és a konkordanciák mellett elsősorban prédikációs kötetek vannak, ezek mindegyike 1745 előtti kiadvány.⁵⁵⁵

Óhidi Chrisostom magyar szónok szobájának bútorzata két asztalból, egy karosszékből, két székből, könyvszekrényből, szekrényből, pulpitusból, térdeplőből, mosdóból, valamint ágyból és matracból állt.⁵⁵⁶ A neve alatt jegyzékbe vett könyvek között szentíráskommentárokat, a szentek életéről szóló kötetet és szónoklattani munkákat találunk.⁵⁵⁷

Lukay Athanáz pap szobája egyszerűen volt berendezve, a leltárban asztal, ágy, szék és térdeplő szerepel.⁵⁵⁸ Könyvtári könyv nem volt nála.⁵⁵⁹

Takáts Imre pap szobájának szerény berendezése szintén asztalból, ágyból és térdeplőből állt.⁵⁶⁰ A nála feljegyzett könyvek szónoklattani, történelmi és hittudományi témájú könyvek, utóbbiak között Anacleto Reiffenstuel 1747-ben megjelent *Theologia moralis* című munkája is szerepel.⁵⁶¹

Csernák Albert pap szobájában a bútorok mellett két képet említ meg a szobaleltár.⁵⁶²

⁵⁵⁰ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 194 r.

⁵⁵¹ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 213 r.

⁵⁵² MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 195 r.

⁵⁵³ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 216 r.

⁵⁵⁴ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 195 r.

⁵⁵⁵ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 214 r.

⁵⁵⁶ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 195 r.

⁵⁵⁷ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 214 r.

⁵⁵⁸ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 196 r.

⁵⁵⁹ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 218 r.

⁵⁶⁰ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 196 r.

⁵⁶¹ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 218 r.

⁵⁶² MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 196 r.

Tóth Bernárd prokurátor szobájának berendezése hasonló volt a többi szerzetesi szobáéhoz, a leltárjegyzék megemlíti egy térképet is.⁵⁶³ Négy könyv szerepel a nyilvántartásban a neve alatt: a Szentírás mellett egy szónoklattani és két történelmi témájú kötet.⁵⁶⁴

Sandrovics Nep. János pap szerepel ugyan a kolostorhoz tartozó papok névjegyzékében, azonban a szoba- és könyvleltárban nem tüntetik fel.

Bolla Ágoston magyar szónok szobájában két asztal, ágy, mosdó, három szék, fogas és térdeplő volt.⁵⁶⁵ A szobájában jegyzékbe vett könyvek között a magyar és latin Szentírás, illetve a beszédgyűjtemények mellett egy „példázatos könyv” is szerepel.⁵⁶⁶

Szuday Egyed professzor, a harmadik grammatikai osztály tanárának⁵⁶⁷ szobájában a bútorok mellett kilenc térképet, valamint egy Szt. Tamást ábrázoló festményt vettek leltárba.⁵⁶⁸ Harminckilenc általa használt könyvet vettek leltárba, ezek egy része grammatikai szakkönyv, más része pedig hittudományi mű.⁵⁶⁹

Bossányi Imre professzor a második osztály tanára, a neve alatt számtani és helyesírási tankönyv, két lelki könyv és két történelmi munka szerepel a könyvleltárban.⁵⁷⁰

Poór István professzora, az első gimnáziumi osztály tanára⁵⁷¹ elsősorban jogi, történelmi, hitoktatási és helyesírási témájú könyveket használt, a könyvjegyzékben huszonkét kötetet vettek nyilvántartásba.⁵⁷²

Salgovszky Athanáz ünnepi szlovák szónok⁵⁷³ szobájában a következő bútorok voltak: két asztal, két szék, szekrény, térdeplő, mosdó, továbbá ágy matraccal.⁵⁷⁴ Könyvei között szentíráskommentárok, Pázmány művei, Morus Szt. Tamás életrajza, valamint egy Biblia schlavonica szerepel a jegyzékben.⁵⁷⁵

Gergely András magyar szónok szobájában az alábbi berendezési tárgyakat vették leltárba: három asztal, négy szék, karosszék, könyvszekrény, két ruhásszekrény, mosdó,

⁵⁶³ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 196 r.

⁵⁶⁴ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 218 r.

⁵⁶⁵ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 194 r.

⁵⁶⁶ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 213 r.

⁵⁶⁷ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 216 r.

⁵⁶⁸ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 196 r.

⁵⁶⁹ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 216 r.

⁵⁷⁰ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 217 r.

⁵⁷¹ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 217 r.

⁵⁷² MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 217 r.

⁵⁷³ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 217 r.

⁵⁷⁴ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 195 r.

⁵⁷⁵ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 215 r.

valamint ágy matraccal.⁵⁷⁶ Könyvei között misekönyv, magyar Szentírás, prédikációs irodalom található, valamint Gotti 1763-ban Velencében megjelent munkája: *Vera Christi Ecclesia*.⁵⁷⁷

Egyed György pap három könyvtári könyvet tartott a szobájában a könyvleltár időpontjában.⁵⁷⁸

Patzner Mátyás testvér szobájában egy Szűz Máriát ábrázoló képet vettek leltárba.⁵⁷⁹

A sátoraljaújhelyi kolostorhoz tartozó templom gazdagon el van látva felszerelési tárgyakkal, amelyekről a felosztatáskor részletes leltárt vettek fel. A leltári jegyzék a sátoraljaújhelyi templom mellett a barátszeri Szentháromság kápolna, valamint a bodrogolaszi és kisztei birtokokon található templomok ingóságait is.⁵⁸⁰ A templomi felszerelések teljes becsült értéke a sátoraljaújhelyi templomban 3240 fl volt, a kápolnával, illetve a két további templommal együtt pedig 3386 fl.⁵⁸¹ Az alapítványi miseként évente 401 mise elmondására vállaltak kötelezettséget, a misealapítványok összértéke 16 133 fl volt.⁵⁸²

A sátoraljaújhelyi kolostor jelentős birtokokkal rendelkezett. Szőlőbirtokaik voltak Nagy-Aranyos Tokajban, Hangács Zomborban, Kottány Bodrogeresztúron, Meleg-Mál Erdő-Horváthiban, Előhegy Zsadányban, valamint Bodrogolasziban.⁵⁸³ További földbirtokokkal rendelkeztek Barancson, Kisztén, Saarában, illetve Bodrogolasziban.⁵⁸⁴ Jelentős értéket képviseltek a birtokokon álló épületek, amelyeknek értékét – a sátoraljaújhelyi kolostort, templomot, iskolát is beleszámítva – 46 198 fl-ra becsülték.⁵⁸⁵

A – részletes, több mint harminc mesterember bevonásával készített – vagyonértékelés során a sátoraljaújhelyi pálos kolostor teljes vagyonát 222 482 fl-ra becsülték. (Az épületek, birtokok, felszerelések értékbecslésében közreműködők között volt kőműves, ács, kőfaragó, asztalos, lakatos, üvegfúvó, fazekas, vésnök, festő, harangöntő, órás, aranyozó, rézműves, vasmunkás, bognár, szabó, nyeregkészítő, valamint kereskedők.)⁵⁸⁶

⁵⁷⁶ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 195 r.

⁵⁷⁷ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 213 r.

⁵⁷⁸ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 218 r.

⁵⁷⁹ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 196 r.

⁵⁸⁰ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. III., 133–138.

⁵⁸¹ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 158–174

⁵⁸² MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 43 r.

⁵⁸³ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 295–310

⁵⁸⁴ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 312–360

⁵⁸⁵ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. III., 152–158.

⁵⁸⁶ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 11 r.

Az 1786. III. 20-én felvett pénztári állapot szerint a perjel pénztárában 623 fl 14 kr, míg a prokurátornál 9 fl 34 kr volt.⁵⁸⁷ Az ideiglenesen a pálosok tulajdonában meghagyott konyhafelszerelések becsértéke 143 fl volt.⁵⁸⁸

A kolostor ingóságait a felosztatás során elárverezték, a megmaradt vagyontárgyakat a Vallásalapnak adták át.⁵⁸⁹ A kolostor gazdag festménygyűjteményében negyvenhét olyan festmény szerepelt, amely pálos szerzeteseket ábrázolt⁵⁹⁰ – figyelemre méltó, hogy a rend jelentős alakjait ábrázoló képek számottevő részét az 1786. VIII. 24-én megtartott árverésen a felosztatott kolostor szerzetesei vásárolták meg.⁵⁹¹

A sátoraljaújhelyi pálos kolostor felosztatásának végrehajtásáért biztosként Szirmay László, Zemplén megye alispánja felelt, adjunctusként Fábri Ignác számvevő, kamarai biztos működött közre az eljárásban. Fábri Ignác kamarai biztost megvádolták, hogy 118 hordó bort eladott kéz alatt a becsértéken és ezzel 300 fl kárt okozott a Vallásalapnak. Emiatt Szirmay László felszámolóbiztost 50 arany bírsággal sújtották. Azonban egy pontosabb és részletesebb eljárás tisztázta, hogy Fábri ugyan kéz alatt adta el a bort, de eljárása menthető azzal, hogy a 2–8 fl becsértékű borokat is 10 fl-ért adta el, így mindössze 21 fl – a teljes becsértékhez viszonyítva elenyésző – kár keletkezett.⁵⁹² Az 1786. VIII. 3-i jelentésében a felosztatóbiztos, Szirmay László dicséri a perjel segítőkészségét.⁵⁹³

2.7 Pápa

„Pápa [Veszprém vm], régi és nevezetes szabadságokkal bíró magyar m. V. egy kies térségen Gyórtól délre 2 posta állásnyira. Utczái tágosak, ’s nagyobb részént kövezettek. Csinos rendben épült házaik közül több szép privat épületeket láthatni; de legnagyobb ékességére szolgál még is az uraság vára, egy szép kerttel együtt, a’ roppant kath. paroch templom, melly a’ környéken legszebbnek tartatik. (...) Továbbá van még Pápán: az irgalmas barátoknak 1 templomjok ’s ispotályok ; 1 Franciskanus monostor és szentegyház; evang. és ref. anya templomok; 2 nagy synagóga, 1 fejér cserép edény v. fél porcellán fabrika, 1 nagy polgári ispotály, 1 posta hivatal, 1 kath. kis gymnasium 4 deák oskolákkal, mellyekben a’ Benediktinusok tanítanak, 1 kath. nemzeti oskola, 1 virágzó ref. collegium, 1 ’sidó nemzeti oskola, 2 vendégfogadó, a’ Tapólczán több liszt malmok. (...) Lakossal kevés németeket kivéven

⁵⁸⁷ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 84–85

⁵⁸⁸ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 175–178

⁵⁸⁹ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. III., 143–144.

⁵⁹⁰ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 189–190

⁵⁹¹ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 480–481

⁵⁹² MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 2–7

⁵⁹³ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 8.

mind magyarok, 's számok 13.485-re mégyen, u. m. 9139 kath. 447 evang. 1254 ref. 2645 'sidókra. Földmivelésén kívül élnek még: mesterségekből, kereskedésből, fuvarozásból. Mesterembereik közül, kik 1000 felé számláltnak, legszámosabbak a' csizmadiák, szürszabók, posztósok és takácsok. Földes urai Pápának, 's az ahoz tartozó uradalomnak Eszterházy József, Mihály, és Károly grófok.”⁵⁹⁴

Pápa város Veszprém megyében.

A város és a pálosok

Csáky László, Pápa földesura és várkapitánya 1638-ban kőházat vásárolt a pálos rendnek, hogy a városban megtelepedhessenek. Letelepülésük első évtizedében iskolát is nyitottak, amely 1721-ben algimnázium, 1761-ben főgimnázium lett. 1743-ban szentelték fel újabb templomukat Nagyboldogasszony tiszteletére. A perjelek a rend egykori monostorainak (Porva, Csátka, Vázsony, Tüskevár, Szentjakab, Örményes, Enyere) számos birtokát visszaszerezték.⁵⁹⁵

A kolostor lakói ingatlanai és birtokai

*Némethy Elek*⁵⁹⁶ perjel Szombathelyen született, a jegyzőkönyv felvételekor 50 éves, 30 éve a rend tagja. Nyelvtudása magyar és német. Egészségi állapotáról nincs adatunk. Lelkészvizsgáját Veszprémben tette le. A felosztatás után Csétsen (Rábacsécsény), Győr vármegyében kíván élni. Szobájában többek között egy asztali és egy falon függő feszület volt, továbbá Remete Szt. Pál képe és hat, más kisebb, ismeretlen témájú kép. A hivatalához szükséges jogi és rendtörténeti jellegű művek mellett széleskörű érdeklődésre utaló, változatos témájú könyveket használt. Ezek közt erkölcsstani és lelkeségi irodalmat, klasszikus és modern szerzőket egyaránt találni. A francia szerzőket a szigorú Besombes képviseli.

Kuszlits Özséb prokurátor szülőhelye Söjtör. A kolostor felszámolásakor 43 éves, 22 éve tagja a rendnek. Magyarul és németül beszél. Egészségi állapota: gyenge. A felosztatás után Sopronban, Sopron vármegyében kíván élni. Lelkészvizsgáját Veszprémben szerezte.

⁵⁹⁴ *Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben I–VI.* (szerk. Fényes E.), Trattner–Károlyi, Pest 1836–1840, vol. I., 446–447.

⁵⁹⁵ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. II., 160.

⁵⁹⁶ MNL OL C-103, 3. doboz, Pápa, f. 585 rv.

Szobájában mintegy húsz könyvet vettek jegyzékbe – teológiai, történelmi munkákat, illetve prédikációs irodalmat –, köztük Szent Ágostontól a Civitas Deit, valamint Szent Vince szónoklatait.⁵⁹⁷

László Sebestyén alperjel. Pesten született, a felosztatáskor 44 éves, 25 éve él a rendben, magyarul és németül beszél, betegségről nem számol be, szülővárosába, Pestre kíván költözni. Lelkészvizsgát Veszprémben tett. Érdeklődési körébe tartozott a Szentírás és magyarázata, a teológiai ágai közül a dogmatika, az erkölcsstan, ezen belül a szentgyónásra vonatkozó irodalom. Szép számmal fordul elő könyvei közt lelkeségi irodalom és szónoklatokra felkészítő írás. De találkozunk Muratori: De recta devotione és Lemaistre: Vera Pietas című munkájával is.

*Holz (Hattyal) Ágoston*⁵⁹⁸ ünnepi szónok. Szülőhelye Barndorf. A felosztatáskor 39 éves, 22 éve tagja a rendnek. Nyelvismerete: német. Gyengeségre panaszkodik. A felosztatás után Pápán, Veszprém vármegyében kíván élni. Lelkészvizsgát Győrben szerzett.

Szobájában 28 könyvtári kötetet (köztük ókori, történelmi, teológiai műveket, illetve latin-német szótárat), valamint nyolc képet (részletezés nélkül) vettek számba.⁵⁹⁹

Dékán Pétert szolgálata Pesthez köti. Szülőhelye Edre. A felosztatáskor 31 éves, 8 éve tagja a rendnek. Csak magyarul tud. Nem beteg. Pápán, Veszprém vármegyében kíván élni. Lelkészvizsgát Esztergomban tett. Szobájában latin nyelvű teológiai munkák voltak, tíz kötetben.⁶⁰⁰

Szentgyörgyi Gellért bölcsész professzor. Született Gyöngyösön. A rend felosztatásakor 34 éves, 11 éve tagja a rendnek. Nyelvismerete: magyar, német, és olasz. Betegségre nem panaszkodik. Pápán, Veszprém vármegyében kíván élni. Lelkészvizsgát Rómában szerzett. Szobájában feljegyzett ingóságok: három térkép, két kép és egy tábla aritmetikai célokra. Továbbá saját könyvei (29 kötet, a legújabb magyar szentírás [sic!], magyar és német evangélium, teológiai művek, Kempis, Szalézi Szent Ferenc, filozófiai témájú művei, filozófiai és matematikai tankönyvek, Pápai Páriz Ferenc latin-magyar szótára) és könyvtári könyvek (Illés András magyar katekizmus és további négy olasz nyelvű kötet).⁶⁰¹

Herics (Herits) Vince lelkész. Szülőhelye Szil, a rend felosztatásakor 34 éves, 15 éve tagja a rendnek. Nyelvismerete magyar, német és olasz. Egészségi állapota nagyon változó. Pápán, Veszprém vármegyében kíván élni. Lelkészvizsgát Egerben tett.

⁵⁹⁷ MNL OL C-103, 3. doboz, Pápa, f. 144 v.

⁵⁹⁸ Nem azonos Hölczl Ágoston egyszerű fogadalmas klerikussal, aki ekkor Pozsonyban tanul. MNL OL C-72, 95. csomó, 987. kútfő, f. 589 r.

⁵⁹⁹ MNL OL C-103, 3. doboz, Pápa, f. 145 vr.

⁶⁰⁰ MNL OL C-103, 3. doboz, Pápa, f. 148 v.

⁶⁰¹ MNL OL C-103, 3. doboz, Pápa, f. 149 v.

Szobájában két képet, saját köteteket (Szentírás, XIV. Benedek, Szalézi Szent Ferenc, Cicero művei, tizennégy teológiai és nyelvkönyv) és nyolc könyvtári könyvet (Szent Ágoston: Vallomások, szótárak, csillagászati és földrajzi szakkönyvek) leltároztak.⁶⁰²

Török Kristóf ünnepi szónok. Jászapátiban született. A feloszlatáskor 43 éves, 25 éve tagja a rendnek. Magyarul és németül beszél. Nem beteg. A feloszlatás után Egerben, Heves vármegyében kíván élni. Lelkészvizsgáját Veszprémben tette le.

Szobájában négy képet, közel negyven kötet könyvet – Szent Ágoston, Iosephus Flavius műveit, Pápai Páriz Ferenc szótárát – említi a jegyzőkönyv, megjegyezve, hogy „nem különbözteti meg a saját és könyvtári könyvet”.⁶⁰³

Gyurkóti János bölcész professzor. Győrben született, a feloszlatáskor 31 éves, 13 éve rendtag. Nyelvismerete magyar és német. Nem beteg. Győrben, Győr vármegyében kíván élni. Lelkészvizsgát Veszprémben tett. Szobájában lajtromba vett ingóságok: öt kép, három térkép, könyvek: „sok”, közel negyven felsorolt kötet, történelmi, földrajzi, matematikai, nyelvtani kötetek.⁶⁰⁴

Raischl János ünnepi szónok. Magyaróváron született, a feloszlatáskor 36 éves. 19 éve tagja a rendnek. Németül tud. Aranyérre panaszodik. Kismartonban, Sopron vármegyében kíván élni. Lelkészvizsgát Győrben tett. Szobájában saját könyvei (közel huszonhat cím), saját tárgyai (függöny, gyertyatartó, négy kép, feszület) mellett, a konvent tulajdonában lévő tárgyakat (két asztalt, két széket, egy apodiatoriát, egy ágyat és egy térdeplőt) vettek leltárba.⁶⁰⁵

Marton László bölcész professzor. Keszthelyen született, a feloszlatáskor 33 éves, 16 éve rendtag. Nyelvismerete magyar és német. Tüdőbajos. Sümegen, Zala vármegyében kíván élni. Veszprémben tett lelkészvizsgát. Szobájában kilenc képet és közel harminc kötetet (ókori szerzők, történelem, földrajz, szónoklattan, nyelvtan) lajstromoztak.⁶⁰⁶

Bálintffy Ágoston lelkész. Devecseren született. A rend feloszlatásakor 40 éves, 23 éve tagja a rendnek. Nyelvismerete magyar, német és olasz. Tüdőbaj kínozza. Pápán, Veszprém vármegyében kíván élni. Lelkészvizsgát több helyen is tett: Egerben, Fehérváron és Veszprémben is. Szobájában felvett ingóságok: kilenc kép és egy barométer és közel 30 kötet (Werbőczy Hármaskönyv, teológiai, logikai, metafizikai, történelmi, filozófiai munkák).⁶⁰⁷

⁶⁰² MNL OL C-103, 3. doboz, Pápa, f. 151 v.

⁶⁰³ MNL OL C-103, 3. doboz, Pápa, f. 153 vr.

⁶⁰⁴ MNL OL C-103, 3. doboz, Pápa, f. 155 v.

⁶⁰⁵ MNL OL C-103, 3. doboz, Pápa, f. 157 v.

⁶⁰⁶ MNL OL C-103, 3. doboz, Pápa, f. 159 v.

⁶⁰⁷ MNL OL C-103, 3. doboz, Pápa, f. 160 v.

Puchoczy (Puboczy) György lelkész. Fehérváron született, a rend feloszlatásakor 43 éves, 23 éve tagja a rendnek. Magyarul beszél. Nem beteg. Sümegen, Zala vármegyében kíván élni a feloszlatást követően. Lelkészvizsgát Pécsen tett. Ingóságok szobájában: öt kép, egy feszület, közel huszonnégy kötet (teológiai munkák, Kempis, Rotterdami Erasmus, Petrarca).⁶⁰⁸

László Sebestyén alperjel. Pesten született, a rend feloszlatásakor 44 éves, 25 éve rendtag. Nyelvismerete magyar és német. Nem beteg. Pesten, Pest vármegyében kíván élni. Lelkészvizsgáját Veszprémben szerezte.

Barabás Gellért iskolaigazgató. Győrben született. A feloszlatáskor 44 éves, huszonnégy éve él a rendben, magyarul és németül beszél. Egészségi állapotával kapcsolatban vértolulásra panaszkodik. Életének folytatását Cséts községben tervezte. Lelkészvizsgát Veszprémben tett. Szobájában többek között volt egy beépített szekrény és több térkép. Az általa használt könyveket a jegyzék csoportosítva közli, néhol csupán a szerzőt, máshol a témát is megjelölve. Forgatta Aquinói Szt. Tamás Summáját, de Tornelli, Billnart és Gazzaniga Dogmatikáját is. Az egyházi írók sorában említi Tagnavi, Raifenstenet és Van Espen írásait. Érdeklődési körébe tartoztak a földrajzi, történelmi, jogi és szépirodalmi alkotások.

Kelemen György vasárnapi magyar szónok születési helyéről nincs adat. A feloszlatáskor 42 éves, 26 éve él a rendben, magyarul és olaszul beszél. Betegsége nincs. Pápán kíván maradni, lelkészvizsgát Esztergomban és Veszprémben tett. Könyvtárában javarészt szónoki megbízatásához kapcsolódó művek, szentírás-magyarázatok és erkölcsstani fejtegetések találhatók, köztük három olasz nyelvű is.

Stechl Jakab filozófia professzor. Pápán született, a feloszlatáskor 37 éves, 21 éve tagja a rendnek. Magyarul és németül tud. Nem beteg. Pozsonyban, Pozsony vármegyében kíván élni. Lelkészvizsgát Esztergomban szerzett.

Polinger Lipót bölcsész professzor. Szülőhelye Pápa, a feloszlatáskor 36 éves, 20 éve rendtag. Nyelvismerete: magyar, német, olasz. Nem beteg. További életét itt tervezi: Tyrna in der Schullehrn (Nagyszombat), Pozsony vármegye. Veszprémben tett lelkészvizsgát.

Högyészi Lajos lelkész. Simonyi, a feloszlatáskor 38 éves, 22 éve rendtag. Nyelvismerete magyar és német. Köszvényben szenved. Pápán, Veszprém vármegyében kíván élni. Esztergomban tett lelkészvizsgát.

Bersenyi Kristóf ideiglenes helyettes lelkész. Szülőhelye Karakó-Szörtsök, a feloszlatáskor 35 éves, 16 éve tagja a rendnek. Magyarul tud. Nem beteg. Pápán, Veszprém vármegyében kíván élni. Lelkészvizsgát Veszprémben tett.

⁶⁰⁸ MNL OL C-103, 3. doboz, Pápa, f. 161 v.

Kemény Antal ideiglenes helyettes lelkész. Pápán született, a rend feloszlásakor 33 éves, 15 éve tagja a rendnek. Nyelvismerete magyar és német. Nem beteg. Pápán, Veszprém vármegyében kíván élni. Lelkészvizsgát Fehérváron tett.

Mak Domonkos a pesti kolostorhoz van bejegyezve. Pesten született, a rend feloszlásakor 30 éves, 15 éve tagja a rendnek. Nyelvismerete magyar és német. Nem beteg. Esztergomban, Esztergom vármegyében kíván élni. Esztergomban tett lelkészvizsgát.

Papp Demeter a pesti kolostorhoz van bejegyezve. Zalaegerszegen született, a rend feloszlásakor 33 éves, 17 éve tagja a rendnek. Nyelvismerete magyar és német. Gyenge a szeme. Pozsonyban, Pozsony vármegyében kíván élni. Veszprémben tett lelkészvizsgát.

A pápai kolostor birtokai Pápa, Dobrony, Porva, Csajágh, Vázsony-SzentMihály, Csatka, Agyaglik, Thima, Somlyó, Tapolczafő, Pátka, Győr (cselédház), Kis-Szöllös, Badatsony, Kis-Örs, Karakó településeken vannak. Összértékük 140668 fl 44 kr.⁶⁰⁹

Némethy Elek perjel külön iratban nyilatkozik a könyvtár állapotáról („Mi az oka, hogy az 1779-es Elenchus Librorum-mal effektíve nem koherens a jelen állapot?”).⁶¹⁰ Három szerzetes kérvényt nyújt be 1786 júniusában, fejenként 500 korábbi letét visszaigénylése tárgyában.⁶¹¹

A feloszlást végezte Eördög Pál királyi biztos és Derra Károly sótiszt.⁶¹²

2.8 Pest

Pest (Pest Pilis és Solt törvényesen egyesült vármegyék) – „Szabad Királyi Pest Városa. Fekszik egy homokos térségen, a’ Duna’ bal partján, Budával általellenben. (...) nevezé. 1686. Junius’ 18-ikán, Budára költöztvén át a’ törökök: Pestet vég- képen ’s örökre elhagyók. Ez említett esztendő után, uj lakosok, nevezetesen magyarok, de még számosabb rácok és németek telepedtek le; mint ez látható a’ polgárok’ név jegyzékéből, melly 1686 olta a’ város’ levéltárában épségben őriztetik. 1703. 23-ik octoberben, azaz egyidőben Budával, királyi városi rangot nyer. 1724. a’ királyi tábla ’s a’ nagy mélt. hétszemélyes fő törvényszék, 1784· pedig a’ magyar kir. egyetem Pestre tétetik. (...)Maria Therezia, de leginkább II. József alatt szépülni, ’s nevedetni kezdvén: azolta napról napra sebes léptekkel halad előre, (...) 55 esztendők leforgása alatt, a’ lakosok’ száma közel ötször annyira növekedett, 1780-ban még csak 13,550 ember lakta; (...) az 1835-iki egyházi őszveírás szerint pedig volt 66,788 rendes lakosa, u. m. 55,983 kath., 2919 evang., 1020 ref., 835 nem egyesült ó- hitű, ’s 6031’ sidó. (...) sokkal nagyobb rész német, a’ magyarok, csupán a’ megholtak neveiről ítélve ötöd részét tennék az egész népességnek; tótok vannak mintegy 1200-an; rácok 650, görögök 250, oláhok 100 an. Egyébiránt a’ magyar és német

⁶⁰⁹ MNL OL C-103, 3. doboz, Pápa, f. 583 v.

⁶¹⁰ MNL OL C-103, 3. doboz, Pápa, f. 162 v.

⁶¹¹ MNL OL C-103, 3. doboz, Pápa, f. 163 v., f. 164 v., f. 165 v.

⁶¹² CSÁSZÁR E., *A Pálos Rend feloszlása II.*, in *Századok* 35 (1901/5), 412–429., 413.

nyelvet kevés kivétellel mindnyájan értik vagy beszélnek; sőt a' rácok és görögök közt felesen vannak, kik magok közt is magyar nyelvel élnek"⁶¹³.

Pest ma Budapest – Magyarország fővárosa – része.

Pest és a pálosok

A pálosok generális perjele 1687-ben folyamodott I. Lipót királyhoz, hogy rendje számára a Pest déli részén lévő török mecsetet és környékét megkapja. 1693-ban el is nyerték az ingatlan tulajdonjogát. A templom főoltárát 1758-ban szentelték fel. A pesti pálosok arra törekedtek, hogy a közelebbi lévő, török idők előtti monostoraik birtokait visszaszerezzék, és konventjüket azok jövedelméből tartásukra fent. Így több-kevesebb ingatlanuk volt Pilismaróton, Pilisszentlelken, Pilisszentkereszten, Pilisszentlászlón, Vácbotyánban, Veresmarton és Bárádon. Felosztatáskor a templomot és a kolostort a Pestre áthelyezett egyetemhez csatolták. Ma a Központi Szeminárium és a Katolikus Hittudományi Akadémia foglal benne helyet.⁶¹⁴

A kolostor lakói, birtokai és vagyoni helyzete

*Gindl Gáspár*⁶¹⁵ provinciális, született Pápán, a felosztatáskor 64 éves és 47 éve a rend tagja. Nyelvtudása magyar és német. A jegyzőkönyvben magas korára panaszkodik. A felszámolás után Pesten maradna. Lelkészvizsgáját Esztergomban tette le. A szobaleltár⁶¹⁶ szerint szobájában található tárgyak: keményfa íróasztal könyvespolccal, tölgyfa asztal kerekkel, íróasztal tölgyfából, kisasztal, két szofa, tizenhat bőrhuzatú szék, négy karosszék, nagyíróasztal könyvládaival, rendes íróasztal, játékasztal, egy iratláda, imzámoly, egy alvószék (ágy helyett), ruhásláda, nagy könyvszekrény üvegajtóval, nyolc kép, tizenkettő rézmetszet, 434 saját könyv. Továbbá Oliva: „Szentíráskommentár”, Petrus Dayle: „Dictionarium Criticum Historicum Germanice”, „Historia Coniurationum et Revolutionum in Orbe Germanice” és latin szentírás.

Bálintffy Károly perjel, született Devecseren (Veszprém vm.), a felosztatáskor 46 éves és 29 éve a rend tagja. Nyelvtudása magyar, német és olasz. Bár „nincs baja”, erőtlén. A felszámolás után Devecserre költözne. Lelkészvizsgáját Pécsen tette le. Szobaleltára⁶¹⁷ szerint

⁶¹³ Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben I–VI. (szerk. Fényes E.), Trattner–Károlyi, Pest 1836–1840, vol. II. 379–404.

⁶¹⁴ GYÉRESSY B. Á., Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. II., 212.

⁶¹⁵ MNL OL C-103, 6. doboz, Pest, f. 107–108

⁶¹⁶ MNL OL C-103, 6. doboz, Pest, f. 111 v.

⁶¹⁷ MNL OL C-103, 6. doboz, Pest, f. 111 v.

berendezési tárgyai egy fiókos szekrény tetején könyvespolc üvegajtóval, ruhásláda, könyvesláda, térdeplő, három kisasztal, két lapos kőasztal, kanapé, tíz rendes és két egyszerű szék, íróasztal, iratláda, alvószék, ágy, hat kép, négy rézmetszet. A könyvtárból mintegy 15 könyve van (többek között: „Natalis Alexandri Institutiones Concionum”, Voutres: „Scripturista” és Berti: „Historica Ecclesiastica”).

Táncz Menyhért a provinciális titkára, született Pápán, a felosztatáskor 44 éves és 27 éve a rend tagja. Magyarul beszél. Mellkasi problémáról számol be. A felszámolás után Pesten maradna. Lelkészvizsgáját Esztergomban tette le. Szobájában az alábbi tárgyakat találta feljegyzésre érdemesnek a felszámoló⁶¹⁸: nagy ruhásszekrény, kisebb könyvszekrény, térdeplő, mosdó, ágy, hat szék, két asztalka (egyik saját készítésű), két vallásos kép és hat másik, húsz kézirat. A könyvtárból mintegy nyolc kötet van nála (például Bél Mátyás: „Magyarország földrajza”, „Technographia Elebrium Orbis Urbium”, Livius).

Gerdákovecz Fülöp alperjel, született Halászában (Moson vm.), a felosztatáskor 51 éves és 33 éve a rend tagja. Nyelvtudása magyar és német. A jegyzőkönyv szerint beteges. A felszámolás után Pesten maradna. Lelkészvizsgáját Esztergomban tette le. Szobájában⁶¹⁹ feljegyzett tárgyak: ruhásláda, könyvespolc, térdeplő, asztal, asztal kőlappal, öt szék, egy alvószék, ágy, láda, Nepomuki Sz. János képe (üvegezett), 76 saját kötet (nincs részletezve) és a könyvtárból további hét (példa: Szent Jeromos levelei, Bertalanffy „Magyar földrajz” – latinul, Szalézi Sz. Ferenc „Filotea”).

Majerszky Pál levéltárnok, született Bisztríczen (Beszterce, Trencsén vm.), a felosztatáskor 41 éves és 22 éve a rend tagja. Nyelvtudása magyar, német és szlovák. Egészségét illetően gyengeségről és elesettségről számol be. A felszámolás után Pesten marad. Lelkészvizsgáját Esztergomban tette le. Szobájában az alábbi tárgyakat jegyezték fel:⁶²⁰ ruhásláda, két asztalka, könyvespolc, térdeplő, négy szék, egy ágy, mosdó, kis fiókos szekrény, 60 saját könyv (részletezés nélkül) továbbá két könyvtári kötet (Gavantius Bertalan: „Thesaurus Sacrorum Rituum”, Lambertinus Prosper: „Institutiones Ecclesiasticae”).

Alexovics Vazul vasárnapi magyar szónok, született Egerben, a felosztatáskor 44 éves és 22 éve a rend tagja. Magyarul tud és kicsit németül. Köszvényes. A felszámolás után Pesten marad. Lelkészvizsgáját Esztergomban tette le. Szobaleltárában⁶²¹ szerepel két asztal, négy szék, egy szekrény, térdeplő, mosdó, ágy, könyvszekrény, 102 saját kötet (részletezés nélkül)

⁶¹⁸ MNL OL C-103, 6. doboz, Pest, f. 112 r.

⁶¹⁹ MNL OL C-103, 6. doboz, Pest, f. 112 v.

⁶²⁰ MNL OL C-103, 6. doboz, Pest, f. 114 v.

⁶²¹ MNL OL C-103, 6. doboz, Pest, f. 113 r.

és 37 könyvtári (például: Szent Tamás: „Teológia”, Pázmány: „Szónoklatok és kalauz”, Muratorius Lamindus Pritanius magyarul).

Frenreisz Ernő vasárnapi német szónok, született Peternellben (Petronell?, Alsó-Ausztria), a felosztatáskor 36 éves és 19 éve a rend tagja. Németül beszél. Nem beteg. A felszámolás után Thebenbe (Dévény, Pozsony vm.) igyekeznek. Lelkészvizsgáját Veszprémben tette le. A jegyzőkönyv szerint⁶²² a szobájában egy írópult, két asztalka, két könyvespolc, ágy, ruhásláda, térdeplő, hat szék, egy kép, egy feszület, 40 saját (nem részletezett) kötet és további 17 könyvtári könyv (többségében szónoklatok például, Fontana, Trautwein és Bossnet tollából) található.

Raitman Ádám magyar szónok a plébánián, született Esztergomban, a felosztatáskor 51 éves és 34 éve a rend tagja. Magyarul és németül tud. Életkora miatt gyenge. A felszámolás után Pesten marad. Lelkészvizsgáját Esztergomban tette le. Szobaleltára⁶²³ szerint tárgyai: ruhásláda, levelesláda, könyvespolc, térdeplő, hat szék, asztal, ágy, öt kép, 21 saját (nem részletezett) kötet és három könyv 32 kötetben a könyvtárból („Annatus”, Lakics – két kötet, Krizosztom Szt. János: „Sermones et Homiliae” – 13 kötet, Szent Ágoston: „Sermones et Homiliae” – 17 kötetben).

Molnár Elek könyvtáros született Tüskeváron (Veszprém vm.), a felosztatáskor 39 éves, 21 éve rendtag. Magyar és olasz nyelven tud. Nem beteg. A felszámolás után Pesten marad. Lelkészvizsgáját Esztergomban tette le. Szobájában⁶²⁴ asztal és két asztalka, ágy, ruhásláda, térdeplő, négy szék és 107 saját, nem részletezett, kötet volt. A könyvtári könyvek száma 14 (többségében szónoklatok például Káldi György, Csúzy és Paoletti tollából).

Prottman András német ünnepi szónok, született Sopronban, a felosztatáskor 36 éves és 19 éve a rend tagja. Nyelvtudása magyar és német. Beszámolója szerint vérezékeny. A felszámolás után Pesten marad. Lelkészvizsgáját Esztergomban tette le. Szobaleltára⁶²⁵ szerint szobájában ruhásláda a folyosóról, térdeplő, asztal könyvespolccal, kisasztal, ágy, kicsi mosóállvány, három szék, alvószék, 130 saját kötet (címek nélkül) és 4 könyvtári könyv található (német-latin szentírás, konkordancia, Tirinus szentírás-magyarázat, Sylveira szentírás-magyarázat).

Caspar Dénes orgonista a csehországi Petrovicében született. A felosztatáskor 35 éves és 16 éve a rend tagja. Csehül tud. Egészségügyi állapotáról annyi szerepel, hogy elesett

⁶²² MNL OL C-103, 6. doboz, Pest, f. 113 v.

⁶²³ MNL OL C-103, 6. doboz, Pest, f. 114 r.

⁶²⁴ MNL OL C-103, 6. doboz, Pest, f. 115 r.

⁶²⁵ MNL OL C-103, 6. doboz, Pest, f. 115 v.

állapotban van. A felosztatás után is Pesten kíván maradni. Lelkészvizsgáját Esztergomban tette le. Szobaleltára⁶²⁶ szerint tárgyai egy íróasztal, könyvespolc, ruhásszekrény, térdeplő, három szék, mosdó, faágy, 40 saját könyv (amelyből 12 breviárium) és a könyvtárból Antoine: „Theologia Moralis vol. I.”.

Verseghy Jenő ünnepi magyar szónok, született Szolnokon, a felosztatáskor 29 éves és 8 éve a rend tagja. Magyarul és németül tud. Nem beteg. A felszámolás után Egerbe menne. Egerben és Esztergomban is tett vizsgát. A szobájában a felszámolók az alábbiakat jegyezték fel⁶²⁷: négy asztalka, öt szék, ágy, négy könyvespolc, ruhásszekrény, egy gyóntató zsámoly, tükör, 12 kép, egy állóóra és 45 saját könyv. A könyvtárból hét kötetet tartott szobájában a felosztatáskor: Cornelli a Lapide vol X, LeBlanc: „In Psalmus”, Pineda: „Jób könyvéhez”, magyar szentírás, Pázmány szónoklatok magyarul, Pázmány kalauz, „Evangelia Hungarica” vol. IV.

Pap Ferenc vasárnapi szónok született Arlón, a felosztatáskor 38 éves és 5 éve a rend tagja. Magyarul tud. Nem beteg. A felszámolás után Pozsonyba költözne. Lelkészvizsgáját Esztergomban tette le. Szobaleltárában⁶²⁸ ruhásszekrény, három asztalka, egy könyvespolc, térdeplő, mosdó, öt szék, gyóntatózsámoly, ágy, 18 kép került jegyzékbe. Saját könyve nincs, a könyvtárból 4 kötete van (Csignoli (sic!): „Praelectiones Theologicae”, Reviczky: „Filozófia”, Buringer: „Moralia”, Hirnhaim Hieronim: „Szent Norbert beszédei” és Cabrini: „Directorium Ordiandorum”).

Bertoni Flórián teológia professzor Pozsonyban, született Belgrádban, Szerbiában (de Székesfehérváron nevelkedett), a felosztatáskor 48 éves és 32 éve a rend tagja. Nyelvtudása magyar és német. Nem beteg. A felszámolás után Pozsonyban él majd, mint professzor. Lelkészvizsgáját Esztergomban tette le.

Kristóffy Gáspár nevelő Esterházy gróféknál, született Tállyán, a felosztatáskor 30 éves és 10 éve a rend tagja. Német és magyar nyelven beszél. Beszámolója szerint gyenge és beteges. A felszámolás után Pozsonyban él majd. Lelkészvizsgáját Székesfehérváron tette le.

Rucsman Antal laikus testvér asztalos, született Lembach (Schwarzwald). A rend felosztatásakor 58 éves, 30 éve a rend tagja. Németül tud. A jegyzőkönyv szerint nem beteg, de öreg. A felszámolás után Pesten maradna. Szobaleltára⁶²⁹ szerint térdeplője, asztala, ágya és két széke van.

⁶²⁶ MNL OL C-103, 6. doboz, Pest, f. 116 r.

⁶²⁷ MNL OL C-103, 6. doboz, Pest, f. 116 v.

⁶²⁸ MNL OL C-103, 6. doboz, Pest, f. 117 r.

⁶²⁹ MNL OL C-103, 6. doboz, Pest, f. 117 v.

Piacsek Joákim laikus testvér, szabó, született Paltesteinben (Pozsony vm.), a felosztatáskor 41 éves és 16 éve a rend tagja. Nyelvtudása német és szlovák. Egészségéről csak annyit jegyeztek be, hogy tüdőpanaszai vannak. A felszámolás után Somfára (Pozsony vm.) menne. Szobájában⁶³⁰ térdeplő, három asztalka, három szék, kisszekrény, ágy, mosdó és 12 lelki könyv található.

A jegyzőkönyvhöz csatolták a helytartótanács számára, 1787. február 20-án készült összefoglaló pénzügyi jelentést,⁶³¹ amelyben Zorkovich, Marczell és Verfl Vítal megállapítják, hogy a penziók kifizetése 1786. szeptember 5-én, a megfelelő hivatalokon keresztül megtörtént és ezzel további teendő nincs.

A jegyzőkönyv felsorolja azon fiatalok listáját is, akik a pozsonyi szemináriumban tanulnak.⁶³² Összesen 29 fő neve szerepel, ami cáfolja Szentmartonyi megjegyzését a hivatáshiányról. A tíz örökfogadalmas: *P. Czirer Flórián, P. Tóth Mihály, P. Cziffray Imre, P. László Antal, F. Tóth Ambrus, F. Csonták György, F. Kreskó Modeszt, F. Ganper Krizosztom, F. Halászy Vince, F. Marton Jeromos*. Az egyszerű fogadalmasok („non professi”)⁶³³ pedig *F. Hevele Elek, F. Dobos Fülöp, F. Perczel István, F. Victoris Gáspár, F. Mindszenti Hiláron, F. Ivancsics Ágoston, F. Szutrics Márton, F. Liebold Pál, F. Horváth Elek, F. Tiringer Ágoston, F. Pexa Antal, F. Martuska Nepomuk, F. Jeszenszky Lajos, F. Hözl Ágoston, F. Külley Gábor, F. Kéry Gáspár, F. Linter Gergely, F. Szeges Krizosztom és F. Kocz József*. Ellátásuk az első negyedre (1786. január 31.-ig) 550 fl-t, a második negyedre pedig (1786. február 1. – április 30.) 1450 fl, összesen 2000 fl-t tett ki.

A kolostorban talált készpénz mennyisége:⁶³⁴

Provinciálisnál	1626 fl	10 kr
Perjelnél	1828 fl	12 kr
Könyvtárban	86 fl	9 kr
Alperjelnél (a sekrestyében)	128 fl	25 kr
Kisegítő kassza	371 fl	8 kr
Más kolostorok és skapuláré társulat nevével	100 fl	22 kr
Összesen	4140 fl	26 kr

⁶³⁰ MNL OL C-103, 6. doboz, Pest, f. 118 r.

⁶³¹ MNL OL C-103, 6. doboz, Pest, f. 161–180

⁶³² MNL OL C-103, 6. doboz, Pest, f. 124 v.

⁶³³ MNL OL C-103, 6. doboz, Pest, f. 124 v.

⁶³⁴ MNL OL C-103, 6. doboz, Pest, f. 11 v.

A templom és a kolostor épületének becsértéke 50 246 fl 2 kr.⁶³⁵ A Pilis községi birtok becsértéke 18 714 fl 32 kr.⁶³⁶

A pilismaróti uradalom éves jövedelme:⁶³⁷

Marót	9100 fl	43 kr
Szentlászló	1345 fl	56 kr
Szentkereszt	2033 fl	4 kr
Szentlélek	849 fl	17 kr
Összesen	13359 fl	

Ebből levonandó az uradalmi emberek bére (1287 fl 18 kr). Az így kapott alapot 4,5%-nak tekintve a becsült tőke 268 260 fl 22 kr. Ehhez hozzáadva az uradalmi épületek becsértékét (10 832 fl 30 kr), a pilismaróti uradalom értéke a jegyzőkönyv szerint 279 468 fl.

A további birtokok jövedelembecslése:

Birtok	Éves jövedelem	Összérték
Pilis falu	1 418 fl 45 kr	31 693 fl
Bottyán falu	991 fl 33 kr	24 910 fl
Báránd	2 000 fl	44 444 fl
Vértesszentgyörgy puszta	6 301 fl 26 kr	140 051 fl
Pesti ház	22 783 fl 28 kr	520 567 fl

Ezzel szemben a kolostor éves bevételeinek felsorolása alatt a jegyzőkönyv egy másik becslést⁶³⁸ ad meg számunkra:

Pilismarót uradalom	13 359 fl
Pilis uradalom	1 640 fl
Bottyán uradalom	1 251 fl
További bérbe adott birtokrészek	2 162 fl
Különféle tőkék kamatai	1 283 fl
Bevétel összesen	19 696 fl

A jegyzőkönyv felsorolja a kiadásokat is:⁶³⁹

Passzív tőke (3,5%-kal)	1016 fl	42 kr
Bérekre az uradalmakban	1768 fl	36 kr
15 pap nyugdíja (évi 192 fl/fő)	2880 fl	

⁶³⁵ MNL OL C-103, 6. doboz, Pest, f. 126 v.

⁶³⁶ MNL OL C-103, 6. doboz, Pest, f. 158 r.

⁶³⁷ MNL OL C-103, 6. doboz, Pest, f. 197 v.

⁶³⁸ MNL OL C-103, 6. doboz, Pest, f. 208 v.

⁶³⁹ MNL OL C-103, 6. doboz, Pest, f. 209 v.

2 fráter évi nyugdíja (évi 150 fl/fő)	300 fl	
Misékre (501 mise × 30 kr)	250 fl	30 kr
Olajlámpára	8 fl	6 kr
Életjáradékokra (16 950 fl után 3,5 %-kal)	593 fl	15 kr
Erődépítésre	669 fl	45 kr
<u>Összesen</u>	<u>7 486 fl</u>	<u>54 kr</u>

Megjegyzendő, hogy a szerzetesek rendbe lépésükkor 4,5%-os, illetve 6%-os kamatra helyezték el pénzeiket, és minden bizonnyal így is kapták érte éves jövedelmüket. A jegyzőkönyv tanúsága szerint a felszámoláskor ezek az életjáradékok csupán 3,5%-os kamattal lettek felszámítva.

A fentiek alapján a végső egyenleg:

<u>Összes bevétel</u>	<u>19 696 fl</u>	<u>14 kr</u>
<u>Összes kiadás</u>	<u>7 486 fl</u>	<u>54 kr</u>
<u>A Vallásalapnak befolyik Pesttől</u>	<u>12 209 fl</u>	<u>20 kr</u>

Summarium:⁶⁴⁰

<u>Készpénz</u>	<u>4 140 fl</u>	<u>26 kr</u>
<u>Aktív tőke</u>	<u>323 269 fl</u>	<u>10 kr</u>
<u>Jóhozamú kintlevőségek</u>	<u>132 fl</u>	<u>50 kr</u>
<u>Kolostori dolgok</u>	<u>2 497 fl</u>	<u>24 kr</u>
<u>Templomi díszek és eszközök</u>	<u>3 631 fl</u>	<u>32 kr</u>
<u>Templom és kolostor épület</u>	<u>33 497 fl</u>	<u>21 kr</u>
<u>Fogadalmi tárgyak</u>	<u>7 552 fl</u>	<u>41 kr</u>
<u>Éves jövedelem</u>	<u>520 567 fl</u>	<u>55 kr</u>
<u>Aktívák összesen:</u>	<u>895 289 fl</u>	<u>19 kr</u>
<u>Bérleti díjak</u>	<u>826 fl</u>	<u>34 kr</u>
<u>Tőke letét</u>	<u>4 502 fl</u>	
<u>Passzívák összesen</u>	<u>5 328 fl</u>	<u>34 kr</u>

Vagyis a tiszta vagyon összege: 889 960 fl 45 kr.

⁶⁴⁰ MNL OL C-103, 6. doboz, Pest, f. 211 v.

A pesti kolostor ingóságainak árverése 1786. szeptember 21. 22. és 23. napján volt.⁶⁴¹

Az árverési tételek között szerepelnek többek között:

Tárgy	Kikiáltási ár	Bevétel	
Megfeszített Jézus kép (ebédlő)	2 fl	32 fl	31kr
Remete Szent Pál kép	1 fl	8 fl	45 kr
Boldog Özséb kép	1 fl	8 fl	45 kr
10 domonkos püspök portré (együttesen)	3 fl 20 kr	8 fl	2 kr
Mosdóállvány	8 kr	12 kr	
6 rézkarc	42 kr	5 fl	38 kr
2 földgömb ⁶⁴²	2 fl	2 fl	
Régi gyóntatózsámoly	51 kr	1 fl	
3 mosdószekrény ⁶⁴³	4 fl	12 fl	

Maróton az árverés május 29-én és június 28-án volt. Mindösszesen 911 fl 2 kr-t hozott.⁶⁴⁴

A pesti kolostor istálló leltára:⁶⁴⁵

2 öreg fekete-barna ló	50 fl	
2 öreg fekete-barna ló	50 fl	
4 öreg lószerszám (2 fl/db)	8 fl	
2 fekete bársony szerszám	100 fl	
2 fekete bársony szerszám	100 fl	
4 öreg lópokróc (24 kr/db)	1 fl	36 kr
1 úti kocsi	45 fl	
1 öreg Farutsch	28 fl	
1 boros kocsi	12 fl	
1 jó állapotú uradalmi szekér	21 fl	

A pesti kolostor pincéjében 54 tétel, azaz 591 ½ akó bor volt, míg a maróti uradalomban 44 hordó, ami 480 akót jelentett, és amelyből asztali fogyasztásra ott hagytak 111 ½ akót.

A jegyzőkönyv a pesti kolostornál közli a provincia tőkeleltárát is,⁶⁴⁶ amely összességében 322 669 fl 10 kr-t tett ki.

⁶⁴¹ MNL OL C-103, 6. doboz, Pest, f. 390 v.

⁶⁴² MNL OL C-103, 6. doboz, Pest, f. 393 v.

⁶⁴³ MNL OL C-103, 6. doboz, Pest, f. 397 v.

⁶⁴⁴ MNL OL C-103, 6. doboz, Pest, f. 445 v.

⁶⁴⁵ MNL OL C-103, 6. doboz, Pest, f. 82–91

⁶⁴⁶ MNL OL C-103, 6. doboz, Pest, f. 34 v.

Kolostori tőkék:⁶⁴⁷

Család	1 100 fl
Diósgyőr	14 209 fl
Elefánt	3 200 fl
Tüskevár (Nagyjenő)	13 000 fl
Sajólád	7 100 fl
Nezsider	2 600 fl
Márianosztra	34 770 fl
Pápa (sekrestyével együtt)	37 460 fl
Pest	8 900 fl
Pécs	900 fl
Róma	26 787 fl
Sasvár	3 550 fl
Szakolca	500 fl
Máriavölgy	4 000 fl
Töketerebes	11 200 fl
Nagyszombat	26 700 fl
Torda	1 400 fl
Tövis	1 500 fl
Újhely	3 566 fl
Nagyvárad	18 705 fl
Nagyvázsony	10 230 fl
Bánfalva	8 100 fl
Acsa	200 fl
Összesen:	338 904 fl
Ebből az egyes szerzetesekhez és alapítványokhoz tartoznak a tartományfőnökségi tőke (36 030 fl) és a kisegítő kassa tőkéje (63 803 fl)	-99 833 fl
Kolostorok tőkéje együtt	239 071 fl

⁶⁴⁷ MNL OL C-103, 6. doboz, Pest, f. 43–68

Az egyes szerzetesek, akik élethossziglan élvezik tőkéjük hasznát a provinciában:

Antal Pál	700 fl
Aszalay Tádé	1 000 fl
Ballonyai Julián	200 fl
Barabás Gellért	400 fl
Beniczky Tamás	1 000 fl
Csányi Eusztách	500 fl
Gáll (Gaal) Lajos	2 000 fl
Czvick András	450 fl
Frölich Jakab	100 fl
Gaube Gábor	200 fl
Hajagos Vince	100 fl
Hegyi Nep. János	100 fl
Hölczl Ágoston	500 fl
Kampel Lipót	300 fl
Kecskeméthy József	1 000 fl
König Flórián	300 fl
Lechleitner Ignác	2 000 fl
Majerszky Pál	400 fl
Nagyidai Mihály	100 fl
Némethy Imre	600 fl
Nyitray Sámuel	500 fl
Pinkász Ferenc	200 fl
Prottman András	200 fl
Róth Ferenc	450 fl
Rozgonyi Tamás	200 fl
Rucsmann Antal	200 fl
Sándor Adalbert	300 fl
Székely Lipót	100 fl
Stechl Jakab	200 fl
Tanhoffer Pál	1 000 fl
Streskóczy Athanáz	200 fl
Scopek Ferenc	1 500 fl
Tallay Ágoston	400 fl
Tebery Tádé	500 fl
Összesen	17.900 fl

A felozlató jegyzőkönyvet báró *Orczy László* királyi biztos, *Schmid Ignátz* kamarai biztos (sóhivatali ellenőr) készítette.⁶⁴⁸

⁶⁴⁸ CSÁSZÁR E., *A Pálos Rend felozlatása I.*, in *Századok* 35(1901/4), 310–331., 413.

2.9 Pécs

„Pécs (Quinque Ecclesiae, Fünfkirchen., Pet.), [Baranya vm.], szabad királyi város. Ezen régi, 's évkönyveinkben oly nevezetes város fekszik a' Mecsek hegyének déli oldalán, Budától 21, Eszék-től 8, Mohácstól 4 mértföldnyi távolságra. Az említett Mecsek hegye elzárván a' hideg-északi szeleket, egyszersmind tellyes mértékben felfogja az éltető nap sugarait, 's ez által a' városnak és környékének valóságos mérséklett déli éghajlatot kölcsönöz, melly a' külömbféle gyümölcsök külső szépségéről, édességéről, 's a' bornak olly igen jeles voltáról mindjárt kiesmerhető. (...) ez időben népes, szép rendbe épült, ékes, csinos, tiszta város. Környéke 's fekvése különösen gyönyörű: kelet dél felől termékeny domboktól hasított szántóföldek, kövér kaszállók; nyugot és észak felől pedig a' szőlőtőkékkel, gesztenyés, bikkes, tölgyes erdőkkel koszorúzott Mecsek hegye övedzik. Áll 4 részekből, u. ni: a' belső városból, a' budai, szigeti, és siklői külvárosokból. A' belső városnak, melly hajdan kőfallal volt kerítve, most is 4 kapui vannak. Szökőkútakkal diszesített piacokat kettőt számlál: egyik a' város közepén, másik a' püspöki palota előtt. Az első elég tágas, 's innen visznek ki 4 egyenes fő utzák az városnak ugyan annyi kapui fele. Nevezetesebb épületek: (...) A' budai kapuban remete sz. Pál szerzete klastroma, 's ehez ragasztott 2 tornyu temploma: ez ma kaszárnya. (...) Népeisége az 1830-diki püspöki schematizmus szerint volt 12,517 lélek, u. m: 12,452 kath, 35 luth.; — 3 nemegyesült ó hitű; 27 zsidó. Nyelvökre nézve legtöbb van magyar, 's a' szigeti külvárost csak nem kirekesztőleg lakják. A' németek és bosnyákok egyenlő számmal lehetnek; az első a' belső városban, az utóbbiak a' budai külvárosban foglalván főképpen helyet.”⁶⁴⁹

Pécs ma megyei jogú város, Baranya megye székhelye.

A város és a pálosok

„1686-ban a pécsi Egyházmegye területe megszabadult a török igtától, de az egyházmegye székhelyén nem volt katolikus pap. Radonay Mátyás püspök négy pálos atyát kért fel, hogy Pécssett és környékén lelkipásztori munkát végezzenek. A kuruc háborúk idején a pálosok elhagyták a várost, és csak 1712 után tértek vissza fokozatosan állomáshelyükre. ... 1735-ben perjelség rangjára emelték a házat. Az új templomot 1756-ban szentelték fel a Szentháromság tiszteletére. A kolostor építése 1775-re fejeződött be. 1719-ben szerezték meg Györgyént és a vele egybekapcsolt mágocsi és nagyhajmási uradalmat is. Ezek szolgáltak a pécsi ház fenntartására.”⁶⁵⁰

⁶⁴⁹ Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben I–VI. (szerk. Fényes E.), Trattner–Károlyi, Pest 1836–1840, vol. I., 19–25.

⁶⁵⁰ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. II., 268.

A kolostor lakói, ingatlanai és birtokai

*Nyitray Sámuel*⁶⁵¹ perjel Kanizsán született. A feloszlatakor 48 éves, 28 éve pálos szerzetes. A magyar nyelvismerete mellett közepesen németül is beszél. Egészségét illetően mellkasi problémákról számol be. A feloszlatast követően továbbra is Pécsen kíván élni. Ugyanott tett lelkészvizsgát.

A perjel szobájában az alábbi értékesebb berendezési és használati tárgyak találhatók: Remete Szent Pált ábrázoló festmény (becsült értéke: 2 fl), ezüst evőeszközök (becsült értékük: 42 fl 36 kr és 28 fl 28 kr), kisebb méretű ezüst lámpa (becsült értéke: 28 fl 12 kr), arany mérésére szolgáló mérleg (becsült értéke: 12 kr), háromajtós szekrény (becsült értéke: 15 fl), nyolc adag miséző gyertya (becsült értéke: 8 fl), lámpa (40 becsült értéke: kr), Remete Szent Pált ábrázoló, keretezetlen, nagyméretű kép (becsült értéke: 2 fl).⁶⁵²

Billicsics Alajos alperjel Pulán született. A feloszlatakor 42 éves, 25 éve a pálos rend tagja. Magyar, német és horvát nyelvtudása mellett a szentírás-magyarázathoz megfelelő szintű héber és görög nyelvismerettel is rendelkezik. Egészséges. Úgy tervezi, hogy a feloszlatast lezárultával továbbra is Pécsen maradna. Ugyanitt tett lelkészvizsgát is.

Csobántzi Lázár vasárnapi magyar szónok Pápáról származik. A feloszlatakor 45 éves, 25 éve pálos szerzetes. Magyar nyelven beszél. Egészségét illetően mellkasi problémákról panaszodik. A feloszlatast követően tervei szerint továbbra is Pécsen maradna. Lelkészvizsgát tett Esztergomban, Egerben, Pécsen, Veszprémben, valamint Győrben.

A szobájában található berendezési és használati tárgyak közül egy szekrény tartozik a konventhez.⁶⁵³

Arnold Antal vasárnapi német szónok születési helye Kismarton. A feloszlatast bekövetkeztekor 42 éves, 24 éve lépett be a pálos rendbe. Németül, szlovákul, magyarul egyaránt beszél. Lábfájdalmak jelentkeztek nála. A feloszlatast követően tervei szerint visszatér szülőhelyére, a Szepes vármegyei Kismartonba. Lelkészvizsgát Szepesen tett.

Szobájában – a beépített szekrény kivételével – nincsenek a kolostor tulajdonát képező használati tárgyak.⁶⁵⁴

Marian Lénárd vasárnapi német szónok Nezsideről származik. A feloszlatakor 42 éves, 23 éve rendtag. Német nyelven beszél. Egészségét illetően mellkasi panaszai vannak. A

⁶⁵¹ MNL OL C-103, 10. doboz, Pécs, 3. kútfő, f. 205–207

⁶⁵² MNL OL C-103, 10. doboz, Pécs, 3. kútfő, f. 48–49

⁶⁵³ MNL OL C-103, 10. doboz, Pécs, 3. kútfő, f. 46 r.

⁶⁵⁴ MNL OL C-103, 10. doboz, Pécs, 3. kútfő, f. 43 r.

felosztatást követően továbbra is Pécsen szándékozik élni. Lelkészvizsgát ugyancsak Pécsen tett.

Szobájának berendezési tárgyairól szabályos leltárt vesznek fel, a leltárban szereplő tételek közül semmi sem tartozik a konventhez.⁶⁵⁵

Tanhoffer Pál lelkész pápai születésű. A felosztatáskor életkora 40 év, 22 éve tartozik a rendhez. Német és magyar nyelvismerettel rendelkezik. Mellkasi panaszokról számolt be. A felosztatás után továbbra is Pécsen szeretne maradni. Lelkészvizsgát szintén Pécsen tett.

Szobájában a kolostor tulajdona a beépített szekrény, azonban az ott található többi holmi részben saját tulajdona, részben pedig magánhasználatra kapta őket.⁶⁵⁶

Bellusics Imre lelkész szülőhelye Nezsider. A felosztatás bekövetkeztekor 40 éves, 22 éve pálos szerzetes. Németül és magyarul beszél. Egészségi panaszai miatt évente keserűvíz-kúrát rendeltek el számára az orvosok. Úgy nyilatkozik, hogy a felosztatást követően lakóhelye továbbra is Pécs maradna. Lelkészvizsgát ugyancsak Pécsen tett.

A szobájában nincs olyan tárgy, ami a konventhez tartozna.⁶⁵⁷

Szegedy Lénárd vasárnapi magyar szónok Kaposváron született. A felosztatáskor 42 éves, 19 éve lépett be a rendbe. Magyarul beszél. Lábduzzanata miatt fürdőkúrára szorul. A felosztatást követően szándékai szerint továbbra is Pécsen lakna. lelkészvizsgáját szintén Pécsen tette le.

Telek Tamás prokurátor Fülekről származik. A felosztatáskor életkora 40 év, 17 éve pálos szerzetes. Magyarul beszél. Szembetegsége miatt egészségügyi problémái vannak. A rend felosztatását követően szülőhelyére, a Nógrád vármegyében található Fülekre kíván visszatérni. Lelkészvizsgát Rozsnyón tett.

A kolostor épületében a 12. számú szobában lakik, a szobája berendezési tárgyai közül a konventhez tartozik az ágy, a matrac, valamint az ágyfelszerelés. (Az atya személyes tárgyait, amelyeket magánhasználatra kapott, külön személyes leltárban rögzítik.)⁶⁵⁸

Kupecz Alajos káplán Gödriben. Születési helye Dubica. A felosztatáskor 34 éves, 16 éve rendtag. Németül és szlovákul beszél. Egészséges. A felosztatást követően is Pécsen szándékozik maradni. Lelkészvizsgát is Pécsen tett.

Szobájában nem vesznek leltárba olyan tárgyat, amely a konventhez tartozik.⁶⁵⁹

⁶⁵⁵ MNL OL C-103, 10. doboz, Pécs, 3. kútfő, f. 46 r.

⁶⁵⁶ MNL OL C-103, 10. doboz, Pécs, 3. kútfő, f. 43 r.

⁶⁵⁷ MNL OL C-103, 10. doboz, Pécs, 3. kútfő, f. 52 r.

⁶⁵⁸ MNL OL C-103, 10. doboz, Pécs, 3. kútfő, f. 40 r.

⁶⁵⁹ MNL OL C-103, 10. doboz, Pécs, 3. kútfő, f. 44 r.

Ivancsics Pál magyar szónok pesti születésű. A felosztatás idején 32 éves, 13 éve pálos szerzetes. Magyar nyelven beszél. Egészségi állapotát illetően mellkasi panaszokról számol be. Szándékai szerint a felosztatást követően továbbra is Pécs marad a lakóhelye. Lelkészvizsgát ugyancsak Pécsen tett.

Nincs a szobájában olyan használati tárgy, amely a konventhez tartozik.⁶⁶⁰

Bodó Miklós magyar szónok Igalon született. A felosztatáskor 31 éves, 13 éve lépett be a rendbe. Magyar nyelvismerete mellett közepesen olaszul is beszél. Egészségi panaszai nincsenek. A felosztatás lezárultával szülőhelyére, a Somogy vármegyei Igalra kíván visszatérni. Lelkészvizsgát Pécsen tett.

Nincs a szobájában a kolostorhoz tartozó használati tárgy.⁶⁶¹

Dvorák Julián lelkész Nagyszombatban született. A rend felosztatásakor 30 éves, 9 éve rendtag. Szlovákul, valamint közepes szinten magyarul beszél. Aranyeres panaszai vannak. A felosztatást követően szülőhelyére, Nagyszombatba (Pozsony vármegye) szándékozik visszatérni. Lelkészvizsgát Pécsen tett.

Szobájában a jegyzőkönyvek szerint nem találnak olyan tárgyat, amely a konventhez tartozik.⁶⁶²

Istvánffy Pál orgonista Sasváron született. A felosztatáskor 28 éves, 9 éve pálos szerzetes. Szlovén nyelvismerete mellett közepes német nyelvtudással is rendelkezik. Véres köhögésre panaszodik. A felosztatás után Nagyszombatba, Pozsony vármegyébe szándékozik költözni. Lelkészvizsgát Pécsen tett.

Szobájában a jegyzőkönyvek szerint nem találnak olyan tárgyat, amely a konventhez tartozik.⁶⁶³

Streszka Márton definitor 83 éves, 1786. IV. 22-én elhunyt, további adatot nem jegyeztek fel.

Egykori szobájában egy szekrény tartozott a konventhez.⁶⁶⁴

A fent felsorolt szerzeteseken kívül a kolostorhoz tartozott *Marczell Menyhért* és *Ott Jodok*, mindkettő *studens clericus*, akik 1787. III. 20-án 150 fl egyszeri utalásban részesültek, és véglegesen elbocsátották őket a rendből.⁶⁶⁵

⁶⁶⁰ MNL OL C-103, 10. doboz, Pécs, 3. kútfő, f. 53 r.

⁶⁶¹ MNL OL C-103, 10. doboz, Pécs, 3. kútfő, f. 53 r.

⁶⁶² MNL OL C-103, 10. doboz, Pécs, 3. kútfő, f. 42 r.

⁶⁶³ MNL OL C-103, 10. doboz, Pécs, 3. kútfő, f. 43 r.

⁶⁶⁴ MNL OL C-103, 10. doboz, Pécs, 3. kútfő, f. 45 r.

⁶⁶⁵ MNL OL C-103, 10. doboz, Pécs, 3. kútfő, f. 31 r.

A pécsi kolostor birtokai, vagyontárgyai

A pécsi pálos kolostorhoz tartozó épületek becsült értéke:⁶⁶⁶

Templomépület (az ott hagyott felszerelési tárgyakkal együtt)	21 039 fl
Konvent	49 276 fl
Uradalmi épület	2 884 fl
Mindösszesen	73 199 fl

A feloszlatakor a perjelnél lévő készpénz összege 3068 fl 29 kr, az alperjelnél 27 fl 30 kr van.⁶⁶⁷ A szobákban található, a konventhez tartozó berendezési tárgyak mellett az alábbi jelentősebb értékű vagyontárgyakat veszik nyilvántartásba: az ebédlőben található képek (négy kisebb, Remete Szent Pál életéből vett jeleneteket ábrázoló kép, a Fájdalmas Anya nagyméretű képe, a keresztre feszített Jézus nagyméretű képe)⁶⁶⁸, evőeszközök, edények⁶⁶⁹, borok (592 fl értékben)⁶⁷⁰; a Fájdalmas Anya faragott, festett, részben aranyozott szobra, amely a kolostor folyosóján áll (becsült értéke 15 fl)⁶⁷¹. A kolostor folyosóján térképek és rézmetszetek függtek, amelyeknek értékét egyenként 2 fl és 6 fl közé becsülték.⁶⁷²

A feloszlatakor készült leltár felsorolja a templom berendezési tárgyait, amelyek közül a jelentősebbek a következők: a Szentháromságot ábrázoló oltárkép, a Kármelhegyi Boldogasszonyt és Szent Annát ábrázoló mellékoltárképek, Szent Pál és Szent Antal aranyozott szobrai.⁶⁷³

A pécsi kolostor egy misealapítvánnyal rendelkezett, amely havi egy misekötelezettséget jelentett. Ezenfelül az évi 1204 miséből – amelyre a Kanizsay család által tett 8000 fl értékű misealapítvány kötelezte a rendet – évente 52 misét kellett bemutatniuk. (A Kanizsay család alapítványi miséi elsődlegesen a pesti pálos kolostorhoz tartoztak.)⁶⁷⁴

A templomok, egyéb épületek, szőlők, birtokok egyéb vagyontárgyak számbavétele után a pécsi konvent vagyont – a szentkúti rezidenciát is beleértve – a feloszlatakor összesen 89 054 fl összegre becsülték fel, amelyet a fennálló kötelezettségek, egyebek mellett a feloszlata alatt esedékes papi járandóságok nyomán összesen 5 112 fl kiadás terhelt.⁶⁷⁵

⁶⁶⁶ MNL OL C-103, 10. doboz, Pécs, 3. kútfő, f. 203 r.

⁶⁶⁷ MNL OL C-103, 10. doboz, Pécs, 3. kútfő, f. 2 r.

⁶⁶⁸ MNL OL C-103, 10. doboz, Pécs, 3. kútfő, f. 37 r.

⁶⁶⁹ MNL OL C-103, 10. doboz, Pécs, 3. kútfő, f. 28–29

⁶⁷⁰ MNL OL C-103, 10. doboz, Pécs, 3. kútfő, f. 33–34

⁶⁷¹ MNL OL C-103, 10. doboz, Pécs, 3. kútfő, f. 41 r.

⁶⁷² MNL OL C-103, 10. doboz, Pécs, 3. kútfő, f. 46

⁶⁷³ MNL OL C-103, 10. doboz, Pécs, 3. kútfő, f. 61–63

⁶⁷⁴ MNL OL C-103, 10. doboz, Pécs, 3. kútfő, f. 103–104

⁶⁷⁵ MNL OL C-103, 10. doboz, Pécs, 3. kútfő, f. 80 v.

A kolostor egyházi felszerelését 1788. II. 15-én értékesítették, az árverésen az összesen 528 fl-ra becsült javak 716 fl-ért keltek el.⁶⁷⁶ A Budára küldött egyházi felszerelés – többek között egy arany kazula, egy ezüst kehely, valamint egy aranyozott ezüst kehely – értéke 355 fl-ot tett ki.⁶⁷⁷ Az egyházi ruhákat a berkesdi, szalatnaki, mágocsi, szentlőrinci plébániák, illetve magánszemélyek vették meg.⁶⁷⁸ A rendtagok közül P. Simon Máté – a felosztatáskor a Szentkúti rezidencia adminisztrátora – két piros miseruhát és egy ezüst kelyhet vásárolt meg,⁶⁷⁹ valamint az ebédlő négy, Remete Szent Pál életének egy-egy jelenét ábrázoló faliképéhez is hozzájutott.⁶⁸⁰ A Kármelhegyi Boldogasszonyt ábrázoló templomi oltárkép a Helytartótanács 1787. XII. 14-én kiadott rendelete nyomán a Pécsvárad mellett fekvő Kisnyárádra került.⁶⁸¹

A felosztatásakor úgy intézkednek, hogy a kolostor által bérbeadott földterületeket további egy évre ismét bérbe adják a korábbi bérlők részére.⁶⁸² 1787 februárjában, illetve márciusában nyilvános árverés keretében értékesítették a kolostorhoz tartozó szőlőbirtokokat Ürög-hegyen (becsérték: 150 fl, vételár: 60 fl, vásárló: Zászló Jakab), Rácvárosban (becsérték: 150 fl, vételár: 171 fl, vásárló: Légrády Ferenc), Pécsen (becsérték: 800 fl, vételár: 623 fl, vásárló: Babrik József). Egy további szőlőbirtok (becsérték: 150 fl, vételár: 161 fl) Koller Péter tulajdonába került.⁶⁸³

A felosztatás végrehajtói Kovacsics Ferenc királyi biztos, valamint Wagner Antal sótiszt voltak.⁶⁸⁴ Ugyancsak hozzájuk tartozott a Szentkúti rezidencia felosztatási ügye.

2.10 Sasvár

Sasvár „(Sassin, Schossberg- Nyitra vm.), vegyes tót-német m. város a’ Miava vize mellett Posony vármegye’ szélén, Posonytól 8 mértföldnyire. Lakja 2386 kath., 1 evang., 439 ’sidó vagyonos lakos. Nevezetessé teszik ezen helyet: 1) a’ csudatévő szűz Mária’ képe, melly egy gazdagon felkészített templomban van felállítva, ’s mellyhez 1564 iktől fogva igen nagy búcsújárások történnek, úgyhogy 1817-ben 80,000, 1818-ban pedig 100,000 ember kereste ezt meg. A’ templom mellett lévő paulinusok’ monostora most a’ plébanus’ és segédei’ lakhelye; (...) Régi gáncsokkal körül vett vára most a’ fabrika’ épületül szolgál. Földesura a’ hozzá tartozó uradalommal együtt régenten gr. Czobor vala; most pedig ő cs. kir. felsége.”⁶⁸⁵

⁶⁷⁶ MNL OL C-103, 10. doboz, Pécs, 3. kútfő, f. 128 r.

⁶⁷⁷ MNL OL C-103, 10. doboz, Pécs, 3. kútfő, f. 128 r.

⁶⁷⁸ MNL OL C-103, 10. doboz, Pécs, 3. kútfő, f. 258 r.

⁶⁷⁹ MNL OL C-103, 10. doboz, Pécs, 3. kútfő, f. 258 r.

⁶⁸⁰ MNL OL C-103, 10. doboz, Pécs, 3. kútfő, f. 261 r.

⁶⁸¹ MNL OL C-103, 10. doboz, Pécs, 3. kútfő, f. 268 r.

⁶⁸² MNL OL C-103, 10. doboz, Pécs, 3. kútfő, f. 79 r.

⁶⁸³ MNL OL C-103, 10. doboz, Pécs, 3. kútfő, f. 281 r.

⁶⁸⁴ MNL OL C-103, 10. doboz, Pécs, 3. kútfő, f. 2 r.

⁶⁸⁵ Magyarországnak, ‘s a’ hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben I–VI. (szerk. Fényes E.), Trattner–Károlyi, Pest 1836–1840, vol. II. 279

Ma Sasvár Morvaőrrel együtt képezi Šaštín-Stráže települést Szlovákiában.

A község és a pálosok

Sasváron 1565-ben állítottak szobrot a Fájdalmas Szűz tiszteletére, amelynek különleges tisztelete 1732-ben kezdődött. 1733-ban Esterházy Pál esztergomi érsek a szobrot és kápolnáját a pálos atyákra bizza. 1736-1762 között épült fel a templom és 1776 körül a kolostort is befejezték.⁶⁸⁶

A kolostor lakói és birtokai

*Szalay Özséb*⁶⁸⁷ perjel Kenyheczen született. A rend felosztatásakor 40 éves, 22 éve a rend tagja. Jól beszél magyarul és közepesen szlovákul. Egészségét illetően lábfájdalomra panaszskodik. A felosztatást követően Kenyheczre (Abaúj vm.) távozik. Vizsgáit Egerben és Pécsen tette le.

Székely (Szekl) Lipót definitor generalis, teológiai doktor Pécsen született. A rend felosztatásakor 56 éves, 37 és fél éve a rend tagja. Nyelvtudása német, magyar, olasz. Egészségi problémái szem- és lábgyengeség. A felosztatást követően Hímesházára (Baranya vm.) költözik. Vizsgáit Egerben, Pécsen és Veszprémben tette le.

Galbavi Atanáz Trencsényben született. A rend felosztatásakor 70 éves, 48 éve a rend tagja. Nyelvtudása szlovák. Egészségére vonatkozóan annyit jegyeztek fel, hogy öreg. A felosztatást követően Holicson (Nyitra vm.) fog élni. Vizsgáit Egerben tette le.

Orosz Ignác apostoli gyóntató, született Madán. A rend felosztatásakor 67 éves és 48 éve a rend tagja. Nyelvtudása magyar, illetve szlovák. Egészségét tekintve törődött öreg. A felosztatást követően Szakolcára (Nyitra vm.) költözik. Vizsgáit Egerben tette le.

Házy András, született Szakolcán. A rend felosztatásakor 65 és fél éves és 45 és fél éve a rend tagja. Nyelvtudása szlovák. Betegsége miatt rokkant, asztmás, benuult és vért köhög. A felosztatást követően Szenicére (Nyitra vm.) szándékozik menni. A vizsgáit Esztergomban és Egerben tette le.

Casanova Zsigmond Esztergomban született. A rend felosztatásakor 53 éves és 37 éve a rend tagja. Nyelvtudása német és magyar, egyformán jól beszéli mindkettőt. Egészségéről

⁶⁸⁶ GYÉRESSY B. Á., Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. II. 314.

⁶⁸⁷ MNL OL C-103, 5. doboz, Sasvár f. 281. és f. 301.

nincs adat. A felosztatást követően Esztergomban, a testvérénél fog lakni. Vizsgáit Esztergomban, Pécssett, Egerben, Győrött, Nagyváradon és Nyitrán tette le.

Láczay Elek apostoli gyóntató, doctor theologiae született Esztergomban. A rend felosztatásakor 55 éves és 35 éve a rend tagja. Nyelvtudása magyar, szlovák és német. Kőszvényes kezén és lábán is. A felosztatást követően Esztergomba költözik. Vizsgáit Esztergomban tette le.

Pinkász Ferenc Szakolcán született. A rend felosztatásakor 51 éves és 34 éve a rend tagja. Nyelvtudása szlovák és német. Egészsége közepes. A felosztatást követően Szakolcára (Nyitra vm.) költözik. Vizsgáit Esztergomban tette le.

Botka Vazul Csöpön született. A rend felosztatásakor 50 éves és 27 éve a rend tagja. Nyelvtudása szlovák, magyar és közepes német. Szív és szem panaszokról számol be. A felosztatást követően Hegyre (Pozsony vm.) szándékozik költözni. Vizsgáit Esztergomban és Pécssett tette le.

Belosics Miklós apostoli gyóntató, született Malackán. A rend felosztatásakor 40 éves, 23 éve a rend tagja. Nyelvtudása német, szlovák, magyar és olasz. Jó egészségű. A felosztatást követően Sasváron marad. Vizsgáit Esztergomban, Pécssett, Győrben és Egerben tette le.

Pauliny Márton vasárnapi szlovák szónok, született Érsekújváron. A rend felosztatásakor 39 éves és 22 éve a rend tagja. Nyelvtudása szlovák, magyar és közepes német. Jó egészségű. A felosztatást követően Sasváron marad. Vizsgáit Esztergomban, Pécssett és Szepesben tette le.

Kopf Kajetán vasárnapi német szónok, Pradenbrunban született. A rend felosztatásakor 36 éves, 20 éve a rend tagja. Nyelvtudása német és szlovák. Egészsége jó. A felosztatást követően Sasváron marad. Vizsgáit Esztergomban, Egerben, Szepesben és Pécssett tette le.

Reiter Simon prefektus Pozsonyban, ugyanott született. A rend felosztatásakor 35 éves és 19 éve a rend tagja. Nyelvtudása német, magyar. Egészsége közepes. A felosztatást követően Pozsonyba (Pozsony vm.) szándékozik menni. Vizsgáit Esztergomban tette le.

Kribovicz Antal nevelő Pozsonyban, született Szakolcán. A rend felosztatásakor 36 éves és 19 éve a rend tagja. Nyelvtudása jó szlovák és német, közepes magyar és francia. Szívgyengeségről számol be. A felosztatást követően Szakolcára (Nyitra vm.) megy. Vizsgáit Esztergomban tette le.

Rajchet (Reichet) Mihály alperjel, született Cseytán. A rend felosztatásakor 34 éves, 18 éve a rend tagja. Nyelvtudása német, szlovák és magyar. Egészsége jó. A felosztatást követően Pozsonyba költözik. Vizsgáit Esztergomban és Egerben tette le.

Pongrátz Sebestyén ünnepi német szónok, született Sopronban. A rend feloszlatásakor 33 éves és 13 éve a rend tagja. Nyelvtudása: német. Egészsége közepes. A feloszlatást követően Nagyváradra (Bihar vm.) költözne. Vizsgáit Esztergomban és Egerben tette le.

Simoncsics Antal prokurátor Csáriban szóletett. A rend feloszlatásakor 30 éves és 10 éve a rend tagja. Jól beszél szlovákul, továbbá közepes magyar és német nyelvtudása is van. Egészsége jó. A feloszlatást követően Csáryba (Nyitra vm.) költözik. Vizsgáit Esztergomban és Egerben tette le.

Tarnóczy Pál sekrestyés született Szokolcán. A rend feloszlatásakor 29 éves és 9 éve a rend tagja. Jó szlovák nyelvismerettel rendelkezik, közepes német nyelvtudása is van. Jó egészségű. A feloszlatást követően Detrekőcsütörtökre (Pozsony vm.) tart. Vizsgáit Esztergomban és Pécsen tette le.

Stepan Arzén ünnepi szlovák szónok született Malackán. A rend feloszlatásakor 27 éves és 7 éve a rend tagja. Nyelvtudása szlovák és német. Egészsége jó. A feloszlatást követően Pozsonyba, költözik. Vizsgáit Esztergomban és Pécsen tette le.

A jegyzőkönyv életrajzi részletek nélkül említi *Simándy Józsefet*, aki tábori lelkész a huszároknál. A névsort a nyugdíjra jogosultak felsorolásával megismétli a jegyzőkönyv⁶⁸⁸.

Részletes felsorolás áll rendelkezésünkre a templomi szolgákról foglalkozásuk szerint, akik között sekrestyés, ministráns, harangozó, orgonista és orgonataposó, az egyházi ruhák mosónője, kéményseprő, továbbá zenészek, mint például trombitás, hegedűs és énekesek, például tenor, alt szerepelnek. A kolostori szolgák között fütőt, mosónőt, kéményseprőt és őrt is találunk. A feljegyzés szerint nemcsak a fütő és a mosónő, de például a két ministráns, valamint a tenor és alt énekes is tovább szolgált⁶⁸⁹.

A jegyzőkönyv részletesen beszámol a miserendről. Fél hatkor van az első mise és minden fél órában a 17 pap számára (a kívülről jövőktől eltekintve) folytatólagosan. Ünnepeleőestjén vesperás, az ünnepen énekes mise és két szónoklat, szláv és német. Ebéd után 3-kor vesperás. Ezekhez az alábbiak kifizetése szükséges havonta: gyertyára 40 fl, olajra 10 fl, borra (naponta 2 középepest számítva és havonta korsó) 6 fl, tömjén 1 fl 30 kr, faggyúgyertya és söprés 1 fl 30 kr. Ez összesen 59 fl havi költség⁶⁹⁰.

A felszámolási jegyzőkönyv felvételét *Bacskády József* alispán és *Moga János* harminczados jegyezte, dátuma nem ismert.

⁶⁸⁸ MNL OL C-103, 5. doboz, Sasvár, f. 302 v.

⁶⁸⁹ MNL OL C-103, 5. doboz, Sasvár, f. 304 v.

⁶⁹⁰ MNL OL C-103, 5. doboz, Sasvár, f. 318 v.

2.11 Töketerebes

Tőke Terebes, (Zemplén vm.) „ország-tót mezőváros egy kies, tágas völgyben, Ujhelyhez északra 3 1/2 mfdnyire: 1239 romai, 1852 görög kath., 9 evang., 16 ref., 77 zsidó lak. Romai és görög kath. plébánia 's. szentegyház. Szép emeletes kastély. Sok utasági gazdasági épület. *Lovas kaszárnya, mely hajdan sz. Pál szerzetesek (Perényi Imre nádor alapította) zárdája volt.* Vadas és fűzányos kert. Szép erdő. Az uraság kertjében, régi várának romja most is látható. Határa a' városnak igen tágas, 's csak szántóföldje 3215 holdra terjedj rétje, legelője nem sok.”⁶⁹¹

Töketerebes ma Trebišov néven település Szlovákiában.

A város és a pálosok kapcsolata

Perényi Imre nádor 1502-ben a pálosoknak adta a Boldogságos Szűz tiszteletére szentelt plébániatemplomot, és mellette monostort kezdett építeni. 1530-ban Perényi Péter (az alapító fia) emberei elkergetik a szerzeteseket. 1615-ben két barát engedélyt kap, hogy megkísérelje a visszatérést, de csak 1652-ben kapják vissza templomukat és birtokaik egy részét. Mivel a régi kolostor köveit várépítésre használták, 1741–1762. között új kolostorszárny készül. A templom ma plébániatemplom.⁶⁹² A kolostornak további birtoka volt Vécsén és Kistoronyán.

A kolostor lakói és birtokai

*Hirsch József*⁶⁹³ perjel Eperjesen született. A rend felosztatásakor 62 éves és 44 éve a rend tagja. Nyelvtudása latin, magyar, német és szlovák. Egészséges. A felosztatás után Tokajba költözik, Zemplén vármegyébe. Lelkészvizsgáját Nyitrán tette le.

A szobaleltár szerint a szobájában 3 asztal, 2 szekrény, 4 szék, gyertyatartó, térdeplő, mosdó, illetve két (régie és új) kefe volt.⁶⁹⁴

Némethy Imre senior született Szombathelyen. A rend felosztatásakor 62 éves, 41 éve a rend tagja. Nyelvtudása latin, magyar és közepes német. Egészséges. A felosztatás után Szombathelyre, illetve Körömdre, Vas vármegyébe költözne. Lelkészvizsgáját Esztergomban tette le.

Szobájának berendezései közül egy ágyat, két asztalt és három széket jegyeztek fel.⁶⁹⁵

⁶⁹¹ *Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben I–VI.* (szerk. Fényes E.), Trattner–Károlyi, Pest 1836–1840, vol. III. 420.

⁶⁹² GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I– III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. III. 2.

⁶⁹³ MNL OL C-103, 12. doboz, Töketerebes, f. 223 v.

⁶⁹⁴ MNL OL C-103, 12. doboz, Töketerebes, f. 160 r.

⁶⁹⁵ MNL OL C-103, 12. doboz, Töketerebes, f. 166 r.

Révész Lajos tábori lelkész Vehécen született. A rend feloszlatásakor 46 éves és 30 éve a rend tagja. Nyelvtudása latin, magyar, német és szlovák. Egészséges. A feloszlatás után Terebesen maradna. Lelkészvizsgáját Erdélyben tette le.

Páhy Boldizsár magyar szónok született Keszthelyen. A rend feloszlatásakor 34 éves és 12 éve a rend tagja. Nyelvtudása latin, magyar és német. Egészséges. A feloszlatás után Veszprémbe költözne. Lelkészvizsgáját Egerben tette le.

Szobájában – többek között – egy nagy asztal, térdeplő, írópult, mosdó, ágy és szék volt.⁶⁹⁶

Beznák Benedek szlovák szónok nyitrai születésű. A rend feloszlatásakor 34 éves és 17 éve a rend tagja. Nyelvtudása latin, magyar, szlovák és német. Egészséges. A feloszlatás után Kassára, Abaúj vármegyébe költözik. Lelkészvizsgáját Egerben tette le.

Szobájában ágyat, asztalt és ráhelyezett könyvvállványt, mosdót és széket jegyeztek fel.⁶⁹⁷

Kamenszky Balázs pap születési helye Czesiciensis. A rend feloszlatásakor 43 éves és 20 éve a rend tagja. Nyelvtudása latin, magyar, szlovák, de németül alig. Egészséges. A feloszlatás után Eperjesre vagy Sóbárra, Sáros vármegyébe költözik. Lelkészvizsgáját Esztergomban tette le.

Szobaleltára mindösszesen két széket tartalmaz.⁶⁹⁸

Bencza Nep. János (József) pap szentbenedeki születésű. A rend feloszlatásakor 64 éves és 36 éve a rend tagja. Nyelvtudása latin, magyar és szlovák. Súlyos beteg, bénult, bottal jár, nem végez közvetlen papi teendőt. A feloszlatás után az egri irgalmasokhoz került. Lelkészvizsgájáról nincs adat, feltehetően az állapota nem is tette lehetővé.

Szobájának tárgyai közül ágyat, íróasztalt, térdeplőt, négy széket és egy mosdót jegyeztek fel.⁶⁹⁹

Adányi Fülöp (Mihály) pap születési helye Jászó. A rend feloszlatásakor 47 éves és 24 éve a rend tagja. Nyelvtudása latin, magyar és szlovák. A feljegyzéskor több éve zavart állapotú, a cellájában van, nem tudja ellátni magát. A feloszlatás után az egri irgalmasokhoz került. Szobájában ágy, asztal, szék, mosdó és térdeplő volt.⁷⁰⁰

⁶⁹⁶ MNL OL C-103, 12. doboz, Töketerébes, f. 161 r.

⁶⁹⁷ MNL OL C-103, 12. doboz, Töketerébes, f. 162 r.

⁶⁹⁸ MNL OL C-103, 12. doboz, Töketerébes, f. 163 r.

⁶⁹⁹ MNL OL C-103, 12. doboz, Töketerébes, f. 164 r.

⁷⁰⁰ MNL OL C-103, 12. doboz, Töketerébes, f. 165 r.

A felszámoláskor a konventkasszában 328 fl 47 kr-t, a templomi pénztárban 132 fl 23 kr-t találtak.⁷⁰¹

Az atyák felsorolása után a jegyzőkönyv tartalmazza a szolgák jegyzékét⁷⁰² is. A kolostorban szakács dolgozott, aki a két szerencsétlen sorsú papot is kiszolgálta. Neki 15 napra 2 fl 17 kr járt. Volt továbbá mosónő (járandósága 39 kr), borotváló borbély (25 kr), szolgáló, két ministráns, ételvivő a két beteghez, aki fürdeti is őket, fűtő, kocsis. A szolgák 15 napi járandósága összesen 12 fl 29 kr. A plébánia szolgálói a kertész, hajdú, két kocsis, orgonista, sekrestyés és kovács. Ezen kívül Kistoronyán pincemester, azaz vincellér. A vécsei birtokon pedig hajdú, erdőkerülő, két pásztor, bognár és méhészt dolgozott.

A természetben javak és minden ingóságok leltára szerint a kolostorban 669 tételt vettek fel, összesen 3017 fl 36 kr értékben.⁷⁰³ A templomban a miseruhák és más egyházi felszerelések a harangokkal együtt 185 tételt tesznek ki, 1706 kr 34 fl értékben.⁷⁰⁴ A kolostor összeírt javaiból 589 fl 21 kr adódott, ami (5%-os kulccsal) 11 487 fl tőkét jelent.⁷⁰⁵ A vécsei birtok éves bevételeit a felszámolók 2263 fl-ban állapították meg, ami – szintén 5%-os kulccsal – 45 260 fl tőkét jelent.⁷⁰⁶

Az ingatlanok árverése 1786. október 1-jén és a következő napokon történt. Két kisebb kép rendeltileg a plébániához került, öt festett kép pedig a rationalista, azaz az elszámoló biztos irodájába, árverés nélkül. A rationalista és a plébánia adminisztrátora, Révész Lajos felsőbb hozzájárulással több tárgyat visszatartottak az árveréstől, majd becsértéken megvették a saját maguk számára. További pátterek vásárlása nem tűnik ki a jegyzőkönyvből.⁷⁰⁷

⁷⁰¹ MNL OL C-103, 12. doboz, Töketerebes, f. 108 r.

⁷⁰² MNL OL C-103, 12. doboz, Töketerebes, f. 207 v.

⁷⁰³ MNL OL C-103, 12. doboz, Töketerebes, f. 270 v.

⁷⁰⁴ MNL OL C-103, 12. doboz, Töketerebes, f. 312 r.

⁷⁰⁵ MNL OL C-103, 12. doboz, Töketerebes, f. 390 r.

⁷⁰⁶ MNL OL C-103, 12. doboz, Töketerebes, f. 392 r.

⁷⁰⁷ MNL OL C-103, 12. doboz, Töketerebes, f. 400 r.

Az állatok árverésének néhány részlete:

Állat	Kikiáltási ár	Vételár
Lovak		
Négy parádés ló	49 fl	nem kelt el
Mangalica (igásló)	3 fl	4 fl
Pejkó	4 fl	4 fl
Barna	9 fl	10 fl
Bikák		
Két bika	kikiáltási áron	
Malacok		
Kontyoska	5 fl	8 fl
Timbanya	8 fl	8 fl 40 kr
Hegyeske	7 fl	10 fl 32 kr
Sugárka	9 fl	10 fl 45 kr
Toruba	9 fl	10 fl 36 kr
Kajla	11 fl	15 fl 25 kr
Jusztannya	5 fl	9 fl

További malacok nevei: Cservená, Csákóka, Szopkonya, Szterdula, Ruda, Csonka, Csupulya, Kozulya, Szajha, Kmerava. A május 17-i árverés végső eredménye szerint a 766 fl 2 kr kikiáltási árra 940 fl 4 kr folyt be.⁷⁰⁸ A malacok nevei a gondozóik nemzetiségét is tükrözik: magyarok és szlovákok vegyesen.

A felosztás működését részletezi az a táblázat, ami a kolostorhoz tartozó kert egy éves bérletéről folytatott árverésről maradt fent. A licitben Révész Lajos pálos, tábori lelkész, Osztrovics János terebesi parasztgazda („colonus”) és Davidovics Jakab, terebesi zsidó bérlő vett részt:⁷⁰⁹

Kikiáltási ár	10 fl
P. Révész	10 fl 20 kr
Osztrovics	11 fl 10 kr
Davidovics	12 fl
P. Révész	13 fl
Osztrovics	14 fl
Davidovics	14 fl 40 kr
P. Révész	15 fl
Osztrovics	16 fl
Davidovics	17 fl 40 kr
P. Révész	19 fl

A kötelezettségek számbavételénél szerepelnek a tőketerebesi plébános, orgonista és harangozó járandóságai.⁷¹⁰ A plébánosnak minden gazda évente egy pozsonyi mérő (62,53 l),

⁷⁰⁸ MNL OL C-103, 12. doboz, Tőketerebes, f. 401 r.

⁷⁰⁹ MNL OL C-103, 12. doboz, Tőketerebes, f. 449 v.

⁷¹⁰ MNL OL C-103, 12. doboz, Tőketerebes, f. 46 v.

az orgonistának és a harangozónak nyolcadrésnyi rozsot tartozik adni. Ezen felül a plébánosnak egy napi igás szolgálat, illetve a zsellérektől egy nap kézi munka jár. Az orgonistának évi 6 kr ugyanezeketől.

Az atyák szobaleltárain kívül a kolostor többi helyiségeinek berendezéséről az alábbiakat tudhatjuk meg a jegyzőkönyvből. Az ebédlőben⁷¹¹ keresztre feszített Jézus nagy festett képe függött (6 fl), egy Szűz Mária és egy Szent József kép fekete keretben (30 kr/db), 4 vászonra festett képe ovális keretben (Boldog Özséb, Szt. Ferenc, Szt. András, Boldog Gergely – 2 fl 30 kr), szenteltvíztartó (6 kr). A provinciális szobájában⁷¹² kanapé (6 fl), a P. Provinciális vászonra festett képe ovális keretben (2 fl 30 kr), ágy, gyertyatartó, mosdó, 3 asztal és 6 szék.

A négy vendégszoba berendezéséről is vannak információink. Az elsőben⁷¹³ 4 ágy, 2 asztal, 3 szék, 5 párna és 5 vánkos. A másodikban⁷¹⁴ ágy, asztal, mosdó, szenteltvíztartó, Szentháromság kép, Jézus születése kép, egy rajz Terebes és Elefánt kolostorokról, gyertyatartó, továbbá asztalka. A harmadik szobában⁷¹⁵ ágy, gyertyatartó, asztal, szekrény, 7 kép (a hét szentség szimbólumai) és Szűz Mária kép. A negyedikben⁷¹⁶ ágy asztal, Szentháromság kép, pokróc, vánkos és két zsák. A folyosón képek függtek:⁷¹⁷ Szűz Mária születése, Szűz Mária Jézussal a karjában, Remete Szent Pál, két további Szűz Mária kép.

A becslés eredményeként⁷¹⁸ a felszámolók a következő eredményre jutottak:

Töketeresesi pálos templom	10 016 fl	14 kr
Töketeresesi pálos kolostor	11 487 fl	33 kr
Töketeresesi pálos kolostor és templom összesen	21 503 fl	48 kr
Egyebekkel együtt összesen	25 237 fl	

A jelentéshez csatolt iratok között szerepel Gergely Máté feloszlató biztos és az eгри irgalmas házfőnök levele P. Bencza és P. Adányi érdekében, hogy a juttatásaikat emeljék fel a gyógyszerköltségek fedezése érdekében.⁷¹⁹

⁷¹¹ MNL OL C-103, 12. doboz, Töketeres, f. 145 r.

⁷¹² MNL OL C-103, 12. doboz, Töketeres, f. 159 r.

⁷¹³ MNL OL C-103, 12. doboz, Töketeres, f. 170 r.

⁷¹⁴ MNL OL C-103, 12. doboz, Töketeres, f. 170 r.

⁷¹⁵ MNL OL C-103, 12. doboz, Töketeres, f. 171 v.

⁷¹⁶ MNL OL C-103, 12. doboz, Töketeres, f. 171 v.

⁷¹⁷ MNL OL C-103, 12. doboz, Töketeres, f. 172 r.

⁷¹⁸ MNL OL C-103, 12. doboz, Töketeres, f. 395 r.

⁷¹⁹ MNL OL C-103, 12. doboz, Töketeres, f. 33 és 37 r.

A vagyoneleltár a budai számvevőség összesítésében:⁷²⁰

<u>Éves bevételek</u>	
Kamatokból	623 fl
Földekből (vagyontárgyakból)	2 724 fl
<u>Éves bevételek összesen</u>	<u>3 347 fl</u>
<u>Éves kiadások</u>	
Hét papra (P. Révész a plébánia jövedelméből él)	1 344 fl
Alapítványi misékre (208 db)	104 fl
Erődépítés	102 fl
<u>Éves kiadások összesen</u>	<u>-1 550 fl</u>
A Vallásalap éves bevétele Töketerebes után:	1 797 fl

Az alapítványi misék:⁷²¹

gr. Batthyány Borbála	11 000 fl	saját magáért heti két mise (évi 104)
Pálócz Dorottya és Csáktornyai Anna	4 kistornyai szőlőért	heti két mise (évi 104)
Kanizsay család	0 (a pesti kolostorban van)	

A Batthyány-féle misealapítványon évi 333 fl-ot nyer a Vallásalap, a szőlőkön semmit, mert miseösszeg nincs megadva. Az árverési jegyzőkönyv szerint 2440 fl-ért adták bérbe a négy szőlőt.

A felozlatási jegyzőkönyvet 1786. július 25-én gróf Szentmiklósi Gergely Máté királyi biztos és Strobl József nagymihályi királyi sőtiszt mint adjunctus írták alá Vécsén.⁷²²

2.12 Varannó

„Varano (Zemplén vm.) tót mezőváros a’ Tapoly mellett, Kassához 6 mfdnyire: 1045 kath., 30 evang., 330 zsidó lak. Kath. paroch. templom. Synagóga. Népes vásárok. 1065 hold szántóföld. Erdő. Jó rét. Hajdan nevezetes kereskedő város volt (...) *Gróf Durgeth Györgyné pedig Sz. Pál szerzeteseket hozott be, de a’ zárda 1786- eltöröltetvén, temploma paroch. szentegyházul szolgál.* (...) Földesurai: gr. Forgácsné, gr. Barkóczy, Vladár, Eperjesy.”⁷²³

A város és a pálosok kapcsolata

A városban a XIV. század óta létezett egy ferences kolostor, amit 1550 körül a pritestáns földesúr miatt el kellett hagyniuk a barátoknak. Amikor a katolikus Drugeth család kezére kerül

⁷²⁰ MNL OL C-103, 12. doboz, Töketerebes, f. 487 r.

⁷²¹ MNL OL C-103, 12. doboz, Töketerebes, f. 120 r.

⁷²² MNL OL C-103, 12. doboz, Töketerebes, f. 185 r.

⁷²³ *Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolott tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben I–VI.* (szerk. Fényes E.), Trattner–Károlyi, Pest 1836–1840, vol. III. 447–448.

a város, 1672-ben Drugeth György. özvegye, Eszterházy Mária a pálosoknak adja a plébániatemplomot. 1678-tól perjelség. A templomot 1718-ban tűzvész pusztítja, később helyreállítják, de csak 1756-ban szentelik újra. Az új, emeletes kolostort 1743-ban kezdik építeni. A templom és kolostor ma is katolikus plébánia⁷²⁴. A kolostornak további birtokai voltak Liszkán, Visnyón, Tóthizsipen (Tapolyizsép), Bisztrán, Hanusfalván, Vehéczen.

Varannó ma Vranov nad Topľou néven település Szlovákiában.

A kolostor lakói és birtokai

*Szlabigh Fülöp*⁷²⁵ prior született Felsődombón. A rend felosztatásakor 59 éves és 35 éve a rend tagja. Nyelvtudása magyar, szlovák és német. Egészségét tekintve gyakori fejfájástól szenved. A felosztatás után Budára költözik. Lelkészvizsgáját Egerben tette le.

Szobaleltárában⁷²⁶ szerepel 2 asztalka, térdeplő Szűz Mária képével, mosdó, fa fekhely ágyneművel, kanapé, 6 szék, 2 nagyobb üvegezett kép, 2 üveg nélküli papírkép, 5 képecske üveg alatt, 2 feszület, gyertyatartó, szenteltvíztartó, zsebóra, falióra, könyvespolc. A több mint húsz kötet között Kempis Tamás, Szent Ignác: Lelkigyakorlatok, de történelmi és földrajzi művek is.

Kellner Henrik szónok született Nagyszombatban. A rend felosztatásakor 37 éves és 21 éve a rend tagja. Nyelvtudása magyar, német és szlovák. Egészséges. A felosztatás után Besztercebányára (Zólyom vm.) költözne. Lelkészvizsgáját Esztergomban tette le.

Szobaleltárában⁷²⁷ szerepel 3 asztalka zöld posztóval bevonva, térdeplő, írópult, 1 nagyobb és 5 kisebb szék, nagyobb és kisebb láda, gyertyatartó gyertyakoppantóval, ágyneművel, szenteltvíztartó, 5 kicsi ereklye szentektől, 2 szenvedő Krisztus figura, Sz. Henrik képe üveg alatt arany kerettel, 6 képecske üveg alatt, 6 további kicsi kép, zsebóra, könyvespolc. A könyvek között latin és szlovák Biblia és egyházi szerzők művei – Pulffer, Girard, XIV. Benedek, Ludovicuo del Ponte tollából.

Istvánffy Imre szónok született Sasváron. A rend felosztatásakor 34 éves és 11 éve a rend tagja. Nyelvtudása tökéletes szlovák és német továbbá közepes magyar. Egészséges. A felosztatás után Szentmihályra, Turóc vármegyébe költözne. Lelkészvizsgáját Egerben tette le.

⁷²⁴ GYÉRESSY B. Á., Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I– III (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. III. 165.

⁷²⁵ MNL OL C-103, 11. doboz, Varannó, f. 160 v.

⁷²⁶ MNL OL C-103, 11. doboz, Varannó, f. 161 r.

⁷²⁷ MNL OL C-103, 11. doboz, Varannó, f. 161 v.

Szobaleltárában⁷²⁸ 2 asztalka, fekhely, térdeplő, nagy aranyozott fa feszület, Remete Szent Pál aranyozott szobra, 3 nagyobb és 8 kisebb képecske üveg alatt, 6 szék, mosdó, gyertyatartó, szenteltvíztartó, láda, feszületke, könyvespolc. A könyvek között Szent Ágoston: *Soiloquia*, Drexellius, Faber, Massillion művei, breviárium és Remete Szent Pál élete.

Rozgonyi Tamás gyóntató, született Sztropkón. A rend felosztatásakor 64 éves és 41 éve a rend tagja. Nyelvtudása magyar és szlovák. Egészségi problémája, hogy köhög. A felosztatás után Csemernyére (Zemplén vm.) menne. Lelkészvizsgáját Egerben tette le.

Szobaleltárában⁷²⁹ 2 ezüst kávéskanál, 4 porcelán kávéscésze, 3 kis asztal, térdeplő, ágy ágyneművel, 5 szék, aranyozott Mária szobor, 8 papírkép üveg nélkül. szenteltvíztartó, láda, feszületke, gyertyatartó, zsebóra, könyvespolc. A könyvek között breviáriumok, erkölcssteológiai és szónoklattani munkák, illetve latin-magyar szótár.

Vajnerovics János pap született Bártfán. A rend felosztatásakor 63 éves és 43 éve a rend tagja. Nyelvtudása német, magyar, valamint szlovák. Köszvényben szenved. A felosztatás után Varannón marad. Lelkészvizsgáját Egerben tette le.

Szobaleltára nem maradt fenn.

Tamasovics András pap született Nagyszombatban. A rend felosztatásakor 72 éves és 51 éve a rend tagja. Nyelvtudása magyar és szlovák. Köhög. A felosztatás után Tarcára, Sáros vármegyébe költözik. Lelkészvizsgáját Egerben tette le.

Szobaleltára nem maradt fenn.

Pelczman Mihály udvari pap született Szakolcán. A rend felosztatásakor 53 éves és 30 éve a rend tagja. Nyelvtudása szlovák és német. Sántít és szédül. A felosztatás után Polyánkára (Zemplén vm.) költözne. Lelkészvizsgáját Egerben tette le.

Szobaleltára nem maradt fenn.

Beniczky Tamás pap született Micsinán. A rend felosztatásakor 53 éves és 36 éve a rend tagja. Nyelvtudása magyar és szlovák. Köszvényben szenved. A felosztatás után Cinkotára (Pest vm.) költözne. Lelkészvizsgáját Esztergomban tette le.

Szobaleltárában⁷³⁰ 2 asztal, 1 nagyobb és kisebb szék, ágy, térdeplő, kisebb és nagyobb láda, régi klavikó, 2 kis fém gyertyatartó, leveles láda durva fából, asztali lámpa, zsebóra, üvegezett aranykeretes Mária kép, 3 kisebb kép üveg alatt, 3 képecske, ereklyetartó szentek ereklyéivel, kis feszület, könyvespolc. A kötetek között magyar és német nyelvtan, breviárium, Pichler: *Theologia Polonnica*, Occtavius: *Questiones Morales*, P. Beniczky 3 kézírata.

⁷²⁸ MNL OL C-103, 11. doboz, Varannó, f. 162 r.

⁷²⁹ MNL OL C-103, 11. doboz, Varannó, f. 162 v.

⁷³⁰ MNL OL C-103, 11. doboz, Varannó, f. 163 r.

Bezerédy László pap született Zborón. A rend feloszlatásakor 31 éves és 9 éve a rend tagja. Nyelvtudása magyar, szlovák és olasz. Egészséges. A feloszlatás után Eperjesen (Sáros vm.) telepedne le. Lelkészvizsgáját Egerben tette le.

Szobaleltárában⁷³¹ szerepel 2 asztal, térdeplő, 4 szék, láda, gyertyatartó, fa fekvőhely ágyneművel, mosdó, szenteltvíztartó, kis fém kereszt, vászonra festett kép és könyvespolc. A szobájában található számos kötet egyházi témájú, többek között Pisellius, XIV. Benedek, Cumiliatus, Danielius, Lamferdinus, Marotius művei, valamint Szent Tamás Summája.

A kolostorban 49 fl 12 kr készpénzt találtak⁷³²

A kolostori épületek értéke 14 016 fl 58 kr. A teljes kolostori javak összege 79 634 fl 10 kr.⁷³³

Éves bevétel ⁷³⁴	3 461 fl	
Éves kiadások összesen	-3 777 fl	26 kr
Ebből fizetésekre	-379 fl	42 kr
Ebből a 9 pap nyugdíjára	-2 700 fl	
Ebből az évi 574 alapítványi misére	-287 fl	
Éves egyenleg	-316 fl	34 kr

Azaz a vagyonbecslés alapján a kolostor működése veszteséges volt a felszámolásakor.

A kolostor javainak működtetéséhez szükséges szolgák, a jegyzőkönyv megállapítása szerint a következők voltak. Egy számtartó, egy hajdú, egy ispán Tótizsépen, egy küldönc, egy ispán Visnyón és egy további küldönc. Fizetésük összesen 379 fl 42 kr. Ezenkívül a kolostorban további szolgák kaptak fizetést a jegyzőkönyv szerint.⁷³⁵ Közöttük volt szakács (egy évre: 40 fl), ministráns (a szakács fia – 20 fl), konyhalány (a kocsis felesége – 12 fl), fűtő (8 fl) és kocsis (18 fl).

A kolostor birtokainak felmérésekor a Liszka (Zemplén vm.) határában fekvő Haraszti nevű szőlőt tartozékaival együtt 1866 fl-ra becsülték.⁷³⁶ A Tótizsép és Visnyó birtokokból származó bevétel 2899 fl volt.⁷³⁷

⁷³¹ MNL OL C-103, 11. doboz, Varannó, f. 163 v.

⁷³² MNL OL C-103, 11. doboz, Varannó, f. 3 r.

⁷³³ MNL OL C-103, 11. doboz, Varannó, f. 10 r.

⁷³⁴ MNL OL C-103, 11. doboz, Varannó, f. 11 r.

⁷³⁵ MNL OL C-103, 11. doboz, Varannó, f. 39 r.

⁷³⁶ MNL OL C-103, 11. doboz, Varannó, f. 155 r.

⁷³⁷ MNL OL C-103, 11. doboz, Varannó, f. 201 r.

A kolostor kiadásait az alábbiak szerint részletezték a felszámolásakor⁷³⁸:

A papok megélhetésére fejenként 300 fl, utazásra, orvosságra és más hétköznapi dolgokra	1800 fl
„Saját ruhájukban” szolgálók	150 fl
A kolostor által ellátott szolgálók	120 fl
Szállóvendégekre és lovakra	130 fl
Évente különféle eszközök	100 fl
Koldusok ellátása részben pénzzel, részben étellel	80 fl
Orgonista, kertész, zenészek és más templomi szolgálók	160 fl
Karbantartás	200 fl
Összesen	2740 fl

Megjegyzendő, hogy a kolostor kiadásai az összesítő táblázatban kicsit korrigálva, 40 fl-tal alacsonyabban jelennek meg.

A kolostor birtokainak állandó bevételei⁷³⁹:

Visnyó birtok	505 fl
Tótizsép birtok	694 fl
Bisztra birtok	12 fl
Hanusfalva birtok	30 fl
Zamutho malom	25 fl
Vehécz birtok	1 fl 25 kr
Varannó birtok	15 fl
Összesen	1 285 fl

A kolostor javainak árverése⁷⁴⁰ 1786. április 4-én, június 20-án és augusztus 28-án volt. A licit összesen 2 257 fl 28 kr bevételt hozott. A jegyzőkönyv itt is október 13-i keltezésű.

A kolostori istentiszteleti rendjét a következő volt:⁷⁴¹

1. Minden vasárnap és kötelező ünnepen három meghatározott mise az adózóknak, a nemeseknek, a mágnásoknak és a többi utazónak először 8 órakor.
2. Délután egy órakor egy atya helyben a másik filiában a szabályok szerint gyerekeknek a hit alapjait előadja, ezután vesperást vagy litániát énekelnek az ünnepnek megfelelően.
3. A szedlighi filiális templomban minden harmadik vasárnap vagy ünnepnapon énekes mise és szónoklat.
4. A másik filiában (Henczócz – Hencfalva) az előbbit figyelembe véve tartanak istentiszteletet.

⁷³⁸ MNL OL C-103, 11. doboz, Varannó, f. 201. v.

⁷³⁹ MNL OL C-103, 11. doboz, Varannó, f. 203 r.

⁷⁴⁰ MNL OL C-103, 11. doboz, Varannó, f. 213 r.

⁷⁴¹ MNL OL C-103, 11. doboz, Varannó, f. 42 r.

5. A nagyböjti időben minden péntek délelőtt Miserere zsoltár énekeltetik, a nagyhéten a misekönyv szerint minden szertartást ünnepélyesen végeznek a népnek.
6. A hónap első vasárnapján szentséges mise van.
7. Minden Mária-ünnepen, különösen a születése ünnepén – ami patrocinium is –, és a templomszentelés napján (Szt. Máté evangélista) fenséges szertartással tartják az istentiszteletet.
8. Úrnapján, Szent Márk (búzaszentelő) napján, keresztjáró napokon, virágvasárnap és Gyertyaszentelő Boldogasszony napján nyilvános körmenet és istentisztelet a római egyház előírása szerint;
9. Adventben rorate és karácsonykor éjféli mise van;
10. Hétköznap szeptember 29-től április 24-ig reggel 7-kor, április 24-től szeptember 28-ig reggel 6-kor olvasott mise a népért, 10 órakor pedig orgonás és énekes mise van.
11. Nepomuki Szent János nyolcada alatt jámbor ájtatosság van.
12. November 2-án rekviem.

A jegyzőkönyvhöz csatolták⁷⁴² a mezőváros és a helyi uradalom közönségének kérvényét, hogy a pálosok után a plébánost és a káplánt, továbbá a templom tornyának szükséges felújítását fizessék meg számukra. A zenészek és énekesek fizetések megerősítéséért folyamodnak.

A jegyzőkönyvet 1786. október 13-i dátummal Bideskuty István zempléni táblabíró, végrehajtásért felelős királyi biztos és Dráhos Pál, a mislyei királyi uradalom vezetője – mint királyi kamarai adjunctus – készítette⁷⁴³. A felszámolási folyamatban később a kamara részéről Schrák Imre számvevő is részt vesz. A felszámoló munkáját Soós Pál és Lasztóczy András megyei tisztviselők segítették. Az aktát a Számvevőség 1788-ban dolgozta fel.

2.13 Késmárk

„Késmárk, Késmarkinum, [Szepes vm.] a’ régi oklevelekben Fórum Caseorum - szabad királyi város. Igen régi ’s nevezetes királyi város a’ Poprád’ jobb partján. (...) A’ városnak hosszú, tiszta és szép utczái vannak; a’ házak naprul napra újabb ízlés szerint épülnek ott, hol a’ város’ kőfalai lerontattak, gyönyörű gyümölcsös és veteményes kerteket láthatni. Nevezetesebb épületei: a’ nagy kath. paroch. templom, a’ Tökélyek’ régi vára, az evang. négyszegű megnagyobított lyceum, a’ szép városháza. Van itt kath. plébánia, evang. anya ekklézsia és templom, igen virágzó ’s erősen látogatott evang. lyceum, mellyben 1805 óta a’ hazai törvény is tanítatik, ’s melly 12 ezer kötetből álló jeles könyvtárral bir ; kath. capitalis iskola, só és harminczad hivatal.

⁷⁴² MNL OL C-103, 11. doboz, Varannó, f. 29 v.

⁷⁴³ MNL OL C-103, 11. doboz, Varannó, f. 164 r.

Lakja 4192 német és tót, kik közt 1726 kath., 2466 ev. luth, A' város mind műipara, mind kereskedése által megkülönbözteti magát. Különösen bor és gyolcs kereskedése nagy fontosságú, 's az első hajdan még sokkal élénkebb 's jövedelmezőbb vala. A' gyolcskereskedést a' számos festők (30) üzik, 's Pestre és Debreczenbe évenként 2 — 300,000 rőfet hordanak-le, hogy a' posztógyártás kívánatosabb sikert nyerjen, Sziléziából jöttek mesterek.”⁷⁴⁴

Késmárk – szlovákul Kežmarok – ma Szlovákia területén található.

A város és a pálosok

„1670-ben Bársony György nagyváradai püspök, szepesi prépost három késmárki házat jelölt ki a pálosoknak rezidenciául. (...) 1673-ban Szelepcsényi György esztergomi érsek (...) nekik ígéri a nagy plébániatemplomot és a többi templomokat is, ha onnan a másvallásúakat ki lehet majd tenni. A többségében evangélikus lakosságú város tiltakozik a rendelkezés ellen és csak a legfelsőbb hatóságok kényszerítésének engedett. 1675-ben az érsektől megkapták a környékbeli egykori plébániákat Hunsdorfon, Kakaslomnicon, Keresztfaluban, Strázsán és Rókuson, 1745-ben övék lett az egykori késmárki Thököly-vár kápolnája. (...) 1777-ben Késmárk város segítségével gimnáziumot nyitottak 100 tanuló részére 2-3 tanárral.”⁷⁴⁵

A kolostor lakói, ingatlanai és birtokai

*Stahel Mátyás*⁷⁴⁶ perjel soproni születésű. Életkora a felosztatáskor 50 év, 32 éve pálos szerzetes. Német és magyar nyelven egyaránt beszél. Egészségi problémája nincs. A felosztatás lezárultával Sopronba (Sopron vm.) kíván majd költözni. Lelkészvizsgát Szepesen tett.

Czwick Gergely senior, német szónok Nezsiderben született. A felosztatáskor 41 éves, 22 éve rendtag. Német anyanyelve mellett valamennyit tud magyarul is. Egészségi panaszai a jobb szemével vannak. A felosztatás után tervei szerint Pozsonyba (Pozsony vm.) költözik majd. Lelkészvizsgát Szepesen tett.

Marsso Tádé szlovák szónok Deklezsínből – mai nevén Murahelyről – származik. 40 éves a felosztatáskor, 20 éve lépett be a pálos rendbe. Szlovák anyanyelve mellett magyarul is beszél. Egészségi állapotát illetően mellkasi panaszokról számol be. A felosztatás utáni lakóhelyeként a Zemplén vármegyei Tarcalt jelöli meg. Lelkészvizsgáját Szepesen tette le.

⁷⁴⁴ *Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben I–VI.* (szerk. Fényes E.), Trattner–Károlyi, Pest 1836–1840, vol. III., 301–302.

⁷⁴⁵ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. I., 198.

⁷⁴⁶ MNL OL C-103, 2. doboz, Késmárk, f. 36 r.

Papanek Imre szlovák szónok Kuklóban született. A feloszlatáskor életkora 35 év, 18 éve tartozik a pálos rendhez. Német, szlovák és magyar nyelvismerettel rendelkezik. Egészségi panaszja nincs. A feloszlatást követően szándékai szerint a Pozsony vármegyében található Morvaszentjánoson (St. Johann) lakik majd. Lelkészvizsgát Esztergomban tett.

Majer Rudolf német szónok pozsonyi születésű. 31 éves a feloszlatáskor, 11 éve rendtag. Németül és magyarul beszél, emellett közepes szintű szlovák nyelvismerettel is rendelkezik. Egészségi állapotát illetően szempanaszokról számol be. A feloszlatást követően vissza kíván térni szülővárosába, Pozsonyba (Pozsony vm.). Lelkészvizsgát Győrben tett.

A késmárki kolostor számos birtokkal rendelkezett. A későbbiekben a Vallásalap által kezelt és bérbeadott birtokok jegyzékében 21 földterület szerepel, a bérleti díjakból származó összes éves bevétel 3325 fl. Az egyes birtokok éves bérleti díja 17 fl-tól egészen 452 fl 30 kr-ig terjedt.⁷⁴⁷ A kolostorhoz majorsági épület és pince is tartozott.⁷⁴⁸

A késmárki pálos szerzeteseknél két misealapítványt említenek a feloszlatáskor keletkezett dokumentumok: Repkovics Mihály 1722-ben 500 fl értékben tett misealapítványát, amelyért évente 35 misét tartoztak elmondani, valamint Hornlak Károly 1769-ben 83 fl értékben tett misealapítványát, amelyért évente 6 misét kellett bemutatniuk.⁷⁴⁹

A kolostor javaiból 1786. IX. 12-én a árverést tartottak. Az árverésre bocsátott kolostori vagyontárgyak kikiáltási ára összesen 1895 fl volt, azonban az árverés során ennél jóval magasabb bevételt, 3475 fl-ot értek el.

Stahel Mátyás perjel a kolostor feloszlatását követően 1787. VII. 1-jéig Késmárkon plébános, majd – néhány hónap után – 1788. I. 26-án ismét visszahelyezik a városba.⁷⁵⁰ (Az 1787-ben leszállított életjáradékát Sopronban vette fel.⁷⁵¹) Stahel Mátyás a feloszlatást követően a kolostorhoz tartozó majorsági épületet is bérbe vette, 1786. V. 29-én egy évre szóló bérleti szerződést kötött, 5 fl bérleti díjjal.⁷⁵²

A késmárki pálos kolostor feloszlatásának végrehajtásáért Nozdoviczky György királyi biztos, valamint viszkeleti Viszkelety Ferenc kamarai biztos felelt.⁷⁵³

⁷⁴⁷ MNL OL C-103, 2. doboz, Késmárk, f. 68 v.

⁷⁴⁸ MNL OL C-103, 2. doboz, Késmárk, f. 27 r.

⁷⁴⁹ MNL OL C-103, 2. doboz, Késmárk, f. 19–20

⁷⁵⁰ MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 226 r.

⁷⁵¹ MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.

⁷⁵² MNL OL C-103, 2. doboz, Késmárk, f. 36 v.

⁷⁵³ MNL OL C-103, 2. doboz, Késmárk, f. 47–71

2.14 Szakolca

„Szakolcza (Skalicz, Skalicze), Nyitra vm, sz. kir. város a' vármegye' északnyugati csúcsában, Morvaország' szélén. a' Morva vize mellett, Posonytól 14, Holicstól 1 1/4 mértföldnyi távolságra. (...) A' mostani város kőfallal kerített, elég csinos házai többnyire emeletesek és kőből épültek. — Nevezeteseb épületei: az igen régen épült kath. paroch. templom, melyet még 1104-ben építetett valami Prunis János nevű gazdag szőlőbirtokos; továbbá a' régi jesuiták' temploma és klastroma, melly klastrombán van a' kath, kisebb 4 classisú gymnasium (1824-ben 145 tanulókkal); a' misericordianusok' épülete; a' városháza; a' Stibortól fundált gazdag ispotály; az evang. szentegyház; zsinagóga, 's a' t. — Lakosai 6176 főre mennek; 's ezek közt 5157 kath., 841 evang., 178 'sidó van. Nyelvükre nézve többnyire tótok, kevés németek...⁷⁵⁴

Szakolca ma Skalica néven város Szlovákiában.

A község és a pálosok

1672-ben Szakolca Nyitra megyei város szenátusa megengedte a pálosok letelepedését és átadta nekik a reformátusok egykori gyűléstermét, iskoláját és plébániaházát a Tölgyfa utcában. 1714-ig ezek szolgáltak rezidenciául. 1776-ban megkapták a felosztatott jezsuita kollégium épületét. Az algimnáziumban három rendtag tanított.⁷⁵⁵

A kolostor lakói, ingóságai, vagyona

*Gaube Gábor*⁷⁵⁶ perjel Szakolcán született, 55 éves, a rend tagja 36 éve. Nyelvismerete közepes német, jó szlovák. Szem- és mellkasi betegség gyötri. További életét Szakolcán, Nyitra vármegyében képzei el. Lelkésvizsgát Esztergomban tett.

Balsán Móric szónok . Alsó-Dubován született, 48 éves, 27 éve tagja a rendnek. Nyelvismerete közepes magyar, közepes német, jó szláv. Nem beteg. További életét Alsó-Dubován, Nyitra vármegyében képzei el. Lelkésvizsgát Esztergomban tett.

⁷⁵⁴ *Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben I–VI.* (szerk. Fényes E.), Trattner–Károlyi, Pest 1836–1840, vol. II. 275–276.

⁷⁵⁵ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. II., 350.

⁷⁵⁶ MNL OL C-103, 4. doboz, Szakolca, f. 52 v.

Trnka Rafael, szónok. Német-Gurábon született, 40 éves, 19 éve tagja a rendnek. Nyelvismerete jó magyar és szlovák, közepes német. Nem beteg. Élete folytatását Bazinban, Pozsony vármegyében tervezi. Lelkészvizsgát tett Esztergomban.

Szlabigh Bernát, professzor a gimnáziumban. Született Felső Dombón, 41 éves, 21 éve lépett be a rendbe. Nyelvismerete jó szlovák, közepes magyar, közepes német. Nem beteg. Detrekő-Szentpéterre akar költözni, Pozsony vármegyébe. Lelkészvizsgát Esztergomban tett. A szobaleltárakra Gyéressy utal, de nem közli azokat.⁷⁵⁷

A ház szokásos évi bevételei ⁷⁵⁸	1 763 fl
A ház szokásos évi kiadásai ⁷⁵⁹	1 775 fl

Egyes atyáknak a királyi biztos érkezésekor a következő összegeket szolgáltatott ki korábban még folyósított éves ruhapénzükből: P. Balsánnak négy évre visszamenőleg 48 fl., P. Trnka, P. Szlabigh, P. Lenner és P. Jánossy 1-1 évre 12 fl. járt.⁷⁶⁰

A jegyzőkönyv közli, hogy az 1777. január 22-én kelt, adósságról szóló nyugta szerint Hány András perjel megbízottja Gaube Gábor, aki nevében és személyében eljár.⁷⁶¹ Ebből következően a régi szokás az alkalmas utód kinevelésére még él.

Leltár a felozlatáskor:⁷⁶²

Refectorium (több mint 200 tétel kategória)	2 083 fl	37 kr
Templom (9 tétel kategória)	19 482 fl	45 kr
Kolostor (6 tétel kategória)	23 704 fl	1 kr
Iskola (7 tétel kategória)	1 787 fl	7 kr
Majorság (5 tétel kategória)	1 357 fl	16 ½ kr
Összesen	46 330 fl	23 ½ kr

A jegyzőkönyv felvétele folyamatos volt. Az iratokból kitűnik, hogy a felozlatóbiztos neve Ocskay Ferenc. Egyik jelentését május 20-án küldte a helytartótanácsnak, ezenkívül más további iratokat jegyez az aktában.⁷⁶³

⁷⁵⁷ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. II., 372–377.

⁷⁵⁸ MNL OL C-103, 4. doboz, Szakolca, f. 100 v.

⁷⁵⁹ MNL OL C-103, 4. doboz, Szakolca, f. 100 r.

⁷⁶⁰ MNL OL C-103, 4. doboz, Szakolca, f. 102 r.

⁷⁶¹ MNL OL C-103, 4. doboz, Szakolca, f. 95 v.

⁷⁶² GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. II., 372–377.

⁷⁶³ MNL OL C-103, 4. doboz, Szakolca, f. 60–63

2.15 *Nezsider*

„Nezsider, [Moson vm.] csinos német mezőváros éppen a’ Fertő tava partján: 2031 kat., 5 evang lak. Van egy szép kath. paroch. temploma; híres heti vásárja (szombaton) mellyen esztendőnként 200,000 mérő gabona vásároltatik fel a’ szomszéd Austriaiak, és Soproniak által; — filial, harminczad hivatala; egy omladozásba lévő kastélya, mellyben hajdan Mária II. Lajos özvegye gyakran mulatozott ; igen jó kőbányája, honnan Po’sonyba és Bécsbe is visznek épületköveket; egy 1689-ben alapítatott, de II. Jóseftől eltöröltetett Paulinusok klastroma, (...) Földesura: Károly fő herczeg ’s egy kis részben H. Eszterházy.”⁷⁶⁴

Neusiedl am See (Nezsider) ma Ausztriában található.

A község és a pálosok

Hamarla György 1686-ban tett alapítványt a rend számára. Nemesi házáat és telkét, húsz zsellér telkét továbbá 3000 forintot ad a rendnek, hogy cserében a városban templomot építsenek, és ott misézzenek. A pálosok valójában csak 1689-ben telepedtek itt le. Nem vált jelentős kolostorrá, a feloszlatakor mindössze négy rendtag élt itt.⁷⁶⁵

A kolostor lakói, ingóságai, vagyona

*Kugler Domonkos*⁷⁶⁶ perjel, született Neckenmarcktban (Sopronnyék), a feloszlatakor 49 éves, 31 éve a rend tagja. Nyelvtudása német és valamennyi magyar. Lelkészvizsgáját Esztergomban tette le. Kialakulóban lévő tüdőgyengesége van. A feloszlata után Kismartonban (Sopron vm.) kíván letelepedni.

Róth Ferenc senior, Pozsonyban született, a feloszlatakor 80 éves és 60 éve a rend tagja. Nyelvtudása német, cseh és olasz. Lelkészvizsgáját Esztergomban tette le. Lábgyengeség kínozza. A feloszlata után Rajkán, Moson vármegyében kívánt letelepedni.

Kollmann Gáspár szónok, Bruck am Leitha-ban, Alsó-Ausztriában született. A feloszlatakor 40 éves és 24 éve a rend tagja. Nyelvtudása német, kevés magyar. Lelkészvizsgáját Győrben tette le. Folyamatosan beteg, nagyon gyenge a tüdeje. A feloszlata után Bruck am Leitha-ban kíván letelepedni.

⁷⁶⁴ *Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben I–VI.* (szerk. Fényes E.), Trattner–Károlyi, Pest 1836–1840, vol. I. 187.

⁷⁶⁵ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. II., 82.

⁷⁶⁶ MNL OL C-103, 9. doboz, Nezsider, f. 54 v.

Leidl Jakob szónok Raggendorfban (feltehetően Rajka) született, a felosztatáskor 38 éves és 22 éve a rend tagja. Nyelvtudása német, valamennyi magyar. Lelkészvizsgáját Esztergomban tette le. Egészséges. A felosztatás után Gadendorfban (Hideghét), Moson vármegyében kíván letelepedni.

A jegyzőkönyv szobaleltárt nem tartalmaz. A készpénz értéke: 391 fl 48 kr. A ház aktív tőkéje 15097 fl 58 kr. A templom aktív tőkéje 3750 fl (nyolcféle misealapítványból).⁷⁶⁷ A misealapítványok összesen 3750 fl értékben évi 187 misét jelentenek, amin a Vallásalap 1022 fl 3 kr-t vételez be nyereségnek.⁷⁶⁸ A kolostor teljes vagyonszámolása 47499 fl 30 kr.⁷⁶⁹ A templom leltára 105 tételt tartalmaz, összesen 758 fl 39 kr értékben.⁷⁷⁰ A kolostor könyvtárában 625 kötetet jegyeztek fel 130 fl értékben (átlagosan 2 kr alatt kötetenként).⁷⁷¹

Az árverést 1787. május 29-én tartották,⁷⁷² összesen 128 tétel került kalapács alá. A bevétel 1601 fl 31 kr volt,⁷⁷³ ebből az élőállatok:⁷⁷⁴

Állat	Kikiáltási ár	Vételár	
2 ló	45 fl	68 fl	
2 ökör	42 fl	53 fl	
3 marha	27 fl	36 fl	
További 3 marha	33 fl	42 fl	9 kr
Összesen		199 fl	9 kr

Képek:⁷⁷⁵

Krisztus kép	1 fl
Ovális Remete Szent Pál és Remete Szent Antal kép	40 kr
Kánai menyegző	30 kr
Emmauszi történet	30 kr
Krisztus kép	30 kr
Irgalmas szamaritánus történet	30 kr
Ovális kép pálos szerzetesről	40 kr
Két régi portré a kolostor alapítóiról	6 kr
Összesen	4 fl 26 kr

⁷⁶⁷ MNL OL C-103, 9. doboz, Nezsider, f. 3 v.

⁷⁶⁸ MNL OL C-103, 9. doboz, Nezsider, f. 10 v.

⁷⁶⁹ MNL OL C-103, 9. doboz, Nezsider, f. 5 r.

⁷⁷⁰ MNL OL C-103, 9. doboz, Nezsider, f. 32 v.

⁷⁷¹ MNL OL C-103, 9. doboz, Nezsider, f. 50 r.

⁷⁷² MNL OL C-103, 9. doboz, Nezsider, f. 62 v.

⁷⁷³ MNL OL C-103, 9. doboz, Nezsider, f. 63 r.

⁷⁷⁴ MNL OL C-103, 9. doboz, Nezsider, f. 62 v.

⁷⁷⁵ MNL OL C-103, 9. doboz, Nezsider, f. 24 v.

Javaik értéke (templom és kolostor együtt) 2638 fl 34 kr. Összes javaik értéke 49592 fl 45 kr.⁷⁷⁶

Az értékbecslésben hétféle mesterember vett részt. Közreműködésükért 29 fl 20 kr javadalmazást kaptak.⁷⁷⁷

A felosztatást végezte: Temlin Zsigmond királyi biztos és Stölmacher János György kamarai biztos.⁷⁷⁸

2.16 Tüskevár

Tüskevár (Veszprém vm.) „magyar mezőváros 772 kath. 5 'sidó lak. Kath. paroch. templom. Határja homokos és kövecses. Szőlőket a' somlói hegyen bírnak. Van egy darab ligetes, nyires erdeje, 's több malma a'Torna vizén. Földesura a' győri püspök, és a' religiói kincstár.”⁷⁷⁹

Tüskevár ma község Veszprém megyében.

A község és a pálosok

A Veszprém megyei jenői (néha tornai) kolostor alapítása nem pontosan adatolt, először 1325-ben említik egy adománylevélben. Első komoly adományát 1321-ben kapja. Miután az oszmánok 1552-ben elfoglalják Veszprémet, a kolostort elhagyják. A rend 1658-ban megengedi a helyi lakosoknak, hogy az épületet megerősítsék, és önvédelmi célra használják. Ettől kezdve a Nagyjenő elnevezés visszaszorul, a község és a kolostor Tüskevár néven ismert. A pápai konvent megerősödésével merül fel a kolostor visszaállítása. 1741-ben kezdik meg a régi templom helyreállítását, 1756-ra az ebédlő kivételével elkészül a kolostor is. A felosztatás után a kolostor berendezéseit széthordták, a háromhajós gótikus templomból a XIX. században még jelentős részek álltak. Ma már alapfalak sincsenek a föld felett.⁷⁸⁰

A kolostor lakói, ingatlanvagyon, ingóságai

*Szalay Pál*⁷⁸¹ perjel, született Szombathelyen, a felosztatáskor 37 éves és 18 éve a rend tagja. Latin, magyar, olasz, nyelven és közepes mértékben németül beszél. Szív és érrendszere

⁷⁷⁶ MNL OL C-103, 9. doboz, Nezsider, f. 64 v.

⁷⁷⁷ MNL OL C-103, 9. doboz, Nezsider, f. 26 v.

⁷⁷⁸ MNL OL C-103, 9. doboz, Nezsider, f. 64 v.

⁷⁷⁹ *Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben I–VI.* (szerk. Fényes E.), Trattner–Károlyi, Pest 1836–1840, vol. I. 459.

⁷⁸⁰ *Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben I–VI.* (szerk. Fényes E.), Trattner–Károlyi, Pest 1836–1840, vol. III. 43.

⁷⁸¹ Előszőr: MNL OL C-103, 9. doboz, Tüskevár, f. 46 v., majd részletesen: MNL OL C-103, 9. doboz, Tüskevár, f. 226 v.

problémákról számolt be. A felszámolás után ideiglenesen Kőszegen telepedne le. Nem rendelkezik állami lelkészvizsgával, jogi doktorátusa képesíti hivatala államilag jóváhagyott ellátására.⁷⁸²

Antal Pál, volt magyar provinciális, született Győrben, a feloszlatáskor 68 éves, 49 éve a rend tagja. Nyelvtudása latin, magyar, közepes német vagy olasz. Egészségi állapotáról annyit tudunk, hogy „öreg”. A felszámolás után Pozsonyban telepedne le. Nem rendelkezik állami lelkészvizsgával, jogi doktorátusa képesíti hivatala államilag jóváhagyott ellátására.

Ballos István pap született Pápán, a feloszlatáskor 64 éves, a rend tagja 46 éve. Latin és magyar nyelven beszél. Egészségét tekintve „öreg”. A felszámolás után Sarródra költözik, Sopron vármegyébe. Lelkészvizsgálója nincs.

Scopek Ferenc pap, született Pesten, a feloszlatáskor 56 éves, a rend tagja 36 éve. Latinul és németül beszél. Gyengeség miatt folyamatos segítségre szorul. A felszámolás után Pestre költözik. Nem rendelkezik állami lelkészvizsgával, jogi doktorátusa képesíti hivatala államilag jóváhagyott ellátására.

Gáll (Gaal) Lajos pap született Büssün, a feloszlatáskor 54 éves és 35 éve a rend tagja. Latin, magyar, olasz, német, szláv (feltehetően szlovák) nyelveken beszél. Gyenge a lába. A felszámolás után Hosztótra, Zala (ma Veszprém) megyébe költözne. Nem rendelkezik állami lelkészvizsgával.

Niczky Pál pap, született Pusztacsón, a feloszlatáskor 51 éves és 34 éve a rend tagja. Nyelvtudása latin, magyar, olasz, illetve közepes német. Mellkasi gyengeségről számol be, feltehetően tbc-s. A felszámolás után Pozsonyba költözik. Nem rendelkezik állami lelkészvizsgával.

Vajda Vince vasárnapi szónok, született Ikerváron, a feloszlatáskor 49 éves, 29 éve a rend tagja. Latin, magyar és német nyelven beszél. Szeme gyenge. A felszámolás után Káptalanfára, Zalába költözik (ma Veszprém m.) Nem rendelkezik állami lelkészvizsgával.

Nagy Imre pap, született Pápán, a feloszlatáskor 40 éves és 18 éve a rend tagja. Nyelvtudása latin és magyar. Egészségi problémája aranyér. Ideiglenesen Pápán telepedne le. Nem rendelkezik állami lelkészvizsgával.

⁷⁸² Császár kiemeli, hogy a prior nem csak négy nyelven beszélt, de jogi végzettsége is volt, ami a rendtagok magas műveltségére utal. Valószínűleg a jogi végzettsége tette lehetővé, hogy lelkészvizsga nélkül is folytathassa a nyilvános lelképásztori működést. vö. CSÁSZÁR E., *A Pálos Rend feloszlatása I.*, in *Századok* 35(1901/4), 310–331., 324.

Stassics Elek prokurátor született Pápán, a feloszlatáskor 30 éves, 14 éve a rend tagja. Nyelvtudása latin, magyar és közepes német. Szédülésről számol be. A felszámolás után ideiglenesen Budán telepedne le. Nem rendelkezik állami lelkészvizsgával.

Voloncs (Wolonth) Ambrus ünnepi szónok, született Altorján, Kézdiszékben, Erdélyben, a feloszlatáskor 30 éves, 6 éve a rend tagja. Latinul és magyarul tud. Bal szeme hályogos. A felszámolás után Káptalanfára, Zala vármegyébe készül költözni. Nem rendelkezik állami lelkészvizsgával.

Balogh Kázmér pap, született Kis-Somlyón, a feloszlatáskor 33 éves, 13 éve a rend tagja. Latin és magyar nyelven tud. Egészségét tekintve mellkasi gyengeségről számol be. A felszámolás után a Veszprém vármegyei Ihászra költözne. Nem rendelkezik állami lelkészvizsgával. A jegyzőkönyv feljegyzi róla, hogy 1786 januárja óta Sallér István udvari papja Molnáriban (Vas vm.) A kolostorba június 1-jén érkezett vissza.⁷⁸³

A jegyzőkönyv a szobaleltárat összesítve közli. Igen egyszerű bútorzatot (szekrény, könyvállvány, poharak, kancsók) említ, nem szerepel benne ágy, térdeplő, továbbá mosdó, se paplan, matrac, szalmazsák, képek sem, míg ezek a vendégszobákban (4 db) mind megtalálhatók.⁷⁸⁴ A perjelnél 316 fl 43 kr volt.⁷⁸⁵

A lakókról szóló táblázatot mindenki egyenként aláírta, elküldésének dátuma 1786. június 28.⁷⁸⁶ A biztos a jelenlévő papoknak március 21. és augusztus 20. között összesen 1173 fl napidíjat fizetett ki.⁷⁸⁷

A túskevári konvent tagjai a szobáikban lévő saját könyveket magukkal vitték. Ez bizonytalanságot okozott a könyvek leltárában, ezért a királyi biztos kérte, hogy számára a könyvleltárt „legalább részben” küldjék vissza. A könyveket augusztus 29.-én elszállították az Egyetemre.⁷⁸⁸

A kolostor szolgálóiról is van felsorolásunk. *Mentzl Ferenc* kulcsár és bodnár, *Resetarics Ferenc* szakács, *Takács Miklós* sekrestyés és szabó, *Farkas János* vincellér,⁷⁸⁹ *Nagy László* és *Bölcs József* ministránsok, *Kovács Katalin* vincellér, *Butsi György* főkocsis, *Laskay Ferenc* alkocsis, *Anda István* és *Somogyi Ferenc* napszámos, *Bársony József* fűtő, *Lélek Katalin* és *Csiszár Katalin* szolgálók, valamint *Carl Péter* kertész.⁷⁹⁰ A jegyzőkönyv 14 fizetett

⁷⁸³ MNL OL C-103, 9. doboz, Túskevár, f. 77 r.

⁷⁸⁴ MNL OL C-103, 9. doboz, Túskevár, f. 265 v.

⁷⁸⁵ MNL OL C-103, 9. doboz, Túskevár, f. 182 v.

⁷⁸⁶ MNL OL C-103, 9. doboz, Túskevár, f. 226 v.

⁷⁸⁷ MNL OL C-103, 9. doboz, Túskevár, f. 77 v.

⁷⁸⁸ MNL OL C-103, 9. doboz, Túskevár, f. 63 v.

⁷⁸⁹ MNL OL C-103, 9. doboz, Túskevár, f. 46 v.

⁷⁹⁰ MNL OL C-103, 9. doboz, Túskevár, f. 46 r.

alkalmazottat tüntet fel (a névsor 15 nevet tartalmaz!), akik részben pénzben, részben természetben kapják a járandóságukat, ami évi összesen 1001 fl 4 kr.⁷⁹¹

Ughy Ignác kamarai biztos költségelszámolásából⁷⁹² tudjuk meg, hogy március 22. és 24. között illetve április 20. és május 9. között bejárta a kolostor birtokait. Ezek: Rokolány, Gelsesziget, Barátság, Bakonák, Fénesház, kehidai malom, Németfalu, Eövrényes, Szentpéter, Bagola. Ehhez saját fogatot használt és ezért 26 fl 31 kr-t számolt el költségként.

A kolostor teljes értékét 129 942 fl-ban határozták meg.⁷⁹³ 1786. október 25.-én volt árverés, amelyet a fent már említett Hőgyész Sándor jegyzett.⁷⁹⁴ A leltározott borok értéke az összes Tüskevárhoz tartozó birtokon összesen 1336 fl 15 kr volt,⁷⁹⁵ míg a kolostorra vonatkozó bejegyzés szerint ott 108 fl 9 kr értékű bort leltároztak. A tüskevári templom becsértéke 5107 fl 24 kr volt, míg a kolostoré 8375 fl 34 kr.⁷⁹⁶ A mellékoltárokat egyenként 11 fl-ra becsülték.⁷⁹⁷ A templom felszerelését 1550 fl 10 kr-ra becsülték.⁷⁹⁸

A jegyzőkönyv Tüskevár értékbecslésénél hat lovat, nyolc ökröt és egy disznót említ,⁷⁹⁹ majd a becslésnél négy ökröt, értékkel.⁸⁰⁰

A licitációs jegyzőkönyvben pedig az alábbi tételek találjuk:⁸⁰¹

Tétel	Becsült érték	Vételár	
2 ló ⁸⁰²	40 fl	43 fl	
4 ökör	72 fl	78 fl	
1 disznó	10 fl	12 fl	45 kr
lovaskocsi	10 fl	12 fl	
Összesen		145 fl	45 kr

Császár az adatok elemzése alapján kiemeli, hogy Tüskevár esetében „minden ingatlanuk jó karban, földterületük jól művelve találta a felosztást”, sőt még határperben is nyertek.⁸⁰³ A pénzügyi részletek tisztázása még 1789-ben is húzódott, olyan csekély ügyek miatt, mint például bizonyos Horváth Antal meg nem fizetett 15 fl halászati joghasználat.⁸⁰⁴

⁷⁹¹ MNL OL C-103, 9. doboz, Tüskevár, f. 254 v.

⁷⁹² MNL OL C-103, 9. doboz, Tüskevár, f. 68 v.

⁷⁹³ MNL OL C-103, 9. doboz, Tüskevár, f. 27 v.

⁷⁹⁴ MNL OL C-103, 9. doboz, Tüskevár, f. 30 v.

⁷⁹⁵ MNL OL C-103, 9. doboz, Tüskevár, f. 52 v.

⁷⁹⁶ MNL OL C-103, 9. doboz, Tüskevár, f. 81 v.

⁷⁹⁷ MNL OL C-103, 9. doboz, Tüskevár, f. 212 v.

⁷⁹⁸ MNL OL C-103, 9. doboz, Tüskevár, f. 217 v.

⁷⁹⁹ MNL OL C-103, 9. doboz, Tüskevár, f. 191 v.

⁸⁰⁰ MNL OL C-103, 9. doboz, Tüskevár, f. 244 v.

⁸⁰¹ MNL OL C-103, 9. doboz, Tüskevár, f. 255 r.

⁸⁰² Az öreg lóért csak 8 fl 12 kr-t kaptak.

⁸⁰³ CSÁSZÁR E., *A Pálos Rend felosztása I.*, in *Századok* 35(1901/4), 310–331., 326.

⁸⁰⁴ MNL OL C-103, 9. doboz, Tüskevár, f. 260–265.

A felosztást végezte: Hőgyész Sándor királyi biztos és Komitsár Mihály kamarai biztos.⁸⁰⁵

2.17 Székesfehérvár

„Székes Fejérvár, (Alba Regia, Stuhlweissenburg – Fejér vm.) szabad királyi város - Fekszik egy kies róna széksós vidéken, mocsároktól és csatornáktól körülvéttve, Budától 's Esztergomtól 8 ½, Veszprémtől 5 mértföldnyire. Hajdan nevezetesebb város volt mint most, sőt hogy első királyi város lehetett (...) Lakosai, kik 19,37\$ kath. 558 nem egyesült óhitű, 94 ref. 20 luth. 19 'sidóra, az az öszvesen 20,069 lélekre mennek, nyelvükre nézve nagyobb részt magyarok; vannak azonban németek is, de ezek mind értenek magyarul, sőt gyermekeik ezen nyelven már jobban beszélnek. (...) Tanító intézetei: a'kath. nagyobb gymnasium, a' normalis 's az ó hitűek oskolája; a' Püspöki Seminarium, a' 19-dik számú magyar gyalog ezereid nevendékháza ; más kisebb nép oskolákat nem is említvén. (...) A' Székesfejérvári püspöki megye kiterjed Fejér és Pilis vármegyékre; 's számlál 1 jövedelmes prépostságot, (a gazdag fejérvári custodiatus a' nagy érdemű piáristák rendének adatott) - 6 valóságos kanonokságot, 2 fő, 10 al esperességet, 80 plébániát, 2 fundált, és 43 más káplányságot, mindöszve 141 világi áldozó papot...”⁸⁰⁶

Székesfehérvár ma Fejér megye székhelye Magyarországon.

A város és a pálosok

A jezsuiták székesfehérvári hatosztályos gimnáziumát 1776 őszén vették át a pálosok, és egy év múlva be is iktatták őket a rendház és a templom birtokába is. Anyagi támaszául a vértessacsai és alsúti birtokok számítottak. A felosztást követő években engedéllyel még néhány pálos tanított a gimnáziumban, így *Virág Benedek* is. 1813-ban a rendházat, a templomot és az iskolát a ciszterciek vették át.⁸⁰⁷

A kolostor lakói és anyagi helyzete

*Egyed István*⁸⁰⁸ perjel, Gyöngyösön született, 49 éves, a felosztáskor 29 éve tagja a rendnek. Nyelvtudása magyar és középszintű francia. A jegyzőkönyv szerint egészsége gyenge. A felosztás után Székesfehérváron marad. Lelkészvizsgáját 4 évvel korábban Pécsen tette le.

⁸⁰⁵ CSÁSZÁR E., *A Pálos Rend felosztása II.*, in *Századok* 35(1901/5), 412–429., 413.

⁸⁰⁶ Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben I–VI. (szerk. Fényes E.), Trattner–Károlyi, Pest 1836–1840, vol. I. 75.

⁸⁰⁷ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.)* (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975. – 1978. vol. II. 452.

⁸⁰⁸ MNL OL C-103, 7. doboz, Székesfehérvár, f. 161–162

Szobájának berendezési tárgyai: írópult, térdeplő, asztalka, fekhely ágyneművel, fogas, függöny, szekrény, asztal, kilenc szék, három kép festett keretben, dobókocka-pohár, mosdó, ládák/dobozok, üvegtartó és 63 könyv⁸⁰⁹ részletezés nélkül, továbbá szerzetesi ruhák és kisebb dolgok.

Cserzy Miklós alperjel, könyvtáros, született Csíkrákoson, Erdélyben. A felosztatáskor 60 éves és 40 éve a rend tagja. Magyarul beszél. Egészségi állapotát változónak mondja. A felosztatás után Székesfehérváron maradna. Lelkészevizsgáját Székesfehérváron tette le, 4 évvel korábban. Szobaleltárában⁸¹⁰ 137 saját könyve (részletezés nélkül) szerepel, továbbá írópult, három szék és egy fa szék, egy szalmazsák, egy matrac, továbbá egy feszület található.

Frölich Jakab német szónok, sekrestyés, született Nyitrán, a felosztatáskor 55 éves és 39 éve a rend tagja. Nyelvtudása német és valami „slavakish” azaz szlovák. A jegyzőkönyv szerint kívülről jól néz ki, vagyis szemmel látható baja nincs. A felosztatás után Székesfehérváron maradna. Lelkészevizsgáját Székesfehérváron tette le négy évvel korábban. Szobaleltára⁸¹¹ szerint írópultja, ruhásszekrénye, egy fa és három bőr széke, fekhelye, térdeplője, szalmazsákja és 20 saját könyve van.

Gaál György magyar szónok, született Hévízen, a felosztatáskor 41 éves és 20 éve a rend tagja. Nyelvtudása magyar. Egészsége instabil. A felosztatás után Székesfehérváron maradna. Lelkészevizsgáját Nagyváradon, 4 évvel korábban tette le. Szobájában közönséges íróasztal, térdeplő, négy régi bőrszék, kopott fekhely, szekrény, írópult és mosdó volt található.⁸¹²

Potyondi Ferenc exkurátor, professzor, született Szilsárkányon, a felosztatáskor 36 éves és 18 éve a rend tagja. Nyelvtudása magyar és középszintű francia. Egészségét változónak mondja. A felosztatás után Győrbe költözne. Lelkészevizsgáját Székesfehérváron tette le 4 évvel korábban. Szobaleltára⁸¹³ szerint írópultja, szekrénye, térdeplője, fekhelye, mosdója, három bőrszéke és 40 saját könyve van.

Sadler József prokurátor, született (Mosonmagyar)Óváron, a felosztatáskor 35 éves és 16 éve a rend tagja. Nyelvtudása német és középszintű magyar. Az egészségére vonatkozó kérdésre tüdőgondokról számol be. A felosztatás után Győrbe menne. Lelkészevizsgáját Esztergomban tette le 4 évvel korábban. Szobájában saját íróasztalát (saját viaszosvászon

⁸⁰⁹ MNL OL C-103, 7. doboz, Székesfehérvár, f. 121 v.

⁸¹⁰ MNL OL C-103, 7. doboz, Székesfehérvár, f. 123 v.

⁸¹¹ MNL OL C-103, 7. doboz, Székesfehérvár, f. 125 v.

⁸¹² MNL OL C-103, 7. doboz, Székesfehérvár, f. 136 v.

⁸¹³ MNL OL C-103, 7. doboz, Székesfehérvár, f. 138 r.

terítővel), nagy írópultját, három bőr és egy fa székét, térdeplőjét, mosdóját (továbbá lavórt és kancsót), gyertyatartóját, matracát, szalmazsákját, fogasát és saját 42 könyvét említik meg.⁸¹⁴

Farkas József a bölcsész professzor, született Nemesviden, a felosztatáskor 31 éves és 13 éve a rend tagja. Magyarul beszél. Egészséges. A felosztatás után Székesfehérváron marad. Lelkészvizsgáját Székesfehérváron tette le 4 évvel korábban. Szobaleltára⁸¹⁵ szerint írópultja, térdeplője, asztala, fekhelye, öt széke, gyertyatartója, egy kisebb könyvszekrénye van, hat könyvtári könyvvel és 36 sajáttal (részletezés nélkül).

Gindl József grammatika professzor, született Tapolcsányban, a felosztatáskor 29 éves és 13 éve a rend tagja. Nyelvtudása magyar és német. Egészséges. A felosztatás után Székesfehérváron marad. Lelkészvizsgáját Egerben tette le 4 évvel korábban. Szobájában írópult, könyvtartó, asztalka, két fa és két bőrszék, fa imazsámoly vannak, a kolostor tulajdonából. Emellett saját tulajdonú fekhelye, két íróasztalka, mértani és építészeti mérőeszközök és leírások, továbbá 200 kötete⁸¹⁶ van. (Nagy részük matematikai, más részük klasszikus és modern szerzők munkája, a többi egyházi, hittudományi és egyházjogi mű, amelyeket egykor Budai Királyi Egyetemen használt az előadásokon.)

Virág Ignác bölcsész professzor, született Nagybjomban, a felosztatáskor 30 éves és 11 éve a rend tagja. Magyarul tud. Allergiára hajlamos. A felosztatás után Székesfehérváron marad. Lelkészvizsgáját Székesfehérváron tette le 4 évvel korábban. Szobájában asztal, könyvvállvány, térdeplő, mosdó, szekrény, két szék és egy fa szék továbbá saját fekhely és 36 saját könyv van (a címek nem ismertek).⁸¹⁷

Schwarzbauer Pál a humántudományok professzora, született Nezsideren, a felosztatáskor 30 éves és 11 éve a rend tagja. Nyelvtudása német és magyar. A jegyzőkönyv szerint egészsége gyenge. A felosztatás után Székesfehérváron marad. Lelkészvizsgáját Egerben és Esztergomban tette le 4 évvel korábban. A jegyzőkönyv szerint asztala, írópultja, ruhásszekrénye, térdeplője, gyertyatartója, három széke és egy fa széke, lavórja, mosdója és kancsója, fekhelye, matraca, három vánkosa, egy takarója, három törölközője és 30 saját könyve van.⁸¹⁸

Németh János a grammatika professzora, született Kőszegen, a felosztatáskor 29 éves és 12 éve a rend tagja. Beteg a lába. A felosztatás után Székesfehérváron marad.

⁸¹⁴ MNL OL C-103, 7. doboz, Székesfehérvár, f. 140 v.

⁸¹⁵ MNL OL C-103, 7. doboz, Székesfehérvár, f. 142 v.

⁸¹⁶ MNL OL C-103, 7. doboz, Székesfehérvár, f. 144 v.

⁸¹⁷ MNL OL C-103, 7. doboz, Székesfehérvár, f. 146 v.

⁸¹⁸ MNL OL C-103, 7. doboz, Székesfehérvár, f. 148 v.

Lelkészvizsgáját Nyitrán és Egerben tette le 4 évvel korábban. Szobaleltára⁸¹⁹ szerint 26 saját könyve (földrajz, német költők, részletezés nélkül) és ágyneműje van. A kolostor tulajdonából régi asztal, könyvállvány, egy fa és három bőrszék, fekhely és térdeplő.

Wolf Péter német ünnepi szónok, született Pozsonyban, a felosztatáskor 29 éves és 8 éve a rend tagja. Németül beszél. Stabilan egészséges. A felosztatás után Pécsre menne. Lelkészvizsgáját Esztergomban tette le 4 évvel korábban. Szobájában állvány, fekhely, térdeplő, lavór, négy szék, egy fehér puhafa asztal, továbbá 38 saját könyv van.⁸²⁰

Kristóffy Mihály Pozsonyban, Eszterházy Imre grófnál tartózkodik, a pesti konventhez tartozik. A jegyzőkönyv említi, hogy éppen ezértapidíjat itt nem kap.⁸²¹

A jegyzőkönyvben *Marich*, *Rupp* és *Kreskay* biztosok következetesen a keresztnéveket alkalmazzák, a nevek előtt a „P.” cím szerepel. Az aláíró rendtagok is különböző módon szignálnak: Gaál Demeter csak a rendi névvel írt alá, Gindl József csak a keresztnévvel, Sadler és Schwartzbauer magyarosan, Frölich Jakab csak mint „Jakab” szignált, más név nincs.⁸²²

A kolostor szolgálói foglalkozás szerint sekrestyés, kulcsár, portás, szakács, felszolgáló, mindenes, kocsis. Napidíjuk 15 kr/fő/nap. A kocsisapidíja április 19-e után megszűnt.⁸²³ A jegyzőkönyv közli aapidíj-fizetési időszakokat a tizenkét szerzetesre is: március 21–április 4., április 5–19., április 20–május 4., május 5–19., május 20–június 3., június 4–18., június 19–július 3., július 4–18., július 19–augusztus 3., augusztus 4–20.⁸²⁴

Mivel a telek és az épület a Studienfondra száll, ezért a felszámolók első megállapítása szerint nem becsülik meg az iskolaépületet.⁸²⁵ A kolostorépület 32 723 fl, a templom 34 573 fl, az iskola 6379 fl (ez ellentmond a jegyzőkönyv korábbi megállapításának, de így szerepel), a majorságok 1010 fl, a Szent József kápolna 743 fl. Az összes épület értéke 80146 fl 33 kr-t tett ki⁸²⁶. A perjelnél a házipénztárban 618 fl 17 ½ kr volt⁸²⁷, templomban 8 fl 55 kr-t találtak, összesen 717 fl 35 kr készpénzt számoltak össze⁸²⁸. A templom értékelésekor felhasználták a pálosok bevonulásakor, illetve a jezsuiták felosztatásakor készült sekrestyeleltárt⁸²⁹, az előbbi időpontja tévesen, 1767-re datálva szerepel.

⁸¹⁹ MNL OL C-103, 7. doboz, Székesfehérvár, f. 150 v.

⁸²⁰ MNL OL C-103, 7. doboz, Székesfehérvár, f. 152 v.

⁸²¹ MNL OL C-103, 7. doboz, Székesfehérvár, f. 158–159

⁸²² MNL OL C-103, 7. doboz, Székesfehérvár, f. 161–162

⁸²³ MNL OL C-103, 7. doboz, Székesfehérvár, f. 158–159

⁸²⁴ MNL OL C-103, 7. doboz, Székesfehérvár, f. 158–159

⁸²⁵ MNL OL C-103, 7. doboz, Székesfehérvár, f. 99 v.

⁸²⁶ MNL OL C-103, 7. doboz, Székesfehérvár, f. 158 v.

⁸²⁷ MNL OL C-103, 7. doboz, Székesfehérvár, f. 94 v.

⁸²⁸ MNL OL C-103, 7. doboz, Székesfehérvár, f. 155.

⁸²⁹ MNL OL C-103, 7. doboz, Székesfehérvár, f. 128–129

A templom tőkáját a jegyzőkönyv egy helyen 5390 fl.⁸³⁰ másutt 5690 fl-ban állapítja meg.⁸³¹ A Rupp Károlynak a kolostorból és a templomból átadott értékek összesen 971 fl 54 kr-t tettek ki.⁸³²

A vagyonértékelésben tizenhárom féle mesterember vett részt: *Rieder Jakab* kőműves, *Burger András* ács, *Fiaskó József* asztalos, *Reuer Ferenc* lakatos, *Braun József* üveges, *Gerbler János* fazekas, *Berovszky György* aranyműves, *Brauner Ignácz* harangöntő, *Hilderholz János* építőmester, *Luiper György* festő, *Fliegel András* szobrász, *Hrabalz János* szabómester és *Lang Ádám* könyvkötő.⁸³³

Két árverésről van adatunk. Az elsőn, 1786. április 19-én, az ingóságok és természetbeni javak kerültek kalapács alá, összesen 405 tárgy 1789 fl 40 kr értékben. A másodikon, 1786. augusztus 22-én, további leltári tárgyak, összesen 195 darab, 1884 fl 34 kr bevételt eredményezve.⁸³⁴

A fennmaradó istentiszteleti kötelezettségek a Schlottianae Foundationis alapítványtól havi egy, összesen 9 mise; az ünnep napját követő pénteken egy énekes litánia; Szent Alajos ünnepén előesti és napi énekes vespers, továbbá 6 vasárnapon keresztül énekes litánia.⁸³⁵

Az istentiszteleti kötelezettségekkel járó havi költségeket is felsorolják a felszámolók.⁸³⁶

Zenészek költsége (ünnepi és előünnepi)	11 fl	23 kr
Kántor (napi előmisén, illetve szónoklat előtt és után)	1 fl	
Harangozó	1 fl	
Sekrestyés (az állam fizeti)	—	
Toronyóra beállító	2 fl	50 kr
Bor	1 fl	3 kr
Liszt	20 kr	
Orgonafűjtató	16 kr	
Takarítónő	58 kr	
Mosónő	50 kr	
Harangozó a rendkívüli esetekben (kb.)	40 kr	
Összesen	20 fl	3 kr

(Megjegyzendő, hogy az eredeti szövegben az első tétel „10 fl 83 kr” volt, ami pontatlan, hiszen 1 fl 60 kr-t ér. Emiatt a végösszeg sem 18 fl 22 kr.)

⁸³⁰ MNL OL C-103, 7. doboz, Székesfehérvár, f. 134 v.

⁸³¹ MNL OL C-103, 7. doboz, Székesfehérvár, f. 155 r.

⁸³² MNL OL C-103, 7. doboz, Székesfehérvár, f. 156 v.

⁸³³ MNL OL C-103, 7. doboz, Székesfehérvár, f. 110 r.

⁸³⁴ MNL OL C-103, 7. doboz, Székesfehérvár, f. 242 v.

⁸³⁵ MNL OL C-103, 7. doboz, Székesfehérvár, f. 160 v.

⁸³⁶ MNL OL C-103, 7. doboz, Székesfehérvár, f. 160 v.

A könyvleltár 1610 tétel 1150 fl 52 kr.⁸³⁷ A kifizetések a szabályoknak megfelelően a perjel számára 1 fl, seniornak 50 kr, többi szerzetesnek 40 kr, szolgák 15 kr.⁸³⁸ A jegyzőkönyv 1786. augusztus 25-i dátummal közli a különféle számlákat⁸³⁹ például orvosi kiadásokról. A tőke, természetbeni javak, ingóságok, berendezések és ezek részeként a házipénztár, aktív tőke, gimnáziumi és hitoktatói tőke összesítve: 100 065 fl 29 kr.

A felosztatást végezte: *Marich Tamás*, Fejér megyei alispán, királyi biztos,⁸⁴⁰ *Rupp Károly* kamarai biztos.⁸⁴¹

2.18 Nagyvárad

Nagyvárad (Bihar vm.) „Grosswardein, Magnó-Varadínium; hazánknak egyikig legrégebb, legszebb, legnevezetesebb várószárai között fekszik kellemesen termékeny térségen, melly északra szép szőlőhegyek által záratik be, Pesthez 28, Debrecenhez 6, Kolosvárhoz 18 mfdnyi távolságra. NagyVárad tulajdonképen négy városokból áll; U. m. a tulajdonképen való Nagy-Váradból, Várad-Olasziból, Várad-Velenczéből 's Váraljából. Nagy-Várad és Várad-Velence a Sebes Körös bal partján húzódnak el, Várad Olaszi pedig a' Sebes Körös jobb partján fekszik. Mind a négy várost két erős fahíd kapcsolja össze. (...) Népeisége 18.091 lélek, kik közt 6689 r. kath., 5817 'reform., 2344 g.katol; 1974 n. e. óhitű, 420 evang., 817 zsidó. Nyelvökre nézvést nagyobb részt magyarok, sőt a számos oláhok, németek, zsidók, rácok és egyebek is kevés kivétellel mindnyájan tudnak magyarul. (...) székeshelye ez egy római kath., és egy görög kath. püspöknek, káptalannak, a vármegye itt tartja gyűléseit és törvényszékeit; továbbá van itt egy kir. akadémia, főgymnasium, normalis iskola, convictus, seminarium; egy ref. gymnasium 1 professzorral és három más tanítóval, egy g. kath. és egy n. e. óhitű capitalis iskola...⁸⁴²”

Nagyvárad ma Oradea néven város Romániában.

A város és a pálosok kapcsolata

Nagyvárad szomszédságában kb. 1551–1556-ig két pálos kolostor állott: Kápolna és Szentjeromos. A török háborúk vége után a rend újra visszatért a városba. Váradolasziban 1723–25-ben veszik meg az első ingatlant. 1736-ban megkapják a szalvatoriánus ferencesek egykori templomát és telkét. Azonban ez árvízveszélyes terület volt, így Csáky Miklós püspök újabb telket adott nekik. Az új kolostor 1748-ban lett kész, mellette új templom is épült. A pálos

⁸³⁷ MNL OL C-103, 7. doboz, Székesfehérvár, f. 160 v.

⁸³⁸ MNL OL C-103, 7. doboz, Székesfehérvár, f. 158–159

⁸³⁹ MNL OL C-103, 7. doboz, Székesfehérvár, f. 170 és továbbiak

⁸⁴⁰ MNL OL C-103, 7. doboz, Székesfehérvár, f. 114–118

⁸⁴¹ MNL OL C-103, 7. doboz, Székesfehérvár, f. 165 r.

⁸⁴² *Magyarországnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben I–VI.* (szerk. Fényes E.), Trattner–Károlyi, Pest 1836–1840, vol. IV. 65–69.

rend feloszlata után később a premontreiek gimnáziuma működött benne.⁸⁴³ A nagyváradi kolostornak további birtokai voltak Vadász, Kis-Zomlin, Petere, Ürgeteg, Topa (ma: Toposd), Fekete-Győr. Ottomány (Bihar vm.) továbbá Kenderes, Ecseg és Himesd településeken⁸⁴⁴.

A kolostor lakói és birtokai

A kolostorhoz tartozó szerzetesek: *Bektán Bertalan*⁸⁴⁵ perjel,

Demkovics Zsigmond,

Mathia Antal,

Tratnaky Tamás,

Kossuth László,

Szluha Demeter,

Szily Bertalan,

Márffy István,

Egressy László,

Kakas József laikus testvér, valamint

Berlegh (Berle) Barnabás plébániai adminisztrátor Berettyószentmártonban.

A felszámolásakor számba vett értékek:

A perjelnél készpénzben ⁸⁴⁶	451 fl	1 kr
A kolostor felszerelésének becsértéke ⁸⁴⁷	1047 fl	21 kr
<hr/>		
A kolostori árverés bevétele	1 621 fl	42 kr
Templomi ezüst és egyéb értékek	519 fl	42 kr
Más templomi eszközök és ruhák	746 fl	
<hr/>		
Ottomány birtokon		
Kecskék	199 fl	52 kr
Bor	166 fl	30 kr
Kis-Zomlinka birtokon (barmok, egyebek) ⁸⁴⁸	759 fl	27 kr
Vadász birtokon (állatok, egyebek)	550 fl	4 kr

⁸⁴³ GYERESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978., vol. II. 59.

⁸⁴⁴ MNL OL C-103, 11. doboz, Nagyvárad, f. 19 v.

⁸⁴⁵ CSÁSZÁR E., *A Pálos Rend feloszlata II.*, in *Századok* 35(1901/5), 412–429., 417–420.

⁸⁴⁶ MNL OL C-103, 11. doboz Nagyvárad, f. 8 v.

⁸⁴⁷ MNL OL C-103, 11. doboz Nagyvárad, f. 9 v.

⁸⁴⁸ MNL OL C-103, 11. doboz, Nagyvárad, f. 10 r.

Kolostor becsértéke ⁸⁴⁹ (nyolc mestertől)	15 637 fl	30 kr
Templom becsértéke	+ 17 680 fl	11 kr
Templom és kolostor becsértéke	33 317 fl	41 kr
A javítások kalkulált költsége	- 11 105fl	53 kr
A templom és kolostor tiszta becsértéke	22 211 fl	48 kr

A kolostor birtokai⁸⁵⁰:

Bihar vármegye		
Nagyvárad szőlők	555 fl	20 kr
Vadász birtok	876 fl	12 kr
Kis-Zomlin	339 fl	56 kr
Pestere	62 fl	11 kr
Ürgeteg	47 fl	25 kr
Topa	4 fl	5 kr
Feketegyörös	8 fl	5 kr
Ottamány	1 439 fl	23 kr
Összesen	3 332 fl	37 kr
Heves vármegye		
Kenderes	2 186 fl	
Ecseg és Himesd	1 000 fl	
Összesen	3 186 fl	
A fenntartás költségei		
Segédszemélyzet	417 fl	40 kr
Törvényes követelések fenntartása	50 fl	
Birtokok épületeinek fenntartása és javítása	100 fl	
Ugyanez Heves megyében	446 fl	54 kr
Összesen	1 014 fl	34 kr

A felszámolók a fentiek alapján a kolostor javainak tiszta nyereségét (bekerülési érték – felszámolási költségek) 5 517 fl 34 kr-ban adja meg. Ezt az összeget 4 ½ százaléknak számolva a becsült tőke 122 608 fl 31 kr. A Bihar megyében lévő gazdasági épületek értéke 836 fl 56 kr, míg a Heves megyében lévő gazdasági épületek értéke 1 326 fl 18 kr, azaz összesen 2 163 fl 14 kr. Így az ingatlanvagyon értéke (becsült tőke + épületek) 124 771 fl 45 kr.

⁸⁴⁹ MNL OL C-103, 11. doboz, Nagyvárad, f. 10 v.

⁸⁵⁰ MNL OL C-103, 11. doboz, Nagyvárad, f. 19 v.

A kolostor éves bevételei:⁸⁵¹

Különféle tőkékből	23295 fl	
A templom javaiból	1275 fl	31 kr
A kolostor felszereléseiből	1627 fl	42 kr
Állatok és egyéb leltárak	7213 fl	21 kr
Becsült ingatlanérték, továbbá a kolostor és templom épületek értékének összege	179563 fl	43 kr
Éves bevételek becsült összege különféle tőkékből és birtokok jövedelméből	6558 fl	42 kr

A kolostor évi kiadásai:

9 pap (192 fl/év/fő) ⁸⁵² és 1 testvér (150 fl/év/fő) nyugdíja	1878 fl	
567 alapítványi mise évente (24 kr-ral számolva)	226 fl	48 kr
További vitás ügyek	200 fl	
Erődépítési adó	658 fl	8 kr
Előre nem látható események	400 fl	
Összesen	3 362 fl	56 kr

Ezt az összeget az ingatlanbevételekből levonva a fennmaradó nyereség 3 225 fl 46 kr.

A jegyzőkönyv további részleteket közöl a berendezésről. Ezek szerint a könyvtár képei között Szt. Jakab, Benedek pápa, Kelemen pápa, Beöthy Imre, Szt. Pál, Jézus képek, tíz térkép és egy nagy rézsz metszet volt található, összesen 9fl 36 k értékben⁸⁵³. A templom képei között⁸⁵⁴ Szűz Mária több ábrázolása, a Szeplőtelen fogantatás, Szent József, Szent Mihály, Fájdalmas Anya, Szent Ferenc és Szent Pál. Oltárképek Remete Szent Pál, Szent László és Szent Anna. A templomból 124 miseruha és egyéb templomi felszerelés is leltárba került, összesen 747 fl 10 kr értékben. A kolostor könyvjegyzéke 384 címet tartalmazott.⁸⁵⁵

A kolostor bérbeadott javainak további sorsáról számol be egy szerződés, amelyet a jegyzőkönyvhöz csatoltak. Az 1788. november 1-jén, (Várad-)Velentzén kelt szerződés értelmében a Hosgyánon található egykerekű malom bérletét a magyarcsékei Dina Demeter kapta meg licitálás eredményeként 1786. november 1-től három évre, évi 35 fl 7 kr bérleti díjért, az alábbi feltételekkel:

⁸⁵¹ MNL OL C-103, 11. doboz, Nagyvárad, f. 20 v.

⁸⁵² Ide tartozna Szluha professzor is, bár nem számolták ide, mert nem nyugdíjat kap, hanem fizetést a tanulmányi alaptól, 400 fl/év összegben.

⁸⁵³ MNL OL C-103, 11. doboz, Nagyvárad, f. 43 v.

⁸⁵⁴ MNL OL C-103, 11. doboz, Nagyvárad, f. 45 v.

⁸⁵⁵ MNL OL C-103, 11. doboz, Nagyvárad, f. 97 v.

1. Minden évben előre a váradi uradalom kasszájába készpénzben befizeti a bérleti díjat és amennyiben ezt nem teszi meg, az uradalom a bérlő jószágait lefoglalhatja.
2. A bérlő részéről semmi szín alatt nem lehet az „árendának relaxációjáért recurrálni”, azaz a bérleti feltételek enyhítéséért folyamodni.
3. Az épületeket köteles jó karban tartani.
4. A nagyobb vasakat, gerendákat, köveket a maga költségén javíttatja vagy pótolja, úgy, hogy az uradalmi erőből a bérlő ezeket a saját költségén kivágatja, kifaragtatja és beépítteti. Ugyanígy rendben tartja a bérlő a gátakat is.

A jegyzőkönyvet a végrehajtó királyi biztos, *Beöthy János*, illetve a felszámolást segítő bizottsági tagok, *Klobusiczky Antal* kamarai adminisztrátor és *Krauthan Rudolf* sőtiszt vette fel⁸⁵⁶. A birtok összeírásban részt vett *Kováts János* kamarai adiunctus, *Endorfer Ignác*, provisor, *Sántha László* vármegyei szolgabíró is⁸⁵⁷.

2.19 Acsa

„Ácsa, [Fejér vm.], vegyes magyar-német falu Lovas-Berény és Al-Csút közt. 1409 kath. 350 ref. 4'sidó. lak. Kath. paroch. templom. Határját apróbb hegyek, dombok, völgyek hasítják. Búzája igen sikeres, rétjei jók; erdeje gyönyörű; gyümölcse sok; bora a' legjobbakk közzül való a' megyében, Földesura: Nádor ő cs. k. herczegsége 's feje egy uradalomnak”.⁸⁵⁸

A falu ma Vértesacsza néven település Fejér megyében.

A község és a pálosok

1264-ben IV. Béla király Csúton (Budafok, Háros sziget) premontrei prépostságot alapított. Mátyás király kérésére a pápa 1475-ben az időközben elnéptelenedett monostort és birtokait a pálos rendnek adományozta. A kolostor az 1526 utáni évtizedek során valószínűleg elpusztult. Az acsai birtok adományozásáról 1463 körül van említés. A XVII. sz. második felében a pálosok megkezdték Fejér megyei birtokaik visszafoglalását. A birtok tulajdonjoga körül hosszas vita folyt a kuriális nemesekkel. Végül 1753-ban iktatták be őket Acsa és Alcsút

⁸⁵⁶ MNL OL C-103, 11. doboz, Nagyvárad, f. 58 v.

⁸⁵⁷ MNL OL C-103, 11. doboz, Nagyvárad, f. 48 v.

⁸⁵⁸ *Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben I–VI.* (szerk. Fényes E.), Trattner–Károlyi, Pest 1836–1840, vol. I. ,89.

birtokába.⁸⁵⁹ Acsa és a hozzátartozó birtokok: Acsa, Alcsút, Vértesszentgyörgy praedium a felosztatott pálos kolostorhoz tartoztak.

A kolostor lakói és birtokai

*Kecskeméthy József*⁸⁶⁰ jószágigazgató, született Pesten, a jegyzőkönyv felvételekor 56 éves, 37 éve tagja a rendnek. Nyelvismerete: magyar, latin és közepes német. Szemei gyengék. Lelkészvizsgálója nincs. A felszámolás után Pesten kíván élni.

Szobájában jegyzékbe vett ingóságok: kilenc üvegezett kép, egy Szent József kép, nyolc rézkarc (Szent József élete), częstochowai Szűz Mária kép, egy szőnyeg, egy óra, egy ezüst dohánytartó (szivar) doboz, egy szarvasbőr és 64 db könyv, amit a saját pénzéből vett.⁸⁶¹

Toronyi István plébániai kormányzó, született Répceszemerén, a jegyzőkönyv felvételekor 38 éves, 22 éve a rend tagja. Nyelvismerete: magyar, latin és jó német. Nem beteg. Székesfehérváron tett lelkészvizsgát. További rendelkezési Acsán marad.

Szobájában két óra (egy álló), képek (Meváltó, Szűz Mária, Jézus-Mária-József, II. József, Mária Terézia, Nádasdy Ferenc), két feszület (egy fali és egy álló az asztalon), egy flinta és egy szarvaslövő puska – biztonsági okokból,⁸⁶² egy esernyő, 112 db könyv, amit saját pénzéből vett.⁸⁶³

A birtokon (Acsa, Alcsút, Vértesszentgyörgy pusztá) összesen 172 jobbágy családfő él.⁸⁶⁴ A bérlők száma Acsán 32 fő,⁸⁶⁵ Alcsúton 18 fő,⁸⁶⁶ Vértesen 3 fő.⁸⁶⁷

	A birtok tiszta haszna		Épületek értéke		Összesen	
Acsa	7542 fl	56 ½ kr	14283 fl	10 kr	21826 fl	6 ½ kr
Alcsút	2328 fl	5 ¼ kr	671 fl	7 kr	2999 fl	12 ¼ kr
Diverticulum Hatvan	849 fl	44 kr	261 fl	56 kr	1111 fl	40 kr
Praedium Vértesszentgyörgy	6370 fl	25 kr	2152 fl	55 kr	8523 fl	20 kr
Összesen	17091 fl	10 ¾ kr	17369 fl	8 kr	34460 fl	18 ¾ kr

⁸⁵⁹ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. I/56 skk.

⁸⁶⁰ MNL OL C-103, 6. doboz, Acsa, f. 170 v.

⁸⁶¹ MNL OL C-103, 6. doboz, Acsa, f. 179 v.

⁸⁶² MNL OL C-103, 6. doboz, Acsa, f. 180 v.

⁸⁶³ MNL OL C-103, 6. doboz, Acsa, f. 180 r.

⁸⁶⁴ MNL OL C-103, 6. doboz, Acsa, f. 39 r.

⁸⁶⁵ MNL OL C-103, 6. doboz, Acsa, f. 175 v.

⁸⁶⁶ MNL OL C-103, 6. doboz, Acsa, f. 175 v.

⁸⁶⁷ MNL OL C-103, 6. doboz, Acsa, f. 178 v.

A jegyzőkönyvet Acsán, 1786. VIII. 17-én készítette Gyurkovics János királyi biztos és Széplaky János kamarai biztos, zsámbéki számtartó.⁸⁶⁸ Széplaky a felosztással járó kiadásokra a lefoglalt pénztárból 87 fl 49 kr-t kivett.

Az elszámolást a jegyzőkönyv készítőin kívül Divéky József szolgabíró is aláírta.⁸⁶⁹ Két árverés volt. 1786. IV. 12-én jórészt állatokat értékesítettek, bevétele 1825 fl 46 kr.⁸⁷⁰ A második, az ingóságok és kisebb használati tárgyak árverésén 273 fl folyt be.⁸⁷¹ A három házipénztárban összesen 2079 fl 34 kr, míg a naturáliák értéke 17061 fl 15 kr volt. A fekvő javak becsült éves bevétele 17091 fl 10 kr, amit 5%-os forgalommal számolva, a tőke értéke 341 820 fl.⁸⁷²

A jegyzőkönyv szerint a birtok becsértéke 9753 fl 17 kr, amit 4,5% forgalommal számolva, a birtok értéke: 216 739 fl 37 kr.⁸⁷³ Ugyanakkor jegyzőkönyvben egy 243 149 fl 54 krajcáros érték is szerepel, mint az acsai birtok vagyoni helyzetének összege.⁸⁷⁴

2.20 Mocsár

„Motsár, [Ung vm.] magyar falu Ungvárhoz dél-nyugotra 2 3/4 órányira: 57 romai, 19 görög kath., 204 ref., 6 zsidó lak. Földje közép termékenységű. Van itt 12 jobbágytelek, és 1900 hold 60 vágásra osztott-erdő. Uradalmi birtok: 156 hold szántóföld, 102 hold rét, 68 hold legelő, 's másik a' tavak közt 46 holdnyi, Földesura: a' kegyes alapítványi kincstár”.⁸⁷⁵

A község ma Nyáradkelecsény – hivatalos szlovák nevén Kapušianske Kľačany – településrésze, Szlovákiában található.

A község és a pálosok

A Mocsár nevű falut az ungvári pálos kolostor 1505-ben kapta Drugeth Jánostól. 1587-ben a rendi generális perjelnek sikerült a községben a birtokjogot és az utána járó bért biztosítania. 1765-ben az újhelyi perjel a rend saját kezelésébe vette a birtokot. Ettől kezdve a rendtársak közül egy gazdasági adminisztrátor és egy misszionárius lelkész lakott itt.⁸⁷⁶

⁸⁶⁸ MNL OL C-103, 6. doboz, Acsa, f. 154 r.

⁸⁶⁹ MNL OL C-103, 6. doboz, Acsa, f. 67 v.

⁸⁷⁰ MNL OL C-103, 6. doboz, Acsa, f. 194–197

⁸⁷¹ MNL OL C-103, 6. doboz, Acsa, f. 198 r.

⁸⁷² MNL OL C-103, 6. doboz, Acsa, f. 199 v., illetve f. 2 v. és f. 67 v.

⁸⁷³ MNL OL C-103, 6. doboz, Acsa, f. 114 v.

⁸⁷⁴ MNL OL C-103, 6. doboz, Acsa, f. 115 r.

⁸⁷⁵ *Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben I–VI.* (szerk. Fényes E.), Trattner–Károlyi, Pest 1836–1840, vol. 3., 366.

⁸⁷⁶ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. I., 370.

A kolostor lakói, ingatlanai és birtokai

*Tóth Sándor*⁸⁷⁷ rezidens adminisztrátor, született Jákon, a jegyzőkönyv felvételekor 63 éves, 40 éve tagja a rendnek. Nyelvtudása magyar, és valamennyi német. Tüdőbeteg. A lelkészvizsgát Egerben tette le. A felosztatás után Kisvárdán, Szabolcs vármegyében akar élni.

Szobájában többek között könyveket (két sorozat Breviarium, Officium Rakoczianum, Kempis, P. Schnell Pro Excipienda Confessione), törölközőket és egy feszületet leltároztak, Szűz Mária bekeretezett képecskéjével.⁸⁷⁸

Poór Imre lelkész, született Pápán, a jegyzőkönyv felvételekor 40 éves, 20 éve a rend tagja. Nyelvtudása magyar, és valamennyi német. Tüdeje gyenge. Lelkészvizsgáját Esztergomban tette le. A felosztatás után Pápán, Veszprém vármegyében kíván élni.

Szobájában könyveket (Natalis Alexandri Magni, Mesnil, Caesareai Özséb, Sokrates, Ruffinus, Gazaniga, 3 jogi témájú könyv, imakönyvek, egyéb kötetek, pl. Historia Hungarie, Grammatica Germanica, Cicero, Julius Caesar,⁸⁷⁹ Ostervald Bartolotti, Veronius) találtak. Továbbá többek között két szarvasbőrt, öt törölközőt, kávéfőző berendezést, feszületet, képeket (Szűz Mária, Remete Szent Pál, Szent Ágoston, Gonzága Szent Alajos), dohányzó eszközt és egy órát vettek jegyzékbe.⁸⁸⁰

⁸⁷⁷ MNL OL C-103, 7. doboz, Mocsár, f. 69 v.

⁸⁷⁸ MNL OL C-103, 7. doboz, Mocsár, f. 72 v.

⁸⁷⁹ MNL OL C-103, 7. doboz, Mocsár, f. 72 r.

⁸⁸⁰ MNL OL C-103, 7. doboz, Mocsár, f. 73 v.

A mocsári rezidencia leltára felosztáskor:⁸⁸¹

Mocsár – kolostor épület		
Rezidencia	133 fl	21 kr
Kápolna	105 fl	41 kr
Majorság	1038 fl	56 kr
Cselédház	582 fl	1½ kr
Istálló	20 fl	
Kocsiszín	8 fl	
Magtár	30 fl	
Malom	85 fl	
a még be nem fejezett „Branwein Haussl”	10 fl	
Mocsár összesen:	2013 fl	
Kisvárdai rezidencia összesen:	162 fl	54 kr
Kápolna – Mocsár (értékesebb tárgyak: két kehely, két ciborium, két füstölő, két gyertyatartó)	192 fl	11 kr
Birtoktestek ⁸⁸² Mocsár és tartozékai	941 fl	54 ½ kr

Az árverés 1786. április 24-én volt,⁸⁸³ amelynek során Hauck Ádám kamarai biztos, *Salaky Pál* számtartó, a dobóruszkai plébános bőven vásárolt csekély értékű tételeket A bevétel összesen 733 fl és 57 kr volt.

A felosztást végezte: Horváth Pál királyi biztos és Hauck Ádám kamarai biztos.⁸⁸⁴

2.21 Szentkút

Szentkút a Mecsek lejtőin fekszik, az egykori pálos kolostoroktól – Ürögtől és Patacstól – északra, a várostól pedig keletre. Az egykori templom környékén lévő forrás napjainkban Szent-kút néven ismeretes. Szentkút ma közigazgatásilag Pécs városához tartozik.

A község és a pálosok

A Pécsre a XVII–XVIII. század fordulóján visszatérő pálosok „Radonay püspök támogatásával megszerezték a Pécstől észak-kelet felé fekvő Szentkutat az ott álló romos templommal, amely állítólag már a török időkben a keresztények zarándoklatának színhelye volt. Ezt a templomot (...) a Fájdalmas Szűz tiszteletének szentelték.”⁸⁸⁵ Általában egy-két pálos szerzetes látta el.

⁸⁸¹ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. I., 373.

⁸⁸² MNL OL C-103, 7. doboz, Mocsár, f. 85–89

⁸⁸³ MNL OL C-103, 7. doboz, Mocsár, f. 77–82

⁸⁸⁴ CSÁSZÁR E., *A Pálos Rend felosztása II.*, in *Századok* 35(1901/5), 412–429., 414.

⁸⁸⁵ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. II., 268.

A kolostor lakói és birtokai

Simon Máté,⁸⁸⁶ a Szentkúti rezidencia adminisztrátora Barbácon született. A felosztatáskor 45 éves, 24 éve pálos szerzetes. A magyar nyelvismerete mellett közepes német nyelvtudással is rendelkezik. Egészséges. A felosztatás után Pécsre (Baranya vármegye) kíván költözni. Lelkészvizsgát Pécsen tett.

Szobájában a felosztatáskor készült leltár szerint ágy, szalmazsák, függöny, nagyobbacska asztal, négy szék, feszület, Jézus üveg alatt elhelyezett képe, valamint egy szekrény található.⁸⁸⁷

Malicsák Farkas rezidens lelkész szülőhelye Sigenda. 31 éves, 11 éve lépett a pálos rendbe. Horvát nyelvismerete mellett jól beszél magyarul, valamint közepesen németül. Nem teljesen egészséges, véres köhögésre panaszodik. A felosztatást követően Sopronban (Sopron vm.) szeretne letelepedni. Lelkészvizsgát Győrben tett.

Az ő lakószobájának berendezési tárgyai a felosztatási leltárban rögzítettek szerint egy rossz állapotú asztal, egy térdeplő, három rossz és egy jobb állapotú szék, továbbá ágy, szalmazsák.⁸⁸⁸

A szentkúti rezidencia birtokai, vagyontárgyai

A felosztatáskor a rezidencia pénztárában 41 fl, míg a templom pénztárában 2 fl 47 kr összeg található.⁸⁸⁹ A rezidencia adminisztrátorának közlése szerint kétszer 100 fl tőkével rendelkeznek a pesti pálosok révén.⁸⁹⁰ A ház felszereléseinek értéke mindenestül 345 fl 49 kr,⁸⁹¹ míg a templom felszerelési tárgyainak teljes becsült értéke 471 fl 51 kr.⁸⁹² A rezidenciához tartozó könyvek nincsenek, három kéziratot vesznek leltárba: a ház történetét (1726–1786), valamint a két számadókönyvet (1728–1782, 1782–1786).⁸⁹³

Megállapítják, hogy a szentkúti ház birtokainak értéke 1510 fl.⁸⁹⁴

A becslés alapján az egyes épületek értéke:⁸⁹⁵

Templom épülete	1990 fl 48 kr
-----------------	---------------

⁸⁸⁶ MNL OL C-103, 10. doboz, Pécs, 3. kútfő, f. 205–207

⁸⁸⁷ MNL OL C-103, 10. doboz, Szentkút, f. 12 r.

⁸⁸⁸ MNL OL C-103, 10. doboz, Szentkút, f. 12 r.

⁸⁸⁹ MNL OL C-103, 10. doboz, Szentkút, f. 4 r.

⁸⁹⁰ MNL OL C-103, 10. doboz, Szentkút, f. 5 r.

⁸⁹¹ MNL OL C-103, 10. doboz, Szentkút, f. 13 r.

⁸⁹² MNL OL C-103, 10. doboz, Szentkút, f. 18 r.

⁸⁹³ MNL OL C-103, 10. doboz, Szentkút, f. 19 r.

⁸⁹⁴ MNL OL C-103, 10. doboz, Szentkút, f. 20 v.

⁸⁹⁵ MNL OL C-103, 10. doboz, Szentkút, f. 21 rv.

Ház épülete	1250 fl	9 kr
Pince	80 fl	
Mindösszesen	3320 fl	57 kr
Kocsiszín értéke	78 fl	
Kocsmáépület becsült értéke	356 fl	30 kr
Szentkúti forráshoz tartozó épület	13 fl	

A pécsi és a szentkúti pálos templom együttesen öt misealapítvánnyal rendelkezett, amelyből négy misealapítvány (összesen 900 fl tőkével) a szentkúti rezidenciához tartozott. Az alapítványok – köztük Gerdonics József pálos atya öröklámpára tett alapítványa, gyulai Gál Gáborné, valamint Kapuváry Márton kanonok alapítványa a Skapuláré Társulat tagjainak javára – évi húsz mise elmondására kötelezték a szentkúti pálos szerzeteseket.⁸⁹⁶

A felosztatás nyomán a házhoz tartozó kilenc szolgából nyolc marad meg, mivel a szakács kivételével a többi szolgára szükség van a ház ügyvitelének fenntartásához. A szolgák fejenként 9, illetve 10 kr napidíjban részesültek, a ministránsokat pedig napidíjként 8 kr illette meg.⁸⁹⁷

A felosztatás végrehajtására Kovacsics Ferenc királyi biztos, valamint Wagner Antal sőtiszt kapott megbízást.⁸⁹⁸

2.22 Diósgyőr

„Diós Győr, [Borsod vm.], magyar m. v. 1693 r. kath., 4 g. kath., 1453 ref., 443 evang, 39 zsidó, azaz összesen 3632 lakossal, ide értvén a' vele összefüggő Felső Győr helységét is. Fekszik a' természeti szépségéről 's kies voltáról híres diós - győri völgyben, mellyet némelyek magyar Tempének neveznek, Miskólczhoz nyugotra 1 mfdnyire. Van itt kath., és ref. anyaszentegyház, sok szép urasági tiszti lakház, a' Szinva patakján papiros malom, melly igen szép portékát készít; fűrészmalom, a' városon kívül az erdős Bikhegynek északi oldalán egy ásványos fődő's forrás. Ennek vize egy kis mocsárba szakad, amelyben a' régi királyi fürdőnek nyomdokait most is szemlélhetni. Alkotórészei az egyébiránt lágy- melegségű víznek: mészföld, konyhasó, ásványos alkali; 's a' csuzos betegségekben, és bőr nyavalyákban sikerrel használtatik, Szántóföldé kevés (553 hold) és nem igen termékeny; rétje sok (2702 h.) és jó; szőlőhegye (835 h.) nagyon becses, állandó bort terem; rengeteg erdejében [19,432 hold] számos nagy vad tanyázik; gyümölcse bőséggel; lakosi sok kulacsot csinálnak 's messze elhordják. Nevezetes továbbá a' diós-győri völgy vashámorairól, mellyekben kapós vas, 's Magyarországon legjobb aczél készítettik (A. és F. Hámorban); két üveghutájáról (Ó és Uj Hután); tengeri csigáiról, mellyek egész rétegben találtnak; 's végre barlangjáról. Hajdani, most romokban heverő várát Diós Győrnek Mária

⁸⁹⁶ MNL OL C-103, 10. doboz, Pécs, 3. kútfő, f. 103–104

⁸⁹⁷ MNL OL C-103, 10. doboz, Szentkút, f. 34 rv.

⁸⁹⁸ MNL OL C-103, 10. doboz, Szentkút, f. 77 r.

királyné I. Lajos leánya építtette, 1538-ban pedig az Ország Rendei parancsolatjából megerősített. F. LT. a' királyi korona, 's feje egy uradalomnak.”⁸⁹⁹

Diósgyőr ma Miskolc egyik városrésze.

A város és a pálosok

Diósgyőrben „1304-ben már állott a remeték Krisztus Testéről nevezett monostora, amelynek alapítója István nádor.”⁹⁰⁰ Az adományokkal bőven ellátott kolostor valószínűsíthetően az 1540-es években pusztult el, a birtokot a rend vezetői bérbe adják, majd „a ládi perjel kezdeményezésére 1737-től a régi klastrom telkén kis templomot és rendházat kezdtek építeni. 1742-től ismét 2–6 pálos szerzetes otthona lett az 1786-ban bekövetkezett feloszlásig.”⁹⁰¹

A kolostor lakói, ingatlanai és birtokai

*Rimanóczy József*⁹⁰² emeritus perjel. Az 1. számú perjeli szobában lakik, ahol a feloszláskor készült kimutatások szerint egy beépített szekrény, valamint tizenhat különféle festmény és két feszület található.⁹⁰³

Jenei Márton első magyar szónok. A feloszlást megelőzően a 3. számú szoba lakója, ahol a szobaleltár⁹⁰⁴ a berendezési tárgyak között hat festményt és egy feszületet említ.⁹⁰⁵

Zsoldos László második magyar szónok. A 4. számú szobában lakik, ahol a feloszláskor egyebek mellett három képet és egy feszületet vettek nyilvántartásba.⁹⁰⁶

⁸⁹⁹ *Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben I–VI.* (szerk. Fényes E.), Trattner–Károlyi, Pest 1836–1840, vol. III., 96–97.

⁹⁰⁰ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. I., 68.

⁹⁰¹ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. I., 68.

⁹⁰² MNL OL C-103, 14. doboz, Diósgyőr, f. 21–22

⁹⁰³ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. I., 93–98.

⁹⁰⁴ MNL OL C-103, 14. doboz, Diósgyőr, f. 139–141

⁹⁰⁵ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. I., 93–98.

⁹⁰⁶ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. I., 93–98.

Gondorovszky Szaniszló orgonista. A 8. számú szobában lakik, ahol a felozlatáskor készült kimutatás szerint egy feszület, valamint tizenhárom különböző kép található.⁹⁰⁷

Aszalay Tádé lelkész. A felozlatás előtt a 7. számú szoba lakója, ahol harminckét különféle saját képet jegyeztek fel a leltárban, továbbá egy fémből készült feszületet.⁹⁰⁸

A kolostor felozlatásakor a perjel által kezelt pénztárban 8627 fl összegű készpénz volt.⁹⁰⁹ A kolostor berendezési tárgyainak leltára a lakószobákban található festmények mellett tartalmazza a refektóriumban található öt nagyobb és három kisebb méretű festményt, összesen 23 fl becsült értékkel.⁹¹⁰ A felozlatáskor részletes kimutatás készül a templom felszereléséről, beleértve az egyházi ruhákat is – mindezeknek a becsült értéke összesen 1320 fl-t tett ki.⁹¹¹ Katalógus készül a kolostor 295 kötetes – jobbra teológiai, filozófiai művekből álló – könyvvállományáról is, amely 145 fl-ban állapítja meg a könyvek becsült értékét.⁹¹² A gazdasági épületek közül a kolostor épületegyütteséhez tartozó pince becsült értékét 680 fl-ban határozzák meg.⁹¹³ A felmérés alapján mindösszesen 3808 fl-ra teszik a kolostor javainak becsült értékét.⁹¹⁴

A kolostorhoz tartozó csabai birtok becsült értéke – ahol egyebek mellett malom és présház is található – összesen 3771 fl.⁹¹⁵ A csabai birtokhoz kilenc olyan családfő tartozik, akik jobbágyi szolgálatukat pénzben váltják meg és ellentételezésként családonként 2 fl-ot, illetve egy család esetében 2 fl 35 kr-t fizetnek.⁹¹⁶

A kolostor javait 1786. V. 3-án árverésre bocsátották, amelynek összbevétele 972 fl volt.⁹¹⁷

⁹⁰⁷ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. I., 93–98.

⁹⁰⁸ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. I., 93–98.

⁹⁰⁹ MNL OL C-103, 14. doboz, Diósgyőr, f. 27–28

⁹¹⁰ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. I., 93–98.

⁹¹¹ MNL OL C-103, 14. doboz, Diósgyőr, f. 57–62

⁹¹² MNL OL C-103, 14. doboz, Diósgyőr, f. 63–68

⁹¹³ MNL OL C-103, 14. doboz, Diósgyőr, f. 104–105

⁹¹⁴ MNL OL C-103, 14. doboz, Diósgyőr, f. 117–120

⁹¹⁵ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. I., 93–98.

⁹¹⁶ MNL OL C-103, 14. doboz, Diósgyőr, f. 127–128

⁹¹⁷ MNL OL C-103, 14. doboz, Diósgyőr, f. 124–125

A diósgyőri kolostor feloszlatásának végrehajtását Szöllősy Ferenc diósgyőri koronauradalmi prefectus irányította.⁹¹⁸ Adjunctusként Prinner Xav. Ferenc pesti sóhivatali mérőmester aláírása szerepel a feloszlatáskor keletkezett dokumentumokon.⁹¹⁹

2.23 *Máriacsalád*

Máriacsalád – Nagylót, [Bars vm.], „2 egymás mellett fekvő tót-magyar f. az első 211 kath., 9 evang., 25 ref, a’ második 587 kath., 156 ref. lak. ’s kath. paroch. templommal. Mind a’ két helységnek van szőlőhegye, erdeje, jó legelője, közepszerű szántóföldje. Földesurai: többen.”⁹²⁰

Máriacsalád ma Újlót – hivatalos szlovák nevén Vel’ké Lovce – településrésze Szlovákiában.

A község és a pálosok

Az egykori Bars megye Nagylót községétől két és fél kilométerre, kelet-délkeleti irányban található az egykori pálos kolostor omladékai. 1331-ben kőtemplom állt az Irgalmas Anya tiszteletére. Haraszty Ferenc és Lévai Zsigmond 1512-ben adományozták Családot Belleg és Mikola községekkel együtt a pálosoknak. 1549 után Balassi Menyhért garázdálkodásai elől Elefántra húzódtak. 1749-ben tértek vissza a szerzetesek régi házuk helyére és kezdték meg az újjáépítést. Az új templomot 1782-ben szentelték fel. 1782-ben és 1785-ben a magyar tartomány itt tartotta káptalanját.⁹²¹

A kolostor lakói, ingatlanai és vagyona

*Kardos Lukács*⁹²² perjel. Született Kardosfalván, 57 éves, 35 éve tagja a rendnek. Nyelvismerete magyar és szlovák. Betegsége: „hemipluticus in pedibus debilis.” Jövőjét Esztergomban képzelel el, Esztergom vármegyében. Lelkészvizsgát Egerben és Esztergomban tett.

⁹¹⁸ MNL OL C-103, 14. doboz, Diósgyőr, f. 17–18

⁹¹⁹ MNL OL C-103, 14. doboz, Diósgyőr, f. 27–28

⁹²⁰ *Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben I–VI.* (szerk. Fényes E.), Trattner–Károlyi, Pest 1836–1840, vol. II. 106.

⁹²¹ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. I., 33.

⁹²² MNL OL C-103, 4. doboz, Máriacsalád, f. 124 v.

Szobájában három asztalka, tizenkét szék, két szekrény, egy mosdó, egy ágy két matraccal, harminchárom könyvtári és tizenegy nem-könyvtári könyv.⁹²³

Bilniczky (Hilniczky) Anzelm senior. Született Varbón, 72 éves, 49 éve rendtag, csak szlovákul beszél. Betegsége „ex han fluss”. A felosztatás után Fajkürtre, Bars vármegyébe szándékozik költözni. Lelkészvizsgát Esztergomban és Egerben tett.

Szobájában ágy matraccal, mosdó asztal, két szék és térdeplő volt.⁹²⁴

Ballonyai Júlián konventuális. Született Pruskán, 73 éves, 47 éve rendtag, csak szlovákul beszél. Betegsége köszvény. Felosztatás után jövőjét Lóthon, Bars vármegyében tervezi. Lelkészvizsgát Esztergomban és Egerben tett.

Szobájában, használatába adva, térdeplő, ágy matraccal, mosdó, két szék, egy rendes asztal, két asztalka és könyvek (Szentírás, bibliakommentárok).⁹²⁵

Zsiger Menyhért szónok. Született Strázsán, 62 éves, rendtag 37 éve. Nyelvismerete magyar és szlovák. Vízkóros. Jövőjét Pan községben, Nyitra vármegyében tervezi. Lelkészvizsgát Esztergomban és Egerben tett.

Szobájában két fa asztal, három szék, egy szék bőrből, ágy, mosdó és huszonöt könyv volt, amely nincs részletezve.⁹²⁶

Kovács István, konventuális. Született Göncön, 55 éves, 36 éve rendtag. Csak magyarul tud. Egészségi panaszait duzzanat okozza. Komáromba költözne, Komárom vármegyébe. Lelkészvizsgát Esztergomban és Egerben tett.

Szobájában három asztal, ágy, térdeplő, négy szék, huszonhat könyv (közte szentíráskommentár, Aquinói Szent Tamás Summája, katekézis, elmélkedés, szónoklat, földrajz).⁹²⁷

Szent Gály Ágoston konventuális. Született Esztergomban. 51 éves, 34 év rendtag, nyelvismerete magyar, német, szlovák és francia. 17 háborús sebesülése van. Felosztatás után Esztergomba költözne. Nyugdíját Visegrádra kéri. Lelkészvizsgát Esztergomban tett.

Szobájában két asztal, egy kisebb asztal, ágy matraccal és saját huzattal, székek, mosdó, két kép, tizenkilenc köte.⁹²⁸

Malenyai Pál tábori lelkész. Született Kiskéren, 49 éves, 28 éve rendtag. Nyelvismerete magyar, szlovák és német. Nem beteg.

⁹²³ MNL OL C-103, 4. doboz, Máriacsalád, f. 135 v.

⁹²⁴ MNL OL C-103, 4. doboz, Máriacsalád, f. 136 v.

⁹²⁵ MNL OL C-103, 4. doboz, Máriacsalád, f. 137 v.

⁹²⁶ MNL OL C-103, 4. doboz, Máriacsalád, f. 141 v.

⁹²⁷ MNL OL C-103, 4. doboz, Máriacsalád, f. 138 v.

⁹²⁸ MNL OL C-103, 4. doboz, Máriacsalád, f. 139 v.

Tebery Tádé, nevelő Malonyay bárónőnél. Nagyszombaton született, 33 éves, 17 éve rendtag. Nyelvismerete magyar, német, szlovák. Hosszabb ideje betegeskedik.

Hubert Ferenc, nevelő. Szerdahelyen született, 31 éves, 14 éve rendtag. Nyelvismerete magyar, német, szlovák. Nem beteg. Pozsonyba szándékozik költözni. Lelkészvizsgát Esztergomban tett.

Stettner Bernát, nevelő. Nagyszombaton született, 27 éves, 4 éve rendtag. Nyelvismerete magyar, német, szlovák. Nem beteg. Füssre költözne, Bars vármegyébe. Lelkészvizsgát Esztergomban tett.

Pobuda Vencel laikus testvér, asztalos. Született Svabiban, Csehországban. 45 éves, 17 éve rendtag. Nyelvismerete német, cseh. Nem beteg. Nyitrára költözne.

Szobájában egy szekrény, térdeplő, mosdó, két rendes asztal, festett ágy matraccal, hat szék, gyertyatartó, hat kötet lelkiségi írás volt.⁹²⁹

A kolostor ingatlanvagyon: kolostorépület, Nagylót, Bellegh, Somogy, Gyikenes, Gammikola, Csata, amit Nosztra birtokaival együtt írtak össze.⁹³⁰

Az éves bevétel 4940 fl 12 ¼ kr,⁹³¹ éves kiadás 3265 fl 51 kr,⁹³² tehát a kolostor nyereségre tett szert, a többlet összege a számadás szerint évi 1680 fl 21 kr.⁹³³

A feloszlatai jegyzőkönyv⁹³⁴ rendelkezésre álló részletei alapján teljes összegszerű összehasonlítás nem készíthető.

A jegyzőkönyv egy részét 1786. április 30-án vette fel Simonyi Farkas feloszlató biztos, közreműködött még a feloszlásban Safranovics Ferenc⁹³⁵ és Haagen András sóhivatalnok.⁹³⁶ A vagyonleltár dátuma 1787. augusztus 13.⁹³⁷

2.24 Szatmár

„Szathmár-Némethi, [Szatmár vm.] szabad királyi város, az egyik legrégebb, 's legnevezetesebb szabad királyi városok közül (...). Nevezetesebb épületei : a'romai katolikusoknak újonnan kiigazított székes szentegyháza, melly jelenleg a magyarországi legszebb, 's legdíszesebb templomok közé tartozik, a' reformátusok de a' görög katolikusok két két külön templomai

⁹²⁹ MNL OL C-103, 4. doboz, Máriacsalád, f. 140 v.

⁹³⁰ MNL OL C-103, 4. doboz, Máriacsalád, f. 35 v.

⁹³¹ MNL OL C-103, 4. doboz, Máriacsalád, f. 23 r.

⁹³² MNL OL C-103, 4. doboz, Máriacsalád, f. 24 v.

⁹³³ MNL OL C-103, 4. doboz, Máriacsalád, f. 25 v.

⁹³⁴ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I-III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. I., 44–48.

⁹³⁵ MNL OL C-103, 4. doboz, Máriacsalád, f. 184 v.

⁹³⁶ MNL OL C-103, 4. doboz, Máriacsalád, f. 72 v.

⁹³⁷ MNL OL C-103, 4. doboz, Máriacsalád, f. 23–24

Szatmárban de Némethiben (...). Népeisége a' városnak magának 10,606 lélek, kik közt 1340 romai, 2220 görög katolikus, 7000 református, 46 evangélikus számláltatik. A szőlőhegyen, melly a várostól délre 3 órányira fekszik, 's melly magában egy különös helységet képez 1 ref. anya, 's egy g. kath. templommal, ismét vagy 1200 ref., 7 romai, 225 görög katolikus lakos, 's így az egész népesség 12,038 lélekre megyen, kik csak nem mind törzsökös magyarok, vagy legalább a' magyar nyelvet mindnyájan értik.”⁹³⁸

Szatmárnémeti – hivatalos román nevén Satu Mare – ma Romániában található, püspöki székhely.

A város és a pálosok

Az 1777-ben feloszlott jezsuita rend szatmárnémeti rendházát és háromosztályos algimnáziumát a pálosok kapták meg. 1786-ban a rend feloszlásakor négy rendtag képezte az iskola tanári karát.⁹³⁹

A kolostor lakói

A kolostorhoz az előjáró mellett három lelkész tartozik, akik tanárok és a Studium Alaptól 800 fl évi fizetést kapnak, így a kolostor javait nem terhelték.⁹⁴⁰ Az atyák fennmaradt életrajzi adatai hiányosak.

Kreskay Imre előjáró, a helyi Királyi Gimnázium prefektusa, napidíja 1 Ft. Saját használatú tárgyai: könyvek, összesen 46 cím (magyar szentírás, Calepinus lexikon, Pápai Páriz szótár, ókori szerzők, XIV. Benedek, Kempis, Szent Ágoston, történelem, földrajz), tizenkét nagyobb keretezett kép, hat kisebb kép fészülettel, hat rézmetszett, három kereszt szentek ereklyéivel, térdeplő, ezüstkanál, négy kávéscsésze, kávékészítő, ezüst zsebóra, két dohányos szelence, két további porcelántárgy, mágnes, kés, olló és egyéb apróságok.⁹⁴¹

Hernicz Joákim, lelkész, iskolai professzor, napidíja 40 kr. Saját használatú tárgyai: könyvek (21 cím, közte katekizmus, Szent Leó pápa, tankönyvek), fészület és hét kép.⁹⁴²

Billisich Máté, lelkész, iskolai professzor, napidíja 40 kr. Saját használatú tárgyai: könyvek (23 cím, köztük Szent Ágoston, Szent Ignác, grammatika, földrajz, történelem,

⁹³⁸ Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben I–VI. (szerk. Fényes E.), Trattner–Károlyi, Pest 1836–1840, vol. IV. 276.

⁹³⁹ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutató Csoportja, Budapest 1975–1978, vol. III., 384.

⁹⁴⁰ MNL OL C-103, 7. doboz, Szatmárnémeti, f. 2 v.

⁹⁴¹ MNL OL C-103, 7. doboz, Szatmárnémeti, f. 80–81 v.

⁹⁴² MNL OL C-103, 7. doboz, Szatmárnémeti, f. 81–82 v.

teológia, ókori szerzők),⁹⁴³ két keretezett kép, egy feszület, ezüstkanál, ezüst zsebóra, két térkép, szenteltvíztartó.⁹⁴⁴

Kovács Dénes lelkész, iskolai professzor, napidíj 40 kr. Saját használatú tárgyai breviárium, könyvek (12 cím, közöttük Szent Ágoston, grammatika, tankönyvek), egy feszület, négy puska.⁹⁴⁵

A rezidencia épületének értéke 2217 fl 18 kr továbbá 1398 fl, azaz összesen 3615 fl 18 kr. A szolgák faháza 90 fl.⁹⁴⁶ A gimnázium kápolnájának jegyzőkönyvében öt miseruha és egy aranycsengettyű szerepel.⁹⁴⁷

A felszámoló biztos a szerzetesek felszámolásig ki nem fizetett járandóságát (116 fl 40 kr) tűzifa kíséretében a helyszínen hagyta. A kolostor személyzetét megillető öt hónapi napidíj a prefektus esetében 150 fl, három tanár esetében összesen 300 fl, a szolgálók esetében 150 fl.⁹⁴⁸ A kápolna működéséhez 15 fl gyertya és 15 fl bor költséget utaltak ki.⁹⁴⁹

A feloszlatast végezte Krasznecz Sámuel királyi biztos és Thonauer Jakab kamarai biztos.⁹⁵⁰

2.25 Erdélyi házak

A XVIII. századi erdélyi pálos misszió három településhez kötődött. Központja az Alsó-Fehér vármegyei Tövis (mai román hivatalos neve: Teiuș) rendházában működött, emellett két másik településen, Tordán (Torda-Aranyos vm., mai román hivatalos neve: Turda) és Illyefalván (Háromszék vm., mai román hivatalos neve: Ilieni) is jelen voltak a pálos szerzetesek.

Az erdélyi települések és a pálosok

„Az erdélyi Tövisen, Alsó-Fehér megyében Hunyadi János az 1442-ben a török felett aratott győzelem után az obszerváns ferenceseknek monostort alapított. 1551 után a barátoknak távozniuk kellett, 1598-ban (...) rövid időre visszakapták a ferencesek régi templomukat, majd

⁹⁴³ MNL OL C-103, 7. doboz, Szatmárnémeti, f. 82 r.

⁹⁴⁴ MNL OL C-103, 7. doboz, Szatmárnémeti, f. 83 v.

⁹⁴⁵ MNL OL C-103, 7. doboz, Szatmárnémeti, f. 83 v.

⁹⁴⁶ MNL OL C-103, 7. doboz, Szatmárnémeti, f. 100 v.

⁹⁴⁷ MNL OL C-103, 7. doboz, Szatmárnémeti, f. 15 v.

⁹⁴⁸ MNL OL C-103, 7. doboz, Szatmárnémeti, f. 28 v.

⁹⁴⁹ MNL OL C-103, 7. doboz, Szatmárnémeti, f. 32 v.

⁹⁵⁰ CSÁSZÁR E., *A Pálos Rend feloszlataása II.*, in *Századok* 35 (1901/5), 412–429., 414.

ismét pusztulás várt az épületekre.”⁹⁵¹ 1701-ben tett fogadalma nyomán Apor István erdélyi generális rendbe hozatta a tövisi templomot és 1704-ben átadta a pálosoknak, gondoskodva a szerzetesek ellátásáról és a templom berendezéséről. „1713 körül Illyés András erdélyi püspök a Boldogságos Szűz tiszteletére szentelte fel. Hamarosan perjelséggé emelkedett, s mint ilyen, egyetlen volt Erdélyben. Alá tartoztak az illyefalvi és a tordai missziós rezidenciák. 1786-ban a rend feloszlásakor három pálos atya lakta a tövisi rendházat, kettő pedig Tordason és egy Illyefalván működött.”⁹⁵²

Tordán az erdélyi pálos misszió 1714-ben indult el, amikor Mikes Mihály pálos konfráter átadta saját házát rezidenciául a rend számára. Gálffy Márton erdélyi pálos misszionárius működése nyomán a településen „1729-ben a reformátusoktól visszaszerezték a Szent Anna templomot. 1786-ban, a rend feloszlásakor két pálos atya látta el a tordai plébániát.”⁹⁵³

„1701-ben Nagy Mózes pap, erdélyi misszionárius az Erdélyben működő pálos misszionáriusoknak adta át az illyefalvi fatemplomot a székelyföldi Háromszékben Sepsiszentgyörgytől délre az Olt folyó mentén. (...) Csak a tövisi rendházból kiküldött egy-egy szerzetes működött itt a rend feloszlásáig.”⁹⁵⁴

A rezidenciák és az adminisztratura lakói

*Nagyidai Mihály*⁹⁵⁵ a tövisi rendház perjele, adminisztrátor. Tövisen halt meg 1786. VIII. 18-án.⁹⁵⁶

Bene Nep. János szónok, a tövisi rendházban élt. Erdélyi származású, Szilágysomlyón született, a feloszlásakor 36 éves, 19 éve a pálos rend tagja. A feloszlást követően Pécsre (Pécs vm.) kíván költözni. Keér praediumra kap beosztást a Pécsi Egyházmegyében 1786. XII. 16-án.⁹⁵⁷

⁹⁵¹ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. III., 38.

⁹⁵² GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. III., 38.

⁹⁵³ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. III., 35.

⁹⁵⁴ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975–1978, vol. I., 136.

⁹⁵⁵ TIMÁR K., *Pálosok az erdélyi egyházmegye szolgálatában*, in *A fehér barát VI* (1943/9) 128–129., 129. A cikk közli a szerzetesek fellelhető adatait. Ezt egészítettük ki levéltári adatokkal, elhagyva a cikk ismételt hivatkozását.

⁹⁵⁶ MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 81 r.

⁹⁵⁷ MNL OL C-72, 100. csomó, 25. kútfő, f. 16 r.

Szilágyi Mihály szónok szintén a tövisi konvent tagja. 1786 végén a Pécsi Egyházmegyében tartózkodik beosztás nélkül.⁹⁵⁸ 1786. XII. 18-án már szülőfalujában, Igalon lakik és nyugdíjért folyamodik.⁹⁵⁹

Kocsy István adminisztrátor Tordán. 1786 végén a Pécsi Egyházmegyében tartózkodik beosztás nélkül.⁹⁶⁰ Tartózkodási helye Középiszkáz, a környező filiákban kisegít.⁹⁶¹

Gyöngyössy Pál a tordai rezidenciához tartozik, Tordaaknán – ahol sóbánya található – működik káplánként a tordaaknai plébános irányítása alatt. A felosztatást követően a tövisi rezidenciához volt beosztva, majd 1786. XII. 22. előtt az Erdélyi Egyházmegyébe nyert felvételt.⁹⁶²

Burján Lőrinc adminisztrátor Illyefalvát látta el.⁹⁶³

⁹⁵⁸ MNL OL C-72, 100. csomó, 25. kútfő, f. 40 r.

⁹⁵⁹ MNL OL C-72, 100. csomó, 25. kútfő, f. 86 r.

⁹⁶⁰ MNL OL C-72, 100. csomó, 25. kútfő, f. 40 r.

⁹⁶¹ MNL OL C-72, 100. csomó, 25. kútfő, f. 85 r.

⁹⁶² MNL OL C-72, 118. csomó, 254. kútfő, f. 10. r.

⁹⁶³ TIMÁR K., *Pálosok az erdélyi egyházmegye szolgálatában*, in *A fehér barát VI* (1943/9) 128–129.

Összefoglalás

Az előttünk lévő kolostorok adataiból az alábbi főbb megállapításokat tehetjük. A II. József és Kaunitz által irányított egyházpolitika egy életerős, társadalmi és politikai szempontból a győztes oldalon álló szerzetesrendet végzett ki.⁹⁶⁴ Ennek áldozatául esett – számításaim szerint – 304 fogadalmas rendtag és két novícius⁹⁶⁵, huszonhét, különféle egyházi stáuszú rendházban.⁹⁶⁶ Megszűnt a rend tulajdonjoga 2 613 168 fl 50 kr értékű földbirtokot illetően, elveszett 790 293 fl 52 krajcárt érő épület, jórészt megsemmisült 108 142 fl 44 krajcárra becsült templomi felszerelés. A rend teljes vagyonát, amely az eltörlés áldozatául esett, 4 593 460 fl 57 krajcárra becsülték.⁹⁶⁷ Esterházy Károly egri püspök figyelmeztető megjegyzése – amely szerint az eltörlés törvénytelen – süket fülekre talált.⁹⁶⁸

A felosztatásra az állam bizottságot jelölt ki, amely a következő személyekből állt: A felosztatásért felelős királyi kerületvezető főispán, aki általában – különösen akkor, ha területén több kolostor is állt – átadta a végrehajtást a kijelölt végrehajtó biztosnak, akit Császár a cikkében az egyszerűség kedvéért politikai biztosnak nevez.⁹⁶⁹ Mellette működött a kamarai adminisztráció által delegált pénzügyi biztos. A bizottság tagjai közé tartozott minimum két megyei tisztviselő, rendszeren egy szolgabíró és egy esküdt. Őket egészítette ki a helyi előjáróság és az értékbecslésben közreműködő különféle mesterek.

Az akkori kormányzat elvei szerint felépülő, töredékesen fennmaradt akták belső sorrendjét figyelembe véve először a rend anyagi javairól szólunk. A Vallásalap kezelésébe átkerült rendi birtokok együttesen jelentősek voltak, de egyenként sok tagból álltak,⁹⁷⁰ ezért néhány uradalom (Acsa, Mocsár, Pilismarót) kivételével csak gondot okoztak az új tulajdonosoknak, akik először egy évre adták használatba a földeket az új bérlőknek. Ezek árverésen nyerték a bérleti jogot. A birtokok bejárása, összeírása és a hozzá tartozó vagyon felbecsültetése általában több napot vett igénybe a felosztató biztosok részéről. Ezekre a helyekre is minden esetben ki kellett szállnia a bizottságnak és az épületek becslését végző

⁹⁶⁴ Igen kivégzés, mert több rendtárs belehalt a létbizonytalanságba, élethivatása lehetőségének erőszakos megvonásába. Kivégzés azért is, mert a halottaktól eltekintve is emberek estek a rendet áldozatául.

⁹⁶⁵ A Pécsen felosztatott Ott Jodok és Marczell Menyhért sehol máshol nem szerepel, de klerikusnak mondják magukat, az akkori jog szerint helyesen, ebből következtek novícius voltukra. MNL OL C-103, 10. doboz, Pécs, f. 109 v.

⁹⁶⁶ Formális konvent, kisebb konvent, rezidencia és adminisztratura. v.ö.: KISBÁN E., *A pálos rend eltörlése*, in *Regnum II* (1937), 206–243., 221–222.

⁹⁶⁷ Lásd 3. számú táblázat, átvéve: CSÁSZÁR E., *A Pálos Rend felosztatása II.*, in *Századok* 35 (1901/5), 412–429.

⁹⁶⁸ MARCZALI H., *Magyarország története II. József korában II.*, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1885, 70.

⁹⁶⁹ CSÁSZÁR E., *A Pálos Rend felosztatása II.*, in *Századok* 35 (1901/5), 412–429., 412.

⁹⁷⁰ Csak a sátorlajújhelyi rendháznak legkevesebb kilenc községben voltak elszórva a birtokai, amelyek közül megkülönböztették a nemesi és nem nemesi jogállásukat.

szakembereknek, akik többféle mesterség képviselőiből álltak. Volt köztük kőműves, ács, asztalos, üveges is, akik a szakmájuk szempontjából mérték fel az adott épületet és tettek nyilatkozatot az adott épületben lévő kőműves, ács, asztalos, üveges stb. munkák értékéről. A helytartótanácsnál a beérkezett jelentéseket kiértékeltek és megjegyzésekkel látták el, továbbá rendelkezést hoztak a birtokok további hasznosításának módjáról. A megjegyzések alapos voltát számos példa támasztja alá. Így például a márianosztrai rendház borkészletének árverését követően Pernitska József babakeszi plébános vonakodott megtéríteni az általa vásárolt 37 fl értékű bor árát a kamara számára. Csak sokadik felszólításra fizette be a kívánt összeget.⁹⁷¹ Minden apróságra kiterjedt a helytartótanács gazdasági szakembereinek a figyelme.

Az épületekhez hasonlóan az ingóságok értékének felbecsüléséhez is szakembereket vettek igénybe. Lakatosok, vésnökök, harangöntők, órásk, aranyozók, szabók, kereskedők, festők, szobrászok működtek közre, akik az egyes tárgyakat a saját szakterületük szerint értékelték. Az ezüst fogadalmi tárgyakat, gyertyatartókat, kelyheket, úrmutatókat külön össze kellett gyűjteni a templomokból és Budára a letéti hivatalba szállíttatni. A templomi felszerelés (*supellectiles*) értékelésekor jellemzően az egyes tárgyak nyersanyagának az ára volt az irányadó. Így történhetett, hogy a szentkúti rezidencia felszerelési tárgyainak árverésekor Szent István és Szent László királyok szobrai együttesen 1 fl-ért keltek el, a húsvéti gyertyatartó 13 krajcárért, míg egy 6 krajcárba becsült vasvilla 30 krajcárért (fél fl) talált új gazdára.⁹⁷²

A lefoglalt templomok és kolostorok épületét az állam saját céljaira kívánta hasznosítani. Ennek sikeres megvalósulására közismert példa a pesti rendház sorsa, amelyet központi szeminárium céljára foglaltak le, a kevésbé sikeres megvalósulásra pedig a márianosztrai ház jelenthet példát, amely évtizedekig állt üresen és csak 1858-ban kapta meg új rendeltetést mint börtön.

A birtokok és épületek berendezései mellett hasonló részletességgel vették számba a kolostorban található értékeket is. A teljes körű leltározás⁹⁷³ és értékbecslés kiterjedt a raktárakban tárolt élelmiszerekre, konyha- és ebédlőfelszerelésre, a kolostor többi helyiségében lévő felszerelési tárgyakra, a folyosókat és szobákat díszítő képekre. Külön kellett számba venni a nemesfémből készült eszközöket. Ezek között általában ezüst tálak és evőeszközök szerepeltek. Így maradt fenn számunkra a rendtagok szobáiban található használati tárgyak jegyzéke.

⁹⁷¹ MNL OL C-103, 15. doboz, Márianosztra, f. 11 v.–12 r. Az említett község neve helyesen Bábászék.

⁹⁷² MNL OL C-103, 10. doboz, Szentkút, f 261 v.

⁹⁷³ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 74 v. A sátoraljaújhelyi kolostor ingóságainak az összeírása pl. három napig tartott.

A rendtagok használati tárgyai közül röviden ki kell térni a képekre. Az ebédlőkben mindenhol megtalálható volt egy nagyméretű kép, amely a keresztre feszített Üdvözítőt ábrázolta. Nem ritkán mellette helyezték Szűz Máriának, Remete Szent Pálnak és Remete Szent Antalnak az ábrázolásait is, valamint gyakran a kolostor kiemelkedő jótevőinek a képét is kifüggesztették. Így például a máriavölgyi kolostorban az uralkodócsalád tagjainak a képei is ott függték a falon. A sátoraljaújhelyi házban kiemelkedően sok kép volt, ezek híres pálosokat örökítettek meg, a rend nagyjait, példás életű tagjait ábrázolták.⁹⁷⁴ Ezt annak tudhatjuk be, hogy 1778 előtt ez volt az egyik újoncháza a rendnek. A noviciátusban vezették be az ifjú jelentkezőket a rendi életbe és annak szabályaiba, szokásaiba. A folyósón elhelyezett képek jól illusztrálhatták a noviciátusi előadásokat, különösen azt, amit ma aszketikának nevezünk. A mintegy ötven jeles pálost felvonultató sorozat – még ha nem is egyetlen művész alkotása lehetett – hűen tükrözte azt a szellemiséget, amelyet Orosz Ferenc foglalt írásba *Synopsis* című munkájában.⁹⁷⁵ Ebben felsorolja azokat a rendtagokat, akik valamilyen téren hősi példát nyújtottak kortársaiknak és az utókornak is. A képeken három vértanút, tizenkét általános perjelt, tizennégy püspököt, akik közt kiérdemesült általános perjelek is voltak, és több, az életszentség magas fokát elért egykori pálost lehetett látni. Egy részük magas állásról mondott le, másik részük a magány megszentelésében jeleskedett, ismét más részük a közös élet gyakorlataiban tűnt ki. Kicsi és jól elkülönülő csoportot alkottak a rend kezdeteit meghatározó atyák képei. Együtt ábrázolták például Remete Szent Pált, Lőrinc első általános perjelt, Boldog Özsébet, valamint Antalt, a sátoraljaújhelyi ház első perjelét. Egy másik kép Dénes atyát örökítette meg, aki szintén sátoraljaújhelyi perjel volt. Ezek egy részét később az árverésen a kolostor atyái – elsősorban a tanárok – vásárolták meg. A többi a Vallásalapra szállt és nyoma veszett. A képek a személyes vallásosság elmélyítésére szolgáltak, és ritka volt az olyan cella, ahol csak egyet jegyeztek fel.

Az összeírás kiterjedt a kolostor minden helyiségére, így a szerzetesek szobáira is. Az előljárók egy részének két helyiség is rendelkezésre állt, de három csak az általános perjelnek. Ezen szobák némelyike szerényen, másik része igen bőségesen volt berendezve. Ágy matraccal és ágyneművel, valamint mosdó, függöny és lepedők, asztalok és székek, térdeplő, feszület majdnem minden szobában volt. A legtöbb cellában több, általában igen olcsó kép is függött,

⁹⁷⁴ GYÉRESSY B. Á., *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I– III* (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X, XIII, XIV.) (szerk. Aradi N.–Tóth M.), MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, Budapest 1975-1978., vol. III., 144-145.

⁹⁷⁵ OROSZ F., *Synopsis annalium eremi-coenobiticorum ff. eremitarum ordinis S. Pauli primi eremitaie...*, Rennauer, Sopron 1747.

néhol az illető védőszentjének a képe, az előjárókéban pedig időnként feljegyezték valamely uralkodó képmását is. Sok volt közte a keret nélküli festmény, de akadtak díszesen rámászottak is, általában az ebédlőben vagy valamelyik folyosón.

A személyes használati tárgyak, köztük a könyvek igen változatos képet mutattak. A tanárok szobáiban kivétel nélkül ott sorakoztak a tárgyaik előadásához nélkülözhetetlen művek. Ezek sora a szótáraktól a különféle természettudományos műveken keresztül a teológián át a történelem- és jogtudományig terjedt. Szép számmal találunk a felsorolásokban ókori klasszikus szerzőktől származó munkákat, de lelki irodalom is majd minden szobában megtalálható volt. Többeknél volt térkép is. A pálos írók könyvei előfordulnak minden kolostorban, néhol több példányban is. Az előjárók szobáiban gyakran ott volt a Tripartitum és más jogi témájú alkotás. Több szerzetesnél, jellemzően tanároknál és szónokoknál jelen volt az eretnek irodalom néhány alkotása. Ebből nem lehet azt a következtetést levonni, hogy az illető egyet is értett a mű tartalmával. Streskóczy Athanáz szónok szobájában például csak 1745 előtti munkákat találtak a biztosok.⁹⁷⁶ Emődi László lelte fel a tövisi plébánia könyvtárának leltározása során azt a néhány könyvet, amely a helyben elhunyt Nagydai Mihály, továbbá a felosztatás következtében a kolostort elhagyó Bene Károly és Szilágyi Mihály cellájában volt.⁹⁷⁷

A könyvek túlnyomó többsége praktikus célból volt a szobákban. Felbecslésük jóval éréken alul történt, és csak csekély részük maradt az utókorra. A könyvek cellai használata utal arra a széleskörű műveltségre, amely ekkor a rend tagjait általánosan jellemezte. Ez is jórészt elveszett számunkra. A könyvek szeretetéről tanúskodnak azok a megjegyzések, amely szerint az illető szerzetes a saját pénzéből vásárolta őket.

A személyes használati tárgyak között gyakran találtak kávéscsészéket, kávéskannát, kanalakat, néhol ezüstből is. A kivételek közé tartozott a diósgyőri perjel néhány állatbőre, amely a cellát díszítette,⁹⁷⁸ és az acsai plébániai kormányzó két puskája,⁹⁷⁹ de ezzel nem volt egyedülálló a provinciában.

A szerzetesi cellák összeírása nem egységes szempont szerint történt. Pécssett a kolostorhoz tartozó tárgyakat vették leltárba, de Székesfehérváron például azokat, amelyet az illető szerzetes a magáénak vallott és a rendelet szerint magával kívánt vinni a kolostor

⁹⁷⁶ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátoraljaújhely, f. 214.

⁹⁷⁷ EMŐDI A., A XVIII. századi erdélyi és partiumi pálos rendi könyvtárak fennmaradt kötetei és könyvjegyzékei. Adattár., in Decus solitudinis Pálos évszázadok (Művelődéstörténeti Műhely Rendtörténeti Konferenciák 4/1.) (Szerk.: Óze S.-Sarbak G.), SZIT, Budapest 2007, 335–376., 340.

⁹⁷⁸ CSÁSZÁR E., *A Pálos Rend felosztatása I.*, in *Századok* 35(1901/4), 310–331., 321.

⁹⁷⁹ MNL OL C-103, 6. doboz, Acsa, f. 180 r.

elhagyását követően. Ez az eltérés lehet az oka annak a hihetetlennek tűnő állításnak, hogy „a felosztatás évében Fr. Pfaffl Antal a földön aludt, cellájában két dolgozóasztalon, két széken és egy órán kívül semmi bútor nem volt.”⁹⁸⁰

A kolostorok támogatásának bevett formája volt a középkor óta a misealapítvány. Ezeken keresztül általában főrangúak, de egyszerűbb emberek is tehetségükhöz mért bőkezűséggel segítették az adott rendház anyagi fejlődését. A pápai rendházban – ahol tizenöt alapítványt vettek számba húszezer fl értékeben – ezért évente százhet misét olvastak. A Vallásalap számára ez később évente 1382 fl 24 kr többletbevételt jelentett.⁹⁸¹ A bánfalvi kolostorban kilencféle misealapítványt találtak, mintegy 26 400 fl értékben. Később a Vallásalap 563 fl 30 kr-t nyert rajta.⁹⁸² Közülük a legértékesebb és legnagyobbvonalúbb nyolcezer forintot tett ki és évi öt misét kellett érte mondani Esterházy Pál herceg családjáért. A Krisztus Öt Szent Sebe Társulat pedig száz fl tőkét adományozott a Kálvária kápolna fenntartására. A márianosztrai kolostorban is hasonló volt a helyzet a misealapítványok jelentőségét illetően.⁹⁸³ Széchenyi György gróf, esztergomi érsek 9500 fl alapítványt tett családjáért. Heti egy misét kért érte. Az összeg kamata 332 fl 30 kr volt, amely a következő módon oszlott meg: a miséket elmondó pap évi díja 26 fl volt, míg a Vallásalap 306 fl 30 kr-t nyert rajta. A máriavölgyi házban, amely alapítása óta folyamatosan fennállt, harminc misealapítványt találtak, összesen 34 700 fl értékben.⁹⁸⁴ Ezek a rendházak számára általában jelentős támogatást nyújtottak. A jelentőségüket érzékelteti, hogy Márianosztrán Széchenyi érsek alapítványa tette lehetővé a török kiűzése után a kolostor újjáépítésének a megkezdését. De amint a bánfalvi példán láttuk, voltak szerényebb adományok is. Ezek is kifejezték azonban az emberek bizalmát, szeretetét és hűségét a pálosok felé. Az alapítványi misék további mondásáról a Vallásalap gondoskodott, amint ezt a nagyváradai püspökség jelentése is alátámasztja.⁹⁸⁵

A vitalitiumok (életjáradékok) a mai szemlélő számára furcsának tűnnek szerzetesek esetében, de az akkori szabályok ezt lehetővé tették. Ez is a kolostor támogatásának egyik lehetősége volt. Ezáltal csökkent az adott szerzetes ellátásának költsége, kevésbé terhelték meg a közös javakat az illető igényei és jelenléte. Az igények közül például a ruházkodásra, illetve

⁹⁸⁰ VADÁSZ J., *A fényes kolostor. A márianosztrai pálos kolostor és templom története*, Ecclesia Szövetkezet-Magyar Pálos Rend Boldog Özséb Konventje, Budapest- Márianosztra 2018., 231. A szerzőt menti az a körülmény, hogy csak egy kolostor anyagát vizsgálta át és más célt követett az anyaggyűjtés során. Ez alapján akár helyes is lehetne a következtetése.

⁹⁸¹ MNL OL C-103, 3. doboz, Pápa, f. 660 r.–663 v.

⁹⁸² MNL OL C-103, 10. doboz, Bánfalva, f. 5 r.–6 v.

⁹⁸³ MNL OL C-103, 15. doboz, Márianosztra, f. 43 v.

⁹⁸⁴ MNL OL C-103, 5. doboz, Máriavölgy, f. 113 r.–120 v.

⁹⁸⁵ MNL OL C-72, 102. csomó, 54. kútfő, f. 105r. Egy-egy plébánia, ill. lelkészség között osztottak szét 567 misét. Kollonics váradai püspök jelentése, 1787. IX. 20.

a szükséges utazások költségeire gondolhatunk. Láttuk, hogy Mária Terézia 1771-ben 1550 fl-ban maximalizálta az egyes szerzetes által a kolostorba vihető összeg nagyságát. A szerzetesek közül kiemelkedik Lechleitner Ignác és Gáll Lajos 2000 fl és Scopek Ferenc 1500 fl tőkéje, azonban az átlag jellemzően 100 és 500 fl között volt annak a 34 szerzetesnek az esetében, akinek erre lehetősége nyílt. Ők a rendtagok mintegy tíz százalékát tették ki. Közülük többen folyamodtak a feloszlást követően tőkéik kiszolgáltatásáért,⁹⁸⁶ de ezt megtagadták tőlük, sőt a hozamot is leszállította az állam. A folyamodók közt találjuk Maar Jakabot, aki egyrészt a pesti kolostor által kezelt életjáradékának további folyósítását kéri, továbbá szeretné visszakapni azt a 600 fl-ot, amelyet édesanyja 1760-ban a bánfalvi konventnek számolt le, mert az a konvent valódi kötelezettsége, tudniillik az ő személyére nézve.⁹⁸⁷ A pálosok – amint a kolostorok tőkéinek és adósságainak felsorolásánál kitűnt – általában 5, illetve 6 százalékos kamatra helyezték ki tőkéiket, míg az állam ugyanarra csupán három és fél százalékot adott és elrendelték a tőkék befizetését az eddigi kezelők részéről.⁹⁸⁸

A pensiók – modern kifejezéssel élve nyugdíjak – kifizetését és összegét rendelet szabályozta, amint azt fentebb láttuk. Az örökfogadalmat még nem tett rendtagok 150 fl egyszeri juttatásra voltak jogosultak. Ilyet Pécssett a két novíciusnak utaltak ki és tévedésből Sajóládon Musik Félix laikus testvér részére. Számára később Gindl Gáspár provinciális igazolta Musik Félix fogadalmait, aki ezzel a segítőtestvéreknek járó pensióra nyert jogosultságot,⁹⁸⁹ amely 13 fl volt havonta.⁹⁹⁰ Bellusics Imre leszerelő tábori lelkész kérelmét, amelyet a parancsnokság is támogatásával nyújtott be, Pálffy kancellár bírálta el. Kegyesen a 'pálosok számára szokásos' évi 300 fl kifizetését engedélyezte számára.⁹⁹¹

A pensiókat meglehetősen késéssel utalták, hivatalosan negyedévente. A késedelmes kifizetésről tanúskodik Beznák (Benedek) Gábor Antal „világi pap” levele Kassáról 1786. november 14-én keltezéssel, amelyben arról panaszkodik, hogy amióta nem fizetik az ideiglenes pensióját, azóta rokonai és felebarátai könyörületéből él. Szegény papként kéri, hogy volt rendtársai, Szalay és Tallay példája szerint neki is a Só- vagy Harmincad Hivatalon

⁹⁸⁶ Például P. Molnár Elek, aki 100 Ft tőkéjét igazoltatta a tartományfőnökkel, de érdemi döntés nem született az ügyben. vö. MNL OL C-72, 89. csomó, 696. kútfő, f. 1 r.–3 v.

⁹⁸⁷ MNL OL C-72-98. csomó, 1178. kútfő, f. 1 r.

⁹⁸⁸ MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.

⁹⁸⁹ MNL OL C-72, 94. csomó, 903. kútfő, 5 v.–6 r.

⁹⁹⁰ CSÁSZÁR E., *A Pálos Rend feloszlása II.*, in *Századok* 35 (1901/5), 412–429., 425.

⁹⁹¹ MNL OL C-72, 90. csomó, 702. kútfő, f. 1 r.–7 r. Ez nem minden esetben volt így, például a sajlóadi adminisztrátor, Zóbothy Lajos kéri, hogy továbbra is napi 50 kr-t kapjon, mert nem fér hozzá a plébániai jövedelmekhez. Azok elkülönítése tudniillik még nem történt meg; kérelmét Zorkovics főszámvevő nem támogatja, elégségesnek ítéli az általában kifizetett évi 192 fl járandóságot. MNL OL C-72, 102. csomó, 55. kútfő, f. 1 r. és f. 34 r. Ez nagyon szegényes jövedelem volt, mert az egyes rendtagnak mindent ebből az összegből kellett biztosítania magának. Összességében kevesebb volt, mint a feloszlás ideje alatt kiutalt napi 40 kr járadék.

keresztül utalják Kassára a járandóságát.⁹⁹² A másik hasonló példa a szatmári gimnázium paptanáraié, akik csak 1787 januárjában kapták meg először a pensiójukat,⁹⁹³ pedig tanárként az állam számára is hasznos kategóriába tartoztak. Ezek a példák kellően rávilágítanak az egyes rendtagok kiszolgáltatottságának mértékére. Gyakorlatilag földönfutóvá tették mindazokat, akik nem léptek egyházmegyei szolgálatba. A kancellária ezt belátta, és rövidesen évi 300, majd 350 fl-ra emelte a járandóságot.⁹⁹⁴ Az állam nagy kegyesen, hosszas mérlegelés után 100 fl átöltözési segílyt ítelt meg a volt rendtagoknak.⁹⁹⁵ Az erről szóló rendelet 1786. július 11-én kelt.⁹⁹⁶ Az alacsonyan megállapított járandóság egyik célja kimondatlanul is az volt, hogy a kolostorok papjait a világi lekipásztorok sorába kényszerítse. Ez az elképzelés csak részben vált valóra.

A testvéreknek is hasznos elfoglaltságot szándékoztak találni. A helytartótanács összegyűjtötte a névsorukat és indítványozta az esztergomi érseknél mint az egyházi bizottság elnökénél, hogy az illető laikus testvéreket alkalmazzák a szemináriumokban szolgaként. A bíboros azt válaszolta, hogy a konventek felosztatásának okát a püspökökkel nem közölték, ezért a felosztatott kolostorok tagjai feletti jurisdikciót rendezni kellene. Azonban addig is az általános helynökök megbízást kaptak, hogy az esperesek útján mérjék fel az esetleges igényeket a plébániák és más egyházi intézmények részéről, hogy hajlandóak-e a segítő testvérek közül alkalmazni valakit. Hasemann Brúnót és Patzner Mátyást magas korokra tekintettel központilag alkalmatlannak nyilvánítják, a többi közül egyedül a 31 éves Pfaffl Antal jöhetne számításba, ám ő Bécsújhelyre szándékozott költözni. A többi testvér: Rucsmann, Piacek, Pobuda, Papp, Kakass mind 42 és 58 év közöttiek, ami abban az időben már korosnak számított.⁹⁹⁷ Érthető módon nem kapkodtak értük.

Dudássy András 1787. május 1-én még Gyulaférváron van. Bejelenti kitelepülési szándékát Rómába és hosszasan könyörög elmaradt járandóságai kifizetéséért.⁹⁹⁸ A kancellária döntése szerint Dudássy András és Bezeredy László kitelepülni szándékozóktól pensiójukat illetően lemondó nyilatkozatot kell kérni. Ennek célja a császár határozata szerint az, hogy a növekvő kiutazásoknak az elejét vegyék. Ezért nincs helye fellebbezésnek elutasító döntés esetén – írja Pálffy kancellár.⁹⁹⁹ Végül mindketten lemondtak kitelepülési szándékukról.

⁹⁹² MNL OL C-72, 98. csomó, 1168. kútfő, f. 1 r.

⁹⁹³ MNL OL C-72, 105. csomó, 103. kútfő, f. 8 r.

⁹⁹⁴ CSÁSZÁR E., *A Pálos Rend felosztatása II.*, in *Századok* 35 (1901/5), 412–429., 426.

⁹⁹⁵ MNL OL C-72, 91. csomó, 773. kútfő, f. 213 r.

⁹⁹⁶ MNL OL C-72, 91. csomó, 773. kútfő, f. 225 r.

⁹⁹⁷ MNL OL C-72, 98. csomó, 1158. kútfő, f. 1 r.–6 v.

⁹⁹⁸ MNL OL C-72, 102. csomó, 55. kútfő, f. 66 r. és f. 81 r.

⁹⁹⁹ MNL OL C-72, 91. csomó, 792. kútfő, f. 1 rv.

Császár állítja, hogy a rendtagok a felosztatás után mind együtt maradtak augusztus 20-ig, ám ennek ellentmondó adat például, hogy Raischl János már hazaköltözött Mosonmagyaróvárra a szüleihez július 24-én, és a felosztató biztostól azt kéri, oda küldjék a további járandóságait.¹⁰⁰⁰ A példa nem egyedülálló, bár kétségtelen, hogy a többség együtt maradt 1786. augusztus 20-ig. Úgy gondolom azonban, hogy ebben nemcsak a személyes jámborság és a közösség iránti igény vezette őket, hanem az is, hogy még nem tudták rendezni jövőendő lakhelyüket. Ez lesz a magyarázata annak, hogy nem mindenki arra a településre költözött, amit a felosztató biztosoknak megadott. Példa erre P. Trnka Rafael, aki először a nővéréhez költözött Bazinba, de rövidesen már Késmárkra kéri a pensióját.¹⁰⁰¹

A rendházak javait árverésen értékesítették. Az árverések több napon keresztül és több alkalommal zajlottak le. Általában külön árverezték a terményeket és a mezőgazdasági eszközöket, illetve az állatállományt. Feltűnő – különösen a lovak esetében –, hogy mennyi öreg és beteg minőségű volt köztük. Ezek árát igen alacsonyan állapították meg. Volt eset, hogy négy parádés lovat huszonnégy fl-ért bocsátották áruba, négy másikat összesen kilenc fl kikiáltási áron.¹⁰⁰² A kolostorok berendezési tárgyait ismét más napokon értékesítették. A képek kapcsán már kitértünk arra a tendenciára, hogy azokból több alkalommal a kolostor szerzetesei is vásároltak. Akadt a rend jótevői között olyan, aki gyakorlatilag visszavásárolt néhány, az emberek által kedvelt szobrot, oltárt vagy képet a templom számára.¹⁰⁰³ Az árverésekhez kapcsolódóan a jövőtől való félelemről árulkodik Istvánffy Imre esete, aki csekély napidíjának megspórolt krajcárjaiból a kalapács alá kerülő szárnyasokat – jellemzően a tyúkokat – vásárolta össze. Huszonnégyet vett belőlük, 2 fl 2 kr értékben. Az árveréseket a biztosok úgy igyekeztek szervezni, hogy nyereségesnek látszódjanak az állam számára.

A beérkezett jegyzőkönyveket a helytartótanács megvizsgálta és véleményezte. Így derült fény arra, hogy Sátorajjújhelyen a kamarai biztos kéz alatt adta el a lajstromba vett borkészlet egy részét, 118 hordóra valót. Mivel becsértéken adta el, 330 fl kárt okozott az államnak. Egy részletesebb vizsgálat azonban tisztázta, hogy az eladás valóban kéz alatt történt, de eljárása menthető azzal, hogy a 2-8 fl becsértékű borokat is 10 fl-ért adta el, így mindössze 21 fl kár keletkezett, amely a teljes becsértékhez viszonyítva elenyésző.¹⁰⁰⁴ Vagyis csupán egyszerű nagyvonalúságról van szó és nem büntettről. Az ellenőrzés igen részletes és alapos volt. Ám megsemmisítette azt a gazdasági rendszert, amelyről Császár is meggyőzően állította,

¹⁰⁰⁰ MNL OL C-72, 91. csomó, 773. kútfő, f. 236 rv.

¹⁰⁰¹ MNL OL C-72, 96. csomó, 1064. kútfő, f. 1 r.

¹⁰⁰² MNL OL C-103, 11. doboz, Varannó, f. 210 r.

¹⁰⁰³ MNL OL C-103, 11. doboz, Varannó, f. 209 v.

¹⁰⁰⁴ MNL OL C-103, 13. doboz, Sátorajjújhely, f. 2 r.–7 r.

hogy nem csupán az egyes szerzetesek eltartására szolgált, hanem a velük különféle módokon érintkező emberek lelki és testi javát egyaránt szolgálta.¹⁰⁰⁵ Összefoglalásként megállapítható, hogy az árverések során erősen érvényesült az állam szempontja, amely az ingóságok tőkévé változtatására irányult és nagyon sok egyéni szempont is szerepet játszott a vásárlók részéről.

Nem maradhatnak említés nélkül a feloszlathoz kapcsolódó emberi tragédiák sem. 1786-ban belehalt a feloszlathoz izgalmaiba és létbizonytalanságának nyomasztó terhébe Streszka Márton¹⁰⁰⁶ volt definator, a rend történetének hűséges krónikása, Gondorovszky Szaniszló,¹⁰⁰⁷ Nagyidai Mihály tövisi perjel,¹⁰⁰⁸ Kellner Henrik.¹⁰⁰⁹ Herics Vincét a rábaszentmihályi plébános fogadta be, ott is halt meg még 1787. február 1. előtt.¹⁰¹⁰

A pesti kolostor anyagában, de máshol is fellelhetők adatok a pozsonyi központi papnevelésben tanuló pálos növendékekről. Huszonkilenc növendéke volt a rendnek a feloszlathoz évében. Ezt megerősíti az a feljegyzés a tartományfőnökség iratai között, amelyben igazolják, hogy az ellátásukra az első negyedév hátralékaként 550 fl-t, a második negyedévre 1450 fl-t küldött Pozsonyba a tartományfőnökség.¹⁰¹¹ (A tartományfőnök által átutalt pénz kapcsán Orczy báró, kamarai biztos a helytartótanácsnál rákérdezett, hogy ez még Gindl hatáskörébe tartozik-e.) Ez már önmagában is cáfolja Szentmartonyi rágalmait, miszerint a rend hivatáshiánnyal küzd.¹⁰¹² A növendékek között tíz örökfogadalmas volt és tizenkilenc egyszerűfogadalmas.

Seeberg báró, helytartósági főtisztviselő a szeminaristákra nézve arra utasítja a szeminárium igazgatóját (director, sic!), hogy a pozsonyi pálos növendékekkel közölje: rendjük eltöröltetett és 150 fl végkielégítéssel távozhatnak. Továbbá közölnék velük, hogy a tartományfőnök április végéig kifizette a tanulmányi költségeiket. A gyenge előmenetelűeket vagy rossz erkölcsűeket el kell bocsátani, a jó előmenetelűek jelentkezhetnek egyházmegyébe. Nekik nem kell sietni, hogy egyházmegyét keressenek, mert a pálosok javai és az egyházmegyei tanulmányi alapok fedezik a költségeiket. A szeminárium rektorának a császár nevében feladatul kell szabni, hogy a pálosok növendékei közül a megfelelőnek ítélteteket papszenteléshez kell engedni és erről a rászoruló egyházmegyét informálni kell.¹⁰¹³ Az elbocsájtott egyszerűfogadalmasok 1786. szeptember 1. előtt már a pesti kolostorban vannak és várják a

¹⁰⁰⁵ CSÁSZÁR E., *A Pálos Rend feloszlathoz I.*, in *Századok* 35 (1901/4), 310–331., 328.

¹⁰⁰⁶ vö.: A pécsi kolostor névsora.

¹⁰⁰⁷ MNL OL C-72, 94. csomó, 875. kútfő, f. 197.

¹⁰⁰⁸ TÍMÁR K., *Pálosok az erdélyi egyházmegye szolgálatában*, in *A Fehér Barát* VI (1943/9) 128–129.

¹⁰⁰⁹ MNL OL C-72, 95. csomó, 940. kútfő, f. 1 r.–10 v.

¹⁰¹⁰ MNL OL C-72, 110. csomó, 150. kútfő, f. 1r. A plébános jelentése 1787. II. 1-jén kelt.

¹⁰¹¹ MNL OL C-103, 6. doboz, Pest, f. 124 rv.

¹⁰¹² CSÁSZÁR E., *A Pálos Rend feloszlathoz I.*, in *Századok* 35 (1901/4), 310–331., 319.

¹⁰¹³ MNL OL C-72, 87. csomó, 653. kútfő, f. 2 r.–11 v.

150 fl végkielégítés kiutalását, amiről Orczy báró, kamarai biztos előzékenyen gondoskodik. A végkielégítés a következőket érintette: Hevele Elek, Dobos Fülöp, Mindszenti Hiláron, Szudrics Márton, Liebold Pál, Pexa Antal, Martuska Nepomuk, Jeszenszky Lajos, Hölczl Ágoston, Külley Gábor, Kéri Gáspár, Széger Kristóf, Linter Gergely, Kocz József és Horváth Elek.¹⁰¹⁴ Szudrics, Lieboldt és Hölczl a bécsi szemináriumba nyernek átvételt. Ivancsics Ágoston, Victoris Gáspár, Perczel István visszatért a civil életbe, Kocz József is. Széger Kalocsára távozik és Tiringer valószínűleg visszatér a világba. Kreskó Modeszt örökfogadalmas már 1786. július 31-én Pápára utazott¹⁰¹⁵ – erről tájékoztatja a helytartótanácsot Szabó András rektor.

Az örökfogadalmasok közül Tóth Ambrus és Tóth Mihály a Váci Egyházmegyébe távoztak 1786. szeptember 26-án.¹⁰¹⁶ Mások, P. László Antal, P. Cziffray Imre és Fr. Csonták György, Fr. Marton Jeromos, fr. Gamper Krizosztom és Fr. Halász Vince éles hangú beadványt nyújtanak át a szeminárium rektorának, amelynek tartalmát nem ismerjük. Minden esetre 30 fl fejenkénti útiköltséggel elbocsátják őket a szemináriumból.¹⁰¹⁷ A növendékek közül a pappá szentelt Czirer Flórián 1787. január 1-től a St. Pölteni Egyházmegyében kapott beosztást és megtarthatta pensióját is.¹⁰¹⁸ A növendékek példáján is jól látható az állam törekvése, hogy a papnevelést egészen saját hatáskörébe vonja. Az egyházmegyékben később feltűntek közülük néhányan, így például Gamper Krizosztom, aki a veszprémi püspökség területén működött.

1782 óta a pálosoknak is kellett lelkészvizsgát tenniük. A rendházak földrajzi elhelyezkedésének megfelelően a legtöbben Esztergomban és Egerben vizsgáztak. Több szerzetespappal előfordult, hogy kettő vagy annál több egyházmegyében is tett vizsgát. Ennek oka talán a helyezés volt, de biztosat erről állítani most nem lehet.

A rendtagok műveltségére nem csak könyveikből, hanem nyelvismeretükből is lehet következtetni. Tizenhatan tudtak olaszul, öten franciául, négyen csehül és ketten görögül, illetve héberül. Az utóbbi kettő mélyebb szentírásismerettel is rendelkezett. Az olaszul tudók minden bizonnyal Itáliában végezték tanulmányaikat, a franciául tudókról pedig feltételezhetjük, hogy igen művelt környezetből érkeztek a rendbe. A nemzetiségi megoszlásra is rávilágíthat a nyelvismeret. Viszonylag sok a két nyelvet beszélő rendtag, ők valószínűleg egyes nemzetiségű településről származtak, vagy elég sok időt töltöttek ilyen helyen és

¹⁰¹⁴ MNL OL C-72, 95. csomó, 974. kútfő, f. 1 r.

¹⁰¹⁵ MNL OL C-72, 95. csomó, 987. kútfő, f. 589 rv.

¹⁰¹⁶ MNL OL C-72, 95. csomó, 969. kútfő, f. 1 r.

¹⁰¹⁷ MNL OL C-72, 95. csomó, 949. kútfő, f. 1 r.

¹⁰¹⁸ MNL OL C-72, 100. csomó, 25. kútfő, f. 140 r.

megtanultak számukra idegen nyelven is érintkezni. Ha valamely nyelvet gyengén is beszélte az illető, akkor is megalapozottan gondolhatunk erre a körülményre.

Fennmaradt a pensió-kérelmek egy része. Ezekben, de más iratokban is a császár hivatalos címzése *sacratissima maiestas*, azaz legszentebb felség. Ez vallási eredetű megfogalmazás, a koronázás következtében illette meg a császárt ez a cím, akinek a koronázás alkalmával meg kellett ígérnie, hogy az vallás és az Egyház jogait hűségesen védelmezi. Amikor VI. Pius pápa a tárgyalásai során emlékeztette erre a császárt, II. József belesápadt.¹⁰¹⁹ Talán nem túlzás azt állítani, hogy ezen feladatának az uralkodó nem teljes mértékben felelt meg. Számára az uralkodás már semmilyen szakrális vonással nem rendelkezett. Nem vette észre az abszolutizmus bővületében élő uralkodó, hogy birodalmát és annak kultúráját a kolostorok és a bennük élő szerzetesek alapozták meg. A kolostorokra mért csapás ezáltal az európai szellemiség gyökereire sújtott.¹⁰²⁰

A vizsgált korszak jellemzője a két egymással teljesen szembenálló felfogás egymással vívott harca, amelyben az Egyház semmilyen külső támogatásra nem számíthatott. Amerika felfedezése óta már nem Itália a gazdasági élet központja. Ennek következtében az Egyház nem tud világi eszközökre támaszkodni és elindul az a lassú, de máig ható folyamat, amelynek következtében inkább a szellemi erőre, mint a fizikai hatalom erejére támaszkodhat érdekei érvényesítése során. Ennek a világi értelemben vett eszköztelenségnek esett áldozatul a Habsburg Birodalomban a Pálos Rend.

¹⁰¹⁹MAAB, F., *Der Josephinismus. Quellen zu seiner Geschichte in Österreich 1760–1850. Amtliche Dokumente aus dem Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchiv I–V*, Verlag Herold, Wien 1951–1961, vol. II., 106.

¹⁰²⁰A jelen kor liberális felfogása szereti különválasztani a vallás és az Egyház fogalmát, azonban a vizsgált korban ez még erősen összetartozott.

Zusammenfassung

Zielsetzung dieser Abhandlung ist die 1786 erfolgte Auflösung der ungarischen Provinz des Paulinerordens darzustellen. Oft wirkte dieses Ereignis auf alltägliche Betrachter und auf die unmittelbar betroffenen Ordensbrüder lähmend. Seit beinahe anderthalb Jahrhunderten nahmen die ganze Ordensgemeinschaft in Ungarn, die hervorragendsten von den Ordensmitglieder auch persönlich als apostolische Missionare regen Anteil an der Rekatholisierung Ungarns.¹⁰²¹ Durch dies wurde die hauptsächliche Richtlinie von Ausbildung und Tätigkeit des Ordens bestimmt und zumeist auch die in der Ordensgemeinschaft vorherrschende Geistigkeit. Als neue Herausforderung kam dazu die Übernahme der sieben früheren Jesuitengymnasien von der Königin.¹⁰²² Indem der Orden seine besten, bestgebildeten Mitglieder dem Unterrichtswesen zur Verfügung stellte, bemühte er sich mit großer Ergebenheit die Erwartungen zu erfüllen.

Im Laufe des 18. Jahrhunderts erfuhren die Ansichten und Ideen, von denen die Politik geleitet wurde in ganz Europa, so auch Ungarn große Veränderungen. Um das tragische Schicksal der ungarischen Provinz des Paulinerordens wenigstens teilweise verständlich zu machen, ist es notwendig den Vorgang, die führenden Ideen und einiger prominenter Akteure dieser Veränderungen einleitend darzustellen.

Im ersten Kapitel sollen die geistigen Veränderungen in Bezug auf die Kirche vorgestellt werden, sowie die Lage des Klerus bis zum Anfang des selbstständigen Regierens von Joseph II. Dazu dient die Beschreibung der um die Aufnahme des „Enchiridion“ von Márton Bíró v. Padány am Hofe und international entstandenen Wellen und der Reaktionen auf dieses Werk. Die für den Bischof unerwartete Reaktion erklärt sich durch die jesuitenfeindliche Mentalität, die immer mehr Einfluss gewinnt am Hofe. Wichtigste Vertreter und treibende Kraft dahinter sind einige Priester, von Stock, Probst Müller und ein Kreis von Oberhirten, sowie der Arzt des Hofes. Dargestellt werden soll die Einsickerung von französischen Ansichten zur Kirchenpolitik und zum Regieren in die Herrscherfamilie, was ebenfalls mit priesterlicher Unterstützung erfolgt ist. Dabei wird die Tatsache aufgezeigt, dass von der Königin nach 1760 Priester mit jansenistischem Geist in immer höherer Anzahl angestellt werden und manche von diesen gewinnen einen großen Einfluss. Infolge davon wird die Regierung in immer größerem Maße absolutistisch und rationalistisch. Als Kontrast dazu soll auf die am Anfang dieser Ära

¹⁰²¹ GALLA, F., *Pálos missziók Magyarországon a 17–18. században*, (sajtó alá rendezte FAZEKAS I.) (Collectanea Vaticana Hungariae, Classis I.) (szerk: Török J.–Tusor P.), vol. 11., Budapest–Róma 2015.

¹⁰²² KISBÁN E., *A magyar pálos rend története I–II*, Pálos Kolostor kiadása, Budapest 1940., vol. 2. 304. Die Gymnasien in Ungvár, Sathmar, Skalitz, Sátoraljaújhely und Zagreb und Warasdin

gespielte bedeutsame Rolle der Jesuiten hingewiesen werden, sowie auf eines ihrer wichtigsten Mittel, die Zensur. Es ist zu beschreiben, wie diese funktionierte, um dann auf Verordnung des Herrschers bedauerlicherweise gelockert zu werden, wie auch deren Durchführung in Ungarn.

Die hohe Geistlichkeit und die Priester bilden den ersten Stand des Landes, die Prälate entstammen fast ausnahmslos Aristokratenfamilien und auch unter den Priestern sind reichlich Adelige zu finden. Ihre im Leben des Landes erfüllte Funktion wie auch ihre Herkunft sicherten ihnen verfassungsmäßige Rechte, was eine starke Position gegenüber den Vorstellungen der Herrscher über die Vereinheitlichung ermöglichte. Von den Vertretern von einander teilweise abweichender Verhaltensformen innerhalb des Episkopats ragen der bereits erwähnte Márton Bíró und Ferenc Barkóczy, Károly Esterházy sowie György Klimó hervor. In Verbindung mit ihnen wird die allgemeine Anstrengung bei der Reorganisation der Diözesen geschildert, die sich teils im konsequenten Auftreten gegen die Protestanten, teils in der Schaffung von Kulturgütern zeigte. Erwähnt werden auch die misslichen Verhältnisse in der Kirchenorganisation am Anfang des Jahrhunderts. Zur Erfüllung der Aufgaben ist die Stabilisierung der Vermögenssituation der Diözesen unerlässlich. Der Anspruch, dies immer stärker staatlich zu regulieren manifestierte sich in der Erstellung und Funktionieren der Cassa Parochorum, wodurch die Ansprüche des Staates gegenüber der Kirche in Erscheinung traten. Am Leben und an den Kämpfen des Priestertums waren auch die Mönche beteiligt, mehrere von ihnen erhielten den Auftrag apostolischer Missionare.

Den zweiten Stand des Landes bildete der Adel. Die beiden großen Gruppen waren die Aristokraten und der gemeine Adel, sie verfügten zwar über verschieden große Ländereien, jedoch über dieselben Rechte. Ihre Selbstverwaltung, die zugleich die bestimmende Einheit der Staatslenkung bildet, ist das Komitat. Auch in Ungarn erscheint die Möglichkeit von Karrieren im Beamtenadel, diese gewannen ihre privilegierte Stellung nicht mehr durch militärische oder Landesverdienste, sondern infolge ihres Fleißes in der Verwaltung. Der Herrscher kann sich in bedeutendem Maße auf sie stützen. Ihr Anteil an der Bevölkerung ist im europäischen Vergleich ziemlich hoch, aber ähnlich wie in Polen. Sie alle sind Mitglieder der ungarischen Nation im politischen Sinne. Ihre Einkünfte beziehen sie beinahe ausschließlich aus der Landwirtschaft. Ihre Großväter waren noch aktiv beteiligt am Heraustreiben der Türken und auch an späteren Kriegen. Dies bildete die prinzipielle Grundlage ihrer Steuerfreiheit, was über die Landesgrenzen hinaus immer wenig verstanden und akzeptiert wurde. Das führte zu einem schweren, aber nicht mehr bewaffneten Konflikt mit dem Herrscherhaus. Infolge ihrer materiellen Situation waren sie es, die am ehesten mit der Aufklärung genannten Geistesströmung in Verbindung kommen konnten.

Zu dieser Zeit kommt die Idee einer auf menschlichen Anstrengungen und menschlichem Wissen beruhenden Welt auf, die verbessert werden kann, es entsteht der Begriff des Contrat Social. Die Philosophen erhoben den Anspruch auf die Umgestaltung der alten, durch Privilegien gesicherten Staatsordnung. Ihre Vorstellungen bewegten sich auf einer breiten Skala, bei allen gemeinsam war aber, dass sie der Argumentierung gegenüber der Tradition die Priorität einräumten. In diese Zeit fällt das beginnende Übergehen von der Wirtschaft auf Agrargrundlage auf die Wirtschaft auf Geldgrundlage, was für den ungarischen Adel ungünstig war. Im Zusammenhang damit sollen die merkantilistische, die kameralistische und die physiokratische Wirtschaftstheorie erwähnt werden. Der Versuch, die in Wien anerkannten Ideen der Zeit nach Ungarn zu verpflanzen, der beim Landtag 1764/65 unternommen wurde, verdient unsere Aufmerksamkeit. Zu erwähnen sind auch die Sprachfrage und die Initiativen zur Entwicklung des wissenschaftlichen Lebens in Ungarn.

Im zweiten Kapitel sollen von den Hauptakteuren der Ära Joseph II., im Zusammenhang mit ihm seine Mutter und der Kanzler von beiden, Kaunitz vorgestellt werden. So groß die Freude der Mutter bei der Geburt des künftigen Kaisers war, so viele Zweifel umgaben die Zukunft seines Trons. Auf jeden Fall wurde der Erziehung des jungen Thronfolgers besondere Sorgfalt gewidmet. Man erwartete von ihm den Erwerb alles möglichen Wissens, aller möglichen Kenntnisse. Diese übertriebene Erwartung war seiner Entwicklung nicht förderlich, führte aber zu keinem verhängnisvollen Fehler. Im Laufe der theoretischen Ausbildung wurde er in aufgeklärtem Geist unterrichtet, besonders von Bartenstein, der dem Erzherzog juristische Kenntnisse beibrachte. Schon früh zeigten sich sein praktischer Sinn und sein Interesse für das Regieren, als er bereits an die Beurteilung einiger Angelegenheiten der Hofkanzlei herangezogen wurde. Seine Charakterfehler, die Hartnäckigkeit, die Ungeduld und der übertriebene Stolz begleiteten ihn lebenslang. In beiden Ehen ist er früh verwitwet und das machte den Herrscher gemütskrank und arbeitswütig.

Beschatter wurde sein Verhältnis zur Mutter durch den starken Unterschied ihrer Auffassungen hinsichtlich der Praxis des Regierens. Für Joseph II. arbeitete der Staatsapparat zu langsam gemessen an den erkannten Forderungen. Sein politisches Fiasko wird später teilweise durch diese übertriebene Eile verursacht. Im Verhältnis der beiden waren nicht allein die Meinungsverschiedenheiten beträchtlich, auch das Balancieren von Kaunitz vertiefte die Gegensätze. Doch wurde die hingebungsvolle und innige Liebe des Sohnes zur Mutter durch all dies niemals betrübt.

Die „Réveries“, sein Memorandum aus dem Jahr 1763, in dem er seine Herrscherprinzipien für die Mutter darlegt, widerspiegeln die Auffassung des Kaisers von dem

Herrschen und seine Ungeduld.¹⁰²³ Sein Grundsatz ist, dass alle Entscheidungen des Herrschers dem Gemeinwohl zu dienen haben, er soll alles für das Wohl des Staates tun, aber ohne Schranken für ihn. Von allen anderen erwartet er den hingebungsvollen Dienst am Staat. Da dies durch die verschiedenen Privilegien behindert würde, erscheint ihm die Abschaffung dieser wünschenswert. Er glaubte uneingeschränkt an die Möglichkeit den Staat von oben her zu verbessern. Er ordnete den Bau von Spitälern, Waisenhäusern und Armenhäusern und Schulen an. Arbeit und Sparsamkeit werden ihm zum Leberelement. Die wichtigste Zielsetzung seiner Politik ist die Vereinheitlichung des Staates, um mit den Konkurrenten erfolgreich den Kampf aufnehmen zu können. Er verwendete nicht die Methode seiner Mutter, er setzte die Vorstellungen zur Vereinheitlichung mit Gewaltdurch. Das wird dann seine Popularität untergraben. Die Einführung der deutschsprachigen öffentlichen Verwaltung rief in Ungarn Widerstand hervor, und in noch größerem Maße die Abschaffung des Komitats, als Regierungsorgan. Durch seine Bestrebung die Adeligen zu besteuern führte zum erbitterten Widerstand, die Volkszählung wurde als der erste Schritt dazu bewertet. Deswegen wandten sich fast alle Adeligen gegen ihn. Die Flugblätter mit Kritik an seiner Person ließ er nicht verbieten. Vor seinem Tod zog er seine Verordnungen mit Ausnahme derer in Bezug auf die Leibeigenen, die freie Religionsausübung und die Pfarrregulierung zurück.

Der dritte Hauptakteur der untersuchten Zeit war der Kanzler Kaunitz, der schon sehr jung den diplomatischen Dienst des Hofes begann. Nach zwei Jahrzehnten des erfolgreichen Dienstes erhielt er die Ernennung zum Kanzler. Bezeichnend für ihn war ein zweifellos zweifellos glänzendes Talent, Freude am höfischen Pomp und einer großen Portion Stolz. Die vielerlei Erfahrungen aus Paris bestimmten die Ausrichtung seiner Politik. Diesen Beschluss teilte er der Kaiserin mit, die mit der Durchsetzung seiner Pläne einverstanden war. Kaunitz erkannte, dass die veränderten Kräfteverhältnisse die Gestaltung eines neuen Bündnissystems erforderten, was die langsame Entfernung vom traditionellen Verbündeten England bedeutete und die Annäherung an Frankreich, wobei er auch mit dem stets erstarkenden Russland rechnete. Der Feind und Hauptkonkurrent Preußen unterschied sich in vielem von dem Habsburger Reich. Dessen dem französischen ähnliche, stark absolutistische Staatsordnung übte auf den Kanzler große Anziehungskraft aus. Für die Modernisierung des Staates hielt er es unabdingbar, die Kirche unter beinahe vollständige staatliche Kuratei zu stellen. Ein beträchtlicher Teil der von Joseph II. erlassenen Verordnungen in Bezug auf die Kirche gehen auf seine Initiative zurück, auch wenn die Formulierung vom Kaiser stammte. Manchmal

¹⁰²³ POÓR J. (szerk.), *Kora újkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény*, Osiris Kiadó, Budapest 2000, 138.

mäßigte der Kaiser die grausame Konsequenz des Kanzlers in diesem Bereich. Im Konflikt zwischen Maria Theresia und ihrem Sohn ließ er zur Durchsetzung seiner Interessen nicht geringe schauspielerische Fähigkeiten erkennen, dabei stimmten seine Ziele mit denen des Kaisers vollkommen überein. Die Unterschiede lagen bloß in der Art und Weise von deren Realisierung.

Der Konflikt von Joseph II. gegenüber der Kirche und deren plenipotenten Oberhaupt auf dieser Welt entstammte den absoluten Ansprüchen der beiden Parteien. Papst Pius VI. forderte der Religion die führende Rolle und er verteidigte die im Laufe vieler Jahrhunderte herauskristallisierten kirchlichen Freiheitsrechte gegenüber den Übergriffen der staatlichen Macht. Dazu hatte er aber weder Verbündete im politischen Sinn noch eine Streitmacht. Seit Karl dem Großen war das Papsttum gewohnt die Hilfe der weltlichen Macht zu genießen, deren Garant der Kaiser war. Als Joseph II. alleinherrschend wurde, hat sich dies unwiederbringlich verändert. Dabei hatte der Papst keinen ähnlich Kaunitz begabten Unterstützer, der ihm beim Erreichen seiner Ziele hätte helfen können. Deshalb verlor die Kirche allmählich an Positionen.

Als augenscheinliche Manifestierung des Positionsverlusts wurde die Reise des Papstes nach Wien bewertet, obwohl deren Ergebnis nicht so eindeutig war, besonders wegen des Auftritts der ungarischen Bischöfe. Im Konflikt wegen der Vergabe der geistlichen Pfründe in der Lombardei wollte keine der Parteien nachlassen, schließlich gelang es doch eine für beide Parteien entsprechende Lösung zu finden. Der Papst musste verstehen, dass Joseph II. bereit ist, in der Sicherung seiner materiellen Interessen bis ans Äußerste zu gehen und er brachte daher ein Opfer, um die Glaubenseinheit zu schützen.

Nach diesen Darstellungen kommt die Beschreibung der Schritte zur Auflösung des Paulinerordens. Zu diesen gehört noch in der Zeit Maria Theresias die Erschwerung der Novizenaufnahme, und dann in der Zeit von Joseph II. die staatlichen Schritte zur Abschaffung der inneren Ordensregierung. Des Weiteren das Hereinzwingen der Gemeinschaft in die für Kleriker organisierte Studienordnung, womit das Bewahren ihrer Identität behindert werden sollte. Die staatlichen Verordnungen, die es unmöglich machten, die traditionelle Regierung weiterzuführen, erreichten teilweise ihr Ziel. Als der General P. Károly Ordódy beim Herrscher Protest erhebt wegen dem Einfluss der Verordnungen, kommt es zum letzten Schlag. Er beklagt sich gerade bei dem und bittet den um Wiederherstellung der gestörten Disziplin, der Verursacher dieser Ereignisse war.¹⁰²⁴ Den Kaiser lockte die Absicht, zu Gunsten des Fiskus einen möglichst großen Teil des Ordensvermögens zu erwerben.

¹⁰²⁴ CSÁSZÁR E., *A Pálos Rend feloszlatása I.*, in *Századok* 35(1901/4), 310-331.

Die Abhandlung beschreibt in der Fortsetzung mit Hilfe der überlieferten Dokumente den Zustand der einzelnen Klöster bei ihrer Auflösung.

Von hervorragender Bedeutung unter den Primärquellen ist der Fond C-103 im Landesarchiv des Ungarischen Nationalarchivs, mit dem Titel „Inventarien der in Ungarn aufgelassenen Klöster“, sowie der unter C-72, in dem die Akten des Departamentum Ecclesiasticum Oeconomicum enthalten sind. Auch die Fonds A-39 und E-153 ebenda liefern nützliche Informationen. Da die überlieferten Akten fragmentarisch sind, musste auch das erreichte Material fragmentarisch sein. Zur Zeit ihrer Entstehung ist ein Teil der von den verschiedenen Ämtern benützten Akten verloren gegangen, bzw. vom ursprünglichen Ort anderswohin geraten und ist gegenwärtig unauffindbar. Daher war es nicht möglich eine Datenreihe von identischem Inhalt in Bezug auf alle Klöster und Ordensmitglieder aufzustellen. Unsere besondere Bestrebung galt der Sammlung und möglicher Summierung der Daten über die einzelnen Personen bzw. einzelner Merkmale der Ordenshäuser.

Wo es möglich war, versuchte ich auch den Wohnort der Ordensmitglieder nach der Auflösung festzustellen.

I. számú melléklet: Szerzetesek adatai a felosztási jegyzőkönyvek alapján

Máriavölgy (26 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Született</i>	<i>Kora</i>	<i>Rendtag</i>	<i>Nyelvtudása</i>	<i>Egészségi állapot</i>	<i>Hová akar költözni?</i>	<i>Lelkészviszga</i>
1.	Ordódy Károly	rendfőnök	—	—	—	—	—	—	—
2.	Tomsics Vitus	helyi perjel	—	—	—	—	—	—	—
3.	Gyuriss Kajetán	rendfőnöki titkár	—	—	—	—	—	—	—
4.	Palles András	alperjel	—	—	—	—	—	—	—
5.	Császta AnzeIm	vasárnapi szlovák szónok	—	—	—	—	—	—	—
6.	Simon Konrád	vasárnapi német szónok	—	—	—	—	—	—	—
7.	Papanek Márton	szónok	—	73 év	—	—	—	—	—
8.	Podhorszky Lőrinc	—	—	—	—	—	—	—	—
9.	Kampel Lipót	—	—	—	—	—	—	—	—
10.	Sándor Adalbert	—	—	—	—	—	—	—	—
11.	Kunics Dénes	—	—	—	—	—	—	—	—
12.	Polakovics Norbert	prokurátor	—	—	—	—	—	—	—
13.	Castelli Ferdinánd	tábori lelkész Nassauban, távol	—	—	—	—	—	—	—

	Szerzetes neve	Szolgálatja	Született	Kora	Rendtag	Nyelvtudása	Egészségi állapota	Hová akar költözni?	Lelkészviszga
14.	Pribék Szaniszló	—	—	—	—	—	—	—	—
15.	Kalabis Bálint	—	—	—	—	—	—	—	—
16.	Klapka József	udvari pap Pálffy grófnál, távol	—	—	—	—	—	—	—
17.	Vincze Elek (Alajos)	sekretyés	—	—	—	—	—	—	—
18.	Hegyi Nep. János	Esterházy Miklós tábori lelkésze, távol	—	—	—	—	—	—	—
19.	Hill Krizosztom	a generális sociusa	—	—	—	—	—	—	—
20.	Osuszakay József	—	—	—	—	—	—	—	—
21.	Mérka Szeverin	ünnepi szláv szónok	—	—	—	—	—	—	—
22.	Vachovszky Márton	—	—	—	—	—	—	—	—
23.	Karner (Korner) Zsigmond	diszpenzátor	—	—	—	—	—	—	—
24.	Ekker Kázmér	ünnepi német szónok	—	—	—	—	—	—	—
25.	Klempay Lajos	—	—	—	—	—	—	—	—
26.	Hatoss Pál	nevelő Jezemiczky tekintetes úrnál	—	—	—	—	—	—	—

Bánfalva (14 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Született</i>	<i>Kora</i>	<i>Rendtag</i>	<i>Nyelvtudása</i>	<i>Egészségi állapota</i>	<i>Hová akar költözni?</i>	<i>Lelkészviszga</i>
1.	Czwick András	perjel, plébános	Nezsider	44 év	26 éve	német, valami magyar	tíz éve nagyon elesett, vért köp	Nezsider, Wieselburg (Moson) vm., Királyhidára szándékozik nyugdíjba menni	n. a.
2.	Rainer Kelemen	alperjel	Püspöki	60 év	38 éve	magyar, német	szempanaszok	Pozsony, Pozsony vm.	n. a.
3.	Kremser József	—	Bécs, Ausztria	41 év	22 éve	német	háromnegyed éve lázas, gyenge	Sopron, Sopron vm.	n. a.
4.	Rosmann Adalbert	—	Pozsony	68 év	50 éve	német, valami magyar	lábai nehezen mozognak	Nagyszombat, Pozsony vm.	n. a.
5.	Ugróczy István	—	Győr	61 év	41 éve	magyar	testileg és lelkileg megfört	Győr, Győr vm.	n. a.
6.	Maar (Mahr) Jakab	—	Buda	62 év	40 éve	német	sérves, nagyothalló	Buda	alkalmatlan
7.	Kellner János	—	Nagyszombat	52 év	32 éve	német, cseh, magyar	agylágyulásban szenved, állandó ellátásra szorul	Eisenstadt (Kismarton), Sopron vm. (Nyugdíj: Sopron.)	alkalmatlan
8.	Szily Boldizsár	—	Szombathely	45 év	26 éve	magyar, valami német	egészséges	Szombathely (Körmen), Vas vm.	Vasvár (Eisenburg)

Sajólad (15 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Született</i>	<i>Kora</i>	<i>Rendiag</i>	<i>Nyelvtudása</i>	<i>Egészségi állapota</i>	<i>Hová akar költözni?</i>	<i>Lelkészviszga</i>
1.	Papp Péter	perjel	—	—	—	—	—	Miskolc, Diósgyőr, Borsod vm.	—
2.	Patsay István	alperjel	—	—	—	—	—	Pápa, Veszprém vm.	—
3.	Zobotka Lajos	plébániai adminisztrátor	—	—	—	—	—	Sorokújfalu, Vas vm.	—
4.	Tomcsányi Gábor	—	—	—	—	—	—	n. a.	—
5.	Hajagos Vince	—	—	—	—	—	—	Kecskemét	—
6.	Gregorits Boldizsár	prokurátor	—	—	—	—	—	Pápa, Veszprém vm.	—
7.	Dudásy András	—	—	—	—	—	—	n. a.	—
8.	Szkatits Péter	—	—	—	—	—	—	n. a.	—
9.	Bodnár Nepomuk	—	—	—	—	—	—	n. a.	—
10.	Bújdosai Elek	plébániai kisegítő Ládón	—	—	—	—	—	Diósgyőr, Borsod vm.	—
11.	Zelinka András	—	—	—	—	—	—	Nyitra, Nyitra vm.	—
12.	Musik Félix	laikus testvér	—	—	—	—	—	n. a.	—
13.	Kiss Antal	professzor Kassán	—	—	—	—	—	n. a.	—
14.	Svartzpauer Orbán	nevelő a Dőry családnál	—	—	—	—	—	n. a.	—
15.	Boross Dániel	tábori lelkész az Esterházy gyalogságnál	—	—	—	—	—	n. a.	—

Márianosztra (17 szerzetes)

	Szerzetes neve	Szolgálat	Született	Kora	Rendtag	Nyelvtudása	Egészségi állapota	Hová akar költözni?	Lelkészviszga
1.	Kulcsár (Kultschár) Krizosztom	perjel, korábban alperjel	Csehi	46 év	27 éve	magyar	közepes erőben	Pest, Pest vm.	Esztergom, Eger
2.	Lancsics Márk	alperjel	Torony	40 év	22 éve	magyar, német közees	közepes erőben	Jánosháza, Vas vm. (meghalt)	Esztergom, Eger, Győr, Veszprém
3.	Bokoll (Pokol) Fábrián	szónok	Nagylévárd	32 év	15 éve	szlovák, német, magyar közepes	egészséges	Sasvár (Schossberg), Nyitra vm.	Nagyszombat
4.	Tallay Ágoston	szónok	Monok	33 év	17 éve	szlovák, magyar	egészséges	Kassa, Abatúj vm.	Esztergom, Eger, Nyitra
5.	Kereskeny Hiláron	prokurátor	Apaj	51 év	33 éve	magyar, szlovák	gyengélkedik	Magyarbél, Pozsony vm.	Esztergom, Eger
6.	Kiss Boldizsár	professzor, korábbi perjel	Duka	46 év	27 éve	magyar	erőtlen	Esztergom, Esztergom vm.	Székesfehérvár
7.	Potyondi Ádám	alperjel, szónok, prokurátor	Szilsárkány	46 év	25 éve	magyar, közepes német	beteges	Szilsárkány, Sopron vm.	Győr
8.	Szalay Bálint	szónok	Győr	33 év	14 éve	magyar	egészséges	Győr, Győr vm.	Eger
9.	Petrás Simon	szónok	Szomolánka	32 év	9 éve	szlovák, német közepes	egészséges	Sasvár (Schossberg), Nyitra vm.	Pécs
10.	Mayer János	szónok	Pozsony	42 év	22 éve	német, magyar, szlovák	közepes erőben	Pozsony, Pozsony vm.	Győr, Esztergom, Eger
11.	Kiss Özséb	—	Kossuth	30 év	9 éve	magyar, szlovák	egészséges	Kossuth, Pozsony vm.	Esztergom, Veszprém
12.	Dely (Deli) Jakab	—	Pápa	26 év	9 éve	magyar, olasz	egészséges	Pápa, Veszprém vm.	nem tett
13.	Györy (Gory) Gábor	professzor, korrepetitor	Pápa	35 év	18 éve	magyar, héber, görög	epilepsziában szenved	Pápa, Veszprém vm.	Pest
14.	Lábódy József	—	Egerszeg	36 év	7 éve	magyar	egészséges	Egerszeg, Zala vm.	Eger, Esztergom

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Született</i>	<i>Kora</i>	<i>Rendtag</i>	<i>Nyelvtudása</i>	<i>Egészségi állapota</i>	<i>Hová akar költözni?</i>	<i>Lelkészviszga</i>
15.	Martos Placid	prokurátor	Nagybélis	37 év	7 éve	szlovák, magyar	közepes erőben	Nagyszombat, Pozsony vm.	nem tett
16.	Demján Fülöp	perjel, szónok, professzor	Komárom	59 év	36 éve	német, magyar, francia	lábával gyengélkedik	Komárom, Pozsony vm.	Esztergom
17.	Pfaffl Antal	laikus testvér	Pápa	31 év	14 éve	magyar, német	egészséges	Bécsújhely (Wiener Neustadt)	—

Felsőlelelőfánt (13 szerzetes)

	Szerzetes neve	Szolgálat	Született	Kora	Rendiag	Nyelvtudása	Egészségi állapota	Hová akar költözni?	Lelekeszviszga
1.	Boczó András	perjel	—	—	—	—	—	Család	—
2.	Csányi Eusztách	alperjel	—	—	—	—	—	n. a.	—
3.	Kubinszky Gábor	—	—	—	—	—	—	Nagyszombat	—
4.	Balogh Zsigmond	—	—	—	—	—	—	Vicsap, Nyitra vm.	—
5.	Boroczy Károly	—	—	—	—	—	—	n. a.	—
6.	Piros György	magyar szónok	—	—	—	—	—	Nagydómok	—
7.	Zrunek (Zrunech) Bernárd	orgonista	—	—	—	—	—	n. a.	—
8.	Mednyánszky Károly	—	—	—	—	—	—	Szered	—
9.	Egyed Ferenc	prokurátor	—	—	—	—	—	Érsekújvár	—
10.	Vacsek Cirill	—	—	—	—	—	—	n. a.	—
11.	Turszky Miklós	szónok	—	—	—	—	—	Kistapolcsány, Bars vm.	—
12.	Vichor Tádé	ünnepi magyar szónok	—	—	—	—	—	Esztergom	—
13.	Papp Rókus	laikus testvér	—	—	—	—	—	Nyitra, Nyitra vm.	—

Sátoraljaújhely (18 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Született</i>	<i>Kora</i>	<i>Rendtag</i>	<i>Nyelvtudása</i>	<i>Egészségi állapota</i>	<i>Hová akar költözni?</i>	<i>Lelkészviszga</i>
1.	Vidi Ferenc	perjel	—	—	—	—	—	—	—
2.	Marton Hilarion	alperjel	—	—	—	—	—	—	—
3.	Tibler Tóbiás	iskolai prefektus	—	—	—	—	—	—	—
4.	Streskóczy Athanáz	szlovák szónok	—	—	—	—	—	—	—
5.	Óhidi Christostom	magyar szónok	—	—	—	—	—	—	—
6.	Lukay Athanáz	—	—	—	—	—	—	—	—
7.	Takáts Imre	—	—	—	—	—	—	—	—
8.	Csemák Albert	—	—	—	—	—	—	—	—
9.	Tóth Bernárd	prokurátor	—	—	—	—	—	—	—
10.	Sandrovincs Nep. János	—	—	—	—	—	—	—	—
11.	Bolla Ágoston	—	—	—	—	—	—	—	—
12.	Szuday Egyed	professzor	—	—	—	—	—	—	—
13.	Bossányi Imre	professzor	—	—	—	—	—	—	—
14.	Poór István	professzor	—	—	—	—	—	—	—
15.	Salgovszky Athanáz	—	—	—	—	—	—	—	—
16.	Gergely András	—	—	—	—	—	—	—	—
17.	Egyed György	—	—	—	—	—	—	—	—
18.	Patzner Mátyás	laikus testvér	—	—	—	—	—	—	—

Pápa (22 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Született</i>	<i>Kora</i>	<i>Rendtag</i>	<i>Nyelvtudása</i>	<i>Egészségi állapota</i>	<i>Hová akar költözni?</i>	<i>Lelkészvizsga</i>
1.	Némethy Elek	perjel	Szombathely	50 év	30 éve	magyar, német	—	Cséts, Győr vm.	Veszprém
2.	Kuszlits Özséb	prokurátor	Sójtör	43 év	22 éve	magyar, német	gyengesség	Sopron. Sopron vm.	Veszprém
3.	László Sebestyén	alperjel	Pest	44 év	25 éve	magyar, német	egészséges	Pest, Pest vm.	Veszprém
4.	Dékán Péter	Pesten	Edre	31 év	8 éve	magyar	egészséges	Pápa, Veszprém vm.	Esztergom
5.	Szentgyörgyi Gellért	bölcsész professzor	Gyöngyös	34 év	11 éve	magyar, német, olasz	egészséges	Pápa, Veszprém vm.	Róma
6.	Herics (Herits) Vince	—	Szil	34 év	15 éve	magyar, német, olasz	nagyon változó	Pápa, Veszprém vm.	Eger
7.	Török Kristóf	ünnepi szónok	Jászapáti	43 év	25 éve	magyar, német	egészséges	Eger, Heves vm.	Veszprém
8.	Barabás Gellért	iskolai prefektus	Győr	44 év	27 éve	magyar, német	vértolulás	Cséts, Győr vm.	Veszprém
9.	Gyurkóczy János	bölcsész professzor	Győr	31 év	13 éve	magyar, német	egészséges	Győr, Győr vm.	Veszprém
10.	Raischl János	ünnepi szónok	Magyaróvár	36 év	19 éve	német	aranyér	Kismarton, Sopron vm.	Győr
11.	Kelemen György	vasárnapi szónok	nincs adat	42 év	26 éve	magyar, olasz	egészséges	Pápa, Veszprém vm.	Esztergom, Veszprém

	Szerzetes neve	Szolgálat	Született	Kora	Rendtag	Nyelvtudása	Egészségi állapota	Hová akar költözni?	Lelkészviszga
12.	Marton László	bölcsész professzor	Keszthely	33 év	16 éve	magyar, német	tüdőbaj	Sümege, Zala vm.	Veszprém
13.	Bálintffy Ágoston	—	Devecser	40 év	23 éve	magyar, német, olasz	tüdőbaj	Pápa, Veszprém vm.	Eger, Fehérvár, Veszprém
14.	Puchoczy (Puboczy) György	—	Fehérvár	43 év	23 éve	magyar	egészséges	Sümege, Zala vm.	Pécs
15.	Holz (Hattyal) Ágoston	ünnepi szónok	Barnndorf	39 év	22 éve	német	gyengeség	Pápa, Veszprém vm.	Győr
16.	Stechl Jakab	filozófia professzor	Pápa	37 év	21 éve	magyar, német	egészséges	Pozsony, Pozsony vm.	Esztergom
17.	Polinger Lipót	bölcsész professzor	Pápa	36 év	20 éve	magyar, német, olasz	egészséges	Nagyszombat, Pozsony vm.	Veszprém
18.	Högyész Lajos	—	Simonyi	38 év	22 éve	magyar, német	köszvény	Pápa, Veszprém vm.	Esztergom
19.	Bersenyi Kristóf	ideiglenes helyettes lelkész	Karakó-Szörtsök	35 év	16 éve	magyar	egészséges	Pápa, Veszprém vm.	Veszprém
20.	Kemény Antal	ideiglenes helyettes lelkész	Pápa	33 év	15 éve	magyar, német	egészséges	Pápa, Veszprém vm.	Fehérvár
21.	Mak Domonkos	Pesten	Pest	30 év	15 éve	magyar, német	egészséges	Esztergom, Esztergom vm.	Esztergom
22.	Papp Demeter	Pesten	Zalaegerszeg	33 év	17 éve	magyar, német	gyenge a szeme	Pozsony, Pozsony vm.	Veszprém

Pest (17 szerzetes)

	Szerzetes neve	Szolgálat	Született	Kora	Rendtag	Nyelvtudása	Egészségi állapota	Hová akar költözni?	Lelkészviszga
1.	Gindl Gáspár	provinciális	Pápa	64 év	47 éve	magyar, német	magas korára panaszokodik	Pest, Pest vm.	Esztergom
2.	Bálintffy Károly	perjel	Devecser	46 év	29 éve	magyar, német, olasz	nincs baja, de erőtlén	Devecser, Veszprém vm.	Pécs
3.	Táncz Menyhért	provinciális titkára	Pápa	44 év	27 éve	magyar	melkasi panaszok	Pest, Pest vm.	Esztergom
4.	Gerdákovecz Fülöp	alperjel	Halászi	51 év	33 éve	magyar és német	beteges	Pest, Pest vm.	Esztergom
5.	Majerszky Pál	levéltáros	Bisztricz	41 év	22 éve	magyar, német, szlovák	gyenge és különféle állapotoknak alávetett	Pest, Pest vm.	Esztergom
6.	Alexovics Vazul	vasárnapi magyar szónok	Eger	44 év	22 éve	magyar német	köszvény	Pest, Pest vm.	Esztergom
7.	Frenreisz Ernő	vasárnapi német szónok	Peternell, Ausztria	36 év	19 éve	német	egészséges	Theben, Pozsony vm.	Veszprém
8.	Raitman Ádám	magyar szónok a plébánián	Esztergom	51 év	34 éve	magyar, német	életkora miatt gyenge	Pest, Pest vm.	Esztergom
9.	Molnár Elek	könyvtáros	Tűskevár	39 év	21 éve	magyar, olasz	egészséges	Pest, Pest vm.	Esztergom
10.	Protzman András	német ünnepi szónok	Sopron	36 év	19 éve	magyar, német	vérzékeny	Pest, Pest vm.	Esztergom
11.	Caspar Dénes	orgonista	Petrovice, Csehország	35 év	16 éve	cseh	elesett állapotú	Pest, Pest vm.	Esztergom
12.	Verseghy Jenő	ünnepi magyar szónok	Szolnok	29 év	8 éve	magyar, német	egészséges	Eger, Heves vm.	Eger, Esztergom

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Született</i>	<i>Kora</i>	<i>Rendtag</i>	<i>Nyelvtudása</i>	<i>Egészségi állapot</i>	<i>Hová akar költözni?</i>	<i>Lelkészviszga</i>
13.	Pap Ferenc	vasárnapi szónok	Arló	38 év	5 éve	magyar	egészséges	Pozsony, Pozsony vm.	Esztergom
14.	Bertoni Flórián	teológia professzor Pozsonyban	Belgrád, Szerbia	48 év	32 éve	magyar, német	egészséges	Pozsony, Pozsony vm.	Esztergom
15.	Kristóffy Gáspár	nevelő Esterházy grófkénál	Tállya	30 év	10 éve	német, magyar	gyenge és beteges	Pozsony, Pozsony vm.	Székesfehérvár
16.	Rucsman Antal	laikus testvér	Lembach, Schwarzwald, Német Bir.	58 év	30 éve	német	nem beteg, de öreg	Pest, Pest vm.	—
17.	Piacsek Joákim	laikus testvér	Paltenstein	41 év	16 éve	német, szlovák	tüdőpanaszok	Somfa, Pozsony vm.	—

Pécs (15 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Született</i>	<i>Kora</i>	<i>Rendtag</i>	<i>Nyelvtudása</i>	<i>Egészségi állapota</i>	<i>Hová akar költözni?</i>	<i>Lelkészviszga</i>
1.	Nyitrai Sámuel	perjel	Kanizsa	48 év	28 éve	magyar, német közepes	mellkasi panaszok	Pécs, Baranya vm.	Pécs
2.	Billicsics Alajos	alperjel	Pula	42 év	25 éve	magyar, német, horvát, valamint kielégítő héber és görög a szentírás-magyarázathoz	egészséges	Pécs, Baranya vm.	Pécs
3.	Csobántzi Lázár	vasárnapi magyar szónok	Pápa	45 év	25 éve	magyar	mellkasi panaszok	Pécs, Baranya vm.	Esztergom, Eger, Pécs, Veszprém, Győr
4.	Arnold Antal	vasárnapi német szónok	Kismarton	42 év	24 éve	német, szlovák, magyar	lábfájdalmak	Kismarton, Szepes vm.	Szepes
5.	Marian Lénárd	vasárnapi német szónok	Nezsider	42 év	23 éve	német	mellkasi panaszok	Pécs, Baranya vm.	Pécs
6.	Tanhoffer Pál	—	Pápa	40 év	22 éve	német, magyar	mellkasi panaszok	Pécs, Baranya vm.	Pécs
7.	Bellusics Imre	—	Nezsider	40 év	22 éve	német, magyar	orvosi rendelvényre évente gyógyvízkúra	Pécs, Baranya vm.	Pécs
8.	Szegedy Lénárd	vasárnapi magyar szónok	Kaposvár	42 év	19 éve	magyar	lábduzzanat, fürdőkúra szükséges	Pécs, Baranya vm.	Pécs

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Született</i>	<i>Kora</i>	<i>Rendtag</i>	<i>Nyelvtudása</i>	<i>Egészségi állapota</i>	<i>Hová akar költözni?</i>	<i>Lelkészviszga</i>
9.	Telek Tamás	prokurátor	Fülek	40 év	17 éve	magyarul	szembetegség	Fülek, Nógrád vm.	Rozsnyó
10.	Kupecz Alapjos	Ielkész Gödriben	Dubica	34 év	16 éve	német, szlovák	egészséges	Pécs, Baranya vm.	Pécs
11.	Ivancsics Pál	magyar szónok	Pest	32 év	13 éve	magyar	mellkasi panaszok	Pécs, Baranya vm.	Pécs
12.	Bodó Miklós	magyar szónok	Igal, Magyarország	31 év	13 éve	magyar, közepes olasz	egészséges	Igal, Somogy vm.	Pécs
13.	Dvorák Julián	—	Nagyszombat	30 év	9 éve	szlovák, közepes magyar	aranyér	Nagyszombat, Pozsony vm.	Pécs
14.	Istvánffy Pál	orgonista	Sasvár	28 év	9 éve	szlovén, közepes német	vért köhög	Nagyszombat, Pozsony vm.	Pécs
15.	Streszka Márton	definitör	n. a.	83 év	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.

Sasvár (19 szerzetes)

	Szerzetes neve	Szolgálat	Született	Kora	Rendtag	Nyelvtudása	Egészségi állapota	Hová akar költözni?	Lelkészviszga
1.	Szalay Özséb	perjel	Kenyhecz	40 év	22 éve	magyar, közepes szlovák	lábíjdalom	Kenyhecz, Abaúj vm.	Eger, Pécs
2.	Székely (Szekl) Lipót	definitor generalis, teológiai doktorátus	Pécs	56 év	37 és fél éve	német, magyar, olasz	szempanaszok, lábgyengeség	Hímesháza, Baranya vm.	Eger, Pécs, Veszprém
3.	Galbavi Atanáz	—	Trenesény	70 év	48 éve	szlovák	öreg (későbbi bejegyzés szerint elhunyt)	Holics, Nyitra vm.	Eger
4.	Orosz Ignác	gyóntató	Mada	67 év	48 éve	magyar, szlovák	törődött öreg (későbbi bejegyzés szerint elhunyt)	Szakolca, Nyitra vm.	Eger
5.	Házy András	—	Szakolca	65 és fél év	45 és fél éve	szlovák	rokkant, asztmás, benuit, vért köhög	Szenice, Nyitra vm.	Esztergom, Eger
6.	Casanova Zsigmond	—	Esztergom	53 év	37 éve	német, magyar	egészséges	Esztergom, Esztergom vm.	Esztergom, Pécs, Eger, Győr, Nagyvárád, Nyitra
7.	Lácza Elek	gyóntató, teológiai doktorátus	Esztergom	55 év	35 éve	magyar, szlovák, német	köszvény (kezén és lábán)	Esztergom, Esztergom vm.	Esztergom
8.	Pinkász Ferenc	—	Szakolca	51 év	34 éve	szlovák, német	közepes egészségi állapot	Szakolca, Nyitra vm.	Esztergom
9.	Botka Vazul	—	Csőpinc (Kerkafő, Vas vm.)	50 év	27 éve	szlovák, magyar, közepes német	szív- és szempanaszok	Hegy, Pozsony vm.	Esztergom, Pécs
10.	Belosics Miklós	gyóntató	Malacka	40 év	23 éve	német, szlovák, magyar, olasz	jó egészségi állapot	Sasvár, Nyitra vm.	Esztergom, Pécs, Győr, Eger

	Szerzetes neve	Szolgálat	Született	Kora	Rendtag	Nyelvtudása	Egészségi állapota	Hová akar költözni?	Lelkészviszga
11.	Pauliny Márton	vasárnapi szlovák szónok	Érsekújvár	39 év	22 éve	szlovák, magyar, közepes német	jó egészségi állapot	Sasvár, Nyitra vm.	Esztergom, Pécs, Szepes
12.	Kopf Kajetán	vasárnapi német szónok	Pradenbrun	36 év	20 éve	német, szlovák	jó egészségi állapot	Sasvár, Nyitra vm.	Esztergom, Eger, Szepes, Pécs
13.	Reiter Simon	teológusok prefektusa	Pozsony	35 év	19 éve	német, magyar	—	Pozsony, Pozsony vm.	Esztergom
14.	Kribovicz Antal	teológusok prefektusa	Szokolca	36 év	19 éve	jó szlovák és német, közepes magyar és francia	szívgyengesség	Szokolca, Nyitra vm.	Esztergom
15.	Rajchet (Reichet) Mihály	alperjel	Csejte	34 év	18 éve	német, szlovák, magyar	jó egészségi állapot	Pozsony, Pozsony vm.	Esztergom, Eger
16.	Pongrácz Sebestyén	ünnepi német szónok	Sopron	33 év	13 éve	német	közepes egészségi állapot (későbbi bejegyzés szerint elhunyt)	Nagyvárad, Bihar vm.	Esztergom, Eger
17.	Simoncsics Antal	prokurátor	Csári	30 év	10 éve	jó szlovák, közepes magyar és német	jó egészségi állapot (későbbi bejegyzés szerint elhunyt)	Csári, Nyitra vm.	Esztergom, Eger
18.	Tarnóczy Pál	sekrestyés	Szokolca	29 év	9 éve	jó szlovák, közepes német	jó egészségi állapot	Detrekőcsütörtök, Pozsony vm.	Esztergom, Pécs
19.	Stepan Arzén	ünnepi szlovák szónok	Malacka	27 év	7 éve	szlovák, német	jó egészségi állapot	Pozsony, Pozsony vm.	Esztergom, Pécs

Töketerebes (8 szerzetes)

	Szerzetes neve	Szolgálat	Született	Kora	Rendtag	Nyelvtudása	Egészségi állapota	Hová akar költözni?	Lelkészviszga
1.	Hirsch József	perjel	Eperjes	62 év	44 éve	latin, magyar, német, szlovák	egészséges	Tokaj, Zemplén vm.	Nyitra
2.	Némethy Imre	senior	Szombathely	62 év	41 éve	latin, magyar, német közepes	egészséges	Szombathely (Körmend), Vas vm.	Esztergom
3.	Révész Lajos	tábori lelkész a toszkánai lovasságnál	Vehéc	46 év	30 éve	latin, magyar, német, szlovák	egészséges	Terebes, Zemplén vm.	Erdély
4.	Páhy Boldizsár	magyar szónok	Keszthely	34 év	12 éve	latin, magyar, német	egészséges	Veszprém, Veszprém vm.	Eger
5.	Beznák Benedek	szlovák szónok	Nyitra	34 év	17 éve	latin, magyar, szlovák, német	egészséges	Kassa, Abauj vm.	Eger
6.	Kamenszky Balázs	—	Czesciensis	43 év	20 éve	latin, magyar, szlovák, német alig	egészséges	Eperjes (Sóvár), Sáros vm.	Esztergom
7.	Bencza Nep. János	—	Szentbenedek	64 év	36 éve	latin, magyar, szlovák	súlyos beteg, bottal jár, nem végez közvetlen papi teendőt	— (Egri ingalmasokhoz került)	n. a.
8.	Adányi Fülöp	—	Jászó	47 év	24 éve	latin, magyar, szlovák	több éve zavart állapotú, a cellájában van, nem tudja ellátni magát	— (Egri ingalmasokhoz került)	n. a.

Varannó (9 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Született</i>	<i>Kora</i>	<i>Rendtag</i>	<i>Nyelvtudása</i>	<i>Egészségi állapota</i>	<i>Hová akar költözni?</i>	<i>Lelkészviszga</i>
1.	Szlabigh Fülöp	perjel	Felsődombó	59 év	35 éve	magyar, szlovák, német	gyakori fejfájástól szenved	Buda, Pilis vm.	Eger
2.	Kellner Henrik	szónok	Nagyszombat	37 év	21 éve	magyar, német, szlovák	egészséges	Besztercebánya (Neosohl), Zólyom vm.	Esztergom
3.	Istvánffy Imre	szónok	Sasvár	34 év	11 éve	tökéletes szlovák, közepes német és magyar	egészséges	Szentmihály, Turóc vm.	Eger
4.	Rozgonyi Tamás	gyóntató	Sztropkó	64 év	41 éve	magyar, szlovák	köhög	Csemernye, Zemplén vm.	Eger
5.	Vajnerovics János	—	Bártfa	63 év	43 éve	német, magyar, szlovák	köszvényben szenved	Varannó, Zemplén vm.	Eger
6.	Tamásovics András	—	Nagyszombat	72 év	51 éve	magyar, szlovák	köhög	Tarca, Sáros vm.	Eger
7.	Pelczman Mihály	udvari pap	Szakolca	53 év	30 éve	szlovák, német	sántít, szédül	Polyánka	Eger
8.	Beniczky Tamás	—	Micsina	53 év	36 éve	magyar, szlovák	köszvényben szenved	Cinkota, Pest vm.	Esztergom
9.	Bezerédy László	—	Zboró	31 év	9 éve	magyar, szlovák, olasz	egészséges	Eperjes, Sáros vm.	Eger

Késmárk (5 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Született</i>	<i>Kora</i>	<i>Rendtag</i>	<i>Nyelvtudása</i>	<i>Egészségi állapota</i>	<i>Hová akar költözni?</i>	<i>Lelkészvizsga</i>
1.	Stahel Mátyás	perjel	Sopron	50 év	32 éve	német, magyar	egészséges	Sopron, Sopron vm.	Szepes
2.	Czwick Gergely	senior, német szónok	Nezsider	41 év	22 éve	német, valamennyi magyar	jobb szemével problémák	Pozsony, Pozsony vm.	Szepes
3.	Marsso Tádé	szlovák szónok	Deklezsín (Murahely)	40 év	20 éve	szlovák, magyar	melkasi panaszok	Tarcal, Zemplén vm.	Szepes
4.	Papanek Imre	szlovák szónok	Kukló	35 év	18 éve	német, szlovák, magyar	egészséges	Morvaszentjános (St. Johann) Pozsony vm.	Esztergom
5.	Majer Rudolf	német szónok	Pozsony	31 év	11 éve	német, magyar, közepes szlovák	szempanaszok	Pozsony, Pozsony vm.	Győr

Szakolca (6)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Született</i>	<i>Kora</i>	<i>Rendtag</i>	<i>Nyelvtudása</i>	<i>Egészségi állapot</i>	<i>Hová akar költözni?</i>	<i>Lelkészviszga</i>
1.	Gaube Gábor	perjel	Szakolca	55 év	36 éve	közepes német, jó szlovák	szem és mellkasi betegség	Szakolca, Nyitra vm.	Esztergom
2.	Balsán Móric	szónok	Alsó-Dubova	48 év	27 éve	közepes magyar, közepes német, jó szlovák	egészséges	Alsó-Dubova, Nyitra vm.	Esztergom
3.	Trnka Rafael	szónok	Német-Guráb	40 év	19 éve	jó magyar, jó szlovák, közepes német	egészséges	Bazin, Pozsony vm.	Esztergom
4.	Szlábyk Bernát	grammatika professzor	Felső Dombó	41 év	21 éve	jó szlovák, közepes magyar, közepes német	egészséges	Detrekő-Szt. Péter, Pozsony vm.	Esztergom
5.	Lenner Anzelm	grammatika professzor	Nagyszombat	30 év	10 éve	szlovák jól, német közepes, magyar gyengén	egészséges	Nagyszombat, Pozsony vm.	n. a.
6.	Jánossy Jácint	grammatika professzor	Sasvár	27 év	7 éve	szlovák, német	egészséges	Sasvár, Nyitra vm.	n. a.

Nezsider (4 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Született</i>	<i>Kora</i>	<i>Rendtag</i>	<i>Nyelvtudása</i>	<i>Egészségi állapota</i>	<i>Hová akar költözni?</i>	<i>Lelkészviszga</i>
1.	Kugler Domonkos	perjel	Neckenmarckt (Sopronnyék)	49 év	31 éve	német, valami magyar	kialakulóban lévő tüdőgyengeség	Kismarton, Sopron vm.	Esztergom
2.	Róth Ferenc	senior	Pozsony	80 év	60 éve	német, cseh, olasz	lábgyengeség	Rajka, Moson vm.	Esztergom
3.	Kollmann Gáspár	szónok	Bruck an der Leitha (Királyhida), Ausztria	40 év	24 éve	német, valami magyar	folyamatosan beteg, nagyon gyenge a tüdeje	Bruck an der Leitha (Alsó-Ausztria)	Győr
4.	Leidl Jakab	szónok	Rajka	38 év	22 éve	német, valami magyar	egészséges	Gadendorf (Hideghét), Moson vm.	Esztergom

Tűskevár (11 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Született</i>	<i>Kora</i>	<i>Rendtag</i>	<i>Nyelvtudása</i>	<i>Egészségi állapota</i>	<i>Hová akar költözni?</i>	<i>Lelkészviszga</i>
1.	Szalay Pál	perjel	Szombathely	37 év	18 éve	latin, magyar, olasz, közepes német	szív- és érrendszeri panaszok	ideiglenesen Kőszegen, Vas vm.	nem állami lelkészvizsgája van
2.	Antal Pál	volt magyar provinciális	Győr	68 év	49 éve	latin, magyar, közepes német és olasz	öreg	Pozsony, Pozsony vm.	ua.
3.	Ballos István	—	Pápa	64 év	46 éve	latin, magyar	öreg	Sarród, Sopron vm.	nem tett
4.	Scopek Ferenc	—	Pest	56 év	36 éve	latin, német	gyengeség miatt folyamatos segítségre szorul	Pest, Pest vm.	nem állami lelkészvizsgája van
5.	Gáll (Gaal) Lajos	—	Büssü	54 év	35 éve	latin, magyar, olasz, német, szlovák	gyenge a lába	Hosztót, Zala vm.	ua.
6.	Niczky Pál	—	Pusztacsó	51 év	34 éve	latin, magyar, olasz, közepes német	mellkasi panaszok, vért köhög, tüdőbeteg	Pozsony, Pozsony vm.	ua.
7.	Vajda Vince	vasárnapi szónok	Ikervár	49 év	29 éve	latin, magyar, német	szemgyengeség	Káptalanfa, Zala vm.	ua.
8.	Nagy Imre	—	Pápa	40 év	18 éve	latin, magyar	aranyér	ideiglenesen Pápa, Veszprém vm.	ua.
9.	Stassics Elek	prokurátor	Pápa	30 év	14 éve	latin, magyar, közepes német	szédülés	ideigl. Buda, Pest vm.	ua.
10.	Voloncs (Wolonth) Ambrus	ünnepi szónok	Altörja, Kézdiszék, Erdély	30 év	6 éve	latin, magyar	bal szeme hályogos	Káptalanfa, Zala vm.	ua.
11.	Balogh Kázmér	—	Kis-Somlyó	33 év	13 éve	latin, magyar	mellkasi panaszok	Ihász, Veszprém vm.	ua.

Székesfehérvár (13 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Született</i>	<i>Kora</i>	<i>Rendtag</i>	<i>Nyelvtudása</i>	<i>Egészségi állapota</i>	<i>Hová akar költözni?</i>	<i>Lelkészviszga</i>
1.	Egyed István	perjel	Gyöngyös	49 év	29 éve	magyar, közepes francia	gyenge	Székesfehérvár, Fejér vm.	Pécs
2.	Cserzy Miklós	alperjel, könyvtáros	Sikrákos, Erdély	60 év	40 éve	magyar	változó	Székesfehérvár, Fejér vm.	Székesfehérvár
3.	Frölich Jakab	német szónok, sekrestyés	Nyitra	55 év	39 éve	német, kevés szlovák	nincs szemmel látható egészségi problémája	Székesfehérvár, Fejér vm.	Székesfehérvár
4.	Gaál György	magyar szónok	Hévíz	41 év	20 éve	magyar	instabil	Székesfehérvár, Fejér vm.	Nagyvárad
5.	Potyondi Ferenc	exkurátor, professzor	Széksarkány	36 év	18 éve	magyar, közepes francia	változó	Győr, Győr vm.	Székesfehérvár
6.	Sadler József	prokurátor	Óvár	35 év	16 éve	német, közepes magyar	tüdőpanaszok	Győr, Győr vm.	Esztergom
7.	Farkas József	bölcsész professzor	Nemesvid	31 év	13 éve	magyar	egészséges	Székesfehérvár, Fejér vm.	Székesfehérvár
8.	Gindl József	grammatika professzor	Tapolcsány	29 év	13 éve	magyar, német	egészséges	Székesfehérvár, Fejér vm.	Eger

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Született</i>	<i>Kora</i>	<i>Rendtag</i>	<i>Nyelvtudása</i>	<i>Egészségi állapota</i>	<i>Hová akar költözni?</i>	<i>Lelkészviszsga</i>
9.	Virág Ignác	bölcsész professzor	Nagybajom	30 év	11 éve	magyar	allergiára hajlamos	Székesfehérvár, Fejér vm.	Székesfehérvár
10.	Schwarzbauer Pál	bölcsész professzor	Nezsider	30 év	11 éve	német, magyar	gyenge	Székesfehérvár, Fejér vm.	Eger, Esztergom
11.	Németh János	grammatika professzor	Kőszeg	29 év	12 éve	—	lábpanaszok	Székesfehérvár, Fejér vm.	Nyitra, Eger
12.	Wolf Péter	német ünnepi szónok	Pozsony	29 év	8 éve	német	egészséges	Pécs, Baranya	Esztergom
13.	Kristóffy Mihály	Pozsonyban, Eszterházy Imre grófnál, a pesti konventhez tartozik	—	—	—	—	—	—	—

Nagyvárad (11 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Született</i>	<i>Kora</i>	<i>Rendiag</i>	<i>Nyelvtudása</i>	<i>Egészségi állapota</i>	<i>Hová akar költözni?</i>	<i>Lelkészviszga</i>
1.	Bektán Bertalan	perjel	—	—	—	—	—	—	—
2.	Demkovics Zsigmond	—	—	—	—	—	—	—	—
3.	Mathia Antal	—	—	—	—	—	—	—	—
4.	Tratnaky Tamás	—	—	—	—	—	—	—	—
5.	Kossuth László	—	—	—	—	—	—	—	—
6.	Szluha Demeter	—	—	—	—	—	—	—	—
7.	Szily Bertalan	—	—	—	—	—	—	—	—
8.	Márfy István	—	—	—	—	—	—	—	—
9.	Egressy László	—	—	—	—	—	—	—	—
10.	Kakas József	laikus testvér	—	—	—	—	—	—	—
11.	Berlegh (Berle) Barnabás	adminisztrátor a Szt. Márton plébánián	—	—	—	—	—	—	—

Acsa (2 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Született</i>	<i>Kora</i>	<i>Rendtag</i>	<i>Nyelvtudása</i>	<i>Egészségi állapota</i>	<i>Hová akar költözni?</i>	<i>Lelkészviszga</i>
1.	Kecskeméthy József	jószágigazgató	Pest	56 év	37 éve	magyar, latin és közepes német	gyenge szeméi vannak	Pest, Pest vm.	nem tett
2.	Toronyi István	plébániai kormányzó	Répceszemere	38 év	22 éve	magyar, latin, jó német	egészséges	Acsa, Fejér vm.	Székesfehérvár

Mocsár (2 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Született</i>	<i>Kora</i>	<i>Rendtag</i>	<i>Nyelvtudása</i>	<i>Egészségi állapota</i>	<i>Hová akar költözni?</i>	<i>Lelkészviszga</i>
1.	Tóth Sándor	jószágigazgató	Ják	63 év	40 éve	magyar, valami német	tüdőbeteg	Kisvárd, Szabolcs vm.	Eger
2.	Poór Imre	—	Pápa	40 év	20 éve	magyar, valami német	tüdőgyengeség	Pápa, Veszprém vm.	Esztergom

Máriacsalád (11 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Született</i>	<i>Kora</i>	<i>Rendtag</i>	<i>Nyelvtudása</i>	<i>Egészségi állapota</i>	<i>Hová akar költözni?</i>	<i>Lelkészviszga</i>
1.	Kardos Lukács	perjel	Kardosfalva	57 év	35 éve	magyar, szlovák	lábpanaszok	Esztergom, Esztergom vm.	Eger, Esztergom
2.	Bilnyiczky (Hilnyiczky) Anzelm	senior	Varbó	72 év	49 éve	szlovák	beteges	Fajkúrt, Bars vm.	Esztergom és Eger
3.	Ballonyai Julián	—	Pruska	73 év	47 éve	szlovák	köszvény	Lóth, Bars vm.	Esztergom és Eger
4.	Zsiger Menyhért	—	Strázsa	62 év	37 éve	magyar, szlovák	vízkezes	Pan, Nyitra vm.	Esztergom és Eger
5.	Kovács István	—	Gönc	55 év	36 éve	magyar	duzzanat	Komárom, Komárom vm.	Esztergom és Eger
6.	Szent Gály Ágoston	—	Esztergom	51 év	34 éve	magyar, német, szlovák, francia	tizenhét háborús sebesülés	Esztergom, Esztergom vm.	Esztergom
7.	Malenyai Pál	tábori lelkész	Hontkiskér	49 év	28 éve	magyar, szlovák, német	egészséges	—	n. a.
8.	Tebery Tádé	nevelő Malonyay bárónónél	Nagyszombat	33 éves	17 éve	magyar, német, szlovák	régóta betegeskedik	—	n. a.
9.	Hubert Ferenc	nevelő	Szerdahely	31 év	14 éve	magyar, német, szlovák	egészséges	Pozsony, Pozsony vm.	Esztergom
10.	Stettner Bernát	nevelő	Nagyszombat	27 év	4 éve	magyar, német, szlovák	egészséges	Füss, Bars vm.	Esztergom
11.	Pobuda Vencel	laikus testvér	Svabic, Csehország	45 év	17 éve	német, cseh	egészséges	Nyitra, Nyitra vm.	—

Szatmár (4 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Született</i>	<i>Kora</i>	<i>Rendtag</i>	<i>Nyelvtudása</i>	<i>Egészségi állapota</i>	<i>Hová akar költözni?</i>	<i>Lelkészviszga</i>
1.	Kreskay Imre	a helyi királyi gimnázium prefektusa	—	—	—	—	—	—	—
2.	Hernicz Joákim	iskolai professzor	—	—	—	—	—	—	—
3.	Billisich Máté	iskolai professzor	—	—	—	—	—	—	—
4.	Kovács Dénes	iskolai professzor	—	—	—	—	—	—	—

Erdélyi házak – Tövis (3 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Született</i>	<i>Kora</i>	<i>Rendtag</i>	<i>Nyelvtudása</i>	<i>Egészségi állapota</i>	<i>Hová akar költözni?</i>	<i>Lelkészviszsga</i>
1	Nagyidai Mihály	perjel, adminisztrátor	—	—	—	—	—	—	—
2	Bene Nep. János	szónok	Szilágyssomlyó, Erdély	36 év	19 éve	—	—	Pécs, Pécs vm.	—
3	Szilágyi Mihály	szónok	—	—	—	—	—	—	—

Erdélyi házak – Torda (2 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Született</i>	<i>Kora</i>	<i>Rendtag</i>	<i>Nyelvtudása</i>	<i>Egészségi állapota</i>	<i>Hová akar költözni?</i>	<i>Lelkészviszsga</i>
1.	Kocsy István	adminisztrátor	—	—	—	—	—	—	—
2.	Gyöngyössy Pál	káplán Tordaaknán	—	—	—	—	—	—	—

Erdélyi házak – Illyefalva (1 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Született</i>	<i>Kora</i>	<i>Rendtag</i>	<i>Nyelvtudása</i>	<i>Egészségi állapota</i>	<i>Hová akar költözni?</i>	<i>Lelkészviszsga</i>
1.	Burján Lőrinc	adminisztrátor	—	—	—	—	—	—	—

II. számú melléklet: A szerzetesek felosztatást követő életútja

Máriavölgy (26 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálata</i>	<i>Felosztatáskor megadott későbbi lakóhely</i>	<i>Tényleges későbbi lakóhelyre vonatkozó adatok</i>
1.	Ordódy Károly	rendfőnök	—	A császár 1786. IV. 25-ével casanovai apáttá nevezte ki. [MNL OL C-72, 96. csomó, 1029. kútfő]
2.	Tomsics Vítus	helyi perjel	—	1787. VIII. 23-án Kisbaromban lakik. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 81 r.]
3.	Gyurics Kajetán	rendfőnöki titkár	—	—
4.	Pallis András	alperjel	—	1787. VII. 25-én Szentgyörgyön lakik. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 116 r.]
5.	Császa Anzelm	vasárnapi szláv szónok	—	A felosztatás után helyben marad lelkeszi szolgálatra. [MNL OL C-72, 100. csomó, 25. kútfő, f. 32 r.]
6.	Simon Konrád	vasárnapi német szónok	—	—
7.	Papanek Márton	28 évig szónok	—	1787. VIII. 22-én Búrszentgyörgyön lakik. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 164 r.] Az 1787-ben leszállított életjáradékát Szakolcán veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
8.	Podhorszky Lőrinc	—	—	1788. VII. 12-én meghalt az Esztergomi Érsekség jelentése alapján. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 416 r.]
9.	Kampel Lipót	—	—	1787. VIII. 20-án Sopronban lakik. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 81 r.] Az 1787-ben leszállított életjáradékát Sopronban veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
10.	Sándor Adalbert	—	—	1787. II. 22-én Bazinban lakik. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 10 r.] Az 1787-ben leszállított életjáradékát Pozsonyban veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
11.	Kunics Dénes	—	—	1787. X. 15-én Pilismaróton káplán. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő]
12.	Polakovics Norbert	procurator	—	1786. XI. 4-én nyugdíját Pozsonyba kéri. [MNL OL C-72, 97. csomó, 1127. kútfő]
13.	Castelli Ferdinánd (Nándor)	tábori lelkesz Nassauban, távol	—	—

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálata</i>	<i>Felosztáskor megadott későbbi lakóhely</i>	<i>Tényleges későbbi lakóhelyre vonatkozó adatok</i>
14.	Prébek Szaniszló	—	—	—
15.	Kalabics Bálint	—	—	—
16.	Klapka József	udvari pap Pállffy grófnál, távol	—	Meghalt 1792-ben. [MNL OL C-72, 172. csomó, 323. kútfő] Az 1787-ben leszállított életjáradékát Pozsonyban veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
17.	Vincze Elek (Alajos?)	sekrestyés	—	A felosztás után helyben marad lelkészi szolgálatra. [MNL OL C-72, 100. csomó, 25. kútfő, f. 32 r.]
18.	Hegyi Nep János	Eszterházy Miklós tábori lelkésze, távol	—	Az 1787-ben leszállított életjáradékát Pozsonyban veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
19.	Hill Krizosztom	a Generális Collegája	—	—
20.	Oszuszkay József	—	—	—
21.	Mérka Szeverin	ünnepi szláv szónok	—	—
22.	Vakovszky Márton	—	—	—
23.	Karner (Korner) Zsigmond	pénztáros (dispensator)	—	1786. XI. 19-én Parndorfban (Pándorfalu) lakik és nyugdíját Bruck an der Leithába kéri. [MNL OL C-72, 98. csomó, 1195. kútfő] 1787. III. 30-tól Magyarakimlén káplán.
24.	Ekker Kázmér	ünnepi német szónok	—	—
25.	Klempay Lajos	—	—	1787. VIII. 18. után Szegeden börtönlelkész, ahol a börtön épületében lakik. [MNL OL C-72, 114. csomó, 178. kútfő]
26.	Hatass Pál	praefectus (nevelő) Jezemiczky tekintetes úrnál	—	1788-ban nevelő Gácson Forgách grófnál. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 411 r.]

Bánfalva (14 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálata</i>	<i>Felozlatáskor megadott későbbi lakóhely</i>	<i>Tényleges későbbi lakóhelyre vonatkozó adatok</i>
1.	Czwick András	prior, plébános, administratorként Bánfalván marad	Nezsider, Wieselburg (Moson) vm., Királyhidára szándékozik nyugdíjba menni	1787. IV. 13-án még Bánfalván lakik. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 10 r.] 1787. XI. 30-án már Nezsiderben lakik. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 81 r.] Az 1787-ben leszállított életjáradékát Királyhidán veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
2.	Rainer Kelemen	alperjel	Pozsony, Pozsony vm.	—
3.	Kremser József	pap	Sopron, Sopron vm.	1787 márciusában szülőhelyéről, Bécsből Sopronba kíván költözni és ott papként működni. [MNL OL C-72, 100. csomó, 25. kútfő, f. 131 r.] Az 1787-ben leszállított életjáradékát Sopronban veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
4.	Rosmann Adalbert	pap	Nagyszombat, Pozsony vm.	Az Esztergomi Egyházmegyébe nyert felvételt, és 1787. VI. 9-én Nagyszombatban lakik. [MNL OL C-72, 117. csomó, 219. kútfő]
5.	Ugróczy István	pap	Győr, Győr vm.	—
6.	Maar (Mahr) Jakab	pap	Buda	1786. XI. 22-én a Sopron melletti Récényben lakik. [MNL OL C-72, 98. csomó, 1178. kútfő] Az 1787-ben leszállított életjáradékát Budán veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
7.	Kellner János	pap	Eisenstadt (Kismarton), Sopron vm. (De nyugdíjba Sopronban szeretne vonulni.)	—
8.	Szily Boldizsár	pap	Szombathelyre, de inkább Körmentre szándékozik nyugdíjba menni, Vas vm.	1788. VII. 12-én Iváncon él. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 226 r.]

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Felosztatáskor megadott későbbi lakóhely</i>	<i>Tényleges későbbi lakóhelyre vonatkozó adatok</i>
9.	Droboľics Antal	pap	Sopron, Sopron vm.	1788. I. 2-án Völceşben káplán. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 410 r.] Az 1787-ben leszállított életjáradékát Sopronban veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
10.	Grueber Gergely	pap	Hainburg, de pozícióra gondol Wolfisthalban (Ebesfalva, Pozsony vm.?), bécsi kerület	—
11.	König Flórián	pap	Győr, Győr vm.	1787. X. 30-án Lánzséron káplán. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 410 r.] Az 1787-ben leszállított életjáradékát Győrben veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
12.	Gábrıel Henrik	pap	Kismarton, de nyugdíjra gondol Sopronban, Sopron vm.	1787 végén Kismartonban van. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 410 r.]
13.	Gorgoscholits Vazul	pap	Mahrensdorf, Moson vm., Királyhidára szándékozik nyugdíjba menni	1787. XII. 18. óta Siglitzén káplán. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 410 r.]
14.	Hasemann Bruno	fr	Sopron, Sopron vm.	1786. X. 31-én Sopronban lakik. [MNL OL C-72, 98. csomó, 1158. kútfő]

Sajólád (15 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Felosztáskor megadott későbbi lakóhely</i>	<i>Tényleges későbbi lakóhelyre vonatkozó adatok</i>
1.	Papp Péter	prior	Miskolc, Diósgyőr, Borsod vm.	1787-ben még Sajóládon van. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 139 r.]
2.	Patsay István	alperjel	Pápa, Veszprém vm.	1788 januárjában Pápan van. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 180 r.]
3.	Zobotka Lajos	plébániai administrator	Sorokújfalu, Vas vm.	1786 után plébániai adminisztrátor Sajóládon. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 139 r.]
4.	Tomcsányi Gábor	pap	—	1788 januárjában Pesten van. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 180 r.]
5.	Hajagos Vince	pap	Kecskemét	1786. XI. 31-én elmaradt nyugdíja kifizetését kéri. [MNL OL C-72, 98. csomó, 1177. kútfő] 1788 januárjában Kecskeméten lakik. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 180 r.] Az 1787-ben leszállított életjáradékát Budán veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
6.	Gregorits Boldizsár	procurator	Pápa, Veszprém vm.	1788 januárjában Pápan van. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 180 r.]
7.	Dudásy András	pap	—	1786. VII. 17-én átvette a gyulafehérvári püspök, beosztás nélkül. [MNL OL C-72, 91. csomó, 773. kútfő, f. 183 r.] Rómába kíván költözni. [MNL OL C-72, 91. csomó, 792. kútfő]
8.	Szokatits Péter	pap	—	1786. XII. 13. előtt felvételt nyert az Egri Egyházmegyébe. [MNL OL C-72, 98. csomó, 1231. kútfő] 1788 januárjában Miskolcon van. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 180 r.]
9.	Bodnár Nepomuk	pap	—	Melczer László felosztató biztos jelenti, hogy nevezett a Zemplén vármegyei Lasztócra költözik. [MNL OL C-72, 97. csomó, 1093. kútfő] 1788 januárjában Töketerében van. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 180 r.]

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálata</i>	<i>Felosztáskor megadott későbbi lakóhely</i>	<i>Tényleges későbbi lakóhelyre vonatkozó adatok</i>
10.	Bújdosi Elek	plébániai kisegítő Ládón	Diósgyőr, Borsod vm.	1786 után segédlelkész Sajóladon. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 139 r.]
11.	Zelinka András	pap	Nyitra, Nyitra vm.	1787. XI. 9-én pensióját a nyitrai egyházmegyei pénztárhoz kapja, Nyitrán is lakik. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 147 r.]
12.	Musik Félix	fr	—	Melczer László felosztató biztos egyszeri 150 forintos végkielégítéssel bocsátja el a kolostorból. [MNL OL C-72, 91. csomó, 773. kútfő, f. 213 r.] Gindl Gáspár tanúsítja, hogy 1782. XII. 6-án örökfogadalmat tett a rendben. [MNL OL C-72, 94. csomó, 903. kútfő]
13.	Kiss Antal	professzor Kassán	—	1788 elején professor Kassán. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 180 r.]
14.	Svartzpauer Orbán	praefectus (nevelő) a Döry családnál	—	1786. XI. 28-án Rozsnyón lakik. [MNL OL C-72, 98. csomó, 1230. kútfő]
15.	Boross Dániel	tábori lelkész (Esterházy gyalogság)	—	—

Márianosztra (17 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Felosztáskor megadott későbbi lakóhely</i>	<i>Tényleges későbbi lakóhelyre vonatkozó adatok</i>
1.	Kulcsár (Kultschár) Krizosztom	perjel, korábban alperjel	Pest, Pest vm.	—
2.	Lancsics Márk	alperjel	Jánosháza, Vas vm. (meghalt)	Az 1787-ben leszállított életjáradékát Körmenten veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
3.	Bokoll (Pokol) Fábán	szónok	Sasvár (Schossberg), Nyitra vm.	1788-ban Bixardon segédlelkész. [Esztergomi sematizmus, 1788.]
4.	Tallay Ágoston	szónok	Kassa, Abaúj vm.	Az 1787-ben leszállított életjáradékát Kassán veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.] 1788-ban Márianosztrán plébániai kormányzó. [Esztergomi sematizmus, 1788.]
5.	Kereskeny Hiláron	prokurátor	Magyarbél, Pozsony vm.	—
6.	Kiss Boldizsár	professzor, korábbi perjel	Esztergom, Esztergom vm.	—
7.	Potyondi Ádám	alperjel, szónok, prokurátor	Szilsárkány, Sopron vm.	1787 végén Szilsárkányban lakik. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 410 r.]
8.	Szalay Bálint	szónok	Győr, Győr vm.	1787 októberben Cirákon káplán. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 410 r.]
9.	Petrás Simon	szónok	Sasvár (Schossberg), Nyitra vm.	1788-ban Máriavölgyben segédlelkész. [Esztergomi sematizmus, 1788.]
10.	Mayer János	szónok	Pozsony, Pozsony vm.	—
11.	Kiss Özséb	—	Kossuth, Pozsony vm.	1788-ban Ógyallán lelkipásztor. [Esztergomi sematizmus, 1788.]
12.	Dely (Deli) Jakab	—	Pápa, Veszprém vm.	—
13.	Győry (Gory) Gábor	professzor, korrepetitor	Pápa, Veszprém vm.	1811-ben Pápán lakik. [Veszprémi sematizmus, 1811.]
14.	Lábod József	—	Egerszeg, Zala vm.	1788-ban Etesen lelkész. [Esztergomi sematizmus, 1788.]
15.	Martos Placid	prokurátor	Nagyszombat, Pozsony vm.	—
16.	Demján Fülöp	perjel, szónok, professzor	Komárom, Pozsony vm.	1787. III. 20-án 250 forint évi nyugdíjat ítélnék meg neki. [MNL OL C-72, 119. csomó, 261. kútfő]
17.	Pfaffl Antal	laikus testvér	Bécsújhely (Wiener Neustadt)	—

Felsőelefánt (13 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálata</i>	<i>Felozlatáskor megadott későbbi lakóhely</i>	<i>Tényleges későbbi lakóhelyre vonatkozó adatok</i>
1.	Boczó András	perjel	Család	1787 elején Máriacsaládon lakik. [MNL OL C-72, 102. csomó, 59. kútfő]
2.	Csányi Eusztách	alperjel	—	1788. márciusában Sasváron lakik. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 231 r.] Az 1787-ben leszállított életjáradékát Szakolcán veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
3.	Kubinszky Gábor	—	Nagyszombat	1788. V. 17-én Nagyszombatban lakik. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 233 r.] Az 1787-ben leszállított életjáradékát Nagyszombatban veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
4.	Balogh Zsigmond	—	Vicsap, Nyitra vm.	—
5.	Boroczy Károly	—	—	—
6.	Piros György	magyar szónok	Nagydömölk	—
7.	Zrunek (Zrunech) Bernárd	organista	—	1786. IX. 14-én már a pozsonyi irgalmasoknál lakik. [MNL OL C-72, 95. csomó, 994. kútfő]
8.	Mednyánszky Károly	—	Szered	—
9.	Egyed Ferenc	prokurátor	Érsekújvár	1788-ban Keszegfalván kihelyezett lelkész. [Esztergomi sematizmus, 1788.]
10.	Vaczek Cirill	—	—	1787 októberében még él. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 144 r.]
11.	Turszky Miklós	szónok	Kistapolcsány, Bars vm.	—
12.	Vichor Tádé	ünnepi magyar szónok	Esztergom	1788-ban Pereszlényban káplán. [Esztergomi sematizmus, 1788.]
13.	Papp Rókus	laikus testvér	Nyitra, Nyitra vm.	1786. X. 31-én Nyitrán lakik. [MNL OL C-72, 98. csomó, 1158. kútfő, f. 5 r.]

Sátoraljaújhely (18 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálata</i>	<i>Felosztatáskor megadott későbbi lakóhely</i>	<i>Tényleges későbbi lakóhelyre vonatkozó adatok</i>
1.	Vidi Ferenc	perjel	—	1787. IX. 25-én Sátoraljaújhelyen lakik. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 143 r.]
2.	Marton Hilarion	alperjel	—	1788 januárjában Sopronban lakik. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 180 r.]
3.	Tibler Tóbiás	iskolai prefektus	—	1788 januárjában még iskolaigazgató Sátoraljaújhelyen. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 180 r.]
4.	Streskóczy Athanáz	szlovák szónok	—	1788 januárjában Sátoraljaújhelyen lakik. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 180 r.] Az 1787-ben leszállított életjáradékát Sárospatakon veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
5.	Óhidi Chrisostom	magyar szónok	—	Nyugdíját Veszprémbe kéri, mert annak kifizetését 1786-ban ott megtagadták. [MNL OL C-72, 100. csomó, 25. kútfő, f. 93 r.]
6.	Lukay Athanáz	—	—	Betegsége miatt az egri irgalmasoknál helyezi el a felosztató biztos. [MNL OL C-72, 100. csomó, 25. kútfő, f. 101 r.]
7.	Takáts Imre	—	—	Az egri irgalmasokhoz kerül a felosztatás után. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 151 r.]
8.	Csernák Albert	—	—	Esztergomban lakik 1788 januárjában. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 180 r.]
9.	Tóth Bernárd	prokurátor	—	1788 januárjában a Heves vármegyei Szalókon lakik. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 180 r.]
10.	Sandrovics Nep. János	—	—	1788 januárjában Ungváron lakik. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 180 r.]

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Feloszlatáskor megadott későbbi lakóhely</i>	<i>Tényleges későbbi lakóhelyre vonatkozó adatok</i>
11.	Bolla Ágoston	—	—	1788 januárjában Sárospatakon lakik. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 180 r.]
12.	Szuday Egyed	professzor	—	1788 januárjában még a gimnáziumban tanít Sátorajáújhelyen. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 180 r.]
13.	Bossányi Imre	professzor	—	1788 januárjában még a gimnáziumban tanít Sátorajáújhelyen. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 180 r.] 1818-ban Deteken plébániai kormányzó. [Kassai sematizmus, 1818.]
14.	Poór István	professzor	—	1788 januárjában még a gimnáziumban tanít Sátorajáújhelyen. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 180 r.]
15.	Salgovszky Athanáz	—	—	1788 januárjában Varannón van. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 180 r.]
16.	Gergely András	—	—	1788 januárjában Gyöngyösön lakik. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 180 r.] 1818-ban Gáloskéren lakik. [Veszprémi sematizmus, 1818.]
17.	Egyed György	—	—	1788 januárjában Gyöngyösön lakik. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 180 r.]
18.	Patzner Mátyás	laikus testvér	—	A feloszlatás után a városban marad, majd 1786 decembere után Egerbe költözik. [MNL OL C-72, 100. csomó, 25. kútfő, f. 103 r.]

Pápa (22 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálata</i>	<i>Felozlatáskor megadott későbbi lakóhely</i>	<i>Tényleges későbbi lakóhelyre vonatkozó adatok</i>
1.	Némethy Elek	perjel	Cséts, Győr vm.	1787. VIII. 11-én Pápán lakik. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 81 r.]
2.	Kuszlits Özséb	prokurátor	Sopron. Sopron vm.	1786. XII. 5-én Rábaszentmiklóson lakik. [MNL OL C-72, 98. csomó, 1173. kútfő] 1787. XI. 2-ától Szigetöttevényben káplán. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 410 r.]
3.	László Sebestyén	alperjel	Pest, Pest vm.	—
4.	Dékán Péter	Pesten	Pápa, Veszprém vm.	—
5.	Szentgyörgyi Gellért	bölcsész professzor	Pápa, Veszprém vm.	1818-ban Pesten Kray bárónál nevelő. [Veszprémi sematizmus, 1818.]
6.	Herics (Herits) Vince	—	Pápa, Veszprém vm.	1786. XII. 3-án Rábaszentmihályon lakik, súlyos beteg. [MNL OL C-72, 98. csomó, 1203. kútfő] Ugyanott hunyt el 1787. II. 1. előtt. [MNL OL C-72, 110. csomó, 150. kútfő]
7.	Török Kristóf	ünnepi szónok	Eger, Heves vm.	1788 januárjában Egerben van. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 180 r.]
8.	Barabás Gellért	iskolai prefektus	Cséts, Győr vm.	1818-ban Pápán lakik, feltehetően az irgalmasoknál. [Veszprémi sematizmus, 1818.]
9.	Gyurkótzsi János	bölcsész professzor	Győr, Győr vm.	—
10.	Raischl János	ünnepi szónok	Kismarton, Sopron vm.	1786. VII. 24 előtt Magyaróvárra költözik a szüleihez. [MNL OL C-72, 91. csomó, 773. kútfő, f. 236 r.] Az 1787-ben leszállított életjáradékát Sopronban veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
11.	Kelemen György	vasárnapi szónok	Pápa, Veszprém vm.	—

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálata</i>	<i>Felosztatáskor megadott későbbi lakóhely</i>	<i>Tényleges későbbi lakóhelyre vonatkozó adatok</i>
12.	Marton László	bölcész professzor	Sümege, Zala vm.	—
13.	Bálintffy Ágoston	—	Pápa, Veszprém vm.	1811-ben Pápán lakik. [Veszprémi sematizmus, 1811.]
14.	Puchoczy (Puboczy) György	—	Sümege, Zala vm.	1787. V. 13. előtt plébános a Veszprémi Egyházmegyében. [MNL OL C-72, 119. csomó, 261. kútfő]
15.	Holzl (Hattyal) Ágoston	ünnepi szónok	Pápa, Veszprém vm.	Az 1787-ben leszállított életjáradékát Veszprémben veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
16.	Stechl Jakab	filozófia professzor	Pozsony, Pozsony vm.	A pozsonyi filozófiai fakultáson tanárhelyettes. [MNL OL C-72, 91. csomó, 773. kútfő, f. 236 r.] Az 1787-ben leszállított életjáradékát Pozsonyban veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
17.	Polinger Lipót	bölcész professzor	Nagyszombat, Pozsony vm.	Nagyszombatban a harmadik grammatica osztály professzora. [MNL OL C-72, 91. csomó, 773. kútfő, f. 236 r.]
18.	Högyészi Lajos	—	Pápa, Veszprém vm.	Pozsonyban Spech úrnál nevelő. Átöltözési pénzét oda kéri. [MNL OL C-72, 91. csomó, 773. kútfő, f. 236 r.]
19.	Bersenyi Kristóf	ideiglenes helyettes lelkész	Pápa, Veszprém vm.	—
20.	Kemény Antal	ideiglenes helyettes lelkész	Pápa, Veszprém vm.	1818-ban Pápán lelkész. [Veszprémi sematizmus, 1818]
21.	Mak Domonkos	Pesten	Esztergom, Esztergom vm.	Pozsonyban a bíboros udvarában mérnök. [MNL OL C-72, 91. csomó, 773. kútfő, f. 236 r.]
22.	Papp Demeter	Pesten	Pozsony, Pozsony vm.	Pozsonyban a Dédai árvák nevelője, helybe kéri az átöltözési pénzét. [MNL OL C-72, 91. csomó, 773. kútfő, f. 236 r.]

Pest (17 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálata</i>	<i>Felosztáskor megadott későbbi lakóhely</i>	<i>Tényleges későbbi lakóhelyre vonatkozó adatok</i>
1.	Gindl Gáspár	provinciális	Pest, Pest vm.	—
2.	Bálintffy Károly	perjel	Devecser, Veszprém vm.	—
3.	Táncz Menyhért	provinciális titkára	Pest, Pest vm.	Pesten kíván maradni és oda kéri a nyugdíját. [MNL OL C-72, 97. csomó, 1113. kútfő]
4.	Gerdákovecz Fülöp	alperjel	Pest, Pest vm.	Pesten kíván maradni és oda kéri a nyugdíját. [MNL OL C-72, 97. csomó, 1113. kútfő]
5.	Majerszky Pál	levéltáros	Pest, Pest vm.	Pesten kíván maradni és oda kéri a nyugdíját. [MNL OL C-72, 97. csomó, 1113. kútfő] Az 1787-ben leszállított életjáradékát Budán veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
6.	Alexovics Vazul	vasárnapi magyar szónok	Pest, Pest vm.	Pesten kíván maradni és oda kéri a nyugdíját. [MNL OL C-72, 97. csomó, 1113. kútfő]
7.	Frenreisz Ernő	vasárnapi német szónok	Theben, Pozsony vm.	Szónoki állásért folyamodik 1786. IX. 5-én. [MNL OL C-72, 96. csomó, 1025. kútfő]
8.	Raitman Ádám	magyar szónok a plébánián	Pest, Pest vm.	Pesten kíván maradni és oda kéri a nyugdíját. [MNL OL C-72, 97. csomó, 1113. kútfő] Az 1787-ben leszállított életjáradékát Budán veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
9.	Molnár Elek	könyvtáros	Pest, Pest vm.	Pesten kíván maradni és oda kéri a nyugdíját. [MNL OL C-72, 97. csomó, 1113. kútfő]
10.	Prottman András	német ünnepi szónok	Pest, Pest vm.	Pesten kíván maradni és oda kéri a nyugdíját. [MNL OL C-72, 97. csomó, 1113. kútfő]
11.	Caspar Dénes	orgonista	Pest, Pest vm.	Pesten kíván maradni és oda kéri a nyugdíját. [MNL OL C-72, 97. csomó, 1113. kútfő] Az 1787-ben leszállított életjáradékát Budán veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
12.	Verseghy Jenő	ünnepi magyar szónok	Eger, Heves vm.	1786. IX. 6-án Egerből Budára költözik. [MNL OL C-72, 94. csomó, 876. kútfő]

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Felosztatáskor megadott későbbi lakóhely</i>	<i>Tényleges későbbi lakóhelyre vonatkozó adatok</i>
13.	Pap Ferenc	vasárnapi szónok	Pozsony, Pozsony vm.	1786. VII. 25-én már Pozsonyban lakik. [MNL OL C-72, 94. csomó, 864. kútfő] 1788-ban Nagylócon lelkész. [Esztergomi sematizmus, 1788.]
14.	Bertoni Flórián	teológia professzor Pozsonyban	Pozsony, Pozsony vm.	—
15.	Kristóffy Gáspár	nevelő Esterházy gróféknál	Pozsony, Pozsony vm.	1786. XI. 4-én nyugdíját Pozsonyba kéri. [MNL OL C-72, 97. csomó, 1127. kútfő] 1819-ben Monokon lakik. [Kassai sematizmus, 1819.] 1845. január 21-én halt meg Diósgyőrben. [Kassai sematizmus, 1846.]
16.	Rucsman Antal	laikus testvér	Pest, Pest vm.	Pesten kíván maradni és oda kéri a nyugdíját. [MNL OL C-72, 97. csomó, 1113. kútfő] Az 1787-ben leszállított életjáradékát Budán veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
17.	Piacsek Joákim	laikus testvér	Somfa, Pozsony vm.	1786. X. 31-én Stomfán lakik. [MNL OL C-72, 98. csomó, 1158. kútfő, f. 5 r.]

Pécs (15 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Felozlatáskor megadott későbbi lakóhely</i>	<i>Tényleges későbbi lakóhelyre vonatkozó adatok</i>
1.	Nyitray Sámuel	perjel	Pécs, Baranya vm.	Az 1787-ben leszállított életjáradékát Pécsen veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
2.	Billicsics Alajos	alperjel	Pécs, Baranya vm.	—
3.	Csobántzi Lázár	vasárnapi magyar szónok	Pécs, Baranya vm.	1787 januárjában Győrbe költözik. [MNL OL C-72, 100. csomó, 25. kútfő, f. 133 r.] 1818-ban Zalaapátiban lakik. [Veszprémi sematizmus, 1818.]
4.	Arnold Antal	vasárnapi német szónok	Kismarthinum, Szepes vm.	1787. I. 5-én Késmárkon írja meg végrendeletét. [MNL OL C-72, 114. csomó, 178. kútfő]
5.	Marian Lénárd	vasárnapi német szónok	Pécs, Baranya vm.	—
6.	Tanhoffer Pál	—	Pécs, Baranya vm.	1787. VIII. 22-én bejelenti, hogy Pellérdről Tatára költözik. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő] Az 1787-ben leszállított életjáradékát Pécsen veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
7.	Bellusics Imre	—	Pécs, Baranya vm.	1787-ben Nezsiderben lakik. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 410 r.] 1816-ban Pozsonyban lakik. [Győri sematizmus, 1816.]
8.	Szegedy Lénárd	vasárnapi magyar szónok	Pécs, Baranya vm.	—
9.	Telek Tamás	prokurátor	Fülek, Nógrád vm.	1788. II. 5. óta Sőregen káplán. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 411 r.]
10.	Kupecz Alajos	lelkész Gödriben	Pécs, Baranya vm.	—
11.	Ivancsics Pál	magyar szónok	Pécs, Baranya vm.	—
12.	Bodó Miklós	magyar szónok	Igal, Somogy vm.	—
13.	Dvorák Julián	—	Nagyszombat, Pozsony vm.	1786. X. 2-án már Nagyszombatban lakik. [MNL OL C-72, 97. csomó, 1099. kútfő] 1788-ban Nagylóton segédlelkész. [Esztergomi sematizmus, 1788.]
14.	Istvánffy Pál	organista	Nagyszombat, Pozsony vm.	—
15.	Streszka Márton	definitor	—	—

Sasvár (19 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Felosztáskor megadott későbbi lakóhely</i>	<i>Tényleges későbbi lakóhelyre vonatkozó adatok</i>
1.	Szalay Özséb	perjel	Kenyhecz, Abaúj vm.	1788 januárjában Barancson lakik. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 180 r.]
2.	Székely (Szekl) Lipót	definitor generalis, teológiai doktorátus	Himesháza, Baranya vm.	1786. XI. 12-én betegsége miatt évi 400 forint nyugdíjat ítélnék meg neki. [MNL OL C-72, 95. csomó, 970. kútfő] Az 1787-ben leszállított életjáradékát Mohácson veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
3.	Galbavi Atanáz	—	Holics, Nyitra vm.	—
4.	Orosz Ignác	gyóntató	Szabolca, Nyitra vm.	1787. VII. 22-től Érsekújvárra kap dispoziációt. [MNL OL C-72, 119. csomó, 261. kútfő]
5.	Házy András	—	Szenice, Nyitra vm.	—
6.	Casanova Zsigmond	—	Esztergom, Esztergom vm.	—
7.	Láczy Elek	gyóntató, teológiai doktorátus	Esztergom, Esztergom vm.	1787 májusában betegsége miatt gyógyszeres kezelésre szorul. Ezért nyugdíjmelést kér. [MNL OL C-72, 119. csomó, 261. kútfő]
8.	Pinkász Ferenc	—	Szabolca, Nyitra vm.	1787. február 15-én Szabolcán lakik. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 8 r.] Az 1787-ben leszállított életjáradékát Szabolcán veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
9.	Botka Vazul	—	Hegy, Pozsony vm.	—
10.	Belosics Miklós	gyóntató	Sasvár, Nyitra vm.	Sasváron marad lelkipásztorként, de egzisztenciáját bizonytalanak érzi. A helytartótanács nem számol velük hosszú távon. [MNL OL C-72, 96. csomó, 1024. kútfő] Az 1787-ben leszállított életjáradékát Kassán veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálata</i>	<i>Felosztáskor megadott későbbi lakóhely</i>	<i>Tényleges későbbi lakóhelyre vonatkozó adatok</i>
11.	Pauliny Márton	vasárnapi szlovák szónok	Sasvár, Nyitra vm.	Sasváron marad lelkipásztorként, de egzisztenciáját bizonytalannak érzi. A helytartótanács nem számol velük hosszú távon. [MNL OL C-72, 96. csomó, 1024. kútfő]
12.	Kopf Kajetán	vasárnapi német szónok	Sasvár, Nyitra vm.	Sasváron marad lelkipásztorként, de egzisztenciáját bizonytalannak érzi. A helytartótanács nem számol velük hosszú távon. [MNL OL C-72, 96. csomó, 1024. kútfő]
13.	Reiter Simon	teológusok prefektusa	Pozsony, Pozsony vm.	1786. XI. 4-én nyugdíját Pozsonyba kéri. [MNL OL C-72, 97. csomó, 1127. kútfő] 1788-ban Máriavölgyben segédlelkész. [Esztergomi sematizmus, 1788.]
14.	Kribovicz Antal	teológusok prefektusa	Szokolca, Nyitra vm.	—
15.	Rajchet (Reichet) Mihály	alperjel	Pozsony, Pozsony vm.	1788-ban Máriavölgyben segédlelkész. [Esztergomi sematizmus, 1788.]
16.	Pongrátz Sebestyén	ünnepi német szónok	Nagyvárad, Bihar vm.	—
17.	Simoncsics Antal	prokurátor	Csári, Nyitra vm.	1788-ban Bánkesziben segédlelkész. [Esztergomi sematizmus, 1788.]
18.	Tarnóczy Pál	sekrestyés	Detrekőcsütörtök, Pozsony vm.	Sasváron marad lelkipásztorként, de egzisztenciáját bizonytalannak érzi. A helytartótanács nem számol velük hosszú távon. [MNL OL C-72, 96. csomó, 1024. kútfő]
19.	Stepan Arzén	ünnepi szlovák szónok	Pozsony, Pozsony vm.	1786-ban Sasváron marad lelkipásztorként, de egzisztenciáját bizonytalannak érzi. A helytartótanács nem számol velük hosszú távon. [MNL OL C-72, 96. csomó, 1024. kútfő] 1788-ban Rohrbachban kihelyezett lelkész. [Esztergomi sematizmus, 1788.]

Töketerebes (8 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálata</i>	<i>Felosztatáskor megadott későbbi lakóhely</i>	<i>Tényleges későbbi lakóhelyre vonatkozó adatok</i>
1.	Hirsch József	prior	Tokaj, Zemplén vm.	1786 végén Terebesen lelkipásztorként működik. [MNL OL C-72, 112. csomó, 172. kútfő] 1788 januárjában Tokajban van. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 180 r.]
2.	Némethy Imre (Pál)	senior	Szombathely (Körmend), Vas vm.	1788 januárjában Szombathelyen van. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 180 r.] Az 1787-ben leszállított életjáradékát Körmenden veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
3.	Révész Lajos	tábori lelkész (toszkánai lovasság)	Terebes, Zemplén vm.	Helyben marad, és az terebesi sóhivatalba kéri a nyugdíját. [MNL OL C-72, 91. csomó, 773. kútfő, f. 246 r.] 1788 januárjában Terebesen adminisztrátor. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 180 r.]
4.	Páhy Boldizsár (Márton)	magyar szónok	Veszprém, Veszprém vm.	1788 januárjában Pápán lakik. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 180 r.]
5.	Beznák Benedek (Gábor)	szlovák szónok	Kassa, Abaúj vm.	1786. XI. 14-én Kassán lakik. [MNL OL C-72, 98. csomó, 1168. kútfő] 1788 januárjában Sátoraljaújhelyen lakik. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 180 r.]
6.	Kamenszky Balázs (András)	pap	Eperjes (Sóvár), Sáros vm.	1788 januárjában a Sáros vármegyei Szentpéteren lakik. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 180 r.]
7.	Bencze János (József)	pap	— (Egri irgalmasokhoz került)	1788 januárjában Egerben van. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 180 r.] Betegsége: szélütés érte. [MNL OL C-72, 118. csomó, 254. kútfő, f. 10 r.]
8.	Adányi Fülöp (Mihály)	pap	— (Egri irgalmasokhoz került)	A felosztatás után, 1786 októberében Egerbe kerül az irgalmasokhoz. Betegsége: morbo animi. [MNL OL C-72, 118. csomó, 25. kútfő4]

Varannó (9 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálata</i>	<i>Felosztáskor megadott későbbi lakóhely</i>	<i>Tényleges későbbi lakóhelyre vonatkozó adatok</i>
1.	Szlabigh Fülöp	prior	Buda, Pilis vm.	1788 januárjában még Varannón van. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 180 r.]
2.	Kellner Henrik	szónok	Besztercebánya (Neosohl), Zólyom vm.	A császár 1786. XII. 12-én rossz egészsége miatt 300 forint nyugdíjat engedélyez számára. [MNL OL C-72, 99. csomó, 12. kútfő] Ezt megelőzően, 1786. XI. 19-én Kismartonban az irgalmasoknál elhalálozott. Hagyatékát 130 forint 17 krajcárra értékeli, amelyet 34 forint 17 krajcár adósság terhel. [MNL OL C-72, 95. csomó, 940. kútfő]
3.	Istvánffy Imre	szónok	Szentmihály, Turóc vm.	1788 januárjában már elhagyta az Egri Egyházmegyét. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 180 r.]
4.	Rozgonyi Tamás	gyóntató	Csemernye, Zemplén vm.	1786. XII. 12-én Csemenyéről Fricsre költözik, nyugdíját Sóvárra kéri. [MNL OL C-72, 98. csomó, 12. kútfő] 1787 márciusában Eperjesen lakik. [MNL OL C-72, 100. csomó, 25. kútfő, f. 143 r.] Az 1787-ben leszállított életjáradékát Tokajban veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
5.	Vajnerovics János	pap	Varannó, Zemplén vm.	1788 januárjában Pálócon lakik. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 180 r.]
6.	Tamásovics András	pap	Tarca, Sáros vm.	1788 januárjában Tarcán lakik. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 180 r.]
7.	Pelczman Mihály	udvari pap	Polyánka	1787. II. 1-jén Tokaj környékéről Varannóra költözik, nyugdíját Kassára kéri. [MNL OL C-72, 100. csomó, 25. kútfő, f. 105 r.] 1788 januárjában Szécspolyánkán lakik. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 180 r.] Az 1787-ben leszállított életjáradékát Tokajban veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
8.	Beniczky Tamás	pap	Cinkota, Pest vm.	1787. V. 10-én Budán jár nyugdíja ügyében. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 10 r.] 1788 januárjában Pesten lakik.
9.	Bezerédy László	pap	Eperjes, Sáros vm.	Rómába kíván költözni. [MNL OL C-72, 91. csomó, 792. kútfő] 1786. XII. 8-án az eperjesi ferencesekhez költözik, kitelepülési szándékáról lemond. [MNL OL C-72, 100. csomó, 25. kútfő, f. 65 r.] 1788 januárjában Varannón lakik. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 180 r.]

Késmárk (5 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Felozlatáskor megadott későbbi lakóhely</i>	<i>Tényleges későbbi lakóhelyre vonatkozó adatok</i>
1.	Stahel Mátyás	perjel	Sopron, Sopron vm.	A felozlatás után 1787. VII. 1-jéig Késmárkon plébános. 1788. I. 26-án visszahelyezik. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 226 r.] Az 1787-ben leszállított életjáradékát Sopronban veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
2.	Czwick Gergely	senior, német szónok	Pozsony, Pozsony vm.	1787. VII. 1. és 1788. I. 26. között plébános Késmárkon. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 226 r.] Az 1787-ben leszállított életjáradékát Pozsonyban veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
3.	Marsso Tádé	szlovák szónok	Tarcal, Zemplén vm.	Betegsége miatt 1788. II. 23-án ideiglenesen a Szepesi Egyházmegyébe nyer felvételt. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 156 r.]
4.	Papanek Imre	szlovák szónok	Morvaszentjános (St. Johann) Pozsony vm.	1787. VIII. 23-án a Besztercebányai Egyházmegyében, Jálnán lesz plébános. Ezt megelőzően 1787. II. 17-ig káplán Késmárkon. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 155 r.]
5.	Majer Rudolf	német szónok	Pozsony, Pozsony vm.	A pozsonyi harmincadtól kapja nyugdíját 1787-ben. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 140 r.]

Szakolca (6)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Felozlatáskor megadott későbbi lakóhely</i>	<i>Tényleges későbbi lakóhelyre vonatkozó adatok</i>
1.	Gaube Gábor	perjel	Szakolca, Nyitra vm.	1787. február 15-én Szakolcán lakik. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 8 r.] Az 1787-ben leszállított életjáradékát Szakolcán veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
2.	Balsán Móric	szónok	Alsó-Dubova, Nyitra vm.	1790-ben halt meg káplánként. [MNL OL C-72, 151. csomó, 19. kútfő]
3.	Trnka Rafael	szónok	Bazin, Pozsony vm.	1786. IX. 17-én Késmárkra költözik és nem Bazinba. [MNL OL C-72, 96. csomó, 1064. kútfő] 1788-ban Nyitravicsapon lelkész. [Esztergomi sematizmus, 1788.]
4.	Szlábyk Bernát	grammatika professzor	Detrekő-Szt. Péter, Pozsony vm.	1787 októbere után Felsőszőlősön káplán. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 145 r.] Ua. [Esztergomi sematizmus, 1788.]
5.	Lenner Anzelm	grammatika professzor	Nagyszombat, Pozsony vm.	1788-ban Nagylapason lelkész. [Esztergomi sematizmus, 1788.]
6.	Jánossy Jácint	grammatika professzor	Sasvár, Nyitra vm.	Tovább tanít a helyi gimnáziumban. [MNL OL C-72, 91. csomó, 773. kútfő, f. 186 r.] 1788-ban segédlelkész Sasvár. [Esztergomi sematizmus, 1788.]

Nezsider (4 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálata</i>	<i>Felozlatáskor megadott későbbi lakóhely</i>	<i>Tényleges későbbi lakóhelyre vonatkozó adatok</i>
1.	Kugler Domonkos	perjel	Kismarton, Sopron vm.	1787. XI. 1-jén Petersdorfbán lakik. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 81 r.]
2.	Róth Ferenc	senior	Rajka, Moson vm.	1787-ben Rajkán él. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 410 r.] Az 1787-ben leszállított életjáradékát Győrben veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
3.	Kollmann Gáspár	szónok	Bruck an der Leitha (Alsó-Ausztria)	1787-ben Nezsiderben lakik. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 410 r.]
4.	Leidl Jakab	szónok	Gadendorf (Hideghét), Moson vm.	1787-ben Magyaróváron lakik. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 410 r.]

Tüskevár (11 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálata</i>	<i>Felozlatáskor megadott későbbi lakóhely</i>	<i>Tényleges későbbi lakóhelyre vonatkozó adatok</i>
1.	Szalay Pál	perjel	ideiglenesen Kőszegen, Vas vm.	1787. novemberében Kőszegen lakik. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 232 r.]
2.	Antal Pál	volt magyar provinciális	Pozsony, Pozsony vm.	Az 1787-ben leszállított életjáradékát Pozsonyban veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
3.	Ballos István	pap	Sarród, Sopron vm.	1787 végén Sarródon lakik. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 410 r.]
4.	Scopek Ferenc	pap	Pest, Pest vm.	Az 1787-ben leszállított életjáradékát Budán veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
5.	Gaál Lajos	pap	Hosztót, Zala vm.	1788. VII. 12-én Sümegen lakik. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 226 r.] Az 1787-ben leszállított életjáradékát Kanizsán veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
6.	Niczky (Ninczky) Pál	pap	Pozsony, Pozsony vm.	1786. X. 20-án Kőszegen lakik. [MNL OL C-72, 97. csomó, 1112. kútfő]
7.	Vajda Vince	vasárnapi szónok	Káptalanfa, Zala vm.	—
8.	Nagy Imre	pap	ideiglenesen Pápa, Veszprém vm.	—
9.	Stassics Elek	procurator	ideigl. Buda, Pest vm.	1787. II. 28-án rossz egészsége miatt nyugdíjmelést kér, amit orvosi igazolás hiányában elutasítanak. [MNL OL C-72, 100. csomó, 25. kútfő, f. 50 r.]
10.	Volones (Wolonth) Ambrus	ünnepi szónok	Káptalanfa, Zala vm.	—
11.	Balogh Kázmér	pap	Ihász, Veszprém vm.	1787. II. 20-án Pestre költözik. [MNL OL C-72, 119. csomó, 261. kútfő]

Székesfehérvár (13 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Felosztatáskor megadott későbbi lakóhely</i>	<i>Tényleges későbbi lakóhelyre vonatkozó adatok</i>
1.	Egyed István	perjel	Székesfehérvár, Fejér vm.	Tovább tanít a helyi gimnáziumban. [MNL OL C-72, 91. csomó, 773. kútfő, f. 186 r.]
2.	Cserzy Miklós	alperjel, könyvtáros	Székesfehérvár, Fejér vm.	Tovább tanít a helyi gimnáziumban. [MNL OL C-72, 91. csomó, 773. kútfő, f. 186 r.]
3.	Frölich Jakab	német szónok, sekrestyés	Székesfehérvár, Fejér vm.	1788 elején Székesfehérváron lakik. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 170 r.] Az 1787-ben leszállított életjáradékát Budán veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
4.	Gaál György	magyar szónok	Székesfehérvár, Fejér vm.	1788 elején Székesfehérváron lakik. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 170 r.]
5.	Potyondi Ferenc	exkurátor, professzor	Győr, Győr vm.	A felosztatás után tovább tanít. [MNL OL C-72, 91. csomó, 773. kútfő, f. 197 r.] 1787. III. 31-én felhagy a tanítással. [MNL OL C-72, 119. csomó, 261. kútfő]
6.	Sadler József	prokurátor	Győr, Győr vm.	1787-ben alkalmi kisegítő Győrben a Szent Ignác templomban. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 410 r.]
7.	Farkas József	bölcsész professzor	Székesfehérvár, Fejér vm.	A felosztatás után tovább tanít. [MNL OL C-72, 91. csomó, 773. kútfő, f. 197 r.]
8.	Gindl József	grammatika professzor	Székesfehérvár, Fejér vm.	A felosztatás után tovább tanít. [MNL OL C-72, 91. csomó, 773. kútfő, f. 197 r.]
9.	Virág Ignác	bölcsész professzor	Székesfehérvár, Fejér vm.	A felosztatás után tovább tanít. [MNL OL C-72, 91. csomó, 773. kútfő, f. 197 r.]
10.	Schwarzbauer Pál	bölcsész professzor	Székesfehérvár, Fejér vm.	A felosztatás után tovább tanít. [MNL OL C-72, 91. csomó, 773. kútfő, f. 197 r.]
11.	Németh János	grammatika professzor	Székesfehérvár, Fejér vm.	A felosztatás után tovább tanít. [MNL OL C-72, 91. csomó, 773. kútfő, f. 197 r.]
12.	Wolf Péter	német ünnepi szónok	Pécs, Baranya	—
13.	Kristóffy Mihály	Pozsonyban, Eszterházy Imre grófnál, a pesti konventhez tartozik	—	—

Nagyvárad (11 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Feloszlatáskor megadott későbbi lakóhely</i>	<i>Tényleges későbbi lakóhelyre vonatkozó adatok</i>
1.	Bektán Bertalan	perjel	—	Tanári elfoglaltsága a feloszlatás után is még Nagyváradhoz köti. [MNL OL C-72, 91. csomó, 773. kútfő, f. 245 r.] Az 1787-ben leszállított életjáradékát Nagyváradon veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
2.	Demkovics Zsigmond	—	—	Tanári elfoglaltsága a feloszlatás után is még Nagyváradhoz köti. [MNL OL C-72, 91. csomó, 773. kútfő, f. 245 r.]
3.	Mathia Antal	—	—	Tanári elfoglaltsága a feloszlatás után is még Nagyváradhoz köti. [MNL OL C-72, 91. csomó, 773. kútfő, f. 245 r.] 1788 januárjában viszont már Sátoraljaújhelyen lakik. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 180 r.]
4.	Tratnaky Tamás	—	—	Tanári elfoglaltsága a feloszlatás után is még Nagyváradhoz köti. [MNL OL C-72, 91. csomó, 773. kútfő, f. 245 r.]
5.	Kossuth László	—	—	Helyben marad, és az olasz sóhivatalba kéri a nyugdíját. [MNL OL C-72, 91. csomó, 773. kútfő, f. 246 r.]
6.	Szluha Demeter	—	—	Tanári elfoglaltsága a feloszlatás után is még Nagyváradhoz köti. [MNL OL C-72, 91. csomó, 773. kútfő, f. 245 r.]
7.	Szily Bertalan	—	—	Ludányba költözik, és átöltözési pénzét oda kéri utalni. [MNL OL C-72, 91. csomó, 773. kútfő, f. 245 r.]
8.	Márffy István	—	—	Tanári elfoglaltsága a feloszlatás után is még Nagyváradhoz köti. [MNL OL C-72, 91. csomó, 773. kútfő, f. 245 r.]
9.	Egressy László	—	—	Tanári elfoglaltsága a feloszlatás után is még Nagyváradhoz köti. [MNL OL C-72, 91. csomó, 773. kútfő, f. 245 r.]
10.	Kakas József	laikus testvér	—	—
11.	Berlegh (Berle) Barnabás	adminisztrátor a Szt. Márton plébánián	—	A feloszlatáskor káplán Berettyószentmártonban, ahol 1786. III. 26-án elhalálozott. [MNL OL C-72, 94. csomó, 890. kútfő]

Acsa (2 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálata</i>	<i>Felosztáskor megadott későbbi lakóhely</i>	<i>Tényleges későbbi lakóhelyre vonatkozó adatok</i>
1.	Kecskeméthy József	jószágigazgató	Pest, Pest vm.	1788 elején a Székesfehérvári Egyházmegye kötelékében van és Székesfehérváron lakik. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 170 r.] Az 1787-ben leszállított életjáradékát Budán veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
2.	Toronyi István	plébániai kormányzó	Acsa, Fejér vm.	

Mocsár (2 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálata</i>	<i>Felosztáskor megadott későbbi lakóhely</i>	<i>Tényleges későbbi lakóhelyre vonatkozó adatok</i>
1.	Tóth Sándor	jószágigazgató	Kisvárd, Szabolcs vm.	A felosztás után Kisvárdára költözött, nyugdíját Ungvárra kéri. [MNL OL C-72, 100. csomó, 25. kútfő, f. 7 r.]
2.	Poór Imre	—	Pápa, Veszprém vm.	Hazaköltözik Pápara, nyugdíját Veszprémbe kéri. [MNL OL C-72, 100. csomó, 25. kútfő, f. 7 r.]

Szentkút (2 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálata</i>	<i>Felosztáskor megadott későbbi lakóhely</i>	<i>Tényleges későbbi lakóhelyre vonatkozó adatok</i>
1.	Simon Máté	adminisztrátor	Pécs, Baranya vármegye	—
2.	Malicsák Farkas	rezidens	Sopron, Sopron vármegye	1787 novemberében Horvátzsidányban van. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 410 r.]

Diósgyőr (5 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálata</i>	<i>Felosztáskor megadott későbbi lakóhely</i>	<i>Tényleges későbbi lakóhelyre vonatkozó adatok</i>
1.	Rimanóczy József	emeritus perjel	—	1787-ben Sajóládra kéri a nyugdíját. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 139 r.] 1788 januárjában Diósgyőrben lakik. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 180 r.] Az 1787-ben leszállított életjáradékát Diósgyőrben veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
2.	Jenei Márton	első magyar szónok	—	1788 januárjában Miskolcon lakik. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 180 r.]
3.	Zsoldos László	második magyar szónok	—	1788 januárjában Pápán lakik. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 180 r.]
4.	Gondorovszky Szaniszló	organista	—	1786. XI. 8. előtt meghalt. [MNL OL C-72, 94. csomó, 875. kútfő, f. 197 r.]
5.	Aszalay Tádé	—	—	1788 januárjában Miskolcon lakik. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 180 r.] Az 1787-ben leszállított életjáradékát Diósgyőrben veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]

Máriacsalád (11 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Felosztáskor megadott későbbi lakóhely</i>	<i>Tényleges későbbi lakóhelyre vonatkozó adatok</i>
1.	Kardos Lukács	prior	Esztergom, Esztergom vm.	—
2.	Bilnyiczky (Hilnyiczky) Anzelm	senior	Fajkürt, Bars vm.	1787 januárjában Csekén lakik. [MNL OL C-72, 119. csomó, 261. kútfő]
3.	Ballosnyai Julián (Ballonyai)	pap	Lóth, Bars vm.	1787. IX. 26-án Kislóton (Máriacsalád mellett) lakik. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 116 r.] Az 1787-ben leszállított életjáradékát Verebélyben veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
4.	Zsiger Menyhért	pap	Pan, Nyitra vm.	—
5.	Kovács István	pap	Komárom, Komárom vm.	1786. XI. 23-án Pápán lakik. [MNL OL C-72, 97. csomó, 1127. kútfő]
6.	Szent Gály Ágoston	pap	Esztergom, Esztergom vm.	—
7.	Malenyai Pál	tábori lelkész	—	1787 januárjában Csehországban tábori lelkész. Havi 2 forint 40 krajcár emelést kap. [MNL OL C-72, 119. csomó, 261. kútfő]
8.	Tebery Tádé	nevelő (Malonyay bárónónél)	—	1786. XI. 4-én nyugdíját Pozsonyba kéri. [MNL OL C-72, 97. csomó, 1127. kútfő] Az 1787-ben leszállított életjáradékát Pozsonyban veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
9.	Hubert Ferenc	nevelő	Pozsony, Pozsony vm.	1788 márciusában még él. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 234 r.] Az 1787-ben leszállított életjáradékát Pozsonyban veszi fel. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 41 r.]
10.	Stettner Bernát	nevelő	Füss, Bars vm.	—
11.	Pobuda Vencel	frater arcularius	Nyitra, Nyitra vm.	1786. X. 31-én Nyitrán lakik. [MNL OL C-72, 98. csomó, 1158. kútfő, f. 5 r.]

Szatmár (4 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Felosztáskor megadott későbbi lakóhely</i>	<i>Tényleges későbbi lakóhelyre vonatkozó adatok</i>
1.	Kreskay Imre	előljáró, a helyi Királyi Gimnázium praefectusa	—	1787 októberéig Szatmáron marad, ekkor nyer felvételt a Székesfehérvári Egyházmegyébe. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő, f. 150 r.]
2.	Hernicz Joákim	pap, iskolai professzor	—	—
3.	Billisich Máté	pap, iskolai professzor	—	1787. V. 1-jétől Pécsre kéri a nyugdíját. [MNL OL C-72, 119. csomó, 261. kútfő]
4.	Kovács Dénes	pap, iskolai professzor	—	—

Erdélyi házak – Tövis (3 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Felosztatáskor megadott későbbi lakóhely</i>	<i>Tényleges későbbi lakóhelyre vonatkozó adatok</i>
1	Nagyidai Mihály	perjel, adminisztrátor	—	Tövisen halt meg 1786. VIII. 18-án. [MNL OL C-72, 106. csomó, 114. kútfő, f. 81 r.]
2	Bene Nep. János	szónok	Pécs, Pécs vm.	Keér praediumra kap beosztást a Pécsi Egyházmegyében 1786. XII. 16-án. [MNL OL C-72, 100. csomó, 25. kútfő, f. 16 r.]
3	Szilágyi Mihály	szónok	—	1786 végén a Pécsi Egyházmegyében tartózkodik beosztás nélkül. [MNL OL C-72, 100. csomó, 25. kútfő, f. 40 r.] 1786. XII. 18-án már szülőfalujában, Igalon lakik és nyugdíjért folyamodik. [MNL OL C-72, 100. csomó, 25. kútfő, f. 86 r.] Kutason plébános 1811-ben. [Veszprémi sematizmus, 1811.]

Erdélyi házak – Torda (2 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Felosztatáskor megadott későbbi lakóhely</i>	<i>Tényleges későbbi lakóhelyre vonatkozó adatok</i>
1.	Kocsy István	adminisztrátor	—	1786 végén a Pécsi Egyházmegyében tartózkodik beosztás nélkül. [MNL OL C-72, 100. csomó, 25. kútfő, f. 40 r.] Tartózkodási helye Középiszkáz, a környező filiákban kisegít. [MNL OL C-72, 100. csomó, 25. kútfő, f. 85 r.] 1811-ben Veszprémben lakik. [Veszprémi sematizmus, 1811.]
2.	Gyöngyössy Pál	káplán Tordaaknán	—	A tövisi rezidenciához volt beosztva, majd 1786. XII. 22. előtt az Erdélyi Egyházmegyébe nyert felvételt. [MNL OL C-72, 118. csomó, 254. kútfő]

Erdélyi házak – Illyefalva (1 szerzetes)

	<i>Szerzetes neve</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Felosztatáskor megadott későbbi lakóhely</i>	<i>Tényleges későbbi lakóhelyre vonatkozó adatok</i>
1.	Burján Lőrinc	adminisztrátor	—	—

Pozsony (teológusok)

<i>Cziffray Imre</i>	1786. X. 26-án elhagyja a szemináriumot. [MNL OL C-72, 95. csomó, 949. kútfő] 1811-ben Gamáson plébános. [Veszprémi sematizmus, 1811.]
<i>Czirer Flórián</i>	1786. XII. 1-jén befejezi tanulmányait, és 1787. január 1-jétől a St. Pölteni Egyházmegyébe kapott papi beosztást. Nyugdíjat megtarthatta. [MNL OL C-72, 100. csomó, 25. kútfő, f. 140 r.]
<i>Csonták György</i>	1786. X. 26-án elhagyja a szemináriumot. [MNL OL C-72, 95. csomó, 949. kútfő]
<i>Gámper Krizosztom</i>	1786. X. 26-án elhagyja a szemináriumot. [MNL OL C-72, 95. csomó, 949. kútfő] 1811-ben Balatonkenesén plébános. [Veszprémi sematizmus, 1811.]
<i>Halász Vincze</i>	1786. X. 26-án elhagyja a szemináriumot. [MNL OL C-72, 95. csomó, 949. kútfő]
<i>Hevele Elek</i>	1786. IX. 1. után egyházmegyébe kíván távozni. [MNL OL C-72, 95. csomó, 987. kútfő, f. 589 r.]
<i>Hölczl Ágoston</i>	1786. IX. 2-án Budán keresztül a bécsi szemináriumba távozik. [MNL OL C-72, 95. csomó, 987. kútfő, f. 589 r.]
<i>Ivántsits Ágoston</i>	Felhagy tanulmányaival és Budára utazik, majd hazaköltözik. [MNL OL C-72, 94. csomó, 893. kútfő]
<i>Kócz József</i>	1786. IX. 2-án elhagyja a szemináriumot és visszatér a világba. [MNL OL C-72, 95. csomó, 987. kútfő, f. 589 r.]
<i>Kreskó Modeszt</i>	1786. VIII. 31-én hazaköltözik Pápára. [MNL OL C-72, 95. csomó, 987. kútfő, f. 590 r.]
<i>László Antal</i>	1786. X. 26-án elhagyja a szemináriumot. [MNL OL C-72, 95. csomó, 949. kútfő]
<i>Liebaldt Pál</i>	1786. IX. 2-án Budán keresztül a bécsi szemináriumba távozik. [MNL OL C-72, 95. csomó, 987. kútfő, f. 589 r.]
<i>Márton Jeromos</i>	1786. X. 26-án elhagyja a szemináriumot. [MNL OL C-72, 95. csomó, 949. kútfő] 1818-ban Káptalantótiban lakik mint ny. badacsonytomaji plébános. [Veszprémi sematizmus, 1818.]
<i>Perczel István</i>	Felhagy tanulmányaival és Budára utazik, majd hazaköltözik. [MNL OL C-72, 94. csomó, 893. kútfő]
<i>Széger Krizosztom</i>	1786. VIII. 29-én 150 forintos végkielégítését Budára kéri. [MNL OL C-72, 95. csomó, 972. kútfő] 1786. VIII. 15. után Kalocsára távozik. [MNL OL C-72, 95. csomó, 987. kútfő, f. 589 r.]
<i>Szudrics Márton</i>	1786. IX. 2-án Budán keresztül a bécsi szemináriumba távozik. [MNL OL C-72, 95. csomó, 987. kútfő, f. 589 r.]
<i>Tiringer Ágoston</i>	1786. VII. 20-án elhagyja a szemináriumot. [MNL OL C-72, 95. csomó, 987. kútfő, f. 589 r.]
<i>Tóth Ambrus</i>	1786. IX. 26-án már felvételt nyert a Váci Egyházmegyébe, és pensióért folyamodik. [MNL OL C-72, 95. csomó, 969. kútfő] 1787-ben megsüketül és Bars vármegyébe költözik. [MNL OL C-72, 120. csomó, 261. kútfő]
<i>Tóth Mihály</i>	1786. IX. 26-án már felvételt nyert a Váci Egyházmegyébe, és pensióért folyamodik. [MNL OL C-72, 95. csomó, 969. kútfő]
<i>Victoris Gáspár</i>	Felhagy tanulmányaival és Budára utazik, majd hazaköltözik. [MNL OL C-72, 94. csomó, 893. kútfő]

III. számú melléklet: A pálos rend anyagi helyzete

Szám	A kolostor neve	Készpénz ¹⁾	Követelés	Aktív tőke (rendesen kamatra köl- csön adva)	Alapítvá	Földbirtok	Épületek	Ingóságok, naturaliak és instructió	Templomi értéktárgyak	Összeg
1	Samarja	678-44	64-44	1,360—	42,800-	2,210-52	51,239-53	1,765-13	1,660-17	101,779-88
2	Késmárk	160—	—	5,210-55	588-	3,609—	6,160— ²⁾	1,401-14 ^{1/2}	553-44	17,678-14 ^{1/2}
3	Pápa	6,609-05 ^{1/2}	1,888-12 ^{1/16}	47,980—	—	22,637-11	49,828-18	11,009-25 ^{1/2}	4,280-43	884,282-54 ^{99/100}
4	Csáktornya	1,027-27	45-57	36,002-27 ²⁾	—	68,300-52 ^{1/2}	18,974-51 ^{1/2}	3,426-30	2,753-07 ^{1/2}	190,621-12 ^{1/2}
5	Sasvár	619-46 ^{1/2}	127—	14,650—	36,194-	—	153,222-12	1,235-10 ^{1/2}	32,092-55	288,141-28
6	Szakolca	—	422-05	13,610—	—	9,405-14 ^{2/6}	30,887-32	1,573-06 ^{1/2}	5,353-50 ^{1/2}	61,261-48 ^{1/6}
7	Család	1,500—	—	—	1,380	105,004-26	37,413-57 ^{2/3}	3,080-17 ^{1/2}	403-39 ^{1/2}	148,732-20 ^{1/2}
8	Pest	4,140—	192-50	2,497-24	928,269	20,567-55 ^{1/6}	41,049-51 ^{1/3}	—	3,631-32 ^{1/3}	895,288-43
9	Mariavölgy	305-44	39-34 ^{1/2}	127,552— ³⁾	—	104,121-06 ^{2/3}	48,277-10	5,929-45	19,084-27	305,399-47 ^{1/6}
10	Szatmár-Németi	—	—	—	—	—	3,216-18	—	—	3,216-18
11	Mocsár	114-02	—	—	—	—	22,933-11 ^{1/3}	924-08	—	23,978-21 ^{1/3}
12	Székesfehérvár	742-55 ^{1/2}	54—	300—	7,190	—	90,146-33	1,881-34 ^{1/3}	8,559-54 ^{1/3}	108,874-37 ^{1/3}
13	Acsa	6,575-08	—	1,040-45 ^{1/4}	—	—	6,771-37 ^{1/3}	12,027-46	—	243,154-54 ^{2/3}
14	Tuskevár	306-49	148—	15,089-26 ^{1/2}	—	—	15,850-47	3,618-55	—	144,612-24 ^{1/6}
15	Pécs	3,149-53	5-45	36,760—	5,420	—	46,944-12 ^{2/5}	4,774-23	—	239,547-27 ^{1/10}
16	Bánfalva	1,117— ^{1/4}	41-05	—	—	12,645—	19,923-01 ^{1/2}	3,413-04 ^{1/2}	—	102,871-12 ^{2/4}
17	Nezser	1,210-48	—	18,847-58	—	—	1,759-02 ^{2/3}	2,403-59	429-02	50,639-20 ^{2/3}
18	Nagyvárad	451—	2,344-48	6,871—	15,000	—	22,211-48	8,841-08	1,275-31	181,566-55
19	Elefánt	3,187-48	1,421-10	6,189-40	—	—	15,091-31	2,549-52	13,706-47	223,073-04
20	Tőke-Terebes	328-47	84-37	5,161-28	11,006	—	8,843-02	3,103-31	1,702-54 ^{1/2}	94,261-30 ^{1/2}
21	Varannó	1,233-39 ^{1/4}	77-06	13,000—	—	—	14,016-58	4,026-22	4,133-22 ^{1/2}	84,180-01 ^{2/4}
22	Sátorallya-Ujhely	632-48	1,791-31 ^{1/2}	13,974-48	17,156	—	18,786-07 ^{1/3}	5,241-57	1,507-41	223,175-39 ^{1/16}
23	Maria-Nosztra	9,336-32 ^{1/2}	198-07 ^{1/4}	34,850—	—	—	27,261-27 ^{1/4}	12,219-27 ^{2/10}	3,120-44 ^{1/4}	210,344-41 ^{1/10}
24	Sajó-Lád	781-28	867-41	12,741-13 ^{1/2}	—	—	30,926-42	5,105-40	*)	284,043-50 ^{1/2}
25	Felső-Győr	8,645-51	1,738-29	14,209—	—	44,550-45	8,557-47	3,771-04	1,320-41	82,799-37
	Összesen ...	53,007-50 ^{1/2}	11,477-42 ^{2/100}	427,698-05 ^{1/4}	486,344	253,168-50 ^{1/4}	790,293-52 ^{11/100}	103,320-28 ^{1/6}	108,142-44 ^{1/3}	4,593,460-57 ^{23/100}

*földök.

*) Nem voltak megbecsülve.

1) Az egyes rovatok alatt feltüntetett összegek 60 kros forintokba

2) Az aktív tőkéhez számítva.

3) Beleszámítva az egyes kolostorok tulajdonát alkotó alapítványo

4) Nem voltak megbecsülve.

Nyilatkozat

Alulírott Hesz Árpád, felelősen kijelentem, hogy a jelen doktori disszertációt önálló kutatásaim alapján, önállóan írtam, a feltüntetett és hivatkozott források és szakirodalom alapján, amelyeket az érvényben lévő előírások értelmében idézek.

Budapest, 2019. 08. 24.

.....

Ezen nyilatkozat valótlan volta az összes felsőoktatási intézményből való kizárást vonja maga után.